

SVJETSKA KNJIŽEVNOST
U HRVATSKIM PRIJEVODIMA,
ŠTO JE IZDAJE KR. HRV.-SLAV. ZEMALJSKA VLADA, ODIO ZA PROSVJETU
I VJERE.
SVEŽAK II.

RIMSKA KNJIŽEVNOST.

I. IZDANJE

SASTAVIO

STJEPAN SENC,

PROFESOR KR. GORNJOGRADSKJE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE.

U ZAGREBU.

1894.

II. PRERAĐENO IZDANJE

PRIREDIO

KOLOMAN RAC,

PROFESOR KR. DONJOGRAĐSKJE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE.

U ZAGREBU.

1910.

III. PRERAĐENO IZDANJE

PRIREDIO

STJEPAN SENC,

RAVNATELJ KR. DONJOGRAĐSKJE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE U. M.

U ZAGREBU.

TROŠAK I NAKLADA KR. HRV.-SLAV. ZEMALJSKE VLADE.

1920.

PRÍMJERI

IZ

RIMSKE KNJIŽEVNOSTI

U

HRVATSKOM PRIJEVODU.

III. PRERAĐENO IZDANJE

PRIREDIO

STJEPAN SENC,

• RAVNATELJ KR. DONJOGRAĐSKE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE U. M.

U ZAGREBU.

TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE.

1920.

=862:871
PRI

MFN = 1966

12890

Gdje je što?

	Strana
Najstariji pjesnici rimski	1
Pjesništvo	4
Tit Makcije Plauto	4
Iz „Skupca“, K. Rac	4
Iz „Hvališe“, V. Dukat	20
Publije Terencije Afer	23
Iz „Formiona“, K. Rac	23
Ciceronov vijek	29
Tit Lukrecije Kar, K. Rac	31
Gaj Valerije Katul	34
1. Pjesma vrapcu	34
2. U smrt toga vrapca	34
3. Prijatelju Veranu	35
4. Prijatelju Fabulu	35
5. Pozdrav zavičaju, F. Maixner	36
6. Na grobu bratovu	36
7. Na povratku, V. Dukat	37
8. O svojoj ljubavi	37
9. Nestalna ljubav	37
10. Lezbiji, St. Senc	37
Augustov vijek	38
Publije Vergilije Maron	39
Iz „Georgika“, K. Rac	42
Iz „Enejide“, T. Maretić	44
Kvinto Horacije Flak	120
Ode	121
1. Mecenatu	121
2. Augustu, F. Miler	122
3. Popratnica Vergiliju za put u Atenu, K. Pavletić	124
4. Razmišljanje o proljeću, M. Šrepel	126
5. Savjet prijatelju	127
6. Državi	128
7. Valjan čovjek	129
8. Apolonu	130

	Strana
9. Pravilo životno	131
10. Prijatelju na povratku	132
11. Teofanija	133
12. Omladini	135
13. Vrelo Banduziji	136
14. Bakhu ditiramb, F. Miler	136
15. Moja besmrtnost, K. Pavletić	137
16. Pobjedniku Augustu	138
17. Melpomeni	140
18. Izočnomu Augustu	141
19. Obećanje	143
20. Pohvala Augustu	144
21. Pjesma stoljetnica, F. Miler	146
Epode	149
1. Smišljanje i odluka	149
2. Narodu rimskomu, F. Miler	151
Satire	152
1. Tvrdoća i zavist vrelo nezadovoljstvu, F. Miler	152
Iz „Pisama“	155
1. Sloboda i nezavisnost duše od svakoga strasnog uzrujavanja, Jos. Benaković	155
2. Pohvala seoskoga života	158
3. Pjesnik šalje Augustu prvu zbirku oda	159
4. Pismo Pizonima ili o umjenju pjesničkom, F. Miler	160
Albije Tibul	174
1. Deliji, T. Maretić	175
2. Cerintu, F. Miler	178
Seksto Propercije	178
1. Cintiji, K. Rac	179
2. Korneliji, F. Miler	180
Publje Ovidije Nazon	183
Iz „Metamorfoza“	184
1. Četiri vremena svijeta	184
2. Nioba	185
3. Dedal i Ikar	189
4. Filemon i Baukida, T. Maretić	191
Iz „Fasta“	194
Propast Fabijevaca na dan Faunalijski, F. Miler	194
Iz „Tužaljki“	196
1. Kćeri Perili, T. Maretić	196
2. Vjekopis pjesnikov, F. Miler	197
Marko Valerije Marcijal, K. Rac	201
Proza	206
Marko Tulije Ciceron	206
Iz „4. govora protiv Veresa“	208

	Strana
1. Veres i Segeščani	208
2. Opis Sirakuse	211
3. Marcel i Veres, St. Senc	212
Iz „4. govora protiv Katiline“, A. Veber	214
Govor za pjesnika Arhiju, A. Veber	217
Iz spisa: „O državi“	227
Scipionov san, M. Šrepel	227
Iz „Katonova Starijega“, St. Senc	233
Iz „Lelija“, K. Rac	248
Gaj Julije Cezar	260
Iz „Zapisaka o galskom ratu“	261
1. Buna plemića. Ariovist i Cezar	261
2. Običaji galski i germanski, K. Rac	266
Gaj Salustije Krispo	270
Iz „Katiline“	271
1. Uvod. Katilinina značaj. Javna djelorednost u Rimu	276
2. Govor Cezarov i Katonov o kazni urotnika, A. Veber	283
Iz „Jugurte“	283
1. Jugurtino lukavstvo. Govor Memijev. Jugurta u Rimu	283
2. Metelova mlitavost. Marijeva odlučnost, A. Veber	290
Tit Livije	295
1. Predgovor	296
2. Apoteoza Romulova	297
3. Gaj Mucije Scevola	298
4. Cincinat	299
5. Smrt Publija Decija, F. Radanović	301
6. Uoči bitke na Ticinu (god. 218. pr. Is.), K. Rac	304
Lucije Anej Seneka	309
Iz „Pisama“	310
1. Što je od potrebe, da bez štete budeš sam?	310
2. Kako je brzo vrijeme i kako ga valja upotrebljavati	311
3. O mudroj skrbi za zdravlje i sigurnost tjelesnu	313
4. Najprije treba ići za mudrošću; briga za spoljnja dobra u tome ne smije da smeta	316
5. Filozofija neka značaju daje stalnost	317
6. Samo duševni rad pribavlja slavu i osigurava spomen	320
7. Što je pravo veselje i kako se do njega dolazi?	322
8. Senekina starost. Smrt iskušava pravu mudrost, St. Senc	324
Kornelije Tacit	325
Iz „Razgovora o govornicima“	326
Iz „Agrikole“	334
Uvod. Značaj Agrikolin. Zaglavak	334
Iz „Germanije“	337
Život i običaji naroda germanskoga, dr. M. Šrepel	337
Iz „Anala“	345

	Strana
1. Uvod. Konac vlade Augustove i pocetak Tiberijeve	345
2. Germanik na istoku; smrt i pogreb njegov	358
3. Smrt Tiberijeve, St. Senc	362
4. Pozar Rima, K. Rac	363
Gaj Plinije Cecilije Sekundo	365
Iz „Pisama“	365
1. Smrt Plinija Starijega	365
2. Provala Vezuva, K. Rac	368

Najstariji pjesnici rimski.

Književna djela naroda rimskoga odlikuju se i jezgrovitom sadržinom i lijepim oblikom, ali zaostaju za književnim djelima naroda grčkoga: u povijesti čovječanstva svaki je od ta dva naroda imao drugi zadatak da ispunjuje. Duh grčkoga naroda u književnosti i umjetnosti očituje težnju za savršenom ljepotom i prosvjetom, narod rimski svagda je težio na ono, što služi veličini i slavi rimske države.

Rim, potonji gospodar svijeta, podigao se od malena i nezatna grada do tolike moći, te je vlast svoju mogao širiti sve dalje prema sjeveru i jugu. Ali istom nakon duga i neprestana ratovanja osilio je požrtvovnošću svojih građana toliko, da je u prvoj četvrti 3. vijeka čitavu Italiju sebi podložio. Do toga vremena donja se Italija bila napunila grčkih naseobina tako, te se zvala Velika Grčka. Onamo su grčki naseljenici bili donijeli ne samo svoje bogoslužje i svoje običaje, već i veliku svjetsku naobrazbu, pismo, jezik i knjigu, s kojom su se Rimljani, općeci neprestance sa svojim grčkim podanicima, upoznavali. No to je poznanstvo više služilo praktičnoj potrebi svakidašnjega općenja, negoli težnji za grčkom naobrazbom i knjigom, jer je narodu rimskom književnost svagda bila tuđa, više zabava i raskoš boljih staleža, gotovo danguba. Želja, da bi se grčka naobrazba i knjiga u Rim presadila i ondje udomila, porodila se istom koncem prvoga punskoga rata (26. — 241.), kad je grčka knjiga uhvatila korijen u sreću rimske republike, u Rimu, te se odonda gotovo svakolika književnost rimska razvijala na osnovi i po primjeru grčke. Tako je prošlo punih pet vijekova od sagrađenja grada Rima do onoga vremena, kad se umjetna književnost rimska započela god. 240. pr. Is.

Prvi je pjesnik rimski bio zarobljen Grk iz Tarenta, Livije Andronik, koji je pomenute godine prvi pred rimsko općinstvo

2
iznio grčku tragediju u latinskom prijevodu. Za svoje rimske
nike napisao je prvu školsku knjigu, prijevod Homerove Odis
koju je pogrješno i nespretno preveo u narodnom stihu sa
nijskom:

Junaka mi, Kamena, prèvrtiljivog pjevaj!

Osim toga je prevodio izvrsne atičke tragedije i komedi
Njegovi nasljednici, koji kao ni on nijesu bili iz Rima
iz Lacije, pisali su tragedije, komedije i epe. U traged
su im ugled i primjer bile tragedije slavnih grčkih tragika S
fokla i Euripida, u komediji nova atička komedija, kojom su
u 4. i 3. vijeku pr. Is. bili proslavili Menandar, Filemon i Dif

Od mnogobrojnih tragedija rimskih ostali su nam sam
odlomci; jedino tragedije L. Aneja Seneke iz carskoga doba
njih 9 na broj — potpuno su sačuvane; na pozorištu se nijes
prikazivale, već su se samo u prijateljskom krugu čitale. Građ
je tragedija uzimala iz bogate riznice grčkih priča, ali također i
života rimskoga; potonja se zvala preteksta po tozi optočeno
grimizom, kako su je nosili odlični Rimljani.

Komedija je u Rimljana bila znamenitija i obilnija od tra
gedije. Zove se komedija palijata po tome, što lica nose
grčku kabanicu, palij, a kreće se u grčkom svijetu, dok potonja
togata, u kojoj lica nose togu, zahvata u narodni život rimski,
pa se odigrava u Italiji, a ne u tuđini. U palijati se rugu i
smijehu izlažu mane i slabosti građanskoga života grčkoga, pa
zato se radnja ne događa u Rimu, već u kojem grčkom gradu,
obično u Ateni; a lica se nazivaju grčkim imenom, ne rimskim.
Da bi se pojedini prizori življe i smješnije izmjenjivali, zato su
rimski pjesnici po dvije tri komedije grčke znali preraditi i slo
žiti u jednu. Narod je tragedije i još više komedije rado gledao,
a priliku su mu za to davale ne samo velike narodne igre, koje
su se svake godine četiri puta upriličivale, u proljeću, ljetu i dva
puta u jeseni, već i druge zgode: posveta nova hrama, veliki i
mali triumfi, blagodarenje, što se država izbavila od velike opa
snosti, pogreb znamenita Rimljanina i druge.

Prvo stalno kazalište od kamena sagrađio je Pompej god.
55. Ulaz je bio slobodan svima građanima, njihovim ženama i
djeci, ali nije bio slobodan robovima.

Poslije Livija Andronika odlikovao se kao pravi pjesnik Gnej Nevije, rimski građanin iz Kampanije. U svojim dramama obrađivao je prvi narodne rimske predmete: pisao je pretekste, togate i epsku pjesmu (prvi) Punski rat. Stari su hvalili njegov čisti i jasni jezik. U komediji je udarao na velikaše, osobito na Metele, pa zato je prognan, te je umr'o u Utici oko god. 200. — Od njegovih djela ostalo je malo odlomaka.

Komedije i još bolje tragedije (po Eurupidu) pisao je Kvinto Enije iz Rudije u Kalabriji (239.—169.). Poznavao je svu književnost grčku te je općio s nekim velikašima, pristalicama grčkoga smjera u knjizi. Najviše se proslavio epskom pjesmom Anali, u kojima je nespretni stih saturnijski prvi zamijenio heksametrom. — Do nas se sačuvali samo odlomci.

Najveći su komici rimski bili Tit Makcije Plaut i Publije Terencije Afer (Africānin).

Pjesništvo.

Tit Makcije Plaut.

(Oko god. 254.—184. pr. Is.)

Rodio se u Sarsini u Umbriji od siromašnih roditelja pak je u Rimu živio kukavno, dok se nije književnim radom pomogao. Sačuvalo se njegovih 20 komedija palijata, najstariji potpuni spomenici rimske književnosti; odlikuju se lakim jezikom, živim dijalogom i duhovitom, objiesnom šalom. Svoje grčke ugleda mijenjao je prema ukusu rimskog općinstva, koje je njegove komedije rado gledalo još i u doba careva. Njegove su komedije djelovale i na pjesnike drugih kulturnih naroda. Najbolji su mu Menehmi (blizanci Menehmo I. i II.), Zarobljeni, Hvališa, i Skupac (Aulularia), po kojem se poveo Marin Držić (Skup) i Molière (L' avare).

Iz „Skupca“.

(40.—73., 75.—275., 277.—279., 349.—361., 371.—397., 537.—586., 608.—669., 673.—681., 701.—726.)

Ulica u Ateni, tri zgrade, jedna do druge; kuća staroga skupca Eukliona, staroga neženje Megadora i hram Vjere. — U proslavu izlazi iz kuće Euklionove kućni bog i pripovijeda, kako skupac ima kćer, koja njemu svaki dan prinosi žrtvu; njoj za volju, da se lakše uda, otkrio je ocu njezinu blago, što ga je tvrdica, djed Euklionov, sakrio i umr'o, da ga nikomu nije otkrio. Kćer skupčevu — kaže — ljubi bogat mladić, nećak Megadorov; da se djevojka što prije uda, učinit će on danas, te će je Megador za se zaprositi. Uto se čuje vika Eukliona, koji tjera robinju Stafilu napolje, jer bi rad ogle dati zlato. Bog se ukloni, a iz kuće izleti Stafila, za njom Euklion.

Čin prvi.

Euklion. Stafila.

Euklion. Van, velim, van! Odávde moraš, bora mi,
Ti jastrebovih očiju uhađalo!

Stafila. Pa što me jadnu biješ?

Euklion. Jadna da budeš
I jadna jedno živiš prema zasluži.

Stafila. Pa zašt' me sada iz kuće ti izgura?

Euklion. Ja tebi, leglo batina, da račun dam?
Od vratâ makni s' onamo! Gle onamo!
E, kako l' ide! Znaš li, kako s tobom ću?
Štap ili badalj danas rukom zgrabim li,
Uskorit ću ti bome željvin korak taj!

Stafila. Ej, da su radije bozi me na vješala
Doveli, no u tebe 'vako da služim!

Euklion. Al kako prokleta u sebi mrmlijat zna!
Te oči, huljo, ja ću tebi, bora mi,
Iskopat, da mi ne paziš, što radim ja.
Otiđi dalje — dalje!

Stafila. Još li?

Euklion. Stanide!

Tu stoj! Pa makneš li se bome s mjesta tog,
Koliko palac ili nokat širok je,
I ogledaš se dokle god ti ne kažem,
Naučit ću te bome s mjesta, što je krst.
(Vraća se u kuću i govori sam za se.)

Od ove babe stalno znam da ne vidjeh
Ja nikad gore; silno me je od nje stiaħ,
Iz potaje će iznenada zateć me

I ući u trag, gdje je zlato sakrito;
Ma oči ima skot taj i na zatiljku.

Sad ić ću dà vidim, je l' zlato, kako ga
Skriħ, jer mi jadnu trista jada zadaje.

(Uniđe u kuću.)

Stafila (sama). Ne mogu bome dosjetit se, kakva je
Gospodina mi snašla bijeda, kaki l' bijes.
Ovako na taj način često iz kuće
On na dan desetput me jadnu istura.

E ne znam, koji bijes je tome čovjeku,
 Te cijele noći bdi, a obdan u kući
 On sjedi cijele dane kao crevljar hrom.
 I kako mislim, ništa bolje ne će bit
 Za mene nego zamkom vrat da stegnem svoj,
 Od sebe jedno stvorim slovo odugo.¹⁾

(Euklion dođe iz kuće.)

Euklion (za se). Sad istom vedre duše idem napolje,
 Kad vidjeh, da u redu sve je u kući. (Stafili).
 Unutra sad se vrati pa de pazi!

Stafila. Zašt'?

Da pazim? Zar da kuću ne odnèsê tko?
 Ta u nas nema tu dobitka za tata,
 Praznine je i paučine puna sva.

Euklion. Dâ, vještice, rad tebe će me Jupiter
 Učinit kraljem Filipom il Darijem!
 Ja želim, paučinu onu da čuvaš.
 Siromah sam, ne tájím, trpim; podnosim,
 Što bog da. Hajd' unutra, vrata zaključaj!
 Ja za čas doć ću. Nikog tuđeg u kuću
 Ne pusti! Vatre bi tko iskat mogao,
 Ūtrni zato, ne će imat tražit što
 U tebe. Vatre l' nađem, ti ćeš trnuti!²⁾
 A zaiste l' tko vode, reci: nesta je.
 A za nož, sjekiru pa stupu, tucalo —
 To vazda trebaju i mole susjedi —
 Ti reci da su tati došli, odnijeli.
 U moju kuću doista, dok izbivam,
 Ne pusti, želim, nikoga. Dâ, kažem ti:
 Pa dobra Sreća došla, nemoj puštat je!
Stafila. E ona, mislim, unić home žaca se;
 Ma bila blizu, još ne zađe pod krov naš!
Euklion. De šuti, uđi!

Stafila. Šutim, idem.

Euklion. Vrata de

Zasuni s oba zasunka. Ja sad ću doć.

(Stafila ode u kuću.)

A srce boli me, što moram od kuće.

¹⁾ slovo I, t. j. da se objesim. — ²⁾ trnuti od straha.

Preko srca ja bome idem, ali znam,
 Što činim. Kotara nam glavav oglašim,
 Da srebra, novaca će dijelit med ljude;³⁾
 To pustim li i ne tražim, svi namah će
 Posumnjat, mislim, zlata da je u kući.
 Jer ne da s' vjerovat, da ne bi čovjek ti
 Siromah koju paru tražit mario.
 Ta sad, dok pomno tajim; da ne sazna tko,
 Svi, čini s', znadu i svi pozdravljaju me
 Prijaznije, no prije što su činili.
 Ususret meni idu, stanu, rukuju s'
 I za zdravlje me pitaju, što radim ja,
 Što l' snujem. Al sad idem, kud sam pošao,
 A tad ću se što brže domu vratiti (Olide.)

Čin drugi.

Eunomija i brat joj Megador (pred susjednom kućom).

- Eunomija.* Ej htjela bih, brate, da držiš, da ovo
 Po duši i u korist govorim tvoju,
 Baš kako se rođenoj pristoji sestri.
 Pa makar ja znadem, da mrske smo svijetu —
 Ta s pravom nas sve za blebetuše drže
 I govore danas, da žena ni jedna
 U vijeku ni jednom se nijema ne našla —
 Al jedno, mi, brate, de razmisli ovo:
 Ja tebi sam najbliža, a ti si meni;
 Stog pravo je, mene da ti, a ja tebe
 Da svjetujem, opominjem, gdjegod to hasni nama
 Obome; pa i ne krijmo, ne tajimo što od strâ,
 Već jednako ded kazujmo ti meni, a ja tebi!
 I sad ja nasamo te amo napolje dovedoh,
 O tvojoj sreći s tobom da progovorim ja ovdje.
- Megador.* Daj, dobra žena, ruku mi!
- Eunomija.* A gdje je ta dobra i koja l' to?
- Megador.* Ti s'!
- Eunomija.* Kazeš zar?
- Megador.* Poričeš, poričem.

³⁾ med ljude: dakako siromašne, a to je tobože i on. —

- Eunomija.* Bar ti ćeš govoriti istinu.
Al dobre lje ne ćeš nač, jedna je
Sve gora, brate moj, od druge.
- Megador.* I ja mislim to,
A protivit ti se u tom, sestro, ne ću nikada.
- Eunomija.* Poslušaj, molim te.
- Megador.* Volja ti: radi, zapovijedaj,
Ako što želiš.
- Eunomija.* Što mislim, da za te je
Najbolje, to opomenut te dođoh.
- Megador.* Po svome srcu, sestro, radiš.
- Eunomija.* Bilo tako!
- Megador.* Sestro,
A što je, te dođe?
- Eunomija.* Što tebi će dovik
Bit za uhar.
- Megador.* Da li za ženidbu moju?
- Eunomija.* Da bog da. Rada bih ženu da
Dovèdèš.
- Megador.* Oh, ubi me!
- Eunomija.* Kako to?
- Megador.* Jer mozak mi stresa jadrniku riječ
Tvoja, sestro; ko kamen je govor tvoj.
- Eunomija.* Eh, čini, što ti sestra kaže.
- Megador.* Hoću, bude l' volja.
- Eunomija.* Na tvoju korist je.
- Megador.* Da mrijet je meni prije no se
Ženit! Ali želiš li mi koju dat, pod uvjet taj se
Ja ženim: dođe l' sjutra, nek prekosjutra je nose
Na ukop! Tako pristajem, pa pir mi, sestro, spremaj!
Eunomija. S koliko većom tebi, brate, osobinom mogu:
Al starija je, već je ona žensko srednje dobi.
Tu, brate, rečeš li mi da je prosim, prosit ću ti.
Smijem li te nešto pitat?
- Megador.* Ama pitaj, volja l' što.
- Eunomija.* Ja ću, sestro, taj trud s tebe skinut i umanjit ga.
- Megador.* Ja sam, hvala bozima i našim starim, bogat dost'.
Gospodska ta društva, gizdu, osobinu bogatu,
Viku, zapovijedanje, pa sjajna kola, haljine,
Skerlet — ne volim, u ropstvo baca muža trošak taj.

- Eunomija.* Kaži, molim, koju ti to ženit želiš!
Megador. Kazat ću.
- Eunomija.* Znaš li starca Euklióna, onog bokca susjeda?
Megador. Znam ga, nije bome čovjek loš.
 Sa kćerkom njegovom
 Mladom se zaručit želim. Riječi, sestro, ne trati!
 Znam, sirota da je kazat ćeš —, sirota sviđa se.
 Bilo sretno!
- Eunomija.* Nadam s'.
Megador. Što ćeš još od mene?
 Zdravo da s'!
- Eunomija.* I ti, brate! (Otiđe u kuću.)
Megador. Sad ću k Euklionu, ak' je kod kuće.
 Ali eno ga! Baš odnekud se kući vraća on.

Euklion i Megador.

- Euklion* (za se). Slutila mi duša, da badava idem od kuće,
 Zato preko volje pođoh; nitko iz mog kotara
 Ne dođe, ni glavar, što je novce dijelit imao.
 Sad se kući žurim, jer sam ja tu, duša kod kuće.
- Megador.* Zdrav i sretan da si meni, Euklióne, uvijek!
Euklion. Bog te, sinko, miluj!
Megador. Kako s'? Dobro? Zdravlje l' po volji?
Euklion (za se). Nije slučaj tek, kad bogat bokcu zbori prijazno.
 Znade taj, da zlata imam, stóg me milo pozdravlja.
- Megador.* Jesi l' zdrav?
Euklion. Ma jesam, samo nije s novcem najbolje.
Megador. Samo kad ti duša mirna, imaš dost' za život lijep.
Euklion (za se). Stara mu je rekla za zlato, bjelodano je to.
 Njoj ću jezik odrezat, iskopat oči u kući.
Megador. Što sam sobom govoriš?
Euklion. Na svoju bijedu tužim se.
 Kćer odraslu imam, a bez osobine, udat je
 Ni za kog ne mogu.
- Megador.* Muči, veseo bud'! Bit će sve,
 Ja ću ti pomoći. Reci, traži, ako treba što!
Euklion (za se). Sad, kad nuđa, ište; zinu za zlatom, da poždre ga.
 On u jednoj ruci kamen nosi, drugom pruža kruh.
 Ne vjerujem, kad sirotinju ti bogat miluje.

- Gdje on ruku milo pruža, tu ti misli na štetu.
 Znam ja te polipe, koji drže, što gdje zahvate.
- Megador.* Slušajde me malo! Tebi, Euklione, hoću da
 Kažem koju za stvar svoju ko i tvoju.
- Euklion (za se).* Jedna li
 Mene! Oteli mi zlato u kući! Sad hoće, znam,
 Za to da se sa mnom pogađa. Al idem prigledat.
- Megador.* Kuda 'š?
- Euklion.* Sad ću ti se vratit, nešta moram pogledat.
 (Otiđe.)
- Megador (sam).* Bome držim, kad mu za kćer natuknem, da sa mnom je
 Zaruči, ej on će mislit, da mu se podrugujem.
 Sa siromaštva od njega danas nema jasnijeg.
- Euklion (vraća se, za se).* Bog me čuva. Stvar je cijela; cijelo je, što
 ne zgine.
 Sav protrnuh. Dok ne uđoh, zamirah ja. (Glasno.)
 Evo me
- Megador.* Natrag, Megadore, ako me što trebaš.
 Hvala ti!
- Euklion.* Molim, de ne krati s' kazat, što ću tebe pitati.
 Samo nemoj pitat, što mi nije volja kazati!
- Megador.* Recide mi, kakva misliš da sam roda!
- Euklion.* Dobra baš.
- Megador.* A poštenja?
- Euklion.* Dobra.
- Megador.* Djela?
- Euklion.* Nit su zla nit opaka.
- Megador.* Znaš li dob mi?
- Euklion.* Znam, tolika ti je, kolik novac tvoj.
- Megador.* Duše mi, za građanina bez svake te zlobe zle
 Vazda držah i sad držim.
- Euklion (za se).* Zlato tome miriše. (Glasno.)
 Što od mene želiš sad?
- Megador.* Kad mene ti, ja tebe znam,
 Kaki si, to meni, tebi, tvojoj kćeri na sreću
 Bilo! Tvoju kćer za ženu prosim, de obćčaj mi!
- Euklion.* Ej ne činiš prema svojim djelima, siromahu
 Kad se rugaš, a ne skrivih tebi pa ni tvojima.
 Riječju, a ni djelom ne zaslužih, da mi činiš to.

- Megador.* Vjere mi, ne dođoh rugat ti se, nit se rugam ja,
Niti držim, da je dostojno.
- Euklion.* Pa zašt' mi prosiš kćer?
Megador. Nek je s mene bolje tebi, meni s tebe, s tvojijeh.
Euklion. Meni, Megadore, pada na um, bogat da si ti,
Moguć, a ja međ siromasim' siromah najveći.
Ako za te kćer sad udam, ti si, na um pada mi,
Vô, ja magare; u jarmu s tobom kad ne uzmognem
Složno teret vozit, ja ću oslić ležat u blatu,
A ti ko vô više na me ne ćeš svrnut, ko da me
Nema. Ljut ćeš na me bit, a smijat će se stalež moj.
Razvrgne l' se brak taj, tu ni tamo ne će stalne bit
Staje. Magarci će grist me, voli rogovima bost.
E, od magarca prijeći k volima je opasno.
Megador. Što se jače rodbinstvom ti svežeš s ljudma čestitim.
To je bolje. Ovu ponudu mi primi: slušaj me,
Kćer mi daj!
Euklion. Al nemam osobine da dam.
Megador. Nemoj dat!
Samo nek je dobre ćudi, osobine ima dost'.
Euklion. Zato kažem to, da re misliš, da blaga našo sam.
Megador. Znam, ne uči me! Obreci!
Euklion. Neka! (Čuje se štopot.)
Jupitera mi!
Megador. Propadoh li?
Euklion. Što ti je?
Što zveknu sad ko željezo?
Ama ubi me, svom žurbom ne skočim li u kuću!
(Otrči.)
Megador (sam). Vrt okopat tu sam dao. Ali gdje je čovjek taj?
Ode, stalno nē obreče mi; od mene zazire.
Vidi: prijateljstvo njeg'vo tražim, stog ko drugi on
Radi. Ide l' bogat tražit ljubav siromasnijeg,
Družit se siromah boji; od straha je nespretnan.
A kad ona zgoda mine, onda želi — prekasno.
Euklion (više na vratima). Ne dam li ti⁴⁾ bome jezik izrezat ja do-
kraja,
Daj nakazit me — to tražim, ištem —, kome volja ti.

⁴⁾ Stafili govori.

Megador. Vidim bome, Euklione, držiš: čovjek zgodan sam,
Kim se — ne zaslužih to — ti titrat možeš, jer
sam star.

Euklion. Megadore, to ne činim, pa da hoću, ne morem.

Megador. Što sad? Obričeš mi svoju kćer?

Euklion. Pod onom pogodbom,
S osobinom, što je rekoh.

Daješ dakle?

Dajeni je.

Megador. Sretno bilo!

Euklion. Dao bog! Al samo ne zaboravi
Pogodbe, da kći ti osobine ne će donijet.

Megador. Pantim.

Euklion. Al znam, kako ugovor zamrsit znate vi.
Rečeš, nē reče; ne rēčēš, rēče —, kako svidi s' vam.

Megador. Spora s tobom ne ću imat nikakva. Al čemu da
Svadbe ne slavimo danas već?

Euklion. O, bome najbolje!

Megador. Idem, spremit ću se. Trebaš me što?

Euklion. Zbogom, žuri se!

Megador (više u svoju kuću). Ej ti. Strobile, hajd' brže bolje za
mnom na trg sad! (Odlazi.)

Euklion. Ode. Bozi besmrtni, svjedoci ste, što vrijedi
Zlato. Mislim, načuo je, blaga da je u kući.
Za njim zinu, zarad njega mu je do tog rodbinstva.

Euklion, domala Stafila.

Euklion. Gdje si ti, što svima već mi susjedima izbrblja,
Kćeri da ću osobine dat? Hej tebe, Stafila,
Zovem! Čuješ? Brže suđe čisti, peri u kući!
Kćer zaručih, danas ću za Megadora udat je.

Stafila. Bilo sretno! Al to ne može bit, odveć naglo je.

Euklion. Šuti, nosi s'! Da si gotova, dok s trga vratim se!
I zatvori kuću! Sad ću doći. (Odlazi.)

Stafila. Što ću sada ja?

Propast prijeti nama — meni ko i kćeri gazdinoj.
Idem u kuću, dok gospodar dođe, da je gotovo,
Što mi reče; strah me, da mi pelina ne udrobi.

Dolazi Strobil noseći, što je Megador kupio, i vodeći dva najmljena kuhača i dvije sviračice, za svaku kuću po jednoga kuhača i jednu sviračicu.

Strobil, Stafila i kuhač Kongrion.

Strobil. Hej, Stafo, dođi, otpri vrata!
Stafila. Tko je to?
Strobil. Ma Strobil.
Stafila. Što ćeš?
Strobil. Ove primi kuhare,
 Sviračicu pa prismok za pir! Megador
 Otpremi Euklionu ovo reče mi.
Stafila. Zar pir će, Strobile, priredit Cereri?⁵⁾
Strobil. A kako to?
Stafila. Jer vina, vidim, ne nosiš.
Strobil. Al bit će ga, kad s trga on se povrati.
Stafila. Tu u nas nema drva.
Kongrion. Ima l' kôlja gdje?
Stafila. Ma ima.
Kongrion. Eto drvâ, vani ne traž' ih!
Stafila. Šta? Priljavče, ma služio Vulkanu⁶⁾ baš,
 Za ručak zar il svojoj plaći za volju
 Ti tražiš, mî da kuću svoju spalimo?
Kongrion. To ne tražim.
Strobil. Uvedide ih!
Stafila. Dođite! (Otidu.)

Euklion, domala se čuje glas Kongrionov iz kuće.

Euklion (sam). Ja htjedoh danas napokon da s' ohrabrim,
 Na piru kéerinu da dobre volje sam.
 No dođem na trg, tražim ribu, skupu mi
 Pokažu; janje skupo, skupo govedo,
 Pa teletina, dupin, krmak — skupo sve;
 To skuplje bilo, jer nij' bilo novaca.
 I odem ljut, jer nemah, čim da kupim što,
 Pa putem zatim sâm u sebi stanem ja
 Razmišljat: ako u dan slave raspeš što,
 U radni dan ćeš, ak' ne stédíš, stradati.

⁵⁾ *Cerera*: boginja poljskih plodova. — ⁶⁾ *Vulkan*: bog vatre, umjetnik kovač.

Kad želucu i srcu podah račun taj,
 Na ovu misao mi duša pristane,
 Što s manje da ću troška udat svoju kćer.
 Sad kupih ovo tamjana i od cvijeća
 Vijence, Laru¹⁾ stavit ću na ognjište,
 Da kćeri mojoj sretnu dade udaju.
 Al što ja vidim? Kuća otvorena mi!
 I stoji buka! Zar me jadna plijene sad?

Kongrion (u kući). Ma veći lonac, možeš li, u susjedstvu
 De traži; taj je malen, stat u nj ne može.

Euklion. Jao! Odoh! Zlato s' grabi, lonac traži se!
 Dođ', Äpolône, molim, i pomoz mi!
 Satari tate blaga moga strijelama!
 U takvoj zgodi već ti drugim pomože.
 Zar hitjet oklijevam, dok nijesam propo već?

Čin treći.

Euklion izlupa i istjera kuhače i uzme lonac sa zlatom i sakrije ga pod kabanicu, da ga nekud odnese i bolje spremi. Uto stigne Megador i govori, kako je najbolje uzeti ženu bez osobine, jer je u vlasti muževoj te ne troši odviše. Kad opazi Eukliona, pita ga, što radi.

Euklion. S veseljem vanrednim ja gutah govor tvoj.

Megador. Zar? Čuo si?

Sve od početka do kraja.

Megador. Al opet, mislim, bolje bi uradio,

Za svadbu kćerinu da s' ljepše odjeneš.

Euklion. Sjaj prema blagu, a glas prema obilju

Tko ima, taj na umu drži, čiji je.⁸⁾

Al meni pa ni jednome siromahu

Lje nije bolje, neg' svijet misli, u kući.

Megador. Dä, dapače! I dali tako bogovi!

Sve većma to ti, što sad imaš, množili!

Euklion. Riječ tâ se, što je reče, meni ne mili. (Za se.)

Za blago zna mi, kô ja; stara odade.

Megador. Pa što to sâm na strani za se viječaš mi?

¹⁾ *Lar*: kućni bog, čiji lik stoji na ognjištu; Lari su postali od blaženih duša ljudi preminulih; kod svetkovina kitili su im likove i žrtvovali jagnje ili tele. — ⁸⁾ *čiji je*: sin.

- Euklion.* Ja bome smišljah, s pravom da te tužim.
- Megador.* Zašt' ?
- Euklion.* Zašt' ? — питаš me, a kutić svaki u kući
Ti jadnu meni tatinama napuni?
Kuhača posla u kuću pet stotina
Sve sa šest ruku, pravi Gerióna⁹⁾ rod.
Njih Argo¹⁰⁾ dà pazi, što bješe okat sav,
A lji ga Junona stavi za stražu,
Ej nikad nē napazi! Još sviračicu —,
Tâ mogla bi mi sama vrelo korintsko
Pirénu, vinom da potēčē, popiti.
Pa onda prismok —
- Megador.* Bome, dost' za legiju.
- Euklion.* I janje poslah.
- Megador.* Od tog janjca nigdje, znam,
Živine, većeg skrbnika ti nema baš.
- Megador.* Ja rad bih znati, otkud janje skrbnikom.
- Euklion.* Jer kost je, koža. Od skrbi je mršavo.
I drob mu živu možeš vidjet na suncu,
Ko punska svjetiljka je ono prozirno.
Za klanje kupih.
- Megador.* Bilo bi ti najbolje,
Da iznijet daš ga, jer je, mislim, crklo već.
- Megador.* Ja s tobom danas, Euklione, želim pit.
- Euklion.* Ja bome nemam što pit.
- Megador.* Al sam dao ja
Od sebe sudić vina donijet staroga.
- Euklion.* Al bome ne ću, jer odlučih vodu pit.
- Megador.* Ej danas ću, života mi, baš ljudski te
Ja nakitit, kad odluči pit vodu.
- Euklion (za se).* Znam,
Što smjera. Traži, vinom da me opije,
A to, što imam, u drugi da seli stan.
Tog čuvat ću se, drugdje vani sakrit ću
I gledat trud i vino da on utrafi.
- Megador.* Rad žrtve idem, ne treba l' me, kupat se. (Odlazi.)

⁹⁾ *Gerion*: div s tri tijela. — ¹⁰⁾ *Argo*: stooki pastir, sin Zemlje, čuva lju, koju je Jupiter pretvorio u kravu.

Euklion (sam). Ti, lonče, bome pa to zlato, spremljeno
 U tebi, silu baš imáte dušmana.
 Sad najbolje je, lonče, u hram Vjere da
 Odnèsêm te. Valjano tamo sakrit ću.
 Ti, Vjero, mene znaš, ja tebe; pazide,
 Da imena, kad predam to, ne promijeniš.
 Do tebe, Vjero, s vjerom u te idem ja.

Čin četvrti.

Otide u hram, a iz kuće Megadorove izide rob Strobil, što ga nećak Megadorov Likonid šalje, da pazi, što se u kući Euklionovoj zbiva; on sjedne do žrtvenika pred hramom Vjere. Iz hrama izlazi Euklion i govori:

Samo, Vjero, pazi, nemoj nikom odat zlata mog!
 Strah me nije, da tko nađe, — tako dobro skrito je.
 Al da tko ponèsê plijena lijepa, ako lonac taj
 Zlata krcat nađe, to te, Vjero, molim, nemoj dat!
 Kupat ću se sad, da obred sveti svršim, rođak da,
 Čim mi po kćer dođe, odmah može kući vodit je.
 Gledaj, Vjero, sveđer, lonac čitav da odnèsêm si!
 Na vjeru ja tebi zlato predah — hramu, gaju tvom.
 (Ide žurno kući.)

Strobil. Bozi besmrtni, što l' čovjeka sam čuo zborit tog,
 Lonac zlata pun da u tom hramu Vjere sakri on!
 Ne bud', molim, radije njemu negol' meni vjerna ti!
 To je, mislim, otac one, što je ljubi gospodar moj, —
 Euklion. Unutra idem hram pretražit, ne bi l' gdje
 Zlata našo, dok je zabavljen. Al, Vjero, nađem li
 Vrč ću, cio kongij¹¹⁾ medovine pun prikazat ti.
 To ću tebi, a ja sebi — pit ću, čim to izvršim.

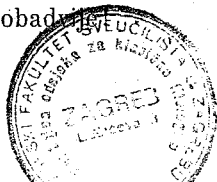
Euklion (gavran grakne, za se). Nije slučaj, što mi s lijeve strane
 grakće gavran sad,
 Isti mah je nogam' zemlju grebo, grlom graktao.
 Odmah mi je srce moje stalo poigravati,
 Gotovo iz prsiju da skoči. Hitjet prestat ću.
 (Osvrne se i vidi Strobila.)
 Van, van, glisto, koja ovčas ispod zemlje izmilje!
 Maločas te nigdje bilo nije; sad, kad osvanu,
 Gini! Bome jadno ću te, vilenjače, dočekat!

¹¹⁾ kongij: 3 litre.

- Strobil.* Koji bijes te goni? Što li imaš sa mnom, starče moj?
Što me daviš? Što me trgaš? Zarad čega lupaš me?
- Euklion.* Ližibatino, još pitaš? Ne tat, nego triput tat.
- Strobil.* Što ukradoh ti?
- Euklion.* De vrati!
- Strobil.* Što da vratim?
- Euklion.* Pitaš zar?
- Strobil.* Ništ' ne ūzēh tebi.
- Euklion.* Al što ū sebi ūzē, amo daj!
- Strobil.* Hoćeš li?
- Euklion.* Ma.što ću?
- Strobil.* Otud ne ćeš odnijet!
- Euklion.* Što bi rad?
- Strobil.* Vadi!
- Euklion.* Bome, starče, tako zborit, mislim, vičan si.
- Strobil.* Vadi! Man' se titranja! Do šale nije meni sad.
- Euklion.* Što da vadim? Kazuj, bilo što mu drago, imenom!
- Strobil.* Vjere mi, ne uzeh ništa nit se takoh!
- Euklion.* Ruku pruž'!
- Strobil.* Na ti, pružih — obje!
- Euklion.* Vidim. Deder pruži i treću!
- Strobil.* Sablasti, pa bijes i ludost gone sada starca tog!
Činiš li mi krivdu il ne?
- Euklion.* Najveću, jer ne visiš.¹²⁾
- Strobil.* Al te i to čeka, ako ne kažeš.
- Euklion.* Što da kâzēm?
- Strobil.* Što tu ūzē?
- Euklion.* Ubiō me bog, ak' uzeh išta tvog
- Strobil.* Il bi uzet htio!
- Euklion.* Ded, istreside kabanicu!
- Strobil.* S voljom ti.
- Euklion.* Pod košuljam' da nije!
- Strobil.* Traž', gdje volja ti!
- Euklion.* Aha, skote, dobar si, da ne vidim, da s' uzeo.
Znam lukavstvo. Nude, hajde pruži opet ruku mi
Desnu!
- Strobil.* Na!
- Euklion.* Sad lijevu pruži!
- Strobil.* Ama evo obad

¹²⁾ ne visiš: na vješalima.

Senc: Rimski knjižernost.

- Euklion.* Tražit više nè ću. Daj mi!
- Strobil.* Sto da dam?
- Euklion.* E, šališ se.
Imaš ti.
- Strobil.* Ja imam? Što to?
- Euklion.* Ne ću reć, ti rad bi ćut.
To, što moga imaš, vrati!
- Strobil.* Lud si! Ti po svojoj me
Volji prëtraži, al ništa svog u mene ne nađe! (Hoće
da ide.)
- Euklion.* Stani, stani! Tko je ono drugi s tobom bio tu?
Propadoh! On prevrće u hramu! Ovog pustim li,
Ode! Najzad — tog pretražih, nema ništ'. Hajd',
kuda 's god!
- Strobil.* Jupiter i bozi satri te! (Za se.) Dobro plaća taj!
- Euklion.* Idem u hram, onom drugom tvom ću grkljan stisnut
sad.
S očiju mi! Ideš il ne?
- Strobil.* Idem.
- Euklion.* Više s' ne vraćaj
(Otiđe u hram.)
- Strobil* (sam). Ej volio bih, da je smrću mrijet mi zlom,
No starca toga danas da ne prevarim!
Tu zlato sakrit ne će se usudit već;
Sad, mislim, uzet će ga, prenijet drugamo.
Al vani jeknu! Starca eto sa zlatom!
Uklonit ću se dotle amo k vratima.
- Euklion* (izlazi, za se). U Vjere, mišljah, ima vjere najviše,
Al malo da me nije nasamarila.
Da nije gavran došo, jadan propadoh!
Sad samo mislim, gdje ću ovo sakriti.
Silvanov¹³⁾ gaj je izvan grada zabitan,
Vrbikom gustim prekrit, tu ću mjesto nać.
Silvanu volim negol' Vjeri povjerit.
- Strobil* (za se). E dobro, dobro! Čuvaj bože, spasi me!
Preteći ću ga, popet se gdje na drvo
I ondje pazit, gdje će starac zlato skrit.
Gospodar dašto tu mi ostat naredi,
Al volim uz dōbitak gradit djelo zlo.

¹³⁾ *Silvan*: šumski bog, zaštitnik stadā.

Uto izide mladi Likonid s materom svojom a sestrom Megadorovom Eunomijom iz kuće Megadorove i moli je, da odvрати ujaka od ženidbe. Čudi se, što nema Strobila. Nato se vrata u kuću, da se s Megadorom porazgovore.

Strotil (vraća se s loncem, za se). Od lavova na zlatnim goram' samo
sam

Bogatiji ja. Druge ne ću kraljeve
Da pominjem — te kraljevske prosjačine.
Ja kralj sam onaj Filip. Krasna l' dana mi!
Ta kako otud prije odoh, onamo
Ja dođoh prije pa se smjestih na drvo
I gledah, gdje je starac zlato krio si.
Čim ode, ja se spustim dolje s drveta,
Pun lonac zlata iskopam, pa brzo hajd'!
I vidim, starac vraća s'; on me ne spazi,
Jer malo s puta skrenuh. Ali eno ga!
Ja idem ovo u kući da pohranim. (Otiđe.)

Euklion (dotrči). Ej propadoh, pogiboh, izginuh! Kuda ću? Kamo
li? Drž' ga, drž'! Koga? Tko?

Ja ne znam, ništ' ne vidim, srćem ko slijep, a ne
mogu se dosjetit pravo, kud

Ja idem il gdje sam il tko li sam! (Strka.) Zaklinjem,
molim vas, preklinjem, dederte

Pritecite u pomoć pa mi pokažite čovjeka, koji ga
odnese!

Što veliš ti? Tebi je vjerovat, jer te po licu ja po-
znajem, čestit si.

A što vam je? Zašto se smijete? Poznam sve. Znam,
da je mnogo tu lupeža,

Odijelom i ličilom štono se kriju i sjede,¹⁴⁾ ko da
su čestiti.

Hm, nema l' ni jedan od ovih tu? Ūbi me! Reci,
tko ima! Ne znaš li?

Ao meni jadniku jadnome! Propadoh! Gadno l' me
ošinu, priredi!

Toliko uzdaha, jada i tuge mi dōnese — glad i
siromaštvo

Dan ovaj; siromah sam najveći od svih na svijetu.
Ta šta će mi život taj,

¹⁴⁾ *sjede*: među gledaocima.

Kad zlata sam eno toliko izgubio, što sam ga brižno
ja čuvao?
Sâm sebe sam, dušu i život svoj kidao, a drugi mi
zlu se veselê sad
I kvaru mom — trpjet ne mogu ja.

Preveo K. Ruc.

Na viku izide Likonid iz kuće pa misleći, da se Euklion srdi na nj, što
kćer njegovu ne će za ženu, moli ga, da mu oprosti. Euklion misli, da ga moli,
neka mu oprosti, što je lonac ukrao. Kad se pomutnja razbije, kaže Likonid,
da se Megador odriče ženidbe, a on (Likonid) kćer prosi za se. Likonid se
vrati kući, te mu rob Strobil u 5. činu prizna krađu svoju. Završetak se
izgubio.

Iz „Hvališê“.

(1.—78.)

Časnik Pirgopolinik, koga je kralj Seleuk poslao, da mu kupi
vojsku najamničku, izlazi s pratnjom i čankolizom Artotrogom iz stana
svoga u Efesu.

Pirgopolinik. Nek sjaj mog štita bude samo sjajniji
Sunčanih zrâkâ, kada vedro nebo sja,
Da, kad ga ustrebam — pa dođe l' šaka gdje,
Još ljući plane protiv ljutih dušmana.
Al tješit hoću sada ljuti mač mi taj.
Da duhom ne klone i pûst da pûsti plač,
Što dugo besposlen o boku visi môm,
A sjeko bi kobasice od dušmana.
Artotrog gdje je?

Artotrog. Evo ga! Kod borca je,
Što j' junak snagom, blagom, stasom pravi car.
Pa kakav junak! Ne bi pisnuo ni Mart,
Ni junaštvom da tebi ravan bude on!

Pirgopolinik. Zar taj, kog spasoh ja u zemlji lokarskoj,
Gdje Buzdovanić Bježi-deli-Vukonja,
Neptunov unuk, dični vojevoda bi?

Artotrog. Baš isti taj, kom zlatno bješe oružje,
Kom dahom svojim ti sve ćete rasprša
Ko vjetar stono lišêe ili s krova crijep.

Pirgopolinik. Ej vjere mi, baš teške muke!

Artotrog.

K vragu sve!

Al tek da kažem — (prema gledaocima), što ti nikad
ne stvori.

Zar itko vidje lažitorbu većega
Il šupljeg hvališu, no ovaj što je tu?
Pa ako jest, nek sa mnom mah na vješala!
Al za kolačima sam njeg'vim gladan, lud.¹⁾

Pirgopolinik. Ej gdje si?

Artotrog. Tu sam . . . Znaš, kad lakat skrhala

U Indiji je slonu zgrčena ti pest.

Pirgopolinik. Što? Lakat?

Artotrog.

Ne, ne! Ama bedro htjedoh reć.

Pirgopolinik. Ah, to je bilo uz put.

Artotrog.

Möre, kako ne?

Jer da si upr'o, bome, kröz kožu i kost
I kroz crijeva prodr'o bi mu lakat tvoj.

Pirgopolinik. Sad šuti o tom!

Artotrog.

Pravo zboriš, duše mi!

Što ti da pričaš meni, koji sve to znam? (Gledaocima.)

Bijedi svoj je trbuh kriv, jer treba da
Nagreat puštam uši, tek da žvače zub,
I potvrdim mu, kad što masno slaže on.

Pirgopolinik. Ej, što to htjedoh reć!

Artotrog.

Već znam, što htjede reć.

Ne mári! Gotovo je.

Pirgopolinik.

Što?

Artotrog.

Pa bilo što!

Pirgopolinik. Za popis pitam.²⁾

Artotrog.

Pitaš zar? I pera šilj!³⁾

Pirgopolinik. Gle tepca, kako brzo znaš, što želim ja!

Artotrog.

Znat volju tvoju dužnost krutá nalaže
I pazit da znam, srce tvoje što ište.

Pirgopolinik. Zar pamtiš još?

Artotrog.

De čuj! Stô u Kilikiji,

Kesokradica pet put deset stotina,
Pak tri'est Sardana, šezdeset Tračana, —
Sve čeljad to, što smaknu ti u jedan dan.

Pirgopolinik. A svega?

Artotrog.

Sedam ravno tisuća je broj.

¹⁾ čankoliz živi na tuđi račun. — ²⁾ popis: najmljenih vojnika. — ³⁾ = šiljasto pero za pisanje na navoštenoj pločici.

- Pirgopolinik.* Baš na dlaku; računat znadeš majstorski.
Artotrog. A nema popisa, pa ipak pamtim sve.
Pirgopolinik. Gle vraga! Vraške l' pameti!
Artotrog. Nju brusi glad.
Pirgopolinik. Ovakav dok si, pobre, žvakat ćeš mi vijek,
 Dijelit s tobom hoću vazda ja svoj stô.
Artotrog. A znaš! u Kapadokiji, gdje stotin' pet
 Sa zemljom sastavi — da nê otupî mač?⁴⁾
Pirgopolinik. Pješaka izmet bio to, stog pustih ih.
Artotrog. Što da ti rečem još, što svatko znade živ?
 Tek jedan je Pirgopolinik — taj si ti —,
 Kom stasom, rukom, srcem nitko nije par.
 A žene tek? Baš s pravom s tebe luduju,
 Što tako lijep si; eno pograbiše još
 Za kaput mene jučer.
Pirgopolinik. Što ti rekoše?
Artotrog. Sve htjele znati: „Reci, nije l' Ahil to?“ —
 „To ne, al brat je njegov“, odvratih im ja.
 „Ko dan je krasan, Bože silni!“ druga će,
 „I gizardav; gle, zar ljepšu kosu vidje l' kad?“
 „Aj sretne one, kojoj rekne: „Ljubim te!““
Pirgopolinik. Zar tako zborahu?
Artotrog. I zaklinjahu me,
 Ko čudo onud danas da povedem te.
Pirgopolinik. Neprilika je strašna, kad je čovjek lijep.
Artotrog. Dosadile mi; mole, ištu, kunu se,
 Da tebe vide; traže, k njima da dođeš.
 Od toga batalim već svaki poso — tvoj.
Pirgopolinik. Vrijeme već je, da na forum pođemo,
 Da mazdu platim svojim sad novacima,
 Što jučer ih popisah ja u popis svoj.
 Jer usrdno me molio Selèuk kralj,
 Novaka da mu pòpišem i sakupim,
 A kralju smo posvetit dan taj smislili.
Artotrog. Hajd' da idèmo!
Pirgopolinik. Za mnom dakle, družino!

Preveo V. Dukat.

⁴⁾ = bio bi posmicao, da mač nije otupio.

Publije Terencije Afer.

(195.—159. pr. Is.)

Rodom iz Kartage bio je kao dijete zarobljen te je od svoga gospodara Terencija dobio ime, slobodu i naobrazbu. Drugovao je s mladim plemićima pa i sa slavnim Scipionom Emilianom. God. 160. otide u Grčku, da proučava život i knjigu grčku, ali se više ne vrati, već umre posve mlad god. 159. — Od njega se sačuvalo 6 palijata, koje se odlikuju biranim jezikom najboljih krugova i pravilnim stihom. Više nego Plaut pristaje uz grčke primjere, šala mu je pristojna, ali nije onako svježja i prirodna kao u Plauta. Njegove su se komedije i u srednjem vijeku mnogo čitale i prikazivale.

Iz „Formiona“.

Bogati Atenjanin Hremo ima sina Fedriju, koji bi se rad ženiti sviračicom Pamfilom. Hremov brat Demifont ima sina Antifonta. Braća povjere sinove robu Geti i krenu na put. Dok oni po poslu borave na Lemnu, oženi se Antifont sirotom Fanom. Kad se vrate u Atenu, ljuti se Demifont na sina, a ovaj se boji oca, što nije uzeo bogatu djevojku. Fedrija i Geta pred ocem ga brane, a poslije se uplete čankoliz Formion, koji samo misli, kako će doći do masne gozbe. Svojim lukavstvom učini, te Fedrija dobije Pamfilu, Antifontu oprostí otac Demifont, a Formiona pozovu na ručak.

Čin drugi.

(179.—314.)

Antifont se tuži Fedriji, strah ga je oca. Opazi Getu, gdje trči.

Geta (za se). Nema tebe, Geta, ako brzo što ne izmudriš.

Tako iznenada sad ti prijeti ovolikô zlo!

Nit' znadem, kako ću mu izbjeć, a ni kako izvuć se,
Jer drsko djelo naše više dulje krit se ne može.

Antifont (na strani). Što dođe taj tu uzbuđen?

Geta (za se). Sad krajnji čas je za to — gospar stiže!

Antifont (na strani). Kakva nesreća?

Geta (za se). On kad čuje to, e otkle meni lijek za njegov gnjev?
Da zborim? Vatra. A da šutim? Jara. Da se perem?

Ne 's

Oprat! Jadna l' mene! Strah me za me, a Antifont mi

Srce kida, zao mi ga, za nj se bojim, on me sad
Drži; njeg da nije, lako za me, gnjev bi platio
Starac: ja bih pobrao pa onda mahom na noge!

Antifont. Ma bijeg il krađu sprema taj!
Geta (za se). Al gdje da nađem Antifonta? Kud da krenem tra-
žit ga?

Fedrija (Antifontu). On tebe pominje.

Antifont. Zlu sirašnom od glasnika nadam se.

Fedrija (Antifontu). Ah, jesi l' pametan?

Geta (za se). Sad idem kući. Ondje boravi
Većinom.

Fedrija. Zovnimo ga!

Antifont (Geti). S mjesta stoj!

Geta. O! Zapovijed je

Zapovijed, tkogöd si.

Antifont. Geta!

Geta (za se). Glavom je, kog tražim ja.

Antifont. De, što nosiš? molim. Ako možeš, daj pripovijedaj!

Geta. Hoću.

Antifont. Kazuj!

Geta. Baš u luci —

Antifont. Moga li?

Geta. Jest.

Antifont. Odoh!

Fedrija. A! —

Antifont. Što ću?

Fedrija (Geti). Što to veliš?

Geta. Oca mu, tvog strica vidjeh ja.

Antifont. Gdje ću jadan od te nagle propasti sad spasa nać?
Zađesi l' me, te ja s tobom, Fano,¹⁾ moram dijelit se,
Nema mi života!

Geta. Kad je tako, Antifonte moj,

To ti više pazit je, — junaka sreća pomaže.

Antifont. Nijesam ti pri sebi.

Geta. Al što većma treba da si sad,

Antifonte! Vidi l' otac, da te strah, e mislit će,
Krivac si

Fedrija. Dä, istina je.

Antifont. Al ne mogu drukčije.

¹⁾ Fana: žena Antifontova.

- Geta.* Što bi, da je tebi drugo što sad teže činiti?
Antifont. To ne mogu, gdje bi ono!
Geta. S njime niže, Fedrija,
 Ništa. Dosta! Čemu dangubit? Što čekam?
Fedrija. A i ja. (Hoće da idu.)
Antifont. Ded, što — da se pričinim? Je l' dosta?
Geta. Prtljaš!
Antifont. Gledajte
 Lice! Dosta?
Geta. Nije.
Antifont. A ovako?
Geta. Mal' ne.
Antifont. Tako?
 Da.
 Drž' se tako pa de uzvraćaj riječ riječju jednakom,
 Da te ljut ne smotâ riječma ljutim!
Antifont. (smeten). Znam.
Geta. Pa sila te,
 Reci, preko volje nagna.
Fedrija. Zakon, sud.
Geta. Razumiješ? (Osupne se.)
 Al tko je starac taj, na kraju ulice kog vidim? On!
Antifont. Ne mogu ostat!
Geta. Ej, što radiš? Antifonte, kuda ćeš?
 Ma ostaj, kažem ti!
Antifont. Sam sebe, grijeh svoj znam;
 Preporučam vam svoju Fanu, život svoj. (Otiđe.)
Fedrija. Što sada, Geta?
Geta. Prepirku ćeš sad na čut,
 A on će, ne varam li s', vješat, lupat me!
 Al što smo ovčas Antifonta putili,
 To sami treba da činimo. Fedrija.
Fedrija. Ma pusti ono „treba“, — kazuj, što ću ja!
Geta. A sjećaš li se, kad na ono dali se
 I branili grjehotu, — stvar je, rekoste,
 Tâ pravedna pa laka, dobra, prodrijet će.
Fedrija. Dâ, sjećam se.
Geta. Sad riječi tih il, vrijede l' šta,
 Još boljih, umnijih nam treba.
Fedrija. Rado ću.

Geta. Ti sada prvi stupi k njemu, ja ću bit
U zasjedi ko pričuva, kad kloneš.

Fedrija. Hajd'!

Demifont. Fedrija. Geta.

Demifont (glasno za se). Pa bez dopuštenja moga se Antifont oženi?
Pa da s' vlasti moje — ah, šta vlasti — bar lju-
tine mi

Pohojao! Ne stidi se! Oj drskosti! Oj čuvaru
Ti Geta!

Geta (za se). Ipak jednom!

Demifont (za se). Što će oni reć, koj' uzrok nać?
E, čudim se.

Geta (za se). Al nać ću, za drugo se brini!

Demifont. Zar će reć:
„Prekò srca uradih, zakon nagna?“ Čujem, pri-
znajem.

Geta (za se). Baš sviđaš se! Al stvar sa znanjem, muće parcu
predati —

I na to zakon nagna?

Fedrija. U tom grmu zec —!

Geta. Riješit ću,

Ne bõj se!

Demifont (za se). Ne znam, što ću; preko nade to me zadesi,
Ne slútih. Tako ljut sam, tẽ s' ne mogu sabrat dã
mislim.

Stog svatko, kad ga sreća prati baš, u sebi onaj čas
Razmišljat treba, kako nevolju će tešku snositi —
Opásnost, štetu i potucanje;²⁾ pa sveđ na povratku
Nek misli na grijeh sina, na smrt žene, bolest kćeri si!
To općeno je, zbit se može, — nek te ne iznenãđi;
Što preko nade zbude s', sve to drži za dobitak svoj!

Geta. Ej ne bi vjerovao, Fedrija, koliko mudrošću
Pretekoh gazdu! Svu si bijedu, vrati l' se, predoćih ja:
U mlinu vijek ću mljeti, lupan biti, nosit verige
I radit u polju;³⁾ ništ' od tog ne će iznenãdit me.

²⁾ po trgovačkom poslu. — ³⁾ s robovima su Rimljani okrutno postupali;
iz rijeći Getinih razbira se sva njihova bijeda.

Štogöd se preko nade zbude, sve za dobitak držat ću.
Ali što mu në prîdëš i miło ne progovoriš?

(Fedrija pođe k starcu.)

Demifont (za se). Fedriju, sinovca vidim svog, ususret ide mi.

Fedrija. Moj striče, zdravo!

Demifont. Zdravo! Gdje Antifönt moj?

Fedrija. E, da si —

Demifont. Pusti! Ono“ odgovöri mi!

Fedrija. Ta zdrav je, tu je. A jes' zadovoljan svim?

Demifont. E, rad bih, da sam.

Fedrija. Što je?

Demifont. Pitaš, Fedrija?

Lijep pir ste za odsuća moga slavili!

Fedrija. Pa to se na nj sad ljutiš?

Geta (za se). Vrsna glumca mi

Demifont. Ja da se ne ljutim? Ej, da mi na öči

Sad dođe, da zna, kako zarad njega ja

Od oca onog blagog postah ljuti ris!

Fedrija. Al ništa, striče, ne skrivi, da s' ljutiš na nj.

Demifont. Na! Jedan kao drugi! Svi su na dlaku:

Kad jednog znaš, znaš sve!

Fedrija. Al nije tako baš.

Demifont. Taj skrivi, onaj njega branit dolazi;

Kad ovaj, eto onoga; mijenjajü s'.

Geta (za se). Bez znanja krasno starac rad im orisa!

Demifont. Da nije tako, ne bi za njeg bio ti.

Fedrija. Moj striče, ako ti Antifönt skrivi što

Te imanje il glas je slabo štedio,

E ne branim, nek trpi to, što zasluži.

Al ako slučajno tko našoj mladosti

U zlobi svojoj zamku stavi, svlada nas,

Zar naša to je krivnja il je sudaca,

Što često otmu bogatu iz zavisti,

Od smilovanja öpet dadu ubogu?

Geta (za se). Da ne znam, držo bih da zbori istinu.

Demifont. Zar ima sudac, koji znat bi mogao,

U pravu da si, kad ti ne bi pisnuo,

Ko onaj što je?

Fedrija. Kao mladić plemenit

On vladao se; na sud kada dođosmo,

Što zamisli, to reći on ne uzmogne;
On plašljiv tako se od stida zbulio.

Geta. Taj znade! Al što starcu brže ne priđem? (Glasno.)
Oj zdravo, gospodaru! Da s' dobro došo!

Demifont. O!

Zdrav, čuvaru oj dobri! Stupe roda mog,
Na polasku kom preporučih sina svog!

Geta. Već davno slušam, gdje nas krivo tužiš sve,
A mene od svih ovih najkrivičnije.
Pa što bih bio, želiš, ja uradio?
Na sudu robu zakon zborit ne daje
A ni svjedočit.

Demifont. Sve to mimoilazim:

Ja dopuštam, da s' mladić nevjest prepao,
I da si rob; al bila i rod, uzet je
Stog nije trebalo, već miraz mogli ste —
To zakon ište — dat i tražit muža joj.
Gdje pamet u kuću si vodit ubogu?

Geta. Zar pamet? Novca nije bilo!

Demifont. Odnekud

Vi mogli uzet.

Geta. Odnekud zar? Lako reć!

Demifont. A ako nikako već, pa u lihvara!

Geta. Ha, divno! Samo kad bi za života tvog
Tko dao!

Demifont. Ne, ne, tako ne će, ne može
Bit. Ja da mladu njeg'vu trpim jedan dan?
E, dobra ne zaslužiše! Al onog mi
Doved'te il pokažite, gdje stanuje!

Geta. Zar Formiona?

Demifont. Ženskog branitelja tog!

Geta. Sad na će tu bit.

Demifont. Gdje Antifont?

Geta. Napolju.

Demifont. Hajd', Fedrija, potraži i dovedi ga!

Fedrija. Već idem — ravno onamo. (Ide kući Dorionovoj)

Geta (odilazi, za se). Dä, k Pamfili.

Demifont. Sad kući kućne pozdraviti bogove
Ja idem, onda na trg ću i drugove

Zvat neke, da mi pomognu, nepripravan
 Da ne budem ja, kad Formiôn dođe mi.
 (Uniđe u svoju kuću.)

Preveo K. Rac.

Ciceronov vijek.

Najljepše je rimska književnost cvjetala posljednjih 50 godina republike i preko 40 godina carskoga doba. To je njezino zlatno doba, jer su književna djela toga vremena i po sadržaju i po obliku najsavršenija. Vrijeme od Suline diktature do bitke kod Akcija (80.—31. pr. Is.) zove se Ciceronov vijek, od početka carovanja Augusta do smrti njegove (30. pr. Is.—14. posl. Is.) Augustov vijek; u onome je najljepše cvala proza, u ovome poezija. Uzrok tome leži u tadašnjim političkim i društvenim prilikama.

Od Sulinih vremena do početka carovanja Augustova bila je rimska republika kao u vječnoj trzavici od građanskih ratova između demokratske i aristokratske stranke i od neprestane borbe među vođama stranaka, koji su svaki za sebe težili za bezgraničnom vlašću u državi. Rim je izvana postigao veliku i sjajnu moć, jer je u to doba bio gospodar čitavoga tadašnjeg civiliziranog svijeta; ali unutra, u republici, širio se truhlež pokvarena, raskošna života: umjerenosti, kreposti i požrtvovnosti je nestalo, republika je izdisala, samo je još živjelo ime njezino i oblik njezin; još malo, pa će imati jednoga gospodara, koji će unapredak sam upravljati državom. Neko je vrijeme po volji gospodario Pompej, potom se ča propalica Katilina usudio da posegne za vladom. Obijest Pompejeva podigla je Cezara do diktature, najveće vlasti u državi. Urotnički bodež nekolicine republikanaca učini kraj i njegovu slavnomu životu, ali nesreća na bojnopolju kod Filipa (god. 42.) savlada i posljednje republikance, a borba između Antonija i Oktavijana završi se bitkom kod Akcija, te je najposlije iznemogla i u stožerima uzdrmana država dobila jednoga gospodara, Gaja Julija Cezara Oktavijana, koji je god. 27. primio pridjevnik August. Tako burno vrijeme, kad su strasti sav narod obuzele, moralo je sve sile građana i političkih stranaka do krajnosti napinjati. Jer boj se ne bije samo s mačem

u ruci na bojištu, već i živom besjedom u senatu, u sudu i u narodnoj skupštini, a s perom u ruci na polju književnom. Zato se u to doba do savršenstva razvila proza navlastito govornička (Hortenzije, Cezar, Ciceron) i povjesnička (Cezar, Sallustije).

A kakve su u to vrijeme u Rimu bile domaće prilike? „Svladana Grčka savladala surovog svog dobitnika.“ Duh grčki složio se s rimskim, a grčka naobrazba i knjiga, koja se već u 3. i 2. vijeku po Italiji širila, sad se u Rimu sasvim uvriježila. Nebrojani Grci, sve učene glave, ne samo robovi, već i ljudi slobodni, doselili se u Rim, gdje su ih rado primali djeci za nauk, odraslima za društvo i zabavu u kući i na putovanju. Učitelji rimske omladine, retori i filozofi uče staro i mlado, da kao za opkladu proučava grčke knjige. Tko je iz bogatije kuće, putuje u glavna sijela grčke nauke i umjetnosti, u Atenu, na Rod, u Malu Aziju, i u učeniju Aleksandriju, da bi slušajući glasovite učitelje svoje znanje i svoju naobrazbu raširio i upotpunio. K tomu su s bezbrojnim umjetninama grčkim već od sredine 2. vijeka u Rim putovale i knjižnice. Pošto je bogati Lucije Lukul prvu javnu knjižnicu osnovao, dao je državnik i književnik Azinije Polion o svom trošku sagraditi jednu, a car August dvije javne knjižnice. Pored javnih bilo je i privatnih knjižnica, i tako je rimska književnost sve šire krugove zahvatala ne samo u Rimu, već i po svoj Italiji; pače velika većina književnika u ono doba nije bila rodom iz Rima, nego iz drugih italskih gradova, kamo je trgovina knjige raznosila. Time je rimska književnost postala italska, a središte joj bio Rim. Ugled su rimskim pjesnicima jednako bili pjesnici grčki, ali ne oni stariji, koji su sebe za sve vijekte proslavili, već mlađi, po vremenu bliži, koji su u 3. i 2. vijeku u Aleksandriji živjeli. Ti su pjesnici (aleksandrijski) obrađivali naučne predmete (iz astronomije, medicine) ili mitološke istina uglađenim oblikom, ali bez prave jezgre, bez višega poleta i duševne samotvornosti. Povodeći se po njima gradili su mnogi rimski pjesnici toga doba pjesme, koje su po obliku bile pravilne, pristale i ukusne, ali inače bez trajne vrijednosti, pa zato se do nekih odlomaka i nijesu sačuvala. Od svih tih pjesnika daleko su odvojili Lukrecije i Katul.

Tit Lukrecije Kar.

(o. 98.—55. pr. Is.)

Živio je u prvoj polovici 1. vijeka. Njegova didaktička pjesma „O biću stvari“ u 6 pjevanja osniva se na nauku Epikurovu te odaje oduševljenje i velik dar pjesnikov, samo što je građa tvrda i za pjesmu neprikladna. Pjesma je imala upoznati rimsko općinstvo s Epikurovim naukom i njime osloboditi savremenike od praznovjerja i vjerskoga straha i privesti ih k samosvijesti.

1.

(II. 1.—62.)

Godi gledati s kraja veliku nevolju onu,
 Kadano vjetrovi silnu pučinu mutiti stanu,
 Ali ne zato, što slast je muku gledati tuđu,
 Nego, jer motriti jade, a biti sam bez njih — to godi.
 Gode ti također oku ona ograšja ljuta
 Na polju bojnom, ni otkud kad opâsnost ne prijete tebi,
 Ali ništa ti slađeg nema, no visoke, vedre
 Držat vidike, što nauk mudraca ih učvrsti čvrsto,
 Odakle na druge pazit možeš i vidjet ih, kako
 Svuda s' potucaju i put životu lutajuć traže;
 Umom se nadmeću, svojim slavnijem takme se rodom,
 Noći i dane se trudom vanrednim trude i muče,
 Ne bi l' se najvišoj doveli moći i dostali vlasti.
 Jadne li duše u ljudi, slijepa srca li u njih!
 Kakvu u mraku, s kolikim li pogiblima života
 Provode ovo si vijeka svoga, kolišno ga ima!
 Ne vide l', njima da ništa priroda ne trubi drugo,
 Nego da tijelo im bude od bola prosto, a duša
 Brige i straha riješi i čuvstvom se blagijem blaži?
 Prirodi našega tijela, vidimo, uopće samo
 Nešta malo ti treba, te nestat će bola u njemu.
 Pune da pregršti slasti dobiti uzmogneš sebi
 Za malu katkada cijenu, za to priroda sama
 Ne ište, po kući zlatni da kipovi stoje mladića
 I u desnici ruci da svjetiljke drže, što plamom
 Bukteći gozbi ti obnoć svijetlom svojijem svijetle;
 Kuća ti ne treba sjajem srebra ni zlata sjati,

A ni citare jekom stropovi ječati zlatni,
 Samo nek tebi je negdje travicom mekom se pružit
 Blizu do žubor-vode pod granama stabla visoka
 Pa ugadati slatko bjež blāga velikog tijelu
 Ponajpače, kad vrijeme se smije smiješkom, a bilje,
 Što se zeleni, doba godišnje obaspe cvijetom.
 Prevrći se u tkanju kičenu, skerletu sjajnu,
 Zato ti vrućica ljuta tijela pustiti ne će
 Brže, nego da tebi u priprostu ležat je ruhu.
 Pa kad tijelu našem blago ne koristi ništa
 A ni koljena dika ni časti kraljevske slava,
 Štono sveđ traje, ni duši ti — držat je — koristit ne će:
 Prosto ti legije svoje gledat, gdje ravnijem poljem
 Od njih sve kipi, i biju se kao u kakome boju —
 Njima su zakrilje čete jake i konjā sva sila,
 Jedno ih oružje kiti, jednijem junaštvom dišu;
 Prosto ti brodovlje gledat, gdje vrvi i širom se širi,
 Ali zbog toga božji ti strah se prepanut ne će
 Nit će poletjeti dršćuć iz duše; strašilo smrti
 Grudi ti slobodne, od brige proste ostavit ne će.
 Ako je, vidimo, sve to pusta ti igra i šala,
 A strah se zaista ljudski i brige, što za nama gone,
 Zveketa mača, a ni ljutih ne plaše strijela,
 Nego se smiono među kraljima i mogućnicim
 Vrzu, te niti se znadu blistavu klanjati zlatu
 A ni svijellomu sjaju bogate skerletne halje,
 Čemu li sumnjaš, da tudijer sva moć do razuma stoji?
 Ta sav život u tami ponajpače se kini:
 Kao što djeca ti dršću i svegā se plaše u mraku
 Tmastome, tako se i mi bojimo — za svijetla kadikad —
 Onoga, čega se ništa ne treba bojati više,
 Nego oda šta djeca u mraku sve strepe i mislè:
 Sad će se zbiti. Zato tu strepnju nam duše i tminu
 Zrake sunčane ni sjaj četri bijeloga dana
 Razbiti ne će, već pogled na prirodu ovu pa nauk.

2.

(III. 1.—30.)

Diko naroda grčkog,¹⁾ za tobom, kojino prvi
 Iz mraka tōlikōg tako nam sjajnu iznese svjetlost
 I života blagodati nama osvjetli, idem i tragom
 Sada stopâ ja stupam, što tvoja ih utrla noga,
 Ali nijesam takme ja željan, već s ljubavi rad sam
 Slijedom te slijediti. Što će se s labudom natjecat lasta,
 Ili gdje će se jare drhtavih uda usudit,
 Da se u trku sa snagom konja vatrena mjeri?
 Ti si to našao, oče, ti nama očinski daješ
 Nauk, iz tvojijeh djela, čovječe slavni, onako,
 Kao što pčelica sve po brdima cvjetnijem pase,
 Jednako i mi crpemo one zlatne sve riječi —
 Zlatne, koje su udilj života vječnoga vrijedne.
 Jer čim razum, štono od božjega rodi se duha,
 Glasno zboriti stane o biću svega na svijetu,
 Strah se i trepet u duši raspriša, bedemi svijeta
 Puknu, te kroz svu čistinu prozirem, što se gdje zbiva.
 Svane pred očima biće božansko i sjedišta tiha,
 Štono ih ne bije vjetar, nit oblak kišicom kvasi,
 Niti ih bijeli sniježak, od zime ljute sav smrznut,
 Padajuć vrijeđa, već vazda ih nebo pokriva vedro
 Bez oblačka, smiješe se — obilna zali ih svjetlost.
 Sve nam nadalje pruža priroda, nikakva stvarca
 Mira ti duše ni u kojem ne otima času,
 Nego nasuprot ni traga gdje god ahērontskôm²⁾ polju!
 Ništa ti ne smeta zemlja, da okom ne pronikneš u sve,
 Štono odozdo pod nogam' u onoj praznini se zgađa.
 Stoga ti mene božanska naslada neka i groza
 Hvata, na taj gdje način snagom se priroda tvojom
 Rasklopi, otkri ovako bjelodano od svijeh strana.

Preveo K. Rac.

¹⁾ to je atenski filozof Epikur (341.—270.); njemu je svrha života mir
 duševni, nepomućen ni mukom ni strahom ni strastima. — ²⁾ polje duž
 Aheronta, rijeke u podzemnom svijetu.

Gaj Valerije Katul.

(g. 87.—oko 54.)

Rodio se god. 87. u Veroni od bogatih roditelja, koji su imali imanje na poluostrvu Sirmionu u Gardskom jezeru. U Rimu, gdje je mnogo boravio, općio je osobito s književnicima. God. 57. zaputi s propretorom Gajem Memijem u Nikeju u Bitiniji, pohodi grob bratov u Troadi te se vrati u Rim, gdje je za koju godinu umr'o. Bio je jedan od najboljih lirika rimskih. Pjesme su mu elegije, ljubavne i epigramske (podrugljive). Isprva se povodio za aleksandrijskim pjesnicima, poslije se držao klasičkih lirika grčkih: Arhiloha, Sapfe, Anakreonta. Najljepše su mu pjesme, kojima slavi Klodiju pod krivim imenom Lezbija. To su pjesmice ljubavne pune ljubavi i tuge, a k tome su samotvorne i prirodne; jedna je prijevod Sapfine, a dvije su svatovske (himeneji).

1. Pjesma vrapcu.

(1.)

Vrapče,¹⁾ zabavo moje mile ljube,
 S kim se igrati, kog u krilu držat,
 Komu, kad srće, prstić nježni pružat
 I na griskanje dražit običaje,
 Kad se ljubi lijepoj divnoj mojoj²⁾
 Ne znam kakve prohtije šale zbijat
 I za bolove svoje tražit melem,
 Mislim, time i smirit žarki plamen:
 Oj da igrat se i ja s tobom mogu
 I utišati crne brige duše!

2. U smrt toga vrapca.

(3.)

Tuguj Venera i Kupido svaki
 I štogod vas ima nježnih ljudi!
 Vrapca nestade mojoj miloj ljubi,
 Vrapca, zabave mojoj miloj ljubi,

¹⁾ *vrapac* je posvećen Veneri, boginji ljubavi; njezin je sin Kupido (Amor).

— ²⁾ Katul je zove Lezbija po svome pjesničkom idealu Sapfi (iz Lezba); pravo joj je ime Klodija.

Kog od očiju svojih više ljubi.
 Bješe umiljat, svoju gospu znaše,
 Kao što poznaje dijete majku,
 Nit se ugiho ikad s njena krila,
 Već skačući amo tamo sveđ bi
 Gospi cvrkućuć natrag doskakivo.
 On sad putuje crnim, tamnim putem,
 Otkud nikoga nikad više nema.
 Oj prokletstvo te snašlo, grozna tmino
 Orkova,³⁾ koja grabiš, što je lijepo!
 Tako milosna vrapca ti mi ote.
 Crni zlotvore! Bijedni, jadni vrapče!
 Tebe radi su mojoj miloj ljubi
 S plača otekle oči sad crvene.

3. Prijatelju Veranu.

(9.)

Od svih mojih trista prijatelja,
 Verane, ti meni najmiliji,
 Jesi l' došo s puta svojoj kući,
 K braći miloj, majci staroj? jesi l' ?
 Jesi. Srećne li mi vijesti mile!
 Vidjet ću te opet zdrava, čila,
 Slušat ću te zborit o Hibernskoj
 Ljupko, zagrlit ću tebe, brate,
 Pa izljubit oči, usta slatka!
 Oj štogöd vas ima srećnih ljudi,
 Tko se blažen sa mnom može mjerit?

4. Prijatelju Fabulu.

(13.)

Sjajno kod mene, za dva za tri dana
 Gostit ćeš se, moj Fabule dragi,
 Ako objed sam poneseš sobom
 Sjajni s vinom, šalom i veseljem svakim.
 Ako, kažem ti, to poneseš sobom,
 Sjajno ćeš se gostit. Jer Katul tvoj —
 U njeg kesa puna je paučine.

³⁾ Orko = Had, podzemni svijet.

Ali dobit ćeš zato čistu ljubav
 K tome svega, što ima slasna, mila;
 Pomast naime dat ću, koju ljubi
 Mojoj Venera dade i Kupido.
 Nju mirišuć bogove ćeš molit,
 Da te svega; Fabule, stvore nosom.

5. Pozdrav zavičajju.

(31.)

Oj Sirmio, ti biser svih poluotoka
 I što ih Neptun nosi divnih ostrva
 U moru sinjem, u jezerim' bistrijem,
 Kako sam blažen, što te opet vidim sad,
 Kako veseo, što već ne vidim polja bitinskih!
 Ta ima l' veće sreće, nego bez brige
 Sa srca kada stresesh breme, izmučen
 Kad s puta dođeš k domaćemu ognjištu?
 Oj zdravo Sirmio mili, gospodar ti je tu
 I vi mi zdravo, bistre vode jezerne,
 Oj veselo svi, što igda bolje možete!

Preveo dr. F. Maixner.

6. Na grobu bratovu.

(101.)

Narode mnoge i silne valove sinje prebrodiv
 K tebi dolazim sad,⁴⁾ brate, na samotni grob;
 Posljednji nosim ti dar, da tebe počastim mrtva,
 Zalud pozivljuć prah, koji tu zavijek je nijem,
 Kad već od mene sudbina otkida samoga tebe:
 Jao, ostadoh sam; prerano uze te smrt!
 Sada pak primi u zemlji tuđinskoj darove tužne,⁵⁾
 Kojima kiti se grob, — taki je običaj star.
 Primi ih, brate, svi su ti suzama oblitni gorkim,
 I za vremena mi sva zbogom i spokojno stoj!

⁴⁾ God. 57. pratio je Katul propretora Memija u Bitiniju, te pohodi grob svoga brata, koji je bio pokopan u Troadi. — ⁵⁾ cvijeće i ljevanice od vode, ulja, mreda i mlijeka.

7. Na povratku.

(46.)

Već proljeće toplinu vraća blagu,
 Već zimski bijes ožujškoga neba
 Sav biva tih od duha zefirskoga.
 Poljane friške ostav'mo, Katùle,
 I masnu grudu prevruće Nikeje:⁶⁾
 Polet'mo k slavnim azijskijem⁷⁾ grad'ma!
 Već dršće duša, svijetom da se kruži,
 Poskočit već mi žele željne noge.
 Oj zbogom, prijateljâ kolo milo!
 U jednom jatu dom smo ostavili,
 Al natrag vode putovi nas razni.

Preveo V. Dukat.

8. O svojoj ljubavi.

(85.)

Mrzim i ljubim. Pa zašto to činim, možda ćeš pitat.
 Ne znam, al tako da jest, osjećam mućec se sâm.⁸⁾

9. Nestalna ljubav.

(70.)

Veli mi ljuba moja, da ni za kog radije ne bi
 Pošla no za me, da baš prosi je Jupiter sam.
 Veli; al žena što govori vatreno ljubljenom mužu,
 U vjetar bilježi il u vodu hitrenu to!

10. Lezbiji.

(108.)

Živote moj, ti ugodnu meni obećaješ ljubav,
 Koja će trajati vijek med nama baš kô i sad.
 Bøgovi, dajte, da istinski ona obećati može,
 Iskrena da joj je riječ, od srca rekla ju svog!
 Svega života da bude nam slobodno za sva vremena
 Prijateljstva nam tog svetog produžiti vez!

Preveo St. Senc.

⁶⁾ glavni grad Bitinije, koja se računala k Frigiji. — ⁷⁾ to su primorski gradovi Smirna, Efes, Milet i dr. — ⁸⁾ „U ta dva stiha leži čitav ljudski život.“
 C. Jacob. y

Augustov vijek.

(30. pr. Is.—14. posl. Is.)

Kad je poslije bitke kod Akcija (31. pr. Is.) Oktavijan postao jedini gospodar rimske države, nastalo je nakon dugih i krvavih građanskih ratova mirnije vrijeme. Strasti su se stišale, a što je iz burnih dana živu glavu iznijelo, to se mira i mirna užitka zaželjelo: republika je rimska bila pokopana i bilo je dobro, što se našao jedan čovjek čvrste volje i željezne ruke, car Oktavijan. K tome je novi vladalac bio čovjek veoma obrazovan pa je, videći da je viša naobrazba u Rimu postala velika moć, nastojao, da bi ta moć njegovu vladu potpomagala. Glavno je svakako bilo, da se vječnim razmiricama raspaljeni dusi primire i s novim državnim oblikom, monarhijom, pomire. Prosti se narod lako dao umiriti carskim darovima i sjajnim igrama. Ali obrazovanim Rimljanima trebalo je otvoriti novo poprište, na kojem će steći priznanje, čast i slavu. Na političkom polju više nitko nije mogao da se odlikuje: čemu govornički dar, kad se državne parnice više ne rješavaju u sudu, kad se narodne skupštine rijetko sastaju, kad senat više ne smije po svojoj volji odluke da stvara? Gdje će se dakle obrazovani Rimljani odsad odlikovati i proslaviti, ako ne će na širokom polju književnoga rada? I doista su se u to doba učeni i neuki, zvani i nezvani bez razlike bavili knjigom, navlastice pjesništvom. Pa kako su i car August i njegovi doglavnici vrsne pjesnike materijalno potpomagali i svojim prijateljstvom odlikovali, nije književni rad kao prije bio tek zabava u besposlici, već glavno zanimanje i zadatak života.

Već potkraj republike bilo je pjesništvo dobilo grčko lice, jer se pazilo na što savršeniji oblik, kojim su se pjesme aleksandrijskih pjesnika odlikovale; a sad su pjesnici pogotovu pazili na to, da bi izvanje lice svojih pjesama do savršenstva dotjerali, e da bi ukus visokih, obrazovanih krugova zadovoljili i njihovo priznanje stekli. Ali i sadržina je morala da lijepomu obliku lijepo pristaje, inače pjesme ne će naći trajna priznanja niti će uvelike obrazovane pokrovitelje osobito zadovoljiti. Zato pjesnici Augustova vijeka svoje ugleda i primjere nijesu tražili u aleksandrijskih pjesnika, već među starim grčkim klasičkim pjesnicima, a to su bili Homer, Arhiloh, Alkej, Sapfa, Pindar i

drugi; pa ako ih i nijesu dostigli, opet im je pošlo za rukom, da stvore djela lijepa, kakvih ni prije ni poslije nije imala književnost rimska. Mnoštvu neobrazovanih bio je dakako sav taj pjesnički rad nerazumljiv i zato je narod volio stare rimske pjesnike (Plauta, Enija i dr.), koji su mu bili razumljiviji i jasniji. Ali tadašnji pjesnici nijesu ni marili za priznanje prostoga svijeta, već su bili srećni, što se mogu nauživati milosti cara Augusta i rimskih velikaša, a ta im se davala obilato. Što više, car je sam prijateljovao s izvrsnim pjesnicima, koji su kao pravi „dvorski“ pjesnici slavili njega i njegove zasluge za državu.

Bilo je u Rimu i izvan carskoga dvora književničkih krugova. Jednomu je središte bio prvi savjetnik Augustov, bogati i podatljivi Gaj Cilnije Mecenat, koji je sakupio izvrsne pjesnike, kakvi su bili Vergilije, Propercije i Horacije. Drugo se kolo savilo oko vojvode Marka Valerija Mesale Korvina, u koje su se hvatali Tibul, Emilije Macer, donekle Ovidije i drugi. Treći je krug bio onaj oko govornika i književnika Gaja Azinija Poliona. Taj je oko sebe kupio ljude samostalnije, koji su u duši bili predani republici; a da bi književnost i inače podigao, uveo je u Rimu običaj, da se književni radovi javno čitaju i govori za vježbu javno besjede. Isprva se čitalo i govorilo samo u prijateljskom krugu, no poslije i pred velikim općinstvom. U Augustovu vijeku usavršila se epska i lirski poezija kao u Ciceronovu vijeku što se usavršila proza. Epskih je pjesnika poslije Enija bio priličan broj, ali svi iščezavaju pred najvećim episkim pjesnikom rimskim Vergilijem.

Publije Vergilije Maron.

(70.—19. pr. Is.)

Rodio se god. 70. pr. Is. u selu Andu blizu Mantove. Nauke je dobio u Kremoni, Milanu i Rimu. Vrativši se kući obrađivao je svoje zemlje te se upoznao s namjesnikom u onome kraju, s Azinijem Polionom, koji ga nagovori, da po primjeru Teokritovih idila gradi pastirske pjesme, koje su brzo na glas izišle. Uto podijeli Oktavijan islužanim vojnicima za nagradu zemlje i tako i Vergilije izgubi svoje imanje. Po zaštiti Polionovoj bude mu doduše vraćeno, ali ga poslije godinu dana opet posvoje vojnici. Nato kao da ga je Mecenat preporučio Oktavijanu, i

ovaj mu pokloni imanje u Kampaniji. Odonda je Vergilije bezbrižno živio naizmjenice u Rimu i u Napulju te je najprije izdao zbirku pjesama, 10 na broj, koje je nazvao Bukolike, a pojedine su nazvane Ekloge. Po njima su se povodili naši pjesnici Dinko Ranjina i Matija Petar Katančić.

Zatim je po želji Mecenatovoj izradio svoje najbolje djelo, didaktičku pjesmu Georgika u 4 pjevanja: o ratarstvu, voćarstvu, stočarstvu i pčelarstvu.

Napokon je po želji Oktavijanovoj započeo svoje najslavnije djelo Enejidu, ep u 12 pjevanja. Da bi ga dotjerao i usavršio, zaputi Vergilije u Grčku. U Ateni se sastane s carem Augustom, koji se vraćao s istoka. Razboljevši se krene s njime natrag u Italiju, ali ga putem stigne smrt u Brundiziju god. 19. Po želji carevoj pokopaju ga blizu Napulja.

Skoro iza njegove smrti bila je Enejida najpoznatije književno djelo te se i u školama i inače mnogo čitala i tumačila. Pače i proricali su iz nje već u carsko doba, a u srednjem vijeku držali su Vergilija za čarownika pa se i u nas možda po njegovu imenu prozvalo „Vrzino kolo“, u kome vile igraju. Od velikih pjesnika povodili su se po Enejidi svi epski pjesnici rimski, koji su živjeli u 1. vijeku posl. Is., a poslije mnogo vjekova činili su isto Dante, Tasso, Voltaire, Gundulić, Palmotić i dr., po čemu se najbolje vidi, da su uvelike cijenili djelo odlično krasnim jezikom i stihom, lijepom sadržinom i plemenitim rodoljubljem.

Sadržaj je Enejide ovaj:

Poslije osvojenja Troje otisne se Eneja s drugovima na more i za sedam godina lutanja stigne u Siciliju, gdje mu umre otac Anhis. Odonud zaplovi prema Italiji, ali bura, koju je poslala boginja Junona, neprijateljica Trojanaca, zanese ga u Afriku, gdje je kraljica Didona baš gradila grad Kartagu. Kraljica ga lijepo dočeka i iza sjajne gozbe pripovijeda joj Eneja, kako je Troja propala. I ostao bi bio kod nje, da mu nije Jupiter preko Merkurija zapovjedio, da plovi dalje; našto se Didona, koja je prema njemu bila planula ljubavlju, na lomači mačem probode. Eneja stigne opet u Siciliju, priredi ondje u slavu pokojnomu ocu igre i osnuje grad Akestu. U snu mu se ukaže duh Anhisov i zapovjedi mu, da plovi dalje u Italiju, i kad stigne u Kumu, vodit će ga Apolonova svećenica Sibila u podzemni svijet, gdje

će saznati usud svojih potomaka i slavu njihovu. Eneja sve učini tako i kad mu u Eliziju, boravištu blaženih, sam Anhis ispriopovijeda suđenje grada Rima, vrati se na gornji svijet k svojim drugovima i stigne u Lacij. Tu se počinju njegove borbe, počinje se rimska Ilijada.

U latinskom gradu Laurentu kraljuje Latin, koji trojanske došljake prijazno prima i njihovu četovođi Eneji će i svoju kćer Laviniju nudi za ženu, jer se sjeća staroga proroštva, po kojem je Laviniji suđeno, da se uda za tuđinca. No kraljica Amata već ju je obećala rutulskom knezu Turnu. Sad pošlje Junona grdinju Alektu, da bi Amatu i Turna digla na boj s Trojancima. Turnu odsvakud dolazi pomoć, a Eneja pođe u Palantej k Evandru i po njegovu savjetu u Etruriju, kamo mu mati Venera donese oružje, što ga je napravio bog Vulkan. Turno međutim udari na trojanske lađe, ali Jupiter ih pretvori u Nimfe. U noći pođu dva prijatelja, Niz i Eurijal, da Eneji jave nevolju Trojanaca, ali obadva na putu slavno poginu. Sjutradan udari Turno na trojanski okò, ali Trojanci ga uzbiju i on skoči u Tiber i otpliva k svojim. Sad se vrati Eneja s Evandrovim sinom Palantom i s etruščanskim četama te odmah zametne boj s Rutulima, u kojem Turno ubije Palanta. Njegovu smrt Eneja hoće da osveti, ali Junona zaštiti Turna te ga s bojišta odnese u Ardeju, našto Eneja ubije junaka Lausa i njegova oca Mezencija. Poslije strašna pokolja uglave trojanska i rutulska vojska uvjericu na 12 dana, da mogu svoje mrtve pokopati. Uto hoće kralj Latin da Turna pridobije za trajan mir, ali Turno ne pristaje, već hoće da se bije s Enejom. Trojanci ponove boj pod gradom Laurentom, kojemu je junakinja Kamila došla u pomoć. Nju ubije Aruns, a njega vila Opida. Smrću Kamilinom nastane među Rutulima strah i bježan, a noć učini kraj boju. Sjutradan hoće Turno, da se s Enejom oglada i od toga ne mogu ni molbe Latinove ni suze Amatine da ga odvrata. Već su obadvije strane spremne, da se na uvjete mira zakunu, ali po nagovoru Junoninu nadraži Juturna, Turnova sestra, Rutule, da opet udare na Trojance. Eneja bude ranjen, ali ga Venera izliječi, našto on prodre do grada latinskoga, da će ga osvojiti. Od tuge se kraljica Amata objesi videći, da je ona svemu zlu kriva. Zametne se posljednji boj, u kojem Eneja Turnu zabode mač u prsi. I tako dobije Laviniju za ženu pak se zakralji u Laciju.

Iz „Georgikâ“.

(II. 458.—540.)

Pohvala seoskoga života.

Sretna l' i presretna ratara, kad bi blagodati znao
 Svoje! Njemu daleko od oružja razvratnog sâma
 Zemljica poštena¹⁾ hranu iz grude bez muke sipa.
 Ako s' iz visokih dvora i nè vâljà na sjajna vrata
 Silan ujutru val poklonika iz doma cijelog,
 Ako i ne zja u vrata on kornjačom kičena krasnom
 Ni u sagove zlatom vezène ni korintsko suđe;
 Ako mu s' asirskom²⁾ bojom i ne bojadiše vuna
 Bijela, a mirisnom korom bistro ne kvari ulje:
 Al mu je bez brige počinak, život bez prijevare svake
 A blagom raznijem bogat; al je po širokom dobru
 Blažen mir pa pećine, živa jezera i Tempa³⁾
 Hladna; tu j' mukanje stoke, blagi pod drvetom sanak.
 Eno u gori šuma i brlog zvjeradi⁴⁾ divlje,
 Eno ti mladež poslu dorasla i na malo vikla;
 Slave se bogovi, oci se štuju; odlazeć Pravda
 S ovoga svijeta tuda posljednjim pokroči krokom.

Prva mi želja: Muze me primile, mile nadà sve —
 Njihove svetinje nosim ja ljubavlju nadahnut silnom —
 Pa mi zvijezdam' pokazale na nebesima pute
 I súnca pomrčinu i razne mjeseca muke;
 Odakle potresi, s koje li sile more nabûja⁵⁾
 Duboko, prevali žale i u se opet se slegne;
 Što l' u Okêân toliko se sunašće zimsko zaronit
 Žuri, il koja li zapreka spore ustavlja noći!
 Ako l' ne uzmognem ovog dijela prirode doseć,
 Jer mi ledena krvca oko srca⁶⁾ ne će dopustit,
 Polja bar milila s' meni, potoci dolove kvaseć!
 Rijeke ja šúme volio neslavan!⁷⁾ Lijepo li je,
 Gdje su poljane sa Sperhej-vodom, gdje Tajget,⁸⁾ kud djeve

¹⁾ *poštena*: jer pošteno vraća posijano sjeme. — ²⁾ *asirska boja*: = sirska grimiz iz grada Tira. — ³⁾ *Tempa*: u Tesaliji; = lijepa dolina. — ⁴⁾ *brlog zvjeradi*: za lov. — ⁵⁾ *nabûja*: plima i osjeka. — ⁶⁾ *hladno mišljenje*. — ⁷⁾ *neslavan*: makar se ne proslavio kao filozof. — ⁸⁾ *Sperhej*: teče dolinom Tempom. *Tajget*: gora u Lakoniji, gdje lov lovi boginja Dijana.

Lakonke kliču! Ej tko bi u Hema prodole hladne
 Prenio mene, zaklonio silnom hladovinom granja!
 Blago onome,⁹⁾ što je uzroke svemu dokučit
 Znao, što strepnju svaku pa nesmiljenu sudbinu
 I šum Aberonta proždrljivog pod noge baci!
 Sretna li čovjeka, koji seoske bogove znade,
 Onoga Pana i starca Silvana¹⁰⁾ i sestrice vile!
 Njega ne diraju narodne časti ni kraljevski skerlet,
 Pa ni nesloga, braću što nevjernu goniti znade,
 Niti Dačanin, što s buntovnog silazi Istra,
 Niti prilike rimske ni kraljevstva, koja će propast;
 Nije mu žao¹¹⁾ bijednika, imućnu zavidjet ne će.
 Plodove bere, što grane, što polja mu sama od sebe
 Drage volje donesu; ne gleda krutoga prava¹²⁾
 A ni mahnitog trga¹³⁾ nit narodnoga arhiva.¹⁴⁾
 Jedni¹⁵⁾ veslima more tajnovito burljaju, mača¹⁶⁾
 Mašaju s', prag mogućnikâ obijaju,¹⁷⁾ dopiru u dvor;
 Ovaj propašću udara na grad i bijedne Penate,¹⁸⁾
 Iz draguljâ da pljê, na saranskom¹⁹⁾ skerletu spava;
 Drugi zgrće si blago, na zakopanome zlatu
 Leži; taj govornici divi se zapanjen, onaj
 Zinu — u kazalištu ga dvostruki puka i vijeća
 Zänese pljesak; vesele s', krvlju se braće okaljâv,
 I u tuđinu iz doma, s praga slatkoga idu,
 Domovinu si traže, što sunce drugo je grije.
 Ratar zemljicu kida zavinutijem plugom:
 To mu je muka svu godinu, time domaju i kuću
 Malu, tim stada govedâ i junâd vrijednu si hrani;
 I bez prestanka nosi mu godina obilje voća
 Ili podmlatka stadu il snoplja od vlati žitne,
 Brazde rođinôm krca — u žitnice ne može stati.
 Dođe zima: tjeskom se boba sikiönskâ²⁰⁾ tiješti,
 Od žira gojne se svinje vraćaju, maginju daje

⁹⁾ *onome*: Epikuru, koji je pobijao praznovjerje i strah smrtni. — ¹¹⁾ *Pan*: pastirski bog; *Silvan*: šumski bog. — ¹⁰⁾ *nije žao*: stoici su bili hladni prema siromaštvu kao i bogatstvu. — ¹²⁾ *kruto pravo*: nepromjenito. — ¹³⁾ *trga*: na foru su sudovi, gdje se pravdaju parci. — ¹⁴⁾ *arhiv*: u hramu Slobode, kamo zalaze zakupnici državnih dacija. — ¹⁵⁾ trgovci. — ¹⁶⁾ vojnici najamnici. — ¹⁷⁾ laskavci. — ¹⁸⁾ u građanskom ratu. — ¹⁹⁾ *saranski*: tirski. — ²⁰⁾ *loba sikiönska*: maslina iz Sikiona u Peloponesu.

Šuma; svakovrsne sipa plodove jesen, a meko
 Dozrijeva grožđe na prisojnoj stijeni visoko.
 Uto dječica slatka ga grle, ljube u usta;
 Čisti stidak čuva mu kuću, mliječna vimena
 Spuštaju krave duboko, na travici bujnoj rog ò róg
 Sastavljaju jarići tusti i bojak ti biju.

A on svečane slavi dane i pruživ se travom —
 Vatra na srijedi plaminjâ, a drugovi vjenčaju krčag —
 Tebe, Leneju,²¹⁾ zove lijući žrtvu pa na brijest
 Biljegu meće pastirma, nek takme se strjelicom hitrom;
 Krepko odgale tijelo, da se na seljačku rvu.
 Takim životom su nekad živjeli stari Sabinci,
 Takijem Remo i brat mu, tako Etrurija diže s'
 Junačka, a Rim najljepšim izide od sveg na svijetu
 I sedam visova sebi jednijem opasa zidom.
 Prije nego što kralj je diktejski²²⁾ držao žezlo,
 A rod bezbožni klao junad i častio njom se,
 Zlatni Saturno²³⁾ je živio tijekom životom na zemlji,
 I još bojnoga znaka nijesi truhiti čuo
 A ni jekom ječat mača na nakovnju tvrdu.

Preveo K. Rac.

Iz „Enejide“.

Eneja stiže u Afriku.

(I. 1.—70., 76.—119., 124.—161., 170.—174., 305.—422., 439.—441., 446.—465.,
 494.—643.).

Bojeve pjevam i onog junaka, što prvi je došo
 Od kraja trojanskih gonjen sudbinóm u italsku zemlju
 I to na lavinske žale; po suhu, po vodi ga bozi
 Ganjahu mnogo srdžbe Junóninê zlopamtne¹⁾ radi,
 Mnogo i u ratu on je pretrpio, dok grad je mogo

²¹⁾ *Lenej*: Bakho. — ²²⁾ *kralj diktejski*: Jupiter (Zeus) po gori Dikti na Kreti. gdje su ga othranili svećenici. — ²³⁾ za Saturnove vlade bio je na zemlji zlatni vijek.

¹⁾ *zlopamtne*: na svadbu Peleja i Tetide bili su pozvani svi bogovi i boginje osim Eride (Svađe). Iz osвете baci među boginje zlatnu jabuku s natpisom „najljepšoj“. Za jabuku se otimala Junona, Minerva i Venera. Prijamov sin, lijepi Paris, imao da sudi, i dosudi jabuku Veneri. Odonda Junona mrzi na sve Trojance.

Zgradit i donest Penáte u Lacij, otkle je pleme
Latinsko, albanski oci i zidovi visokog Rima.

Kazuj mi, Muzo, koju božanskú on prekrši volju,
Rad šta li srdita dade junaku duševnu, dičnu
Kraljica bôgôvâ jada tolikô i uvali njega
U muke silne? Zar srca tolikô se nebeska gnjeve? /

Star grad je stajo, Kartága — u njemu življahu Tirci —
Prema italskoj zemlji i dalekom Tibera ušću,
Blaga svakoga pun i u poslima ratnima grozan.
Od svih zemalja pače od Sama²⁾ kažu Junóna
Da grad voljaše taj, u njemu joj oružje bješe
I kola njena; tad je već boginja radila brižno,
Ako je suđeno, tu da narodâ stolica bude.
Ali je dočula bila, da od krvi trojanske čeda
Izlaze, koja će tirske³⁾ razoriti tvrđave jednoć;
Širokog kraljevstva narod i hrabar u boju, da od njih
Doći će Libiju zatrt: da Parke⁴⁾ određuju tako.
Tog se Satúrnija⁵⁾ boječ i negdašnju pamteći vojnu,
Kad se za dragi Argos pod Trojom borila prva,
Još joj iz duše nijesu izišli uzroci srdžbe
Ni ljuti bol, u pameti još u dubljini joj stoji
Presuda Parisa, kad je uvrijedio njenu ljepotu,
Oteti, milovani Ganimed⁶⁾ i koljeno mrsko.
Stog na Trojance bijesna po vodama bacane svima,
Koji su Danajcima⁷⁾ utekli i ljutom Ahilu,
Ne dade dugo im doći u Lacij, godina mnogo
Po svijem morima njih je sudbina gonila svakud.
Rimsko početi pleme tolikâ muka je bila!

Tek od sikulske zemlje odjedriše vesela srca
U more debelo, pjenu uzburljaše mjeđu tek lađe,
Kad li Junóna udilj držeći u srcu ranu
Reče: „Od nauma svog da odvratit dadem se silom,
Kralja da teukarskog⁸⁾ odbit ne mogu od italske zemlje!
Ne da sudbina dakako! Palada argivske lađe

²⁾ Sama: na otoku Samu Junona se osobito stovala. — ³⁾ tirske tvrđave: Kartaga. — ⁴⁾ Parke: (Suđenice) Klota, Lahesa, Atropa. — ⁵⁾ Saturnija: Junona, kći Saturnova. — ⁶⁾ Ganimed: lijep kraljević trojanski, kojega je Jupiter po orlu ugrabio i učinio vinotočom, što je do onda bila Junonina kći Heba (Mladost). — ⁷⁾ Danajci: Grci. — ⁸⁾ teukarski: trojanski.

Spalit je mogla i svu potopiti u moru čeljad
 Samo rad bjesnila grješnog, što počini Ojlejev Ajaks!⁹⁾
 Jupiterovu ona strijelu isred oblákâ
 Baci, razmetne lađe i razbuče vjetrima vodu;
 Iz probodènih Ajaks iz grúdi je izdiso plamen,
 Ona ga vihorom zgrabi i natakne na hrid ga oštru.
 A ja, kojano šećem med bogovi, žena i sestra
 Jupiterova, evo tolikô već vojujem ljeta
 S plemenom jednim! Tko će zazivat božanstvo Junone
 Odsad, — tko li će klečeć oltare joj darima častit?*

U srcu plamenu takve Junona vijući misli
 Pođe ü zemlju kišâ, obilatu burama bijesnim
 U Eóliju¹⁰⁾ sad. U prostranoj pećini tamo
 Uporne vjetrove, bučne oluje svojome silom
 Eol pritiskuje kralj i zatvora i lanci veže.
 Oni srditi s toga po zatvoru u brdu svojem
 Mumljaju glasno; Eol na visokoj stolici sjedi
 S žezlom u ruci pa ih umiruje i gnjev im tiška.
 To da ne čini, vjetri siloviti more bi, zemlju
 I nebo visoko svukli i uzduhom sve bi raznèšli.
 Ali bojeći se toga svemògúći otac ih vrže
 U crne spilje, brda silesiju navali ozgo
 I da im kralja, kôji po uredbi stalnoj će znati
 Vjetre stiskivat i uzde popuštât im, kad mu se reče.
 Njega zamoli tada Junona s riječima ovim:

„Eole, bogova otac i ljudi kralj umirivat
 Tebi je valove dao i opet ih burkat olújom;
 Po moru tirenskom sad pokoljenje mrsko mi brodi
 U zemlju italsku Ilij i beskućne nosi Penáte;
 Vjetrima silu uspiri, prevali, potopi im lađe
 Il ih raspršaj te im po vodi tjelesa razbácâj!“

Nato će Eol: „Što želiš, oj kraljice, tebi prosudit
 To je nužno, a meni izvršiti zapovijed valja.
 Kraljevstvo, kakvo je takvo, i žezlo ti mi namáče
 I milost Jupiter-boga, posaðuješ ti me uz gozbe
 Bogova, ti me kišâ, olúja činiš vladarom“.

⁹⁾ *Ajaks*: sin kralja Ojleja, uvrijedio je Paladu (Minervu) time, što je iz njezina hrama za kosu izvukao proročicu Kasandru. — ¹⁰⁾ *Eolija*: ostrvo Siciliji na sjeveroistok.

Kako izrekne to, okrenuvši koplje probode.
 Suplja brda sa strane, a vjetrovi prodru ko vojska
 U boj na izlazak taj i prodūvaju uokrug zemlju.
 Bace se na more pa ga stubòkom stanu razmètat,
 S Eurom i s Notom Afrik buronosni udružen bješe,
 Oni gromòradne vale uzvaljuju k obali odmah.
 Ljudi nato zaječe, a uža škripom zaskripe.
 Oblaci naglo dan i nebesa Teukrima otmu
 Ispred očiju, a noć po pučini crna se prostre.
 Nebo zagrmi, munje sijejavu eterom guste,
 Momčadi smrt već svaki se čas odàsveda sprema.
 Čitavo tijelo klone Enèji odmah od zebnje,
 Zajeca i ruke pruži k zvijezdama ovo veléci:
 „Blago li tri puta onim i četiri puta im blago,
 Kojim je suđeno bilo pred očima mrijet otaca,
 Ispred trojanskih zida! Oj danajski junače prvi,
 Tidejev sine, čemu na ilijskom polju ne ostah
 Mrtav i čemu dušu ne pustih pod desnicom tvojom?
 Ondje, gdje Hektor ljuti od koplja Ahilova leži
 I goròstas Sarpèdon,¹¹⁾ gdje Simois junačka valja
 Tijela i nosi svojem u valovlju šljeme i štite“.

Dok on govori to, a Akvilôn¹²⁾ burni zaují
 Udri u jedra vale k zvijezdama bacajuć uvis.
 Vesla se razbiju, kljun se zavrti i okrene stranu
 Valima silna voda narèvé ko strmeno brdo.
 Ovi na vrhu mu vise, pred onima rasjeo val se,
 Otvori dno im u vodi, u pijesku bjesni oluja.
 Tri Not pograbi lađe, zavrtlâ ih o tajne hridi,
 Hridi sred mora, koje Oltarima Italci zovu,
 Užasni grebeni morskoj u pučini; Eur tri lađe
 Na prud na mjestu plitka povuče — žalost je vidjet,
 Baci ih na seku tako i okruži naspom pijeska.
 Naoči tada Enèji odòzgò vodurina strašna
 Udri u krmu lađu, u kojoj Likijci bjehu
 I vjerni Oront; pade upravitelj, te se naglâvcè
 Otkotrljâ, a struja zavrti uokrug lađom
 Na mjestu istome triput i proguta vir je plahòvit.

¹¹⁾ *Sarpèdon*: kralj likijski. — ¹²⁾ *Akvilôn*: sjever; Zefir, zapadnik; Not, jug.

Na moru prostranom gdjegdje plivači se rijetki vide,
Váli oružje, gređe i trojansko raznose blago.

Uto osjeti Neptun, uzljuljalo s velikim šumom
Da se je more, da bjesni oluja, da stajaća voda
Već s dna provaljuje, gnjevan veoma mirnu on glavu
Iznad najgornjeg vala sad pomoli, po moru gleda.
Po svoj pučini lađe Enėjine vidi kud koju,
Na mucu vidi Trojance od vode i rušenja neba.
Brat se Junoninoj srdžbi, prijeveri dosjeti odmah.
Eura i Zefira k sebi pozove i ovo im reče:

„Zar je smionost u vas tolikā s vašega roda,
Te se usudiste zemlju uzljuljati i nebo, vjetri,
Bez volje moje božanskē i graditi metež tolikī?
Ja ću vas! — ali vale umiriti bolje će biti.
Drugi put ja ću vas kaznit drugačije, skrivite l' štogod.
A sad bježite žurno i recite vašemu kralju:
Nijesu zapale njemu, već meni nemile ostve¹³⁾
I nad vodama carstvo. Gospodar je grdni on hridma —
Stanima, Eure, vašim; u dvorima neka se tima
Razmeće Eol, nek vjetrom u zatvoru zaprtim vlada!“

Reče i pravo još ne dorekavši umiri more,
Rasprša oblake guste i opet povrati sunce.
Triton¹⁴⁾ se trudi sada s Kimotojôm od hridi oštre
Otrći lađe, a Neptun pomagat im ostvāma stane,
Prostrane otvora prude, poravnjuje pučinu te se
Na kotačima lakim niz vrške omiče vala.
Kakono biva, kad se u narodu velikom buna
Pojavi, te već prosta uzāvri svjetina ljuto,
Kamenje, ugarci lete, bjesnoća oružje daje;
Ako li pravedna tad i zaslužna čovjeka spaze,
Odmah umuknu svi, popostanu i uši napnu,
A on upravlja duše riječima i srca smiri.
Tako se i praska morska utaloži, pošto po vodi
Pogleda otac pa se proveze uz nebo vedro,
Vozi se po volji, uzde držéci i skrećući konje.

Umorena družba Enėjina obalu sada
Najbližu dohvatit hoće te libijskoj okrene zemlji.

¹³⁾ ostve: trozub, znak vlasti Neptunove. — ¹⁴⁾ Triton: morski bog; Kimotoja, mōrska boginja.

Nalazi usjek se dug u öbalu, ostrvo čini
 Luku¹⁵⁾ krajeve šireć, o koje se s pućine svaki
 Razbija val i otud u zaliv svijja se slomljen.
 Kamenje krupno je ovdje i ondje, dva do nebesa
 Dosežu grebena, more daleko pod njima šuti
 Mirno, — dalje je gaj, što sjenom crni se strašnom,
 Nalikuje na zadak, prosjajuju njegovi vršci;
 Šprijed se grebeni ti nadvijaju i spilju čine,
 U njoj su izvori slatki i stolci od kãmena živa,
 Tu je Nimfama stan. Ne drže trošnjih lađa
 Tu užeta, ni savinut zub sidreni ih kvaći.
 Ovamo dođe sada Enēja sa sedam lađa,
 Što mu ih ostade od svih. Uželjevši vrlo se zemlje
 Izlaže momci te pijeska dokopav se žuđenog sada
 Na obali se pruže svi vodom prožeti morskom.

Tada duševni svu noć Enēja u mislih provèdè,
 I čim se svijetlo blago pomolilo, naumi izić
 I zemlju pregledat novu, u koju ga nagnao vjetar,
 Tko li stanuje tu, da l' ljudi il zvjerad (jer pustoš
 Vidi), namisli sve potražiti i drugovom javit.
 Ispod krova drvétã pred pećinom šupljom Enēja
 Sakrije lađe (šuma odasvud je i sjena strašna).
 Onda zaputi on i Ahat jedini s njime,
 Kopljima širokog gvožđa uzmahuje dvjema u ruci.
 U sredini mu šume na sústret iziđe mati
 Kao djevojka ruhom i licem, — ko Spartanka mlada
 Oružjem il ko traćka Harpãlika,¹⁶⁾ kojano konje
 Igra i trkom svojom brzoteki protjeće Hebar.¹⁷⁾
 Kao lovice lúk niz ramena je lagani bila
 Spustila po obiçaju, leljã se na vjetru kosa
 Prva im prozbori: „Kaž'te, oj junaci, jeste li možda
 Vidjeli koju od mojih sestara lutat ovuda
 (Na njoj je privezan tulac i šarena risova koža)
 Ili gdje goni vepa, što zapjenjen bježi pred njome.“

Tako Venera, a sin progovori Venerin ovo:
 „Ne vidjeh niti ćuh od sestara ti ikoju, djevo,

¹⁵⁾ luku: kartašku. — ¹⁶⁾ kći kralja Harpalika, brža od najbržega konja.
 — ¹⁷⁾ Hebar: Marica.

Kako oj da te zovem? Ta lice ti smrtničko nije,
 Glas to ne zveči čovječji, oj boginja jamačno ti si!
 Možda si Febova sestra il jedna između Nimfa?
 Da si nam čestita, pa nam pomози, koja si da si.
 Pod nebom kojim smo, reci, na kojem se smucamo ovo
 Žalu zemaljskom, ni ljudi ni ovoga ne znajuć kraja
 Lutamo ovud vjetrom i valima dognani strašnim;
 Mnoga će žrtva ti past pred oltarom od desnice naše.“

Tada će Venera: „Takve vrijednom ne držim se časti,
 Tirkinje djevojke nose po navadi tulac te vezat.
 Visoko uz list one naučiše grimizne crevlje.
 Punsko kraljevstvo i grad Agénorov¹⁸⁾ vidiš i Tirce,
 Ali je libijska zemlja i narod nesvladan ratom.
 Kraljuje ovdje Didona, što iz grada tirkoga dođe
 Od brata svoga bježéći. Kazivati dugo bi bilo
 Dugu nepravdu svu, već glavno samo ću reći.
 Sibej joj zvaó se muž, med Feníčani prvi bogatás
 Njivama; — ljubavlju veljom sirota je ljubila njega.
 Otac njemu je dade i djevojku mladu je vjenča
 S njime u prvi brak. Al u Tiru je kraljevo njezin
 Brat Pigmaliôn, grđi zločinac od ikoga drugog
 Razdvoji mržnja njega i Siheja, te pred oltarom
 Bezbrizna Siheja onaj bezakonik posjeće tajom
 Zaslijepljen požudom zlata, ne mareć za sestrinu ljubav.
 Dugó je tajio zločin i varao svakako zlotvor
 Lažnim je nadama sestru jadóvitu ljubavi punu.
 Al njoj se u snu muž nesàhránjen ukaže jednoć,
 Čudnováto pred njome pomolio blijedi se obraz,
 Krvni joj pokaže oltar i mačem grud probodénu
 I sve zločinstvo tajno u rodu otkrije njojzi.
 On je svjetuje, brzo da ostavi očińsku zemlju,
 Za lakši put joj blago u zemlji otvori staro,
 Nepoznat tovar zlata i srebra. Tim navedéna
 Odlući bježat Didona i društvo kupiti stane.
 Koji na tirana ljuto il mržahu il ga se vrlo
 Bojahu, slože se sada i na láde skoče, što bjehu
 Pripravne pa ih zlatom natovare; ótplovi blago

¹⁸⁾ grad Agenorov: Kartaga.

Lakomog Pigmalióna, a žena upravlja svim tim.
 Ali koji ste vi? Iz koje li dođoste zemlje?
 Kuda li nosi vas put?“ — Na pitanje njeno Enèja
 Uzdahne i glas iz dna izvukavši grudima reče:

„Da ti, oj boginjo, sve od početka stanem kazivat,
 Da ti se povijest hoće bijèdâ slušati naših,
 Prije bi Večer dan završila Olimp zatvoriv.
 Od grada trojanskog drevnog — do ušiju možda je vaših
 Došao glas o Troji — olúja k libijskom žalu
 Nas je nagnala, pošto po razliènih lutasmo morih.
 Duševni ja sam Enèja, dušmánima oteh Penáte,
 I sad sa njima plovim, nad eter mi uzlazi slava.
 Italsku tražim domáju i pleme od Jupiter-boga¹⁹⁾
 S dva puta deset lađa zapútih iz frigijskog mora
 (Držec se próròštva; mati božànskâ mi vodilja bješe;)
 Sedam mi jedva ih ostâ, al trošnih od Evra i válâ.
 A sad sirómah i neznan po pustinji libijskoj lutam
 Iz Evrópê prognan i Azije.“ — Tužit se više
 Ne da mu Venera pa mu sred jadanja prekine riječ:

„Tkogod si da si, uzduh životvórni ne dišeš, mislim,
 Bozima nebeskim mrzak, kad dô grâda došo si tirskeg
 Pođi samo i kreni odâvdê kraljici pred prag.
 Jer ti objavljujem, da su na povratku drugovi tvoji,
 Okrenut da je Akvilôn u luku ti dognao lađe,
 Ako me u ptice mati i otac ne učiše krivo.
 Dvanaest labuda eno u veselom pogledaj jatü,
 Sletjev iz etera njih je razgônila po nebu vedru
 Jupiterova ptica,²⁰⁾ sad ü dugu vide se nizu,
 Dohvataju već zemlju il dohvaćenu je motre.
 Kako se veselo sad poigravaju šušteći krilma
 Oni na povratku nebo okružuju, pjevaju pjesme,
 Tako i lađe tvoje i mòmci, što ih imadeš,
 Il su u luci il sad već ulaze s jedrima punim,
 Pođi i kuda te put navèdê, onamo stupaj!“
 Reče i ružičnim vratom od njega odvrñuv se sine,
 A ambròsijska kosa božànskî s tjemena raspe
 Miris, a rüho se spusti i pokrije noge do zemlje;

¹⁹⁾ Dardan, preselio se iz Italije u Aziju, praotac naroda trojanskoga.

²⁰⁾ orao.

Korakom oda se prava ko boginja. Ona odbjēži,
 A sin prepoznavši mater ovako poviče za njom:
 „Zašto si okrutna i ti, te varaš tolikô puta
 Sina oblicima lažnim? Ta desnice zašto se naše
 Ne združe, zašto se glas ne govori, ne sluša pravi?“
 Tako se požali na nju i upravi korake gradu.
 Mrkim ih uzduhom oba na putu Venera obvi
 I zaôgnē plaštom od debele magle ih ona,
 Da ih vidjeti ne bi ni dirati mogao nitko,
 Niti ih zadržavat ni pitati, zašto su došli.
 Sama se u vis uznese i vesela pohodi tada
 Stan svoj na Pafosu,²¹⁾ gdje joj je hram, gdje na sto oltara
 Sabejski²²⁾ gori joj tamjan i mirišu svježi vijenci.

Onda Eneja i Ahat, kud staza ih vođaše, krenu,
 Uz brijeg uzlaze već, što dalēko se nad gradom diže
 I gleda kule odôzgô, što leže njemu nasuprot.
 Čudi se gradnji Enēja, gdje kolibe stajahu negda;
 Vratima, vrevi se on i taracu uličnom čudi.
 Obavit maglom zađe u ljudstvo, i čūdo je pravo,
 Vrže se među ljudma, al njega ne vidi nitko.

Usred grada gaj preobilati sjenom je bio;
 Na tom je mjestu Junoni Didona Sidonka golem
 Gradila hram veličanstva Junonina pun i darôvâ;
 Prag se skalama dizo na mjedenim, mjedeni stupi
 Držahu grede, stožer na mjedenih škripaše vratih.
 Novo opazi nešto Enēja u tome gaju,
 Što mu umiri strah, te spasenje čekati smjede
 I boljoj sreći se nadat u svojoj nevolji ljutoj.
 Jer u golemom hramu pregledajuē sve pojedincē,
 Čekajuē kraljicu pa se u sēbi bogatstvu grada,
 Umjetnikâ vjestini i poslima mučnijem čudeć
 Ugleda naslikane pō redu ratove, bitke
 Ilijske, kojim se slava po svemu već rasu svijetu,
 Prijama i dva Atrida i na njih gnjevna Ahila.
 Stade i plaćući reče: „Oj Ahate, gdje je na zemlji
 Kraj taj il mjesto, gdje nije sve puno bojeva naših?
 Evo Prijama! Plaća i ovdje slavi se znade,

²¹⁾ Pafos: grad na Kipru. — ²²⁾ Sabejski: iz Sabe u Arabiji.

Ima nesreći suza i srdaca dirnutih njome!
 Ne boj se, tã će ti slava donesti spasenja dio.“
 Tako veli i dušu naslađuje slikama praznim
 Jecajuć mnogo i lica orošujuć potokom suza.

Dok te divote sve Enèja gleda Dardánac
 I tu zapanjen stoji i jednako u isto pilji,
 Kraljica eto Didona krasotica prekrasna dođe
 K hramu i velika nju množina prati mladića.
 Kako na Eurote žalu il kako na brdu Kintu²³⁾
 Izvodi kolo Dijana, sa strana svih Oreáde²⁴⁾
 Hiljadama se stječu okò njê, a ona niz pléce
 Nosi tulac i boginje sve nadvisuje hodeć;
 Tihe Latonine grudi veselje obuzima tada:
 Takva je bila Didóna. — med drügima tako koráčã
 Veselo ona za poso i kraljevstvo budúê brižna.
 Tad u trijemu hrama pred vratima boginje ona
 Oružjem okružena na prijestolju visoko sjedne.
 Ljudma je krojila pravo i zakon, dijelila posle
 I muku jednakom mjerom, a štošta razdavalala kockom,
 Kad li Enèja spazi u nalozi velikoj, gdje mu
 Dolaze Antej i Sergest i Kloant hrabri i Teukri
 Ostali, koje je crna olúja raspršala bila
 Po moru pa ih daleko na òbale bacila druge.
 I sam protrne on, i Ahat sav se polrese
 Od straha i od veselja, — rukovat se s družima žele
 Gorućom željom, al dušu neobičnosť objema plaši.
 Taj se još i maglom ko plaštem obviti paze,
 Kakva ih snašla je sreća, na kojem su žalu im lađe,
 Čemu dolaze amo. Jer obrani iz svijeh lađa
 Dođoše molit za milost i k hramu se žuriše kličuć.

Kada već uniđu te im govoriti slobodno bješe,
 Ko najstariji tad Iliónej prozbori mirno:
 „Tebe, o j kraljice, kojoj sagraditi Jupiter dade
 Nov grad i pravdom obuzdat plemèna puna jogunstva,
 Tebe molimo jadni Trojanci vjetrima po svih
 Gonjeni morih: strašni od bròdòvã odbij nam oganj,
 Duševnim smiluj se ljudma i izbliže gledni nam jade!

²³⁾ *Kint*: brdo na Delu. — ²⁴⁾ *Oreáde*: gorske Nimfe, koje u lov prate Dijanu, kèer, Latoninu.

Nijesmo mi došli gvoždem Penate libijske harat
 Niti smo pljačkati došli i vući k obali plijen;
 Nadbitim nije sila na umu tâ i jogunstvo.
 Ima staròdrèvnâ zemlja, Hespèrija zovu je Grci,
 Silna je oružjem ona i plodnošću svojijeh gruda;
 Tamo Enotrijci žive; potómci je, veli se, da su
 Prozvali Itâlijôm po imenu vojvode svoga.
 Onamo plovljašmo.

Ali najednoć kišni Oriôn udari s vali,
 U seke tajne nas nagna i s pomoću obijesnog juga
 Po moru, koje je uzelo mah, po grebènim strmim
 Raspršava sve nas, i malo doplovilo k zemlji nas vašoj.
 Kakav je narod ovdje? I koja barbaraska zemlja
 Dopušta običaj taj? — od pijeska nas primljivog gone,
 Traže rat i zemlji ne dadu nam dohvatit kraja.
 Ako se ljudi vi ne bojíte ni oružja ljudskog,
 Ali znajte, da pravdu i nepravdu bogovi pamte.
 Kralj nam je bio Eneja, od kojeg pravedniji nitko
 Ni duševniji ne bi ni u ratu, oružju veći.
 Ako ga živa drži sudbina i eterski uzduh,
 Ako još diše te nije med nemile legao sjenke,
 Nije nas strah; — i što si dobrotom pretèkla ga, to ti
 Žao bit ne će. I zemlji u sicilskoj ima gradova
 I njjiva; tamo krvi od trojanske kraljuje Akest.
 Razbite vjetrima lađe na suho daj nam izvući,
 U šumi daj nam greda istesat i nasječ vesala,
 Pak ćemo veselo krenut u Lacij, u italsku zemlju,
 Ako nam dano je s kraljem i s drugovi onamo poći;
 Ako l' nam spasenja nesta i tebe, naš premili oče,
 More libijsko uze, i Julu²⁵⁾ se nemamo nadat,
 A mi u sikanski zaliv zaputimo, otkle smo došli,
 Gdje su nam sjedišta spravna, potražimo kralja Akesta!
 To Iliónej reče, i pohlade njemu Dardanci
 Žuborom svi.

Njima Didona pogled oborivši prozbori kratko:
 „Ne bojte ništa se, Teukri, i prođite svake se brige.
 Nužda me nagoni na to i kraljevstva mojega mladost,
 Te stražarima dajem daleko čuvati međe.

²⁵⁾ Jul: = Askanije, sin Enejin.

Tko rod Enejin ne zna, tko Troju i njene junake
 Ne zna i junačka djela i plameni rat onolikî?
 Nijesmo mi Punci srca toliko tupa, nit sunce²⁶⁾
 Od grada tirkoga tako daleko uspreže konje!
 Il vi željeli doć u Hesperiju velju il polja
 Na Satürnova, kraj li u erički,²⁷⁾ kralju l' Akestu,
 Svaku ću pomoć vam na put, potrepštinu dat ću vam svaku.
 Ako vam volja je u mom nastanit se kraljevstvu sa mnom,
 Grad, što ga gradim, vaš je, povucite na suho lađe;
 Među Trojancem i Tircem poznavati razlike ne ću.
 Ej da i kralj je ovdje Eneja, da ga je isti
 Vihar nanio s vama! Al uzdane ljude na žale
 Poslat ću, Libiju svu nek s kraja pretraže na kraj,
 Izbačen burom u gradu il u šumi možda gdje luta.“

Od tih besjeda hrabrom Ahatu i ocu Eneji
 Duša pozorna bude, te dugo već od srca žele
 Razbiti maglu. Prvi Eneji progovori Ahat:
 „Božičin sine, koja u duši ti rađa se miso?
 Vidiš sigurno sve, i družina i lađe tu su.
 Jednog²⁸⁾ tek nema, kojeg u valima vidjesmo sami
 Kako se utopi.“

Čim to izrekne Ahat, a oblak, što ih je krio,
 Sam se raspukne te se u eter otvoren raspe.
 Stane Eneja pred svima, u svijetlu sjajnome sine.
 Naličan bogu licem i plećima, mati jer sama
 Dražesnu kosu mu dâ i rumenilo mladosti sjajno,
 Oči zadahne njemu ljupkoćom veselom ona,
 Kako vještačke ruke bjelokôst kite il kako
 Žutim se zlatom srebro il parijski optače kamen.
 Kraljici i drugim tad on iznebuha prozbori, kad mu
 Nitko se nadao nije: „Kog tražite, evo me, tu sam
 Ja Trojanac Eneja iz libijskog izbavljen mora!
 Oj ti, što jedina Troju sa strašnijeh požali jada
 Te nas, što Danajcima utëkosmo i svijem zlima
 Satrti na moru jesmo i vodi, potrebni svega,
 U grad nas, u kuću primaš, — zahvaliti dostojno tebi
 Nijesmo, Didono, jaki, nit itko, koga još ima.

²⁶⁾ Sunčani se bog vozi na kolima. — ²⁷⁾ erički: oko gore Erika u Sici-
 liji (Sikaniji). — ²⁸⁾ jednoga: Oronta.

Od roda dardanskog, što je po velikom rasut svijetu.
 Dostojno bogovi tebe nagradili, ako li motre
 Duševnost, ako isto vrijedi pravda i srce,
 Što zna, da pravo radi! Oj sretno li doba, što tebe
 Donese, dični li mati i otac takove kćeri!
 Tekle dok ũ more budu rijeke, dok kružile sjenke
 Budu po plećima brda i pō nebu pasle zvijezde,
 Dotle će vječno ti čast i dika i ime trajat,
 U kojigōd ja pošao kraj.“ — Ilióneju tada
 Dragome desnicu pruži, Serèstu ljevicu, zatim
 I drugim, Gijasu hrabrom i Kloantu hrabrome pruži.

Iza pogleda prvog Didona se Sidonka divi,
 Divi se udesu takvom junakovu i reknē ovo:
 „Koji te, božičin sine, u pogibli tōlikē udes
 Tjera? Koja te sila na obale dogoni grozne?
 Ti li si onaj Enēja, kog Venera boginja blaga
 Rodi Anhisu Dardāncu pri frigijskoj Simois-vodi?
 Sjećam se dobro Teukra,²⁹⁾ u Sidon kako je došo
 Prognan iz očinske zemlje i kraljevstvo tražio novo
 S pomoću Bēla; otac mi Bel plijenio tada
 Plodni je Kipar pa ga u vlāsti pobjeditelj držo.
 Udes trojanskog grada od onoga još mi je doba
 Poznat i ime tvoje i naroda pelaškog³⁰⁾ kralji.
 Dušmanin bio je Teukrom. al hvalio on ih je vrlo
 Te je kazivo, da i sam od teukarskog starog je roda.³¹⁾
 Zato, o junaci, dajte uniđite u kuće naše!
 Mnogim mukama slična i mene gonjaše sudba
 Te je napokon htjela, u ovoj da zemlji se stanim.
 Dosta okusih zla, te nevoljnim znadem pomagat.“
 Tako veli pa onda Eneju u dvore povede.

Eneja zapovjedi, da od brodova dovedu njegova sina Askanija, ali Venera mjesto njega podmetne Amora, da bi kraljica milujući njega zavoljela Eneju. Najposlije se započne gozba i Didona zamoli Eneju, da joj priča o propasti Troje i o svom putu.

²⁹⁾ Teukar: vrativši se od Troje bio je od oca Telamona prognan, jer nije brata Ajaksa osvetio. — ³⁰⁾ pelaški: grčki. — ³¹⁾ jer je Teukar po materi bio unuk trojanskoga kralja Laomedonta.

Propast Troje.

(II. 1.—161., 199.—369., 506.—553., 559.—804.)

Nato umuknu svi i pozorno okrenu lica,

A s počivala otac Eneja visokog počne:

„Golemi, kraljice, bol ponovit mi u srcu veliš,
Kako su trojansku moć i kraljevstvo trojansko tužno
Razbili Danajci, kakve l' grozote vidjeh, u kojih
Bješe i mene dobráno. Kazivajuć to ti tko ne bi
Zaplako, makar bio Uliksa¹⁾ tvrdoga vojnik,
Dolopac²⁾ il Mirmidonac? S nebesa vlažna već hiti
Noć, te zapadajuć zvijezde na počinak zovu.

Ali kad hoćeš toliko obaznati nevolje naše.

I čuti posljednje muke, pretrpjela što ih je Troja,
Počet ću; premda se duša pri spomenu zgraža i žaca
Jada se tog. — Utrudio rat i odbijala sudba.

Vođe je danajske, mnoga uminula u tom su ljeta,
Kada li s Paladinom vještinom božanstvenom konja
Načine poput brda; od jele mu istešu rebra:
Zavjetni bozima dar za povratak. — to se razglasâ.
Onda junake po izbor izdrebaju pa ih u zatvor
Kradom zatvore tamni i golemu onu šupljinu
Utrobe oružanim vojnicima napune dupkom.

Na poglédu je Tened, glasovito ostrvo, blagom
Bogato negda, dok Prijam još kraljevstvo imo je svoje,
Sad je tek zaton i pristan za brodove pouzdan slabo;
Onamo otplove oni i skriju se pustom na žalu.
Odoše — mišljasmô mi —, u Mikenu vjetar ih nosi.
Napokon Teukrija sva se oslobodi žalosti duge.

Vrata se otvore, godi izilaziti i tabor dorski
I žal ostavljeni preglédati i mjesta pusta.
Ovdje dolopska četa, a ovdje ljuti je Ahil
Stajao, brodovi ovdje, a ondje su bile se bitke.
Jedni se poraznom daru Minerve djevice čude
I tjelesini konjskoj; a Timet prvi od sviju
Svjetova u grad konja dovući, u tvrđavu smjestiti;
Ili od lukâstva, il to donosila sudba je Troje.
Ali Kapis, i koji pametniji bijahu mišlju,

¹⁾ Uliksa: Odisej. — ²⁾ Dolopci i Mirmidonci: plemena tesalska, vojnici Ahilejevi.

Reku, il u vodu bacit da treba danajsku varku,
 Sumnjivi dar, il podmetnut plam pa spalit — probusit,
 Il da utrobu treba i prègledat tajnu šupljinu.
 Narod neodlučan stane u protivne misli se cijepat.

Uto pred svima silnim Laokoont narodom praćen
 Onamo trči ozgo iz tvrđave raspaljen te nam
 Viče zdaleka: „Kakvo, o jadnici, bezumlje to je?
 Mislite l', da su otišli dušmani? Il Danajci išta
 Da bez prijevare daju? Uliksa tako zar znate?
 Il su se ũ drvu tome zatvorili, skrili Ahivci,
 Ili je naprava ta na zator zidima našim,
 Kuće da pregleda naše i uspne se građu na vršak,
 Il je prijevara druga. Oj čuvajte konja se, Teukri!
 Bilo što bilo, ja se i dárâ danajskih bojim.“
 Rekne i golemo koplje zavrti s velikom snagom
 Zvijeri u bok i trbuh krivuljasti, gdje se je sklapo.
 Koplje zatrèpti i stane, a utroba strese se, — zvekne
 Prostrana tad i zajèci šupljina. Da nije sudbine
 Tada božanske bilo, da pameti ne bjesmo lude,
 On bi nas naveo, gvoždem da argivski skršimo zatvor,
 Te bi još stajala Troja i Prijama visoka tvrđa.

Dardanskih kada li eto pastira, gdje s velikom cikom
 Vuku ka kralju mladića ostrágu svezanih ruku;
 On im je na put sam izišao nepoznat pred njih,
 Svoje da lukavstvo gradi, da otvori Troju Ahivcem,
 U srce uzdo se svoje i jednako spravan je bio
 Ili izmišljati laži il sigurnom poginut smrću.
 Trojanska mladež grne odâsvud i onamo hrli
 Željna vidjeti, sužnjem narugati natječu svi se.
 Danajske himbe sad čuj i po zločinu jednoga od njih
 Sudi ih sve!

Jer kad zabunjen on i goloruk među nama stane
 Svim na poglèdu i okom kad omjeri frigijsko ljudstvo,
 Reče: „„Jao, gdje zemlja je tâ, gdje to li je more,
 Koje će primiti mene? Što ostaje meni jadniku,
 Kada me ne puste med sebe Danajci, kad me Dardanci
 Neprijateljski eto pogubiti krvavo hoće!““
 Njegov nas okrene jecaj i navala smiri se naša.
 Tad nagovarât ga stasmo, da veli, koje je krvi,

Što li nam nosi; nek reče, u čemu je nada mu sužnju.
Tako se napokon on uslobodí i reknê ovo:

„Sve ću ti“, reče, „priznat, o kralju, makar što bilo,
Istinski nit ću zatajat. Argivac da sam po rodu,
To je prvo; sudbina Sinóna učiniti je mogla
Jadnim, al ne će kleta učiniti pustim ga lašcem.
Kadgod možda je glas do ušiju došao tvojih
O Palamédu Belídu³⁾ i njegovoj slavi i dicit;
Njega su krijo Pelazgi potvorili, izdajnik da je,
I na prijavu ružnu umorili nevina, jér je
Od rata odgovaro, a sada za ubitim žale.
U prve godinê otac siromašni nã vòjsku mene
Posla, da budem mu drug, a rođak bio sam s njime.
Dok je kraljevo zdrav i s kraljima bio u zbòru,
Dotle je nekakav glas i u mène bio i slava.
Ali kada je on po mržnji pletkáša Uliksa —
Govorim poznate stvari — sa ovoga svijeta pošo,
Poništen otad u mraku živario i u žalosti
Ja sam, al gnjevan u sebi zbog nevinog prijana smrti.
Nego ne šutjeh luđak, već rekoh, da osvetnik bit ću.
Ako se po sreći kojoj u Argos očinski igda
Pobjednik vratim; sa tih riječi omrznih vrlo.
Nevolja mojih to je početak, bijedama novim
Strašio udilj me Uliks, u narod je sipao sveder
Dvoumne riječi; znajuć, da krivac je, tražase društvo.
Nije se smiriti htio, dok s pomoću Kalhanta nije —
Al što uzalud tê neugodne javljam vam stvari?
Ili što čekam? Ako su svi Ahivci vam isto,
I čuti to vam je dosta, oj brže me kaznite: to bi
Onaj od Itake htio, Atrídi bi željeli vrlo.“

„Tada nas istom želja podžèžê sve pitat i znati.
I ne sluteć zločinstva tolikòg i zlobe Pelazga.
On nam nastavi dršćuć i reče lukave duše:
„Često su ostavit Troju i pobjeći Danajci htjeli
Toga dugoga rata već siti. Ej kamo li sreće,
Da su učinili to! Al žestoka na moru bura

³⁾ *Palamed*: praukun egipatskoga kralja Bela, prisilio Odiseja, da ide u rat na Troju. Za osvetu potvori ga Odisej, da je od Trojanaca potkupljen pa zato govora mir. Narod povjeruje pa ga kamenuje.

Često je razbila njih i na polasku plašio jug ih.
 Osobito kad ovog već slože od javor-dasaka
 Konja te ga već dignu, zatutnjiše vihari nebom.
 U brizi pošljemo Febov orakul Euripila pitat,
 A on iz svetinje ove donèsê nam riječi tužne:
 „Kada ste, Danajci, prvom pristupali k ilijskim žalom,
 Djevojku⁴⁾ posjekli tad ste i krvlju umirili vjetre;
 Krvlju i povratak valja izmoliti i žrtvovat jedan
 Argolski život.“ — Kad dođe do usiju narodu glas taj,
 Protrnu svi i ledeni strah preleti im svima
 Duboko kosti, kog čeka li smrt, kog traži Apòlôn.
 Proroka Itaćanin izvuče Kalhanta tada
 Vičući vrlo med narod i navali pitat, što hoće
 Bogovi to? Već mnogi proricali nemilu meni
 Smrt su od lukavca i već budućnost su slutili šuteć.
 Deset se dana Kalhant sakrivao, mučo je, glasom
 Ne htio nikoga svojim izreći i predat ga smrti,
 Dokle ga Itaćanin ne nagnâ vikom, te prorok
 Napućen izusti riječ i za žrtvu odredi mene.
 Pristanu svi i čega se svak pribojavao sebi,
 To sad na propast jednog jadrnika okrenu oni.
 Već se kleti približio dan, već sprema, što treba
 Za žrtvu: sa solju žito i trakove okolo glave.
 Priznat èu: smrti se tada izmakoh i sveze slomih
 Pa se u jezeru blatnom u noći sakrih med trskom
 Čameći, dok ne odjèdrè, ako možda odjedre.
 Pređašnju otadžbinu već mislim da ugledat nigda
 Ne èu ni djecu dragu ni oca, žuđenje svoje.
 Možda èe na njima oni izvršiti kazan zbog mojeg
 Bijega i krivicu moju jadrnikâ okajat smrèu.
 Zato te višnjima molim i zaklinjem bozima, kralju,
 Koji istinu znadu, poštenjem te zaklinjem, ima l'
 Čista ga igdje med ljudma, — tolikim se jadima smiluj,
 Smiluj se duši, što trpi, a nije zaslužila trpjet!“

„Rad tih mu suza život poklonismo, još ga i žaliti
 Stadosmo, a sam Prijam zapovjedi, nek mu se skinu
 Lisice i sveze tijesne, i njemu progovori blago:

⁴⁾ *djevojku*: Ifigeniju, kćer Agamemnovu.

„Tkogod si da si, Grke zaboravi slobodan sada,
 Naš ćeš biti, i meni, što pitam, recider pravo:
 Čemu digošu ovu grdósiju konjsku? Tko sklopi?
 Što njom hoće? Je l' svetinja to il naprava ratna?“
 Nato će on u prijevari vješt i u pletkama grčkim
 Proste od sveza ruke k zvijezdama dižući reći:

„Vi ste mi, vječni oj ognji, svjedoci i vaše božanstvo,
 Koje se ne smije vrijeđat, oltari i mačevi kleti,
 Kojim umàkoh, i vrvce, što nošah ih žrtva budući,
 Svi ste svjedoci, da prava Pelazgâ razbiti smijem,
 Mrziti na njih smijem i javiti štogoder kriju;
 Zakoni otadžbine već ne vežu mene. Tek svoga
 Ti obećanja se drži, o trojanski grade, i čuvaj⁵⁾
 Sačuvan vjernost riječi za istine veliku službu!

Nada u početi rat i ufanje danajsko sve je
 Bilo u Paladinoj pomoći, al kada se drznu
 Bezbožni Tidejev sin i Uliks, izumitelj zloća,
 Paladin usudni kip iz hrama istréi svetog,
 Kad poubijav stražare, što na vrh tvrđave bjehu,
 Pograde svetinju te se onako krvavih ruku
 Još djevičanske trake na boginji usude dirat,
 Od tad se raspline, pade i udari natrag Ahivcem
 Sav nad, snaga im klone, a boginja odvrati volju.
 Očitim čudima to Tritónija⁶⁾ dokaže njima;
 Čim kip u tabor metnu, al oči se izvale, plamen
 Iz njih blistavi sine, po udima grizak poteče
 Znojak i kip tri put od zemlje — čudo je pravo —
 Poskoči štit držeći, a koplje dršće u ruci.
 Odmah izjavi Kalhant, da valja pobjeći morem,
 Jer se ne može Pergam⁷⁾ razoriti oružjem grčkim,
 Ako u Argosu znake ne obnove, ne vrate boštvo,
 Što ga na svinutih lađah odvežošu sa sobom morem.
 Uz vjetar odoše sad u Mikenu očinsku, pomoć
 Bogova gledat će dobit i s oružjem opet će prijeć
 More i bahnuti. Tako razređuje znakove Kalhant.
 Ovog su podigli konja za Paladin kip i božanstvo

⁵⁾ = čuvaj, grade, vjernost (svoje) riječi za (moju) veliku službu istine koju govorim). — ⁶⁾ Tritonija: Atena (Minerva). — ⁷⁾ Pergam: tvrđava trojanska.

Uvrijeđeno, da time zločinstvo okaju strašno.
 Od drva hrastova ovu grdosiju Kalhant im reče,
 Neka složē i nek visinom se do neba digne,
 Kako se u grad ne bi kroz vrata primiti mogla
 Svetinja ova i štititi grad ko ona starinskā.
 Ako uvredu vi nanesēte Minervinu daru,
 Tada ēe Prijama — reče — i frigijsko kraljevstvo strašna
 Nesreća snač (oj okrenuli na nj to proroštvo bozi);
 Ako l' ga u grad vi uzvedēte rukama svojim,
 Onda ēe Azija sama pohoditi s velikim ratom
 Pelopske zide⁸⁾ i ta sudbina nam unuke čeka.“

„Tako lukave pletke Sinóna krivokletnika
 Dobiju vjeru, te mi kōvarstvom i suzama lažnim
 Dasmō se zavest, kojih Larišanin⁹⁾ Ahil ni Tidid
 Svladao nije ni ljeta desetak ni tisuće lađa.

Tad nam se ukaže drugo jādnicima znatnije nešto,
 Groznije nešto, što nám iznēbuha zabuni dušu.
 Sveštenik bogu Neptunu Laōkoont ždrijebom obran
 Baš je velikog vola pri svečanom klaō oltaru,
 Kad li od Teneda mirnoj po pučini dvije se zmiје
 — Zgražam se kazujuć to — u golemim kruzima vijū,
 Morem se valjaju one i k obali zajedno jure;
 Prsi se propinju njima med valima, krvave kreste
 Iznad vode se dižu, a ostali dio im more
 Ostavlja za sobom leđa u zavoje goleme vijūć.
 Vali se pjene i buče; na domaku već su i zemlji,
 Podbule oči krvlju i ognjem im gore, — palūčā
 Jezikom jedna i druga i liže čeljust, što sikće.
 Videći to blijedi se svi razbježimo, a zmiје
 Sigurnim nasrtom tad na Laōkoonta nalete
 Najprije sinčića oba uhvate pa se okō njih
 Obaviju i jādna tjelesa im žderati stanu.
 * U pomoć s oružjem otac prileti, a tada i njega
 Pograbe zmiје te ga obmōtaju uzlima strašnim;
 Dva put mu obujme pās i dva puta okruže vrat mu
 Ljuskavim leđima, glave i sije izdignu u vis.

⁸⁾ *Pelopski zidi*: Mikēna, prijestolnica Agamemnonova. Pelop je djed Agamemnonov. — ⁹⁾ *Larišanin*: Larisa u Tesaliji, gdje je i Ftija, postojbina Abilejeva. Tidid je veliki junak Diomed.

Uto se rukama on iz uzlova trga i trga
 Oblit po tracima pjenom i otrovom crnim, a k tomu
 Grozna vika ga stoji, k zvijezdama dopire oña;
 Takva je rika vola, kad zasječen on od oltara
 Bježi i sjekiru zlo zabodenu iz vrata strese.
 Za tijem obje zmiije odmilê u hram na visu,
 Potraže kulu ljute Tritonije pa se zavuku
 Boginji pod noge te se pod štitom okruglim skriju.
 Svakom zadržće srce i popådne svakoga nov strah;
 Svi govoriti stanu, Laokoont zbog svog grijeha
 Da je po zasluži kažnjen, jer oštetio je sveto
 Drvo rtom i kletu zavrtio koplje u leđa.
 Poviču, k boginji kip da uzvesti treba i molit
 Svetu njezinu pomoć.

Zid prosijechemo tad i otpremo grad i na poso
 Čeljad prione sva i podmetnu pod noge konju
 Hitre točkove, uže od konoplje privežu o vrat.
 Naprava oružja puna, sudbonosna prelazi zide;
 Djevojke neudate i momci pjesme okò njê
 Pjevaju svete, svako s veseljem konopac drži,
 I konj dopade dobra ne sluteći ũ pô nam grada.
 Otadžbino i dôme oj bogova Iliju, slavni
 Oj vi dardanski zidi! Na samome pragu od vrátâ
 Stane, i četiri puta u utrobi oružje zvekne,
 Mi to ne pazeć jače još pripremo mahniti, slijepi
 I u tvrđavu svetu grdobu stavimo strašnu.
 Tada otvori usta Kasandra,¹⁰⁾ budućnost da reče,
 Al njoj se nikada božjoj po naredbi nè vjerovâše.
 A mi jadnici, kojim osvanuo zadnji je danak,
 Stanemo kititi hrame po gradu svečanim liščem.

Nebo se okrene već, iz vode okêanskê noć se
 Diže velikom sjenom nebesa i zemlju krijuć
 I mirmidônskê varke; Trojanci tada po gradu
 Rasuti umuknu, trudna tjelesa im ogrli sanak.
 U to argivska vojska od Teneda u spravnim kreće
 Lađama već po tišini mučaljivog mjeseca blagog,
 Plovi k obali znanaj. Kad kraljevska izvije lađa
 Oganj, tad Sinon božjom sudbinom čuvani kivnom

¹⁰⁾ *Kassandra*: kći Prijamova.

Zatvor omorikov kradom otključa i Danajce pusti
 Zatvorene unutra, te otvoren izmetne konj ih
 Nâ uzduh; veselo tada iz drveta šupljeg se vinu:
 Vojvode Stenel, Tesandar i Uliks ljuti se spuže
 Spuštenome po užu, a za njima Akamant, Toant
 I Neoptölem Pelid, al prvi od svijuu Mahäon,
 I još Menelaj i sam satvoritelj lukavstva Epej.¹¹⁾
 Na grad ukopan u snu i vinu udare odmah
 Pa sasijeku stražare, kroz otprta vrata svu družbu
 Prime i združe se zatim s vojnicima po dogovöru.

Bio je čas, kad prvi se san jadicima smrtnim
 Počinje, kad po milösti božansköj preugodno puzi:
 Kad li se u snu meni pred očima pretužni Hektor
 Ukaže lijući suze obilate, kakav je bio,
 Kad su ga vukla kola, počrnio od praha kad je
 Krvavog te mu remen probušio otekle noge.
 Jao, kakav je bio! Kolikö nesličan onom
 Hektoru, što se obučen Ahilovom odorom vraćo
 I što frigijski oganj na danajske bacea lađe.
 Brađa mu bila je blatna, a kosa se slijepila s krvlju,
 Posut ranama, kojih pod zidinama očinskog grada
 Zadobi golemo mnoštvo. Tad bješe mi, kao da plaćuć
 Govorim sam od sebe junaku žalosne riječi:
 „Oj ti dardansko svijetlo, oj Teukra najtvrđa nado,
 Što te je držalo dosad? Oj željeni Hektore, otkud
 Dolaziš ovamo? Pošto tolikih nestade tvojih,
 Pošto su grad i narod pretrpjeli tölikê muke,
 Izmučeni te sada motrimo! Što ti je obraz
 Vedri nagrđilo ružno? I kakve rane to vidim?“
 Nato on ništa, moja za pitanja ne mari prazna,
 Već mi progovori teško uzdahnuvši grudima iz dna:
 „Bježi, ej božičin sine, iz ove se izbavi vatre;
 Dušmanin već je u gradu, sa vrha ruši se Troja.
 Dosta učinjeno za Prijama i za domāju,
 Spasa da Pergamu bješe, obranila b' ova ga ruka.
 Sad preporučuje tebi Penate i svetinje svoje
 Troja, nek oni ti prate sudbinu, grad im potraži
 Veliki, gdje ćeš ih smjestit, po vodama kad se nablüdiš.“

¹¹⁾ Epej: graditelj velikoga konja.

Uto se različni jauk po gradu raširi svemu,
 Jači i jači jauk, Anhisa premda je oca
 Dom odaleko stajo i sakrit drvétima bio.
 Buka se čuje sve večma i oružje zvekeće grozno.
 Ja se trgnem izà sna te skočim i najgornji na vrh
 Kuće brže se uspnem, pa napnem uši i stojim;
 Ko što kad padne oganj u usjev, a vjetrovi bjesne,
 Il kad gorske se vode bujica napuni nagla
 I njive, vesele sjedbe i muku volova valja,
 Šumu ruši i vuče, — na vrhu visoke hridi
 Panji se pastir slušajuć huk, a ne znajuć, otkle.
 Eto dôkâzâ tada i danajske jasno se varke
 Pokažu! Veliki dom već Dejfovov¹²⁾ stao se rušit
 Obuzet od svud Vulkanom,¹³⁾ Ukàlegon susjed već prvi
 Gori, sigejsko¹⁴⁾ more od ognja se prostrano sjaje.
 Stala je vika ljudi, trubalja jeka je stala.
 Ko lud oružje zgrabim, al ne znah, s oružjem što ću,
 Srce mi samo gori, da sastavim četicu za boj,
 S druži da kuli poletim, a srdžba i bijes gone
 Dušu mi, dođe mi miso, da umrem u oružju slavno.

Al gle, gdje bježi Pantoj utekavši ahivskom maću
 Pantoj, Otrijev sin i sveštenik kule i Feba,
 Svladane on Penate i svetinje nosi u ruci,
 Vuče unuka malog i ko lud dopada na prag.¹⁵⁾
 „Gdje je najljući boj? U koju li ćemo kulu,
 Pantoju?“ — Čim to izrekoh, odgovori s uzdahom on mi:
 „Zadnji je došao dan i vrijeme, što odbit se ne da,
 Dardanskoj. Mi smo bili Trojanci, bio je Ilij
 I slava teukarska velja, u Argos sve prènese ljuti.
 Jupiter, gori nam grad i Danajci vladaju njime.
 Ratnike visoki konj u sredini grada nam sipa,
 Pobjednik Sinon se ruga i oganj raznosi svuda.
 Tisuće ulaze Grka kroz otprta na dvoje vrata,
 Koliko igda ih dođe od velikog mikenskog grada;
 Drugi su ulice opet sa oružjem podsjekli uske,
 Bježat ne dadu, rti sijejavaju trgnutih mača

¹²⁾ *Dejfov*: brat Hektorov, poslije smrti Parisove muž Helenin. — ¹³⁾ *Vulkan*: vatra. — ¹⁴⁾ *sigejsko*: oko glávica Sigeja. — ¹⁵⁾ *na prag*: na gradska vrata.

Gotovih sjeći; kod vrátâ stražari najprvo bojnu
 Kušaju sreću te se u borbi opiru slijepoj.“

Sin me Otrijev tima riječma i volja božanskâ
 U boj, u vatru nagna, Erinja¹⁶⁾ kamo me strašna,
 Kamo me buka zove i poklič, sto doseže nebo.
 Ripej se pridruži četi i Epit, bojniak na glasu,
 Mjesec ih nanio na me, i Hipanis jošte i Dimant
 Stanu nam uz bok, i Koreb još mladi Migdonov sinak,
 Koji je onijeh dana u Troju upravo došo,
 Jer za Kasandrom je sav od ljubavi gorio bijesne,
 Pa je Prijamu ko zet i Frigijcem vodio pomoć,
 Jadnik, što nije svjeta vjerenice proročke svoje
 Hotio čut.

Kad ih skupljene vidim i gotove u boj izići,
 Počnem ovako: „Zalud, oj momci, grudi imate
 Najsrčanije, sa mnom odlučili ako ste ići,
 Koji polazim u smrt, ta vidite sami sudbinu,
 Bozi otiđoše svi iz svetinja i od oltarâ,
 Bozi, kraljevstva ovog čuvari, uždenu gradu
 Na pomoć krećete, mrimo i u boj poletimo strašni!
 Svladanim jedan je spas: ne nadat se spasu ni otkud.“
 Tako pomamim srca mladíćâ. Ko grabljivi vuci,
 Što po crnome kolju po mraku, pogna ih kleti
 Utrobe glad bijesne slijepe, mladi ih praznih
 Čekaju ralja, — tako kroz oružje i kroz dušmane
 Stupamo mi u sigurnu smrt sredinom se grada
 Puta držeći, crna nas noć obuhvaća sjenom.
 Tko bi one noći iskazao polom i pokolj,
 Tko li bi mogo se onim nad mukama naplakat svima?
 Stari se ruši grad, što kraljevo ljeta je mnogo;
 Premnoga neoružana tjelesa po ulicah, kućah
 I po prazima svetim božanskim leže kud koje;
 Al ne lijevaju krv baš sami Trojanci, — ta hrabrost
 Vraća se u srce kadšto i svladanim; padaju mnogi
 Grci pobjeditelji. Strahovita svuda je žalost,
 Svuda je strah, svud smrt u premnogih prilikah svojih.

Možda za Prijama pitaš, sudbina kakva mu bješe.
 Kad grad već osvojen vidi i pragove svojega doma

¹⁶⁾ *Erinja*: boginja osvete, ratni bijes.

Raskidane, dušmane u skrovišta svojeg sredini,
 Naprazno starac na pleća od starosti drhtava metne
 Oružje, od kog se davno odučio, pripaše i mač,
 Koji mu koristit ne će, i tražeći smrt med dušmane
 Guste poleti. Oltar usred kuće golem je stajo
 Pod nebom otvorenim, a uza nj lovorika drevna
 Nadvođeci se nad njim, okružujuć sjenom Penate.
 Hekuba i kćeri njene sabijene oko oltara
 Sjedahu naprazno tu — na golubiće nalik, što plaho
 Od crne bježe oluje — i grljahu kipove božje.
 A kad Prijama spazi u momačkom oružju, reče:
 „Kakva te strašna pamet navela, oj nesretni mužu,
 Da se oružjem tme oružâš? Kamo li srljaš?
 Takvijeh branitelja ni pomoći ne treba sada
 Niti bi trebalo, sâm na životu moj da je Hektor.
 Nego se ovamo skloni; il oltar će štitiiti sve nas,
 Ili ćeš zajedno umrijet.“ Izgovori to pa povuče
 Starca k sebi te ga na svetome posadi mjestu.

Kada li eto Polit iz Pirove utječe sječe,
 Polit, Prijamov sin, kroz dušmane, kroz oružje bježi
 Dugim trijêmom i ranjen po predvorju prostranom luta.
 Vatreni natisne Pir se za njime i uđrit ga hoće
 Nemilo; rukom već drži ga nâ i probada kopljem.
 A kad pred lice i oči utêče majci i ocu,
 Sruši se i mnogo krvi istočivši izdahne život.
 Premda Prijama smrt opkoljuje sa svijeh strana,
 Ipak ne odoli srcu, ne ustegne gnjeva ni glasa.
 „Bozi ti djelo to i opačinu platili — vikne —
 Ako u nebu pravde imade i mari se za to,
 Dostojnu hvalu i platu po zasluži oni ti dali,
 Koji si evo mi sina učinio mrtva da gledam,
 Ti si njegovom krvlju okaljao očinski obraz.
 Nije takav bio dušmanu Prijamu Ahil,
 Kojemu sinom se gradiš, već moliteljeva žacne
 Prava se i pouzdánja, te tijelo Hektora mrtvog
 Dâ mi nâ pokop pa me u kraljevstvo otpusti moje.“
 To izgovorivši starac strijelu bez udara slabu
 Pusti, al ona se odmah od hrapave odbije mjedi
 Te se za kvrgu štita na vrhu naprazno zadje.

Njemu će Pir: „Pripovjedi to i glasnik mi budi
 Ocu Pelidu i nemoj zaboravit kazati njemu,
 Kako su djela mi zla, Neoptòlem kakav je izrod.
 A sad umri!“ — Veleći to povuče k oltaru
 Drhtava starca, koji u sinovoj posrće krvi,
 Ljevicu u kosu njemu uplètê, a desnicom sjajni
 Trgne mač i u bok do drška ga porine starcu.

Mene tad istom jeza strahovita spopadne, sav se
 Prepadnem, dragoga lik u pameti mi stvori se oca,
 Kad mu vršnjaka kralja od nemile izdisat rane
 Spazim, — i ostavljena Kreúza¹⁷⁾ mi tad u pameti
 Stvori se i pljačkan dom i sudbina maloga Jula.
 Obazrem se i gledam, kolika je uza me četa.
 Svi su me ostavili, i izmoreni il skokom
 Na zemlju skočili ili se u vatru bacili trudni.

Tako preòstadoh sâm, kad najednoć na Vestinu pragu¹⁸⁾
 Ugledam Tindara kćer,¹⁹⁾ gdje tiho na mjestu tajnu
 Sjedi i krije se; jasno pri požarnoj vatri sve vidjeh,
 Dok sam lutao sâm kojekudâ bacajuć oči.

Boječ se Trojanaca bjesnoće, što propade Pergam,
 I muža ostavljenog ljutine i danajskih kazni
 Ona Erinija prava²⁰⁾ i Troje i svoje domaje
 Sada neòpažena i sakrita sjedi uz oltar.
 Oganj mi plane u duši, zaželim gnjevan domaju,
 Koja se ruši, osvetit i ònû opako²¹⁾ kaznit.

„Pa zar da ova Spartu i očinsku zdrava Mikenu
 Ugleda i da pođe ko kraljica u slavi tamo?

Muža i kuću opet da ugleda, djecu i oca?

Da je Ilijke mnoge i dvorani frigijski prate?

Mrtav da leži Prijam? Da Troju oganj izgòri?

Da žal dardanski pliva u krvi tòliko puta?

Ne! Ta doduše se ime glasovito ne može steći,

Ženu li kazni tko, i pobjeda nije to slavna,

Ipak će hvala mi biti, što zatrh grdobu i kazan

Pravednu svrših, a meni i samom će godit, kad dušu

Osvetim, zasitim plamom i povoljim mojijeh prahu.“

¹⁷⁾ *Kreúza*: žena Enejina. — ¹⁸⁾ u Vestinu hramu. — ¹⁹⁾ Helena. —
²⁰⁾ = nesreća prava. — ²¹⁾ *opako* (*kaznit*): jer je ona slaba žena.

Riječi govoreć tē već pomaman sav ja poletim,
 Kad li mi blaga se majka pred očima stvori, a tako
 Nigda je ne vidjeh jasno, usrēd noći u svijetlu čistu
 Sine mi, boginja da je, priznadē, i kakvu koliku
 Nebesnici je glede, onaka me za ruku primi
 Te me zaustavi, k tomu progovori ružičnim ust'ma:
 „Sinko, kakav ti bol to tolikí podjaruje strašnu
 Srdžbu? Što mahniša? Kud sav za mene mar ti je prošo?
 Ne ćeš li pogledat prije, gdje slaboga starog si oca
 Ostavio Anhisa? Je l' živa ti žena Kreúza
 I Askánije sin? Okò njih sa svijeh strana
 Grčke obilaze čete, i moje brige da nema,
 Već bi ih odnio oganj i dušmanska posjekla sablja.
 Maska Tindara kći Lakedemónka nije ti kriva,
 Nije ni Paris kriv, već bozi, nemili bozi
 Ovu uništuju moć i Troju ruše sa vrha,
 Pogledaj, — jer ću oblak razagnati, koji odāsvud
 Pogled smrtnički tvoj oslabljuje sada i vlažan
 Mrakom obavija sve; — zapovijēđí majčinih ti se
 Bojati nemoj i gledaj u svému da poslušāš mene;
 Tamo gdje razvalina množinu vidiš i kamen
 Otrgnut ōd kamena, gdje prašina diže se s dimom,
 Tamo zidove Neptun i temelje maknute bije
 Velikim ostvama svojim i čitav s njegova mjesta
 Pokreće grad, a Junóna veoma ljutita sprijed
 Stoji kod vrata skejskih i oružana drugóvā
 Čete od lađa zove.
 Palada, pogledaj, — eno Tritonija — već se na vrhu
 Kule posadila, groznom Gorgónóm²²⁾ sja u oblaku,
 A sam Danajcem otac slobodu daje i snagu,
 Bogove diže, neka na dardansku ustaju vojsku.
 Brže sad bježi, sinko, i početi bojak već svrši;
 Svud ću bit s tobom, zdrava dovest ću te očinski na prag.“
 Reče pa u gusti mrak zaogrne ona sē noćni.
 Likovi grozni se vide i Troji neprijateljškā
 Velika bogova moć.

²²⁾ *Gorgona*: Meduza, strahovita neman sa zmijama na glavi mjesto kose; koga bi ona pogledala, taj bi se okamenio. Persej joj odrubi glavu i preda Minervi (Paladi); zato ova na štitu ili oklopu ima takvu glavu.

Tada opazim sav u ognju gdje propada Ilij,
 Opazim, gdje se ruši stubòkom Neptunova Troja:²³⁾
 Ko što kad na vrh planine seljaci star podsijeku
 Jasen i sjekirama kad udarat živo ga stanu,
 Muče se, da ga svalé, a jasen još jednako stoji
 Grozljivo, krošnja mu dršće, a vršak njegov se trese,
 I sam se klima, dok ga ne svladaju napokon rane,
 A tad zadnji put jekne i odvaljen sruši se s brda.
 Sidem i bogirjom praćen dušmáne prođem i oganj,
 Strijele ne diraju mene i uzmiče preda mnom plamen.

Kad se već dvorima stárim i očinskom domu na prágu
 Nađem, tad otac, kojeg u visoku odnijet goru
 Najprije htjedoh te ga i tražah prvoga, reče,
 Da mu se ne će duljit života, kad Troje već nema,
 Bježat da ne će, te doda: „Vi, u kojima jeste
 Mlađahna krv, i snaga u kojima čila je, vi se
 Na bijeg spremajte sad.

Nebesnicima volja da bješe, dulje da živim,
 Grad bi sačuvali ovaj. Ta dosta i previše jeste
 Jedan vidjeti razor²⁴⁾ i osvoju gradá preživjet,
 Neka ležim ovako pa pozdrav'te vi me i hod'te
 Moja će ruka mi smrt priskrbiti, već će se smilit
 Dušman i odoru skinut, a lako grob ću pregorjet.
 Od prije bozima mrzak bez koristi godine trajem.
 Otkad je ono vjetrom i munjom dunuo u me²⁵⁾
 Bogova otac i ljudi kralj i pogodio ognjem.“

Postojan tako nam on je kazivo i ne do se ganut.
 A suze obliju sve nas, Askanija, ženu Kreuzu
 I kuću svu, da sa sobom sve ne povuče sad otac
 U propast i da sudbinu ne ubrzi, koja već tišti.
 Al on ne htjede slušat, ne odumi, ne kroči s mjesta;
 Zgrabim oružje opet i umrijet jadnik požèlim,
 Jer što znadijah drugo il čemu se nadah još dobru?
 „Oče, zar pomisli ti, da uklonit se mogu bez tebe?
 Tako strahovita riječ iz očinskih ispade l' usta?
 Ako bogovi hoće, od tolikòg ništa da grada

²³⁾ Neptun i Apolon morali su za kazan graditi zidove grada Troje, jer su se bili s drugim bogovima pobunili protiv Jupitera. — ²⁴⁾ jedan razor: prvi put razorio je Troju Heraklo. — ²⁵⁾ munjom dunuo: pala je kap.

Više ne ostane te su odlučili — i to im godi —
 Uništiti tebe i tvoje sa Trojom, koja se ruši,
 Otrpta vrata su smrti, obješen će Prijama krvlju
 Doći veći Pir, što sina pred ocem, oca uz oltar
 Ubija. — Zato l' si, majko oj blaga, kroz mače, kroz oganj
 Mene izvukla, da gledam u skrovištu doma dušmane,
 I gdje mi poklani leže sve jedno u drugog krvi
 Otac i Askanije sin i s njima Kreuza?
 Oružje, oružje, momci! Ta zove nas pobjeđeničke
 Posljednji dan, odved'te k Ahivcima natrag me, da boj
 Ponovljen vidim. Ta ne ćemo svi bez osvete umrijet.““

Opet opašem mač, a okolo ljevice zgodno
 Remenje štita obmôtâm pa iz kuće onda poletim.
 Ali mi tada noge obuhvati žena pri pragu,
 Uz njih se privije ona i maloga pruža mi Julia:
 „Ako poginut ideš, povuci nas sa sobom svakud;
 Ako li vještak još u oružje štogod se uzdaš,
 Brani ovaj najprije dom, a maloga komu
 Ostavljaš Julia i oca i mene nekada tvoju?““

Tako vičući plačem cijelu napuni kuću,
 Kad li se pokaže znak iznebuha i čudan reći,
 Jer u rukama majci i ocu, pred očima njima
 Tužnim eto se plam Askaniju s tjemena vije
 Tihano i ko u šiljak, i dirat se može, te nježno
 Liže Julovu kosu i titra mu okolo čela.
 Prepadnemo se svi i stanemo stresati kosu,
 Koja gori, i sveti u oganj lijemo vodu,
 Ali otac Anhis k zvijezdama podigne oči
 Pun veselja i ruke k nebesima pružajuć reče:
 „Svemožni Jupiter-bože, okrenuti može l' te koja
 Prošnja, pogledaj sada nas bar te, vrijedi li naša
 Pobožnost, pošlji nam znak i potvrdi sve njime, oj oče!““

Kad to izrekne starac, zagrmî s lijeve strane
 Nenadni prasak, kroz mrak zvijezda vine se s neba
 Vukući za sobom luč i poteče s mnogijem sjajem.
 Mi je vidimo, kako iznad kuće spušta se naše
 I u idejskoj kako planini sjajna se krije
 Za sobom bilježeć put i daleko brazda se za njom
 Sjaje, a sumporni dim u širini se okolo dimi.

To mi istom oca preokrene, diže se u vis,
 Prozbóri bozima riječ i pozdravi svetu zvijezdu.
 „Sad oklijevanja nema; poved'te me, s vama ću svakud.
 Očinski bozi, kuću i unuka čuvajte moga:
 Od vas ovo je znak, u moći vašoj je Troja.
 Sada ustupam, sinko, i svakamo rado ću s tobom.“
 Tako reče, a prasak od ognja po zidima sve se
 Jasnije čuje i požar vrućinu valja sve bliže.
 „Deder se za moj vrat, oj dragi, uhvati, oče,
 Mojih evo ti leđa, otežati trud mi taj ne će;
 Bilo što bilo, iste obojici pogibli bit će
 I spas obojici isti. Nek prati maleni Jul me,
 A iz daleka neka slijedi moja nas žena.
 A vi, oj momci, što velim, da uzmete u pamet dobro.
 Izljevav iz grada ima brežuljak i hram starinski
 Boginje Cerere i pust, a uza nj čempres je stari,
 Kojeg su pobožni oci od mnogijeh čuvali ljeta.
 K tomu se mjestu skupit, imamo koji odáklē.
 Svetinje uzmi ti i Penate djedovske, oče;
 Grijev je taknut ih meni, što iz boja, iz krvi teške
 Istom iziđoh, prije u vodi živoj se imam
 Oprati ja.“

Rekoh te široke pleći i pognuti vrat zaogrnuh
 Kožom žučkastog lava i odjećom i breme onda
 Uprtim na se; maleni Jul za desnicu mene
 Primi i oca slijedi koračajuć krocima kraćim,
 Žena za nama ide. Po mraku se mićemo, — a ja,
 Koji se odavno nijesam strijela sipanih bojo
 Ni Grka, kad bi gusto navalili s protivne strane,
 Sada se svakoga ćuha i šušta svakoga plašim
 Brižan, u jednakom strahu za pratilca i breme svoje.
 Vratima već se približih, na kraju sam puta; već mišljah,
 Kad li se učini nama iznēbuha, nógâ da topot
 Izbliza čujemo mnogi; tad otac pogleda u mrak
 Te će poviknuti: „Bježi, oj sine, bježi, već tu su;
 Blistave štitove eno i sjajno oružje vidim!“
 Um i onako mi smeten tad nekoje kivno božanstvo
 Preplašenu mi uzme, — jer stramputićēć i trčēć
 Putova poznatijeh iz pravca kada sam zašo,

Jao jadniku mi nesta Kreuze, — il udes je ote
 Il gdje stade il zaluta s puta il umorna sjede?
 Ne znam niti se više pokazala očima mojim.
 Nit se na izgublenu obázreh nit pomislih na nju
 Prije no Cerere drevne brežuljak stigosmo i hram
 Sveti; tad sabrasmo svi se, a ne bješe jedine nje nam,
 Bila se pogledu društva i sina i muža izmákla.
 Kojeg tad mahnitac boga il čovjeka krivio nijesam
 Ili u razorenu u gradu što grđe doživjeh?
 Jula i oca Anhisa i teukarske ja tad Penate
 Druzima preporučih i sakrih u ugnutu dolu;
 Onda zaputim u grad i oružje opašem sjajno.
 Nezgode sve obnoviti htjeh i kroz čitavu Troju
 Proći i opet glavu opasnostima izlagat.
 Najprije k zidima pođem i tamnome pragu na vratâ,
 Otkle sam krenuo bio, i idem po tragu, kolikô
 Mogu raspoznat po noći i bacam svakamo oči.
 Svuda me spopada groza, tišina sama me plaši.
 Otuda pođem kući, da nije možda se kako
 U nju vratila žena. Ahivci provališe te je
 Čitavu drže; vatru proždrljivu vjetar na vršak
 Uzvija, diže se plamen, a uzduh je ugrija strašno.
 Pođem dalje ka dvoru i kuli Prijama kralja.
 Već u trijemima praznim Junonina zaklona stoje
 Feniks i ljuti Uliks, stražari izabrani, plijen
 Tu da čuvaju. Blago odâsvud trojansko amo
 Snosi se upaljenih iz skrovišta, stoli božanski,
 Vrčevi od zlata suhog i oteni sagovi tu su.
 Matere uplašene i momčići okolo stoje,
 Dug ih je red.
 Ja se što više tada uslobodim vikati u mrak,
 Vika me stane jadnika po ulicah zovuć i zovuć
 Ženu Kreuzu, opet i opet vičuć, — al zalud,
 Po svim kućama grada bez prestanka tražim je mahnit,
 Kad li najednoć meni pred očima tužne Kreuze
 Lik se pomoli i sjen, a veća bješe no prije,
 Protrnem, u grlu zapne mi glas, naježi se kosa.
 Tad mi progovori ona i tješit me stane ovako:

„Kako ti hoće se, mili o'j mužu, predavat se tuzi Golemoj? Bez volje to se ne događa bogova višnjih. Nije suđeno tebi, Kreuzu da vodiš odavde, Također kralj ti to Olimpa ne dopušta višnjeg. Dugo ćeš bezdoman biti po širokih pučinah ploveć. U zemlju hespersku doć ćeš, u kojoj lidijski Tiber²⁶⁾ Laganim talasima po rodnijem njivama teče; Tamo te čeka veselje i kraljevstvo, kraljevskog roća Čeka te žena; nemoj Kreuzom za drágom plakat. Ne ću mirmidônskih ja ni dolopskih vidjet gradova. Ponosnih, niti ću ići sužnjevat i ženama grćkim Dardanka ja i Venere snaha. A sad da si mi zdrav i ljubi našega sina!“
 Kad to dorekne ona, tad ostavi mene, a plakah I htjeh mnogo govorit, pa zađe u tanahni uzduh. Tri put ondje joj vrat obujmiti rukama htjedoh, Naprazno uhvaćen lik se iz ruku mi izvine tri put Laganom vjetru sličan i krilatom presličan sanku. Tako mi prođe noć, i k družima svojim se vratim.

Ali se začudim, kad tu množinu veliku našem Novijeh pratilaca, nagruše ljudi i žene, Također momčad spremna da bježi, — ej tužna li mnoštva! Sa svih se skupiše strana imutkom i srcem spravnij U kojegod ih zemlje po pućini voditi hoću. Iza vrhova Ide pomaljat se Danica stade I donositi dan, a Danajci pragove vrata Podsjedoše i drže, već nade ne bješe spasu. Uklonim tad se i oca ponesavši u goru krenem.“

Enejin rastanak s Didonom.

(IV. 1.—5., 74.—80., 84.—89., 222.—280., 285.—319., 331.—361.)

Ali kraljicu muka već odavno nemila boli,
 Ranu u žilama krije i osvaja tajni je o'ganj.
 U pamet dolazi njoj junakova hrabrenost velja
 I rod mu slavni; obraz u grudma joj utisnut njegov
 Stoji i besjede sve, i počinut ne da joj muka.

²⁶⁾ *Lidijski Tiber*: etruščanski, jer teče kroz Etruriju, kamo su se Etrućani doselili iz Lidije.

Kraljica vodi Eneju po gradu i sidonsko blago
 Njemu pokazuje i grad, što pripravno putnike prima.
 Počinje besjedit što, al zapiuje u pola riječi;
 Kada već izmiče dan, na gozbu poziva opet,
 Iznova smetena hoće da jade ilijske sluša,
 Opet ne odvraća pogled od obraza pripovjedača.
 Kad se već razidu gosti, na krilu Askànija drži
 Očnim svladana licem, — da prevari golemu ljubav.
 Počete kule se uvis ne uzdižu, momčad se koplji
 Ne vježba i ne sigurâ ni luke ni obrane za rat;
 Prekinuti su posli te stoje i veliki, strašni
 Zidi i lazila, što se uzvisuju do neba uvis.

Glas o ljubavi Didone i Eneje dopre do getulskoga kralja Jarbe, koji je
 Didoni dao zemlje za grad i htio se njom oženiti, ali ga je odbila. Jarba se
 potuži Jupiteru, koji ga usliši.

Jupiter tad Merkuriju reče i naloži ovo:
 „Idi i Zefire, sine, pozovi, na krilma se spusti
 Dardanskom vojvodi, koji u tirskej stoji Kartazi
 Za gradove ne mareć, što daje ih njemu sudbina;
 Reci i besjedu moju po uzduhu brzom odnesi.
 Prekrasna njegova mati obrèkla mi nije ga takvog
 Nit ga je dva puta za to iz oružja grèkoga spasla,¹⁾
 Već da će vladati punom gospodstva i ljutom u ratu
 Italskom zemljom, da će od koljena Teukrova starog
 Rod izroditi on i čitav pokoriti svijet.
 Ako se on ne potpaljuje slavnom budučnosti takvom
 Te se ne muči sam za svoju diku, — al otac
 Zašto da zavidi sinu Askàniju tvrđave rimske?
 Što nakanjuje? Kakva u narodu tuđem ga drži
 Nada, te ne misli porod na auzonski,²⁾ lavinska polja?
 Neka otplovi, tako odlučih, to mu dojavi!“

Reče, a sin se spremi pokorit se velikom ocu.
 Najprije potplate zlatne Merkurije na noge sveže,
 Koje ga nose u visu na krilima, bilo nad morskom
 Pučinom, bilo nad zemljom, ko vjetar kad žestoko duva.
 Palicu uzme tad; njome iz Orka³⁾ blijede duše
 Jedne izazivâ, jedne u Tartar nemili prati,

¹⁾ dva puta: u boju s Diomedom i kod uzeća Troje. — ²⁾ auzonski:
 italski. — ³⁾ Orko: Tartar, podzemni svijet.

Daje i uzima san i mrtve otvora oči.⁴⁾
 Pliva kroz oblake mutne i nagoni vjetrove njome;
 Već on leteći spazi vrhunac i pleći strme
 Atlanta kršnoga, koji podupire tjemenom nebo,
 Atlanta, komu obrásla omòrikama je glava,
 Te je oblaci tmasti okružuju uvijek, i dažd
 Bije je i vjetri, snijeg po plecima njemu se sipa,
 S čeljusti starčeve teku rijeke, brada mu strši,
 Skrkla se ledom. Tud se Kilénjanin⁵⁾ jednako trepteć
 Uzvine i stane tu, a odátlê se baci naglávčê
 U vodu kakono ptica, što leti okolo žala,
 Oko ribljivih lridi u nizi uz vodu samu.
 Upravo tako med zemljom i med nebom lećaše djetić
 Kilenski k libijskom žalu pjesčânômu, rezaše vjetre
 Od djeda⁶⁾ po majci leteć. Kilenjanin nogama svojim
 Kako se krilatima dotáče kôlibâ, spazi
 Kule gdje gradi, kuće obnavlja ondje Enêja
 Opasan mačem, na kojem od jaspisa žutog su zvijezde,
 S njegovih spušta ramena se plašt, što grimizom gori
 Tirskim, — plašt mu je taj Didona načinila za dar
 Bogata kraljica, tankim provúkla pređu je zlatom.
 Odmah Eneju salêti: „Kartágê visoke sada
 Udaraš temelje ti i sluga ženina gradiš.
 Lijep grad, ej s uma kolikô si smetnuo svoje
 Kraljevstvo i svu snagu! S Olimpa me vedroga šalje
 K tebi bogova kralj, što nebesa i zemlju kreće
 Voljom; kroz brzi uzduh zapovijeda ovo ti javit:
 „Što nakanjuješ? Zašto u libijskoj dangubiš zemlji?
 Ako ne mariš sam za diku budućnosti takve,
 Ako se mučiti ne ćeš za svoju hvalu, al misli
 Na sina, koji ti raste, na Jula, i čemu se nada
 Baštinik on, što rimska i italska čeka ga zemlja!“
 Kad to Kilenjanin svojim izgovori ustima, tad se
 Ne čekav odgovora od pogleda smrtnih ukrade,
 Ispred očiju prhne daleko u tanahni uzduh.

⁴⁾ otvora oči: pokojnima (na drugom svijetu). — ⁵⁾ Kilenjanin: Merkurije, rodio se na brdu Kileni u Arkadiji. — ⁶⁾ od djeda: Atlanta, oca njegove matere Maje.

Kad to Eneja vidi, ko smušen tu zanijemî,
 Od strâ mu digne se kosa, a u grlu zapne mu riječ.
 Sada ovamo brzu, sad onamo cijepa miso,
 On se svakamo mišlju zalećuje, prevrće svuda.
 Napokon nađe u tom kolebanju mnijênje ovo:
 Mnesteja, hrabrog Seresta pozove i još Sergesta,
 Tiho nek spremaju lađe i drugove k obali kupe,
 Neka oružje spreme, al taje novosti uzrok;
 A kad ne bude više ni slutila dobra Didona
 Niti mislila, da se tolikâ raskida ljubav,
 Onda će on pristupiti k njoj i gledati način
 Valjan i najbolji čas za razgovor. — Brže se oni
 Veselo pokore svi i izvrše, što im se reklo.

Ali kraljica varku — tã tko će prevarit onu,
 Kojano ljubi? — spazi i osjeti gibanje, koje
 Istom je imalo biti, sigurnosti same se boječ.
 Mahnitaj kleta je Fama⁷⁾ dojavila, da se oružã
 Brodovlje, plovba sigurã. Didóna luda, bijesna
 U vatri leti po gradu ko tijačka⁸⁾ svetinje kad se
 Izvade, na ciku „Bakho!“ kad zapoçnu orgije — svakog
 Trećeg slave se ljeta — Kiteron kad obnoć ih zove.⁹⁾
 Napokon rijeçi ove Eneji reče Didona:
 „Mislio, nevjero, ti si, zatajiti da se zloçinstvo
 Dade tolikô? Htio iz moje si zemlje otići
 Tajao? Zar ljubav te moja ne drži ni desnica data
 Ni Didona, koja od nemile umrijet će smrti?
 Lađe si spremati stao, a sada je zimsko vrijeme.
 Sjever baš sada drži, i u more ti se sad žuriš
 Okrutniçe? Da tuđa ne valja ti tražiti polja
 I stãne neznane, da još cijela starã je Troja,
 Bi l' ti po moru burnom u Troju plovio sada?
 Bježiš od mene? Aj ovih ti suza i desnice tvoje,
 Kada već ništa drugo ne ostavih sebi siroti,
 Tako ti našega braka i zapoçete već svadbe,
 Ako sam dobro ti kakvo učinila, ako ti štogod

⁷⁾ Fama: glas, kaža. — ⁸⁾ tijačka: bakhantica. — ⁹⁾ Kiteron: gora kod Tebe; onamo bi bakhantice, noseći u ruci štap obaviti bršljanom i vinovim lišćem, pohitale kao lude; iz Bakhova hrama nosi se kod noćne svetkovine (orgije) sveto suđe, a gradom se ori poklić „Juju Bakho!“

Bijaše drago od mene, ded smiluj se na dom, što pada;
Ako se daješ umolit, okani se, molim te, toga!“

Reče mu, a on na umu držeći, što Jupiter javi
Ne makne očima i bol u duši stiskaše tvrdo.
Napokon prozbori malo: „Oj kraljice, nigda zatajit
Ne ću, da meni si ti veoma učinila mnogo,
Koliko možeš samo izreći; ne će me nigda
Mrzit Elisé¹⁰⁾ se sjećat, dok za se znam i u meni
Duh dok tijelom vlada; govorit ću malo o stvari.
Ne vjeruj, ne misljah kradom odbježati, nigda nijesam
Lučeva spominjo bračnih,¹¹⁾ ne dođoh za savezom takvim.
Da je po odluci mojoj sudbina mi pustila živjet,
Da sam poslove mogo po svojoj urediti volji,
Bio bih osto u Troji pri grobima dragijeh mojih,
Prijamovi bi dvori cijeli stajali, Pergam
Svladanom narodu digo od moje bi opet se ruke.
Ali u italsku zemlju Apolon mi grinijski¹²⁾ reče
Polazit, isto reče i likijsko proroštvo meni,
Tamo mi ljubav je, tamo domaja. Kule Kartage
Ako su tebi mile Feničanki i pogléd grada
Libijskog, auzonsku čemu Trojancima zavidiš zemlju?
I nama slobodno bit će, da kraljevstva tražimo tuđa.
Koliko puta mrakom i rosom pokrije zemlju
Noć, i koliko puta zvijezde ognjene sinu,
U snu me zabrinut lik Anhisov opominje, straši;
Tako Askanije sin i nepravda milome čedu,
Komu Hesperiju, dana sudbinom otimljem polja.
A sad glasnik mi božji od samoga Jupiter-boga —
Tako mi moje i njegove glave! — po uzduhu hitrom
Dojavi nalog; boga u vidjelu jasnome vidjeh
Sam, gdje ulazi u grad i ovima ušima čuh ga.
Žalbama više ne draži ni mene ni sebe; — od svoje
Volje ne idem u italski kraj.“

¹⁰⁾ *Elisa*: Didona. — ¹¹⁾ *lučevi bračni*: ženidba uz zapaljene lučeve vode mladu u mladoženjinu kuću. — ¹²⁾ *grinijski*: proročište kod grada Grinija u Maloj Aziji.

Eneja u podzemnom svijetu.

(VI. 42.—109., 124.—155., 237.—263., 268.—285., 290.—365., 376.—437.,
440.—444., 450.—478., 537.—600., 610.—617., 625.—718., 752.—769., 788.—800.,
808.—885., 893.—901.)

Eneja doplovi u Kumu i pođe k Sibili.

Golema usječena u pleći je eubejskog brda
Spilja, u koju vrata i ulaza stotinu vodi,
Proroštva prodiru otud Sibilina u sto glasova.
Kada do praga dođu, — „Vrijeme je“, djevica reče,
„Pitat budućnost. Evo gle bog!“ Dok govori tako,
Promijeni se lice i boja pred vratima njojzi,
Kosa se raskušlja njena, a grudi joj dašću i srce
Stalo se pomamno ljuto nadimati; veća je vidjet,
Glas joj smrtnički nije; zadahnulo sad je božanstvo
Izbliza nju. — „Zar, Trojanče ti još, Eneja, ne ćeš
Molit se, zavjeté činiti? Otvorit ne će se prije
Velika vrata hrama, što strepi.“ — To kad im reče,
Umukne. Ledeni strah Trojancima kroz kosti tvrde
Prođe, a srcu tad iz dubine pomoli kralj se:
„Febe, smilovo ti si na trojanske svagda se muke,
Dardansku upravio strijelu i ruku ti si
Parisu na Eakida;¹⁾ slijedeći tebe preplòvih
Mora, što velike zemlje okružuju, k narodom dođoh
Masilskim²⁾ daljnim veoma, na pòlja, pred Sirtama što su;
Napokon italske zemlje, što uzmiče, hvatamo obrub;
Zao trojanski udes nek dalje nas ne prati više!
I vi bi pomilovat već imali pergamski narod,
Bozi i boginje sve, na Ilij koji i slavu
Dardansku mržaste velju. A presveta ti, što budućnost
Znadeš, o proročice, u Laciju daj da se Teukri
Nastane već i njihni Penati, što gonjeni blude;
Ta ja kraljevstvo tražim, što meni po suđenju patri.
Onda ću Triviji³⁾ hram i Febu od mramora tvrdog
Zgradit i svetkovine urediti u slavu Febu.⁴⁾

¹⁾ Paris je ustrijelio Ahileja, unuka Eakova. — ²⁾ *masilski*: afrički. —
³⁾ *Trivija*: Dijana, Hekata; njezine likove s tri glave stavljahu na raskršćima.
— ⁴⁾ *Febu*: Apolonu je August god. 28. pr. Is. hram posvetio na Palatinu;
svetkovine: igre Apolonske.

Al ćeš svetište i ti u kraljevstvu našem imat,
 U nj ću metnuti tajna rećenja i proroštva⁵⁾ tvoja
 Kazana narodu momu, posvetit ću birane ljude
 Tebi, o blaga, tamo; al nemoj na lišće pisat
 Proroštva, da ne raznesu ko igračku vjetri ih brzi;
 Proriči, molim te, sana!“. Tad dovrši besjedu svoju.

Al se još proročica pokorila u spilji nije
 Febovoj moći, već bjesni strahovito, hoće da boga
 Veljeg istrese iz grudi, al usta joj divlja sve većma
 Feb ukroćuje, silu obuzdava, stiskuje, ravna.
 Već se golemih sto od hrama otvorilo vrata,
 Sama od sebe, i nose Sibiline u uzduh riječi:
 „O ti, koji si zla se natrpio po moru dosta,
 Još te čekaju veća na suhu; Dardanci će tvoji —
 Nek te ne bude strah — u lavinsko kraljevstvo doći,
 Ali će žaliti, što su i došli. Ratove vidim,
 Ratove strašne i Tiber gdje mnogom pjeni se krvlju
 Tamo ćeš imati Ksant i Simois⁶⁾ i tabor dorski;
 Već se je drugi Ahil⁷⁾ u Laciju rodio tebi,
 I on je boginjin sin. Za Teukrima i tamo svuda
 Pristajat će Junona; a u nuždi kojem li ne ćeš
 Italskom plemenu ti se i kojemu gradu li molit!
 Uzrok će nesreći biti i opet tuđinka žena,⁸⁾
 Al ti ne uzmiči zlu, već izlazi smjelije preda nj,
 Nego te pusti sudbina. A otkle se najmanje nadaš,
 Doći će spasenje tebi; iz grčkoga⁹⁾ jednoga grada.“

Eto riječima takvim iz svetišta proroštva strašna
 Kumkinja naviješta Sibila, sve spilja se ori,
 Istinu miješa tamom, — i mahnicu Apolôn
 Tako uzdama bije i ostanom pod srce bode.
 Kada popusti bijes i umire usta se divlja,
 Prozbori junak Eneja: „Od nevolja, djevice, tih se
 Nova ni nenadna vrsta ni jedna ne javlja meni,
 Sve ih pred oči uzeh i razmislih sve ih u duši.

⁵⁾ knjige sibilске, koje je čuvao zbor petnaestorice (biranih). — ⁶⁾ *Ksant*
 i *Simois*: rječice kod Troje. — ⁷⁾ *drugi Ahil*: Turno. — ⁸⁾ *tuđinka žena*: za-
 ručnica Turnova Lavinja, kći kralja Latina. ⁹⁾ *iz grčkoga grada*: Palanteja, što
 ga osnovao Euandar.

Jedno te molim: kažu, da ovdje su podzemnog kralja
 Vrata i bara mračna, gdje prodire Aheront-voda,
 Tuda nek slobodno počem pred lice i pogled dragog
 Oca; pokaži mi put i otvori sveta mi vrata!"

Tako se moljaše on i držaše oltar, te opet
 Prozbori proročica: „Oj Trojanče, sine Anhisov,
 Porode krvi božanskê, u Avern¹⁰⁾ lako je saći,
 Vrata su otvorena danonoćno crnoga Dita;¹¹⁾
 Ali je posao mučan povratit se otud i doći
 Na gornji uzduh. Samo ljubimci Jupiter-boga
 I sini mogoše božji i oni, koje je uvis
 Vatreno jünáštvò diglo. Jer okolo šire se šume
 I crnim zavojem tekuć okružuje Kokit-rijeka.¹²⁾
 Ako već volju imaš i želju tolíkù u duši,
 Da u Stigijsko dvaput zaplòviš jezero, dvaput
 Crni da ugledaš Tartar, i godi l' ti trudit se odveć,
 Čuj bar, što imaš prije učinit! Na sjenastom drvu
 Zlatna se krije grana sa gipkimi ogranci, s lišćem,
 Podzemnoj posvećena Junoni. Odàsvud je gajem
 Sakrita, te je opkoljuje mrak i doline tamne.
 Prije u dübljine zaći zemaljskê nije moguće,
 Dokle ne otkine tko zlatolistu mladicu s drva:
 Krasna Prozèrpina¹³⁾ hoće, da na dar to joj se nosi.
 Kada se otkine jedna, pokazuje druga se grana
 Zlatna za njom, i šiba ulistâ jednakog kova.
 Gledaj visoko dakle, i kada ugledaš granu,
 Otrgni rukom je pravo, jer ako te zove sudbina,
 Dat će ti sama se lako, a drukčije nikakvom snagom
 Ne ćeš je svladati moći ni željezom odsjeći tvrđim.
 K tomu ti mrtav — jao ne znadeš — prijatelj leži,
 I on tijelom svojim oskvrnjuje brodove tvoje,
 Dok ti savjeta pitaš i vrzeš se mojem po pragu.
 Najprije mjesto mu nađi i u grob njega sahrani!
 Crno dovedi blago, to pomirna neka je žrtva!
 Tako ćeš gajeve stiške i carstvo nepristupno živim
 Ugledat moći.“ Reče i stisnuvši usta ušúti.

¹⁰⁾ Avern: podzemlje. — ¹¹⁾ Dit: Had, Pluton. — ¹²⁾ teče kroz jezero Stigu. — ¹³⁾ žena Ditova.

Vrativši se natrag nađe Eneja mrtvo tijelo svoga druga Mizena, koji se utopio. Dok njegovi junaci u šumi sijeku drva za lomaču, nađe on zlatnu grančicu, za koju mu je govorila Sibila. Onda spali i pokopa Mizena i zaputi sa Sibilom u podzemni svijet.

Visoka, strašna, grotlom sa širokim pećina bješe Strma, mračni je gaj okruživo i jezero crno. Nikakva ptica nije prekò njê preletjeti mogla Veselo krilima svojim; ždrijela iz crnoga takva Para je izlazila i k nebeskom vila se svodu. Najprije svećenica dovede ovamo četir' Junca crnijeh leđa i čela im oblije vinom, Izmed rogóvâ dlake iščupâ najgornje pa ih Baci u vatru svētu — žrtvenî prvi to dar je — I gospodaricu neba i podzemlja Hekatu zove. Momci zarežu ozdo i u zdjele hvataju toplu Krvcu, a sam Eneja crnorunu zatijem ovcu Materi Eumenidâ i njezinoj velikoj sestri¹⁴⁾ Zakolje mačem, a tebi, Prozèrpina, jalovu kravu. Onda podigne noćne oltare stiškumu kralju,¹⁵⁾ Zatim čitave junce u oganj s njihovim mesom Baci i masno ulje na utrobu lijeva vruću. Kada se rodi sunce i zasja njegovo svijetlo, Gle pod nogama zemlja zatutnji, vrhunci planine Stanu se njihat i čuje kroz mračak lavež se pasa — Boginja¹⁶⁾ èto! „Bjež'te, nepòsvèćenî daleko“, Poviče proročica, „iz gaja se svega uklon'te! A ti na put korači i izvadi iz kora gvožđe, Sada junaštva treba, Eneja, i srca hrabrog!“ Tako u zanosu reče i otvorenu se spusti U spilju, a on krène za vodiljom junačkim krokom.

Iđahu oboje noćnom samoćom kroz sjen, po domu Praznome boga Dita, po onom bestjelesnom carstvu; Takav je po šumi put, kad nesigurno svijetli Oskudno mjeseca svijetlo, kad Jupiter zastre nebesa Mrakom i crna noć kad boju stvarima uzme. Ispred predvorja samog na Orkova ždrijela početku Jad i osvetne Brige na odrima svojim leže,

¹⁴⁾ mati Eumenida: Noć, njezina sestra: Zemlja. — ¹⁵⁾ Plutonu. — ¹⁶⁾ boginja: Hekata.

Blijede Bolesti stanuju tu i žalosna Starost
 I Glad, na zlo potutkâč, i grdna Nevolja i Strah,
 Prilike pogledati strahovite, i Muka i Smrt;
 Dalje Zloradost stoji i Smrti rođeni bratac
 San, a smrtonosni Rat nasuprot stoji na prâgu,
 Željezne sobe su tu Eumenidâ i Nesloga luda,
 Koja je ũ kosu zmijsku uplêla krvave trake.
 Golemi sjenati brijest u sredini raširio stare
 Grane je kao ruke; po njemu, veli se, Sanci
 Ništavi stoje i krije po jedan se pod svakim listom.
 Zvjerovi nakazni se i različni nalaze mnogi.
 Pograbi mač Eneja u strahu nenadnom tome
 I svijem, kojeno sreta, oštrice okreće golo;
 Pa da mu vodilja vješta ne rêčê, da tanki životi
 Tijela nemaju ti, već oblikom obвити pršu,
 On bi navalio te bi raspršao željezom sjenke.

Ovdje je put, što vodi u Tartar k Aheront-vodi,
 Koja je blatna i mutna, a vrtlog joj strašne dubinê
 Šumi i sav izbacuje svoj pijesak u Kokit.
 Grozni prevozilac Haron strahovitom pokriti haljom
 Tim je rijekama čuvar; sijeda je njegova brada,
 Čupava i vrlo gusta, u ognju stoje mu oči,
 Prijavi plašt mu visi s ramênâ zavezan u čvor.
 Motkom lađicu goni i pazi na njezina jedra,
 Pa u rđavom tome čamcu vozi tjelesa;
 Starac je već, al snage je bog u starosti još čile.
 Ovamo naviraše množina k obali silna:
 Ljudi i žene, hrabri junaci, što svršise život,
 Djevojke neudate, dječaci i momci, pred licem
 Koji su roditeljâ na lomaču metnuti mladi.
 U tolíkome mnoštvu, kad jesen prvom zahlâdni,
 Pada po šumi lišće i od mora debelog ptice
 Prema zemlji se tako gomilaju, kad ih zima
 Preko pučine pogna i tjera u krajeve tople. —
 Svi tu stoje i mole, da Haron ih odmah preveze
 I ruke pružaju k njemu želéci na obalu drugu.
 Ali prevozilac mrki sad ove prima, sad one,
 Druge pak tjera daleko i odbija ih od žala.
 Čudi se tomu Eneja i dirnut tome budući

Vrevom zapita: „Reci, oj djevo, što duše te hoće?
 Čemu l' je naloga ta kod rijeke? Zašto li jedne
 Odlaze s žala, druge po vodi veslaju sivoj?“
 Vremešna sveštenica progovori ukratko njemu:
 „Sine Anhísov, pravo i istino čedo božanskô,
 Kokita dubokog vidiš vodurinu i bare Stiksa,
 Kojeg je svetošću bogove strah da zakunu se krivo.
 Sve su jadnići ti to, što pokopani nijesu,
 Ono je prevoznik Haron, a koje prevozi, ti su
 Sahranjeni; jer nitko prijeći ne može strašne
 Obale i šúmne vode, dok nijesu mu kosti u zemlji;
 Stotinu lutaju ljeta i lepeću okolo žala,
 Tad im se napokon dâ, te nâ vode žuđene dođu.“ —
 Sin tad Anhísov stane i ustavi korake misleć
 Mnogo u duši i žaleć sudbinu nesrećnu takvu.
 Žalosne ugleda tamo i lišene pogrebne časti:
 Líkijskih brodova vođu Oronta i s njim Leukâspa;
 Kad su brodili oni od Troje po moru burnom,
 Jug se obori na njih i utopio lađu i ljude.

Kad ali gle Palinura krmára gdjeno se miče,
 Koji je nedavno gledó zvijezde od Libije brodeć
 Te se izvalio bio sa krme i pao u vale.
 Čim ga Eneja tužna prepòznâ u tmíni gustoj,
 Prvi mu prozbori: „Koji, oj Pálinûre, te meni
 Bog je oteo pa te utopio moru u srijedi?
 Deder mi kazuj! Jer prije Apólôn mi nikada nije
 Slago, e sada me jedan prelástio odgovor njegov,
 Veleć za tebe, da ćeš putovati po moru zdravo
 I doć do avzonskih međa. A zadana to li je vjera?“
 Nato će onaj: „Nije, oj vojvodo, sine Anhísov,
 Tronog¹⁷⁾ ti slagao Febov, utopio niti je mene
 Bog u vodi, već korman, na kojem po odredbi pomno
 Stražah i upravljah plovbom, odvalio strašnom se silom,
 Te s njim se sruših naglavcê. Ej nemirnog tako mi mora,
 Za se nijesam se ja tolikô bojao samog,
 Samo da lađa tvoja bez naprave i bez krmara
 Stradala ne bi, gdje se tolikí dizahu vali.

¹⁷⁾ tronog: proročište; na tronogu sjedi proročica.

Tri me je burne noći po vodi beskrajnog mora
 Žestoki nosio jug i jedva četvrti danak
 Ugledah italsku zemlju sa vrha visokog vala.
 Po malo plivah k zemlji i siguran bjeħ već na žalü,
 Ali okrutni narod, kad težak u ruhu mokru
 Rukama hvatah i grljah gredoviti podanak brda,
 Navali oružjem na me držeći, da plijena pun sam.
 Sada me vali nose i bacaju vjetri od žala.
 Molim te, uzduha tako t' i nebeskog svijetla ti milog,
 Tako ti oca i Jula, u kojemu rastu ti nade,
 Od zla me izbavi ovog i uzmi me na vodu k sebi,
 Da bar poslije smrti u stánku počinem mirnom.“
 Tako izgovori on, a proročica mu reče:
 „Ne misli, molbama da ćeš okrenuti suđenje božje.
 Nego pamti, što velim, na utjehu nevolje tvoje:
 Okolni građani, što ih daleko i široko ima,
 Kosti će tvoje umiriti znakovima nagnani s neba,
 Grob će načiniti tebi i grobu žrtve će slati,
 I mjestu ostat će tom Palinúrovo uvijek ime.“
 Briga ga prođe od tih riječi, i iz srca tužnog
 Na čas iščezne žalost, veseli se imenu zemlje.

Početi produlje put i k rijeći se približe zatim.
 Kad iz daleka ih vala sa stigijskih ugleda brodar,
 Tim gdje stupaju gajem i k obali korake kreću,
 On im progovori prvi i okosi na njih se oštro:
 „Tkogod si da si, koji k rijeci oružan našoj
 Dolaziš, reci, što hoćeš, al otud, i ustavi korak.
 Sna, uspavljaćice noći i sjenâ mjesto je ovo;
 Ne mogu živa tjelesa u stigijskom vozit se čamcu.
 Alkid¹⁸⁾ kad ovamo dođe, Piritoj kad dođe i Tesej,
 Na radost svoju nijesam na ovoj ih primio vodi,
 Premda su sinovi bili božanski, nedobitni snagom.
 Čuvar je tartarski¹⁹⁾ drhto pred kraljevim prijestoljem, al ga
 Alkid odvuče otud i okova lancem, a druga
 Dvojica gospođu htješe iz Ditove ložnice odvest.“²⁰⁾
 Amfriska²¹⁾ proročica odgovori ukratko njemu:

¹⁸⁾ Alkid: Heraklo, unuk Alkejev. — ¹⁹⁾ Kerber, ima tri glave. — ²⁰⁾ Za
 zan su Piritoj i Tesej prikovani na stijenu. — ²¹⁾ amfriska: Apolonova; na
 čici Amfrisa pasao je Apolon stado kralja Admeta.

„Nema namjere zle, oj ne boj se, ovdje nit ovo
 Oružje udarit hoće; nek ũ spilji golemi stražar
 Svojoj dovijek laje i plaši beskrvne sjenke,
 Neka Prozerpina čista u domu stričevu stoji.²²⁾
 Oružjem, duševnošću Trojanac slavni Eneja
 Silazi k ocu u Erebu²³⁾ k preispodnjim sjenkama evo,
 Ne može l' duševnosti tolikê te ganuti primjer,
 A ti ćeš granu ovu prepoznat“ — pa pokaže granu
 Skritu pod haljinom dotad, te gnjevljivo burno se srce
 Smiri i šuteći dalje i čudeć se časnomu daru
 Šibe sudbonosne, koje već odavno vidio nije,
 Okrene crnjkastu lađu i pođe k obali Haron.
 Zatijem rastjera duše, što sjeđahu dugih po klupah,
 Prostor na palubi stvori i onda u korito primi
 Golemoga Enèju. Zaječi pod teretom čamac
 Pleteni i mnoga voda kroz rupice navali u njga.
 Napokon prebrodi zdravo sa proročicom, s junakom
 Pa ih u zelenkastôm u rogozu pusti i blatu.

Lavežem iz žvala triju po ovome kraljevstvu laje
 Golemi Kerber i grozan nasuprotnôj ũ spilji leži.
 Vidjevši proročica, na vratu mu da se već zmiye
 Dižu, baci mu kolač uspavljivi od meda spečen
 I od vradžbinskih trava, a Kerber gladan, bijesan
 Sva tri razvali grla i uhvati kolač te grozna
 Protegne leđa po zemlji i čitavom pruži se spiljom.
 Čuvar zaspavši tako, Enèja s žala rijeke,
 S koje povratka nema, na ulazu nađe se brzo.

Odmah se glasovi tamo na pragu samome čuju,
 Silno se cviljenje čuje, jer plaču dušice djece,
 Koju je crni dan života lišio slatkog,
 Materi ugrabio i bacio u smrt ih ljutu,
 Do njih su, koji su krivu na tužbu kažnjeni smrću:
 Al sva mjesta je ta odredio ždrijeb i sudac;
 Glavar sudaca Minos potresuje urnu i u skup
 Šutljive saziva suce, istražuje krivnje, živote.
 Najbliže zatijem stoje jadnici, koji su sebi
 Sami zadali smrt ne sakrivivši ništa, već sili

²²⁾ Prozerpini je Pluton muž i stric; otac joj je Jupiter. — ²³⁾ Erebu: mrak, podzemni svijet.

Žiđa pogubiše duše; al sada kako bi htjeli
 Na gornjê m trpjët svijetu siromaštvo i muke teške!
 Jadikova se polja (jer takvim ih imenom zovu)
 Tu pokazuju blizu, gdje na sve pukla su strane.
 Koje je ljuti otrov rastoćio ljubavi teške,
 Tu se smucaju tajnim po stazama, mrčeva šuma
 Odsvud ih krije, jad ih ni mrtvih ostavit ne će. —
 Med njima šeće Didona Feničanka pò šumi veljoj
 S još nezaraslom ranom. U koji časak je do nje
 Stao junak Trojanac i ugledo tamnu je kroz mrak
 (Ko što kad vidi tko u mjesecu prvijeh dana,
 Il mu se čini, da vidi pomaljat se kroz oblak mjesec),
 Prolije suze pa joj ljubažljivo prozbori ovo:
 „Dakle me istinit glas, o Didona nesrećna, stiže,
 Da si mrtva i svojim da mačem pogubi sebe?
 Ja sam li uzrok ti smrti? O jaoh? Tako mi zvijezda,
 Tako mi višnjih i vjere, pod zemljom ako je ima:
 Nerado počoh ja od obala, kraljice, tvojih,
 Već mi bogova moć zapovide krenuti otud,
 Koja me nagoni ovim med sjenama stupat, po ovom
 Gnusu, truhležu, tamnoj po noći; mogo nijesam
 Vjerovat, da će te odlazak moj rastužit tolikò.
 Stani i pogledu mom se ne kradi. Od kog li hježiš?
 Ovo je zadnjom, što daje sudbina mi s tobom govorit!“
 Takvim riječma je nju ublažiti gledò Eneja
 Lijući suze, a ona ijëtka je i ljùto gleda,
 Od njeg je okrenuta oborila na zemlju oči.
 Nije joj progovor taj promijeniti mogao lica,
 Kao da tvrdi kremen il marpeska hridina stoji.²⁴⁾
 Napokon trgne se ona i neprijazno uteče
 U sjenoviti gaj, gdje muž joj negdašnji Sihej
 Jadima jednak je njoj i ljubav joj ljubavlju vraća.
 Nemila njezina smrt Eneju jednako boli,
 Suzama on je daleko na odlasku prati i žali
 I put produlji dani. Već dođu krajnja na pòlja
 Odjelita, gdje kupe junaci se dični u boju.
 Utom bi potratili vrijeme možda cijelo,
 Pratilica Sibila da ukratko ne opoménu:

²⁴⁾ *marpeska*: parska, po gori Marpès na otoku Paru, gdje se lomi mramor.

„Noć, o Eneja, hiti, a nama vrijeme u plaču
 Prolazi; ovdje je mjesto, gdje u dvoje cijepa put se;
 Desno do dvorova vodi do Ditovih strana i staza
 U Elizij nam njom je; a lijeva strana zločincem
 Služi za kazan, ona u Tartar kleti ih vodi.“

Baci oči Eneja i nenadno pòd lijevom hrđi
 Ugleda široke dvore, a trostruki pašu ih zidi,
 Flegeton naokolo rijeka se tartarska vije
 Žestoka, s plamima žarkim i hridine šumeći valja.
 S prijed su golema vrata i dovraci òd nada tvrdog,
 Ne bi ih nikakva sila razoriti mogla čovjèčjã
 Željezom, a ni božãnskã, a kula se gvozdена dize
 U vis; u zavraćenoj Tisifona haljini sjedi²⁵⁾
 Krvavoj, predvorje čuva, ne spavajuć obdan i obnoć.
 Otud se stenjanje čuje i ljuti udarci zvižde,
 Zveket se čuje gvožđa i lanaca, koji se vuku.
 Tada stane Eneja i buku prestrašen sluša:
 „Kakvi su zločini tu, o djevice, kazuj mi, kakve l'
 Kazni ih tište? Kakva l' do ušiju dolazi vika?“
 Odvratì proročica: „Oj teukarski vojvodo slavni,
 Na prag opaki nitko korãčiti ne može nevin;
 Ali kad Hekata meni nad luzima dade avèrnskĩm
 Nadgled, bogova kazni pokazã mi, provede svud me,
 Nemilo carstvo je tu Radãmanta Gnosijca,²⁶⁾ koji
 Kažnjiva i laži sluša i svakoga sili, da prizna,
 Na gòrnjèm što je svijetu zgriješio te je odgađo
 Okajat do smrti kasne i tajio (veseo zalud).
 Odmah osvetnica Tisifona udara krivce
 Bićem pa im se ruga, a zmije ù lijevoj ruci
 Ljute pred njima maše i zove nemile sestre.
 Sa škripom onda se istom strahovitom prokleta vrata
 Otvore. Vidiš li sad, na ulazu kakova tamo
 Sjedi čuvarica? Kakva na prãgu li prilika straži?
 Još goropadnija stoji unutra Hidra, u koje
 Crnih je žvala pedeset; a Tartar širi se u mrak
 I u dũbinu dva put tolikò, kolikò imade
 Do visa pogledati olimpskòg, do eterskog neba.

²⁵⁾ *Tisifona*: Furija, Osvetnica. — ²⁶⁾ *Gnos*: grad na Kreti.

Negdašnja Zemljina djeca, Titáni, amo su munjom
Zagnani te se u dnu preispodnjêm valjaju, sada.

I dva sam vidjela tu Aloída ljudeskare grozne,²⁷⁾

Koji su pokušali, da razvale rukama nebo

I da Jupiter-boga iz kraljevstva izrinu višnjeg.

I Salmóneja vidjeh u okrutnim kaznima, što je

Jupiter-boga patvorio plam i nebeski tutanj.

Mašući lučem on se na četiri vozio konja

Posred elidskog grada i pò grčkóm narodu te je

Klikto i tražio, da ga ko boga štiju, — budála,

Mjeđu i topotom on tvrdokopitnih građaše konja

Bure i munju, koja patvorit se nikako ne da.

Ali svemogući otac oblákâ između gustih

Zamahne strijelom, ne lučem i zubljava, koje se dime,

Te Salmóneja strašno zavrti i baci naglávčê.

Viđen je tamo i Titij hranjènik sverodilje Zemlje,

Koji je tijelom svojim zapremio jutara devet;

Besmrtnu njegovu jetru i utrobu, koja mu sveđer

Za kazan raste, kljuje strahoviti jastrijeb kljunom

Kukastim tražeći hranu, a stoji pod visokim grudma;

Kada mu živnu crijeva, i opet nemaju mira.

Koji su, živi budúći, na svoju mrzili braću

Varkama područnika saplèli i bili oca,

Koji su stekli blaga, al čučali sami na njému,

Ništa ne dali svojim (a takvijeh premnogo ima),

Koji su preljube radi zaglavili, koji su u rat

Bezbožni pošli i vjerom prevrnuli svojoj gospodi, —

Svi su ti zaprti ovdje i čekaju kazan, — a koju,

Ne pitaj to, ni grijeh i udes kakav kog sruši.

Jedni valjaju hríd, na paoce točkova drugi

Sapeti su i vise.

Sto da jezika imam i ustiju stotinu i glas

Gvozdeni, ne bih mogla izbrojiti zločina svijeh

Niti bih kazni sve poimèncê mogla navèsti.“

Vremešna sveštenica kad Febova iskaže sve to,

Reče: „Zaputi još dalje i početo djelo dovrši,

Žur'mo se, zidove vidim, u kovačnici Kiklópâ

²⁷⁾ Aloídi: Efijalt i Ot.

Koji su skovani, vrata nasuprot su svedena eno.
 Tu nam je naloženo, da ostavit dar svoj imamo.“
 Kada to reče, onda koračajuć jednako tamnim
 Stazama prođu srednji kroz prostor i k vratima dođu.
 Stupi na ulaz Eneja i vodom se okropi svježom,
 Zatim na suprotnome na pràgu granu zabode.

To kad učine istom i boginji ostave dar već,
 Uđu u radosna mjesta, gdje ugodno se zeleni
 Tratina gajeva srećnih, gdje blaženika je stanak.
 Nad tim je poljima eter obilniji, koji ih kiti
 Rumenju; svoje je sunce tu i svoje zvijezde.
 Tu se u rvalištih po travi jačaju jedni,
 Bojne se igraju igre i rvu se žutom u pijesku;
 U kolu opet drugi poskakuju; pjevaju pjesme.
 Tu se u haljini dugoj i sveštenik nalazi trački,²⁸⁾
 Koji sad tērzižānom bjelokosnim bije, a sada
 Prstima u sedam žica i skladnu ugađa pjesmu.
 Staro je Teukrovo tu pokoljēnje, prekrasna čeljad,
 Hrabri junaci, što se u sretnije rodiše doba,
 Il i Asarak je tu i Dardan, Troje osnivač.²⁹⁾
 Bestvarnom oružju sad se i kolima čudi Eneja.
 U zemlju koplja tu su zabodena, konji bez uzda.
 Po polju pasu kud koji. Junaci oružje kako
 I kola ljubljahu živi i kako lijepe konje
 Pasahu rado, sačuvali tu i pod zemljom su ljubav.
 Lijevo i dēsno gle po travi vidi Eneja
 Druge gdje blaguju, pean gdje veseo u kolu poju
 U mirisavu lugu lovōrikovu, iz kojeg
 Kroz šumu na gornji svijet Eridan³⁰⁾ obilati teče.
 Koji ranjeni biše u boju radi domāje,
 Koji su sveštenici života pobožna bili,
 Koji proroci sveti i dostojni bili su Feba,
 Koji su umjeće našli i život ljepšali njima,
 Kojih se sjećaju ljudi zbog učinjenih dobara, —
 Trijem je čelo svima obvijeno snježanim trakom.
 Kada tolik se skupe, progovori njima Sibila

²⁸⁾ trački: pjevač Orfej, zove se sveštenik, jer je sluga Muza. — ²⁹⁾ Il i Asarak: sinovi Trosa. Dardan je drugi osnivač Troje; prvi je po priči bio Teukar s Krete. — ³⁰⁾ Eridan: Pad.

Muzeju³¹⁾ osobito (jer on je sred saboja stajo,
 Visokim izdizo se ramënma, te vidjevši svi ga):
 „Recite, sretne oj duše, i proroče predobri ti nam
 Reci, u kojemu kraju i mjestu je Anhis? — zbog njega
 Dođosmo amo velje preplovivši erepske vode.“
 Ukratko prozbori junak Sibili: „Stalnoga doma
 Nema nitko, već svi mi u gajima hladnim stojimo
 I po busenitih žalih, po lukama, što-ih rijeke
 Oživljavaju; a vi prijedite ovo sad brdo,
 Vodi l' vas srce, a ja provest ću vas ugodnom stazom.“
 Reče, pa pred njima pođe i ozgo pokaže njima
 Dražesna polja; zatim sa vrha se najvišeg spuste.

Otac je Anhis u to vrijeme daleko u dolu
 Zelenom zaprte duše, što na svijet imahu poći,
 Gledao i pomno razbîro i brojio čeljad je svoju
 I sve unuke drage, u duši je sreću i udes
 Svakoga promišljavo i značaj i junačka djela.
 Anhis kad ugleda, gdje mu po travi u susret Eneja
 Dolazi, veseo starac tad obje rasiri ruke,
 Suze mu obliju lica i ovu izusti riječ:

„Dakle si napokon došo i duševnost tvoja odôlje
 Teškome putu nadi po očevoj! Mogu l' ti, sinko,
 Gledati lice, slušat i besjedit riječi znane?
 Tako u srcu mišljah i nadah se tomu i brojah
 Dane, pa eto u čežnji se toj ne prevarih svojoj.
 Preko kolikô zemalja i voda si prošao, dok si
 Ovamo došo? Kroz koja si zla prebijao ti se?
 Kôliko bojah se, da ti ne naudi libijsko carstvo!“
 Al sin će njemu: „Tvoja, o oče, prilika tužna
 Često se ukaza meni i nagna me, amo da idem.
 Lađe mi stoje moru u tirenskom. Desnicu daj mi,
 Oče, u desnicu moju, ne krati grliti sebe!“
 Obilnim suzama pri tim riječima nakvasi lica,
 Tri puta ocu vrat obujmiti rukama htjede,
 Naprazno uhvaćen lik se iz ruku mu izvine tri put
 Laganom vjetru sličan i krilatom presličan sanku.
 Uto u daleki dô Eneja pogleda i tu
 Odijeljen ugleda gaj i grmlje šumsko, što šušti,

³¹⁾ Muzej: uz Orfeja najbolji pjevač davnine.

Ugleda letsku rijeku, što teče uz stanove tihe.³²⁾
 Oko rijeke puci i narodi premnogi lete:
 Kao už ljeto vedro po livadama kad pčele
 Padaju na cvijeće na različno, okolo bijelih
 Ljiljana vrve, i polje sve od zujanja ječi,
 Vidjev iznèbuha to Eneja se uplaši; pita
 Uzrok ne znajuć, što je, rijeke kakve l' su dalje,
 Kakva l' je čeljad, što grne po žalu u tolikôm mnoštvu?
 Otac odgovori Anhis: „Pri valima letske rijeke
 To ti mironosnu vodu i dugi zaborav piju
 Duše, kojim sudbina određuje druga tjelesa.
 Njih sam ti hotio ja poimèncè davno pokazat
 I po redu ti moj opisati naraštaj, da se
 Više raduješ sa mnom, kad zemlju italsku nađeš?“

Kad to iskaže Anhis, povede Sibilu i sina
 Usred velike vreve, gdje duše zuje, pa stane
 Na brežuljak, sa kojeg preglèdat će povorku dugu
 Sprijed moći i lica, kad koje dođe, razmatrat.

„A sad neka ti kažem, kolikâ će pratiti slava
 Dardanski naraštaj naš i kakve unuke imaš
 Čekat od italskog roda; glasovite imena našeg
 Neka ti pokažem duše i tvoju sudbinu ti rečem.
 Eno gledaj mladića, o koplje je bez gvožđa uprt,
 Svijetlu najbliže stoji po suđenju; on će se prvi
 Dići na gornji svijet od italske porođen krvi.
 To ti je Silvij Albanac dijete posljednje tvoje,
 Albom će Longom naše po njemu vladati pleme.
 Eno gdje svojem se djeđu pridružuje Mavortov Romul,
 Kojeg će Ilija majka Asàrakova porodit.
 Onaj slavni će Rim po njegovoj upravi, sinko,
 Vlast raširit po zemlji, a Olimp će hrabrošću doseć.
 Jedini Rim će sedam ograditi tvrđava zidom.
 A sad ovamo oči okreni i pogledaj ovaj
 Narod — Rimljane tvoje! Gle Cezara i sve potómstvo
 Julovo, koje će uspet do nebeskog svoda se veljeg.
 To ti je onaj, koji obrèčen često je tebi
 Cezar August, sin Božanskôga;³³⁾ zlatno će doba

³²⁾ stanovi tihi: Elizij; Leta, rijeka zaborava. — ³³⁾ Car August, posinak Gaja Julija Cezara, koji je poslije smrti proglašen bogom.

Dati on latinskijem poljanama, kojima negda
 Saturn vladase bog; Indijance, Garãmante³⁴⁾ on će
 Sebi pokorit i zemlju raširit će iza zvijezda.
 Sad već kapijsko carstvo i zemlja meotska dršće³⁵⁾
 Čekajuć dolazak njegov prorėčen od bogova njima,
 Nemirna ušća se sad već sedmogranog ljujaju Nila.
 Tko li je onaj dalje, što nosi svetinje — granom
 Nakićen maslinovom? Al kosu i kličavu bradu
 Poznajem rimskoga kralja,³⁶⁾ utvrditi koji će prvi
 Zakonma grad. Iz Kure iz malene³⁷⁾ doć će i zemlje
 Uboge on na veliku vlast. Slijediti njega
 Tul će, koji će mir domaće razorit, junake
 Mlitave i čete, što se odlučiše pobjede stjecat,
 On će na oružje dizat. Za Tulom obijesni malo
 Dolazi Ank, što već sada i odveć je narodu mio.
 Hoćeš Tarkvinije kralje da vidiš i ponosnu dušu
 Bruta osvetitelja, što preuze prutiće? On će³⁸⁾
 Prvi konzulsku vlast i sjekire dobiti ljute
 Pa će poradi krasne slobode kazniti smrću
 Sinove svoje, kad stanu da metež u državi dižu,
 Nesretnik! Štogod o tom potomci mislili djelu,
 Slave će golema želja pretegnut i ljubav k domaji.
 Decije³⁹⁾ pogledaj dalje i Druze, sa sjekirom ljutom
 Gledaj Torkvata,⁴⁰⁾ Kamila, što bojne znakove vraća.
 A dvije one duše, što vidiš u oružju kako
 Jednakom sjäjü, sad složno, dok tmina ih pokriva, stoje;⁴¹⁾
 Al kad na svijetlo dođu života, kòlikê jao
 Među se oni će rate, poklaća i bojeve dizat!

³⁴⁾ *Garamanti*: u Africi; August će pokoriti krajnji istok i jug. — ³⁵⁾ *meotska*: oko azovskoga jezera. — ³⁶⁾ *kralja*: Numu. — ³⁷⁾ *Kura*: gradić u zemlji sabinskoj. — ³⁸⁾ *Junije Brut*: osnovao republiku, bio prvi konzul s liktorima, koji su nosili prutiće sa sjekiricama (u svežnju) za znak vlasti nad životom i smrću. Kad njegovi sinovi s protjeranim kraljem Tarkvinijem skuju urotu, dade ih smaknuti. — ³⁹⁾ *Publije Decije* Mus žrtvovao se god. 340. u bitki kod Vezuva, njegov sin god. 295. kod Sentina, a unuk god. 279. kod Askula. Marko Livije *Druz* Salinator pobijedio god. 207. na Metauru Hazdrubala. Augustova žena Livija *Druzila* bila je iz porodice *Druzä*. — ⁴⁰⁾ *Tit Manlije Torkvat* dao smaknuti sina, jer se protiv zabrane očeve pobio u dvoboju. Marko Furije *Kamil* oslobodio god. 390. Rim od Gala te im oteo osvojene bojne znakove rimske. — ⁴¹⁾ *dvije duše*: Cezar i Pompej, koji je Cezarovu kćer Juliju imao za ženu.

S alpinskih bedema slazit će tast i s Monékovke kule,⁴²⁾
 S neprijateljskima zet će od istoka četama doći.
 Nemojte, djeco, srce na tōlikê návađat boje,
 Nemojte ókretat silu i snagu o grud domaje!
 Daj ti smiri se prvi, s Olimpa lozu što vučeš,⁴³⁾
 Oružje baci, krvi oj moja!
 A na Kapitól će onaj na visoki vozit se, pošto
 Pobjednik⁴⁴⁾ osvoji Korint i razbije slavno Ahivce.
 Onaj Mikénu će grad Agamémnonov satrt i Argos⁴⁵⁾
 I Eakída, potómka Ahila ubojnog, svladat,
 Okaljan hram će Minèrvin⁴⁶⁾ i trojanske stare osvetit.
 Tko će prećutjeti vas, oj Katone velji i Kose?⁴⁷⁾
 Tko li koljeno Grakha il zator Libije, munje
 Ratne, dva Scipiona? Fabricija, koji je bogat⁴⁸⁾
 U malu? Tko l' će mimòić Serana, što sije⁴⁹⁾ na brazdi?
 Kud me vučete trudna, o Fabiji? Maksime tu si,
 Koji spasavaš sam oklijevanjem državu našu!
 Drugi će meklje mjed izrađivat, da diše životom,
 Dopuštam, — te će živa iz mramora lica izvodit,
 Bolje u parbama znat će govorit i putove neba
 Crtati štapićem znat će i javljati rođaj zvijezda,
 Al ti, o Rimljanine, nad narodi vladati znadi —
 To će ti umjeća biti — i postavljat uredbe mira,
 Pokorenima praštat, a prkosne znadi ukrotit!“

Čudi Eneja se, čudi Sibila, a Anhis će dalje:
 „Gledaj eno Marcela, gdje dično s vojvodskom stupa
 Odorom i sve junake nadvisuje pobjednik glavom!
 Taj će državu rimsku utvrdit, u velikom kad se
 Metežu nađe, Punce i mutljivce Gale će satrt.“

⁴²⁾ *Monekova kula*: glavica u Liguriji sa hramom Herkula Moneka, danas Monáco. — ⁴³⁾ *s Olimpa*: od Venere, kojoj je sin Eneja, unuk Jul, potječe rod Julijevaca; *ti prvi*: Gaj Julije Cezar. — ⁴⁴⁾ Lucije Mumije god. 146. razvalio Korint. — ⁴⁵⁾ *Argos*: samo taj grad — ali ne Mikenu — osvojio je Lucije Emilije Paul god. 168., kad je kod Pidne pobijedio posljednjega kralja makedonskoga, potomka Ahila, unuka Eakova. — ⁴⁶⁾ iz Minervina hrama ukrali su Diomed i Odisej paladij. — ⁴⁷⁾ *Kornelije Kos* ubio vejskoga kralja Lara Tolumnija god. 436. — ⁴⁸⁾ *Fabricije*: poslanik, kojega je kralj Pir htio potkupiti. — ⁴⁹⁾ *Atilije Seran*: znamenit vojvoda u prvom punskom ratu, dobio kod sijanja glas, da je izabran za konzula.

Dobitu odoru treću⁵⁰⁾ Kvirinu će ocu posvetit.“
 Zapita tada Eneja — jer s ovim zajedno vidje,
 Mladić gdje ide divne ljepote u oružju sjajnom,⁵¹⁾
 Ali je turovna čela oborio oči i obraz:

„Tko je ono, o oče, što tako prati junaka?
 Je li mu sin il od unuka tko iz plemena veljeg?
 Kako mu pratnja buči! I kako je glavit! Al noćca
 Crna nemilim mrakom obuhvaća njegovu glavu!“
 Anhis otac Eneji odgovori lijući suze:
 „Za žalost veliku tvojih, o sinko, nemoj me pitat!
 Toga će zemlji sudbina pokazati samo, a ne će
 Dat joj ga dugo. Prejak, o bogovi, rimski bi narod
 Vama se činio, kad dar i ovaj svojim bi zvao.
 Kolik će jauk ljudi pri gradu velikom slušat
 Martovo polje, a ti, o Tibere, kolik ćeš sprovod
 Gledati tekući uz novi grob! Od ilijske krvi
 Nema mladića, koji u nade bi digo tolike
 Latinske djedove; takvim podičiti drugim se sinom
 Ne će romulska zemlja. Ej duševnost njegova, vjernost
 Ej starinskâ, u boju ej nêdobita mu desna
 Ruka! Nitko se ne bi bez nesreće primako njemu
 Oružanu, il išao on na dušmane li pješke
 Il bô ostrugom konja u bedro, koji se pjeni.
 Mladiću tužni, sudbinu da ljutu razbiješ kako,
 Marcel ćeš biti. Pune donesite liljana ruke,
 A ja ću ružične sipat cvijetke, da unuka dušu
 Tim bar razveselim darom i dužnost učinim sitnu!“

Dvoja su vrata sna, i jedna su, kako se veli,
 Rožana; sjenkama pravim izaći kroz njih je lako.
 Od sjajne načinjena bjelôkosti druga su vrata;
 Kroz njih lažljive sne podzemâlci na svijet šalju.
 Dotud isprati Anhis Sibilu i svojega sina
 Besjedeći pa tad ih kroz vrata bjelôkosna pusti.

⁵⁰⁾ *treću odoru*: kad bi rimski vođa vođu neprijateljskoga svojom rukom ubio, svukao bi s njega odoru i odnio u hram Jupitera Feretrija na Kapitolu. Prvu je donio Romul, drugu Kornelije Kos, treću Klaudije Marcel. *Kvirin*: Romul. — ⁵¹⁾ *Mladić*: Marko Marcel, sin Augustove sestre Oktavije, bio je određen za nasljednika Augustova, ali je rano umr'o, god. 23. pr. Is., 19 godina star.

K lađama zaputi odmah Enèja i k društvu se vrati,
 Pa uz obalu pravce zaplòvi gajetskoj luci.
 Bace sidro od bàša, a krme na obali stanu.

Enejin štit.

(VIII. 608.—663., 666.—723.)

Prekrasna Venera uto u eterskom sađe oblàku
 Darove noseći sinu i njega kad vidi, gdje stoji
 Od hladne vode daleko u zavojitome dolu,
 Sama pristupi k njemu i prozbori riječi ove:
 „Evo ti oružje, što ga obećah, što ga je vješto
 Muž izradio moj; Lavréncane ponosne, sinko,
 Ne boj se sada u boj pozivat ni hrabroga Turna.“
 Tako Kiterka reče i zagrlj svojega sina
 I metne oružje sjajno nasuprot pod hrastom. Eneja
 Darima božice se i tolikoj raduje časti,
 Ne može nagledat sit se te motri sad ovo sad ono;
 Čuđi se, vrti med rukama on i miškama strašnu
 Kacidu s perjanicom — sa kacide sipa se plamen —,
 Motri smrtonosni mač i oklop mjedeni tvrdi;
 Motri i nazuvke sjajne od elektra i zlata čistog,
 Koplje i štita sklop, iskazati koji se ne da.
 Italske događaje i naroda rimskog triúmfe
 Tu je načinio vatre gospodar,¹⁾ koji budućnost
 Poznaje proroštvu vješt; načinio sve pokoljenje
 Julova roda budućeg i rate je, bojeve redom.
 Stoji na štitu, kako u zelenoj Martovoj spilji
 Vučica s mladima leži, oko sisâ dva se dječaka
 Igraju sisajući, ne boje se, mati ih liže
 Vitki prignuvši vrat te dječaka sad jednog, sad drugog
 Jezikom vučica gladi milujuć njima tjelesa.
 Blizu vidi se Rim, a narod sjedi u cirku,
 Potkraj se veljih igara bezakonski otimlju žene
 Sabinske, i rat bukne med narodom Romula kralja
 I med Tacijem starim i Kurom ozbiljnim gradom.²⁾
 Zatim se vide kralji, gdje nakon svršenog rata

¹⁾ *vatre gospodar*: Vulkan (Hefest). — ²⁾ *Kur*: glavni grad Sabinjana, poznatih sa svoje strogosti.

Stoje pred Jupiter-boga oltarom u oružju, drže
 Zdjelje žrtvenê i savez uglavljuju zaklavši svinju.
 A nedaleko otud raskidaju Metija³⁾ brza
 Kola, — ej bješe ti svoju održati, Albanče, riječ!
 Utrobu lažljivca Tul je razvlačiti po šumi dao,
 Grmove njegova krv je oskropila i kapljê sa njih.
 Dalje Porsena traži, Tarkvinij prognani da se
 Natrag primi, te podsjedne grad sa golemom silom,
 Al za slobodu potomci Eneje hrlê u borbu.
 Lijepo je prikazano, Porsena kako se srdi
 I prijeti, što se most usudio razbiti Kokles
 I što iz sužanjstva svog u rijeku Klelija skače.
 A na vrhu se vidi, pred hramom gdje Manlije stoji,
 Tvrđave tarpejske⁴⁾ stražar, i visoki čuva Kapitol;
 Srebrna guska leti po zlaćanome trijemu
 I javlja gakom, da su na pragu već Gali dušmani.
 Kroz grmlje već su se Gali provukli, do tvrđave došli,
 Krio ih mrak, a crna im noć baš bijaše zgodna,
 Zlatna je njihova kosa i ruho je na njima zlatno,
 Prutaste njihove sjaju kabanice, vrat ko mlijeko
 Svakom je optočen zlatom, u rukama svakom su po dva
 Sjajna alpinska koplja, i štitima kriju se dugim.
 Zatim od mjesta tog podaleko je načinjen Tartar
 U dubini je tu i ulaz u Ditovo carstvo;
 Muke su zlotvora tu, Katilina tu je na hridi
 Objêšen iznositoj i dršće Furije gledeć.
 Pravednici su tu napôse, i Katon im sudi.
 Od zlata more se burno sredinom med slikama tima
 Širilo, vali se pjene po pućini bjelkastom pjenom,
 Okolo sjaju delfini u krugu od srebra i repom
 Mašu po valovima i pućinu plivajuć režu.
 Aktijski vidjeti rat u sredini bijaše štita
 S lađama okoyanim, do Leukata⁵⁾ vidiš gdje vrve
 Brodovi gotovi na boj i vali odsjajuju zlatom.

³⁾ *Met Fufecije*: diktator u Albi Longi, htio je Rimljane izdati Vejanima.

— ⁴⁾ *tarpejske*: iznajprije se Kapitol zvao brdo tarpejsko po mladoj Rimljanki Tarpeji, koja je — tako se pričalo — sabinskomu kralju Taciju tvrđavu izdala.

— ⁵⁾ *Leukat*: glavica na ostrvu Leukadi nasuprot Akciju.

Italce August Cezar odávdé u bitku vodi,
 Senat i narod, Penati i veliki bogovi s njim su;
 Stóji na visokoj krmi, iz veseloga mu čela
 Biju plamena dva,⁶⁾ a nad tjemenom očina zvijezda.
 S povoljnim vjetrima vodi i bozima odругud vojsku
 Visoko stojeć Agripa, na čelu mu gizdavi nakit
 Bojni se sjaji: od kljúnâ lađenih složena kruna.⁷⁾
 S četama tuđim odándé i s oružjem šarenim kreće
 Pobjednik narodâ Zore i Crvenog žala — Antonij,
 Egipat, Istoka sile i daleku Baktiju vodi
 Sa sobom on, i žena je s njim Egipcanka,⁸⁾ jaoh!
 Nasréu zajedno svi, i po vodi trokraki kljuni
 Riju i zamah vesala, te čitavo pjeni se more.
 Kreću u pućinu; misliš, da Kikladé plove po vodi
 Otkinute, il brda na visoka ruše se brda:
 Takve grdosije ljudi na brodove s tornjići gone.
 Goruće kućine ruke, a lukovi krilato gvožđe
 Sipaju, krvlju polje Neptunovo počinje rudjet.
 Kraljica u srijedi domorodnim prizivlje sistrom⁹⁾
 Vojsku, a dvije guje za leđima ne vidi jošte.
 Nakazni svakakvi bozi i lajač s njima Anubis¹⁰⁾
 Oružje protiv Neptuna, Minerve i Venere drže.
 Bog u ograšju Mavors u željezu izrezan bjesni,
 Boginje osvetnice strahovite padaju s neba,
 Vesela Nesloga tu korača sa razdrtim plaštem,
 Za njom dolazi opet Belona¹¹⁾ s krvavim bičem.
 Gledajuć aktijski sve to Apolon¹²⁾ naperuje luk svoj
 Ozgo, te od straha toga Egipcani svi i Sabejci¹³⁾
 I Indijanci svi i Arapi okreću pleći.
 Sama se kraljica vidi, gdje zazvavši vjete odjedrit
 Hoće i razvezána užeta gdje popušta veće.
 Nil gromoradnik stoji nasuprot žalostan, njedra
 Šireći svoja i s ruhom cijelim pobjeđenike

⁶⁾ *plamena dva*: oči (u glavi); *očina zvijezda*: na kacidi Augustovoj repatica; jer se vjerovalo, da se u repaticu pretvorio pokojni Julije Cezar, po očim Augustov. — ⁷⁾ *Agripa*: pobjednik Seksta Pompeja na moru, nosi na glavi krunu nakićenu kljunićima lađenim. — ⁸⁾ *Egipcanka*: Kleopatra, koja se poslije usmrtila otrovnim zmijama. — ⁹⁾ *sistar*: čegrtaljka. — ¹⁰⁾ *Anubis*: bog egipatski s pasjom glavom. — ¹¹⁾ *Belona*: boginja rata. — ¹²⁾ *aktijski Apolon*: na glavici Aktiju stajao hram Apolonov. — ¹³⁾ *Sabejci*: pleme arapsko.

Zovuć u plavkasto krilo, u zaklonitu rijeku.
 Cezar se uvozi u Rim, da trostruki proslavi triumf,¹⁴⁾
 Bozima italskima prikazuje besmrtni zavjet;
 Trista golemih hrama po čitavom rasutih gradu.
 Radost, pljeskanje, igre po ulicama se ore;
 Kolo je gospođa svakom u hramu, pred svakim oltar,
 A pred oltarima leže na zemlji zaklati junci.
 Cezar na snježanom¹⁵⁾ pragu pred Febom sjajnijem sjedi,
 Pregleda naroda dare,¹⁶⁾ na dovratnike ih vješa
 Gizdave; svladani puci u povorci stupaju dugoj,
 Jezikom razlikuju i oružjem se i ruhom.

Niz i Eurijal.

(IX. 176.—198., 203.—342., 352.—502.)

Niz je Hirtakov sin prehrabreni junak kod vrata.
 Stražio; kopljanik brz je, strijele su lake u njega,
 Takvog ga lovica Ida¹⁾ Eneji posla u društvo.
 S njime je pošo Eurijal, od kojega ne bješe ljepšeg
 Među Enèjevići u oružju trojanskom nikog,
 Lica iz nebrijana probijale prve mu malje,
 Ljubav mladiće je tē sjedinjivala, jednako u boj
 Hrljahu njih dva, pa i tad kod vrata stražahu skupa.
 Niz progovori: „Vatru, Eurijale, bozi li ovu
 U srcu pale, il žudnje žestina svakomu bog je?
 Srce me davno već goni u borbu, il drugog da posla
 Znatnog se primim, te mu tišine se ne će i mira.
 Rutule vidiš, kolikô u uzdanju sigurni svom su:
 Ognji svjetlucaju rijetki, osvojilo vino ih i san,
 Leže i okolo sve je u pokoju. Slušaj me dalje,
 Što li namišljam, kakva l' u duši se odluka rađa.
 Puk i starješine hoće, Eneja da se pozove,
 Da se pošalju ljudi, nek jave istinu svu mu,
 Ako obećaju tebi, što ištem — jer ja sa samom
 Slavom sam dovoljan — mislim pod humom onijem tamo
 Da se nalazi put do zidová Palanteja grada.“

¹⁴⁾ *trostruki triumf*: u tri dana ustopice triumf aktijski, dalmatinski i aleksandrijski. — ¹⁵⁾ *snježanom*: hram Apolonov na Palatinu, posvećen god. 28., bio je sav od bijeloga mramora. — ¹⁶⁾ *dare*: osobito zlatni vijenci.

¹⁾ *Ida*: personifikacija gore Ide, u kojoj ima mnogo lova.

Prepadne tad se Eurijal i začudi se tolikôj
 Želji slave i drûgu progovori vatrenom ovo:
 „Mene zar sa sobom, Nize, povesti u posao slavni
 Ne ćeš? I ja da tebe u tolikû pustim opasnost?
 Ima u mene srce, što život prezire i za nj
 Spremno je, slavu dobro da kupi, za kojom se dižeš.“
 A Niz će na to: „Nijesam za tebe se takvo što bojo,
 Niti bi pravo bilo, — povratit se klikćući k tebi
 Tako mi Jupiter dao il tkogod blago to gleda.
 Ali mene li slučaj povuče u nesreću il bog —
 Ta znaš, da takvo se što u pogibli događa često —
 Ti bar poživi, jer tvoja života su vrednija ljeta,
 Da me iz boja otet imade tko il otkupit
 Pa me sahranit, il ako ne dopusti po običaju
 Udes, da počasti mene nenazočna²⁾ žrtvom i grobom.
 Majke tvoje ojadit ne želim bolju tolikôm,
 Koja od matera mnogih, o momče, jedina pođe
 Zâ sînom svojim ne mareći za grad slavnog Akesta.“
 — „Zaman uzroke“ — reče Eurijal — „zaludnje pleteš,
 Ne će se odluka moja promijenit ni s mjesta maći;
 Nego pohitimo!“ — veli pa probudi odmah stražare;
 Oni na stražu stupe, na posao, i tad Eurijal
 S mjesta svojega pođe sa Nizom, da potraži kralja.³⁾

Stvorovi drugi po zemlji cijeloj spavaju sada,
 Brige stresaju sve, zaborávljaju trudove srca,
 Teukarske vojvode prvi — po izboru momci — o poslu
 Kraljevstva najprečemu vijeće imahu tada:
 Što da čine i tko bi glasnikom pošo k Eneji?
 Stoje usrêd polja oni i tabora — štite dižeći,
 Dugijem naslonjeni na kopljima. Niz i Eurijal
 Vatrene zamole odmah, da puste ih preda se veleć:
 Znatna je stvar, prekinuća vrijedna. Jul ih onako
 Hitrene pripusti odmah i Nizu reče, nek zbori.
 Tada će Hirtakov sin: „Enejevići, oj blaga
 Slušajte srca; kod onog, što javljamo, nemojte gledat
 Na našê godine. Vino osvojilo Rutule sad je

²⁾ *nenazočna*: komu se mrtvo tijelo ne nađe, njemu se naspe prazan
 bumak (kenotafij). — ³⁾ *kralja*: Eneju.

I san, te umukoše, za prolazak potajni mjesto
 Vidjesmo blizu mora uz raskršće, što je kod vrátâ;
 Ognji su ovdje ondje rijetki, k' zvijezdama crni
 Diže se plamen. Zgodom poslužít se ako nam date,
 Da potražít idémo Enèju i grad Palàntej,
 S plijenom, nakon grdnog pokláća vi éte brzo
 Ovdje ga ugledat; mi se na putu ne éemo varat,
 Jer smo u lovu često početak vidjeli grada
 Tamnoj u nizi i sav upoznasmo tijekom rijeke.“
 Starac pametan, zreo progovori zatijem Alet:
 „Očinski bogovi, kojih u móci svagda je Troja,
 Valjada ne mislite Trojance uništít posve,
 Dok ste im dali momke sa takovim srcem, s pregnućem
 Takvim u grudma!“ — I rekavši to obojici primi
 Ruke i pleći te stane natapati suzama lica. —
 „Za djela tako slavna, o junaci, kakav bih mogo
 Dostojan pomislít dar? Al najljepši dat ée vam bozi
 Í vaše vladanje samo, a ostalo dodat ée brzo
 Duševni vama Enèja, Askànij također mladi,
 Koji zasluga takvih zaboravit nikada ne ée.“
 Prihvati riječ Askànij: „Oj kako je jedina meni
 Sreća u povratku oca, Penátima velikim tako,
 Svetištem sijede⁴⁾ Veste, Asàrak Larom⁵⁾ vas, Nize,
 Zaklinjem; sreću svoju cijelu stavljám i nadu
 U vaša krila; oca dozovite, dajte da gledat
 Opet ga mogu; nemam bijede, on li se vrati.
 Čáše srebrne dvije, na kojih se izdižu slike,
 Dat éu vam, što ih Arizbu⁶⁾ osvojivši roditelj dobi;
 Dva éu vam tronoga dati i velika talenta zlatna
 Dva i starinski vrč, što od Sidonke dobih Didone.
 Ako pak danó mi bude, da italsku zemlju i žezlo
 Osvojím pobjednikom te plijen dijeliti stanem,
 Iz dióbê éu konja izuzet, što Turno ga jaše,
 Kako si vidio, Nize, u oružju zlaćenom, — i štit
 S crvenom perjanicom,⁷⁾ i tebi već sada sve dajem.

4) *sijede*: jer je Vesta jedno od najstarijih božanstva, zaštitnica ognjišta kućnog i državnog. — 5) *Asarak*: pradjed Enejin. Lari su zaštitnici kuće i kućišta, Penati zaštitnici porodice, s kojom se i sele drugamo. — 6) *Arizba*: grad u Troadi. — 7) *perjanicom*: dodaj: kacidu.

Najodabranijih k tomu još dvanaest žena će dati
 Otac tebi i sužnje, a svakoga s oružjem svojim,
 K svemu još dio polja, što pripada sada Latinu.
 Tebe pak, mladiću časni, za kojim u razmaku kraćem
 Pristaju godine moje, već sada na grudi primam,
 Za svog te uzimam druga u nezgodi i zgodi svakoj:
 Ne ću nikakve slave bez tebe tražiti sebi;
 Bio u miru il ratu, u besjede tvoje ću i rad
 Ja se najviše uzdat. — A njemu Eurijal ovako
 Odmah odgovori: „Nigda vrijeme obličić me ne će,
 Nevjeran jünāstvu da sam ovākôm, samo nek sreća
 Sadašnja me ne izda. Al mimo ostale dare
 Molim te jedno: majku imadem, koja je roda
 Staroga Prijamova; ni ilijska nije zadržat
 Mogla je zemlja ni grad Akestov, kad kretaše sa mnom,
 Jadna, — i ne sluti sad, pogibelj kakva je možda;
 Odlazim, da se s njom ne oprōstih; tako mi noći,
 Takō mi desnice tvoje, ne mogu je plaćući gledat.
 Molim te, tješi je jadnu i ostavljenoj pomaži!
 Daj, da se nadam to od tebe, i smjeliji u sve
 Ići ću zgode i nezgode ja.“ Potrese se srce
 Teukrom, i udare u plač, navlastito krasni Askānij,
 Oćinske ljubavi slika jer dirnu njegovu dušu;
 Pa on prozbori tad:
 „Štogod je dostojno takvog početka, svemu se nadaj;
 Tvoja će majka biti i moja, i samo Kreūza
 Ime će manjkati njoj, a hvala za taki joj porod
 Ne će malena bit. Kakogōd se svršio poso,
 Tako mi moje glave, Enēja kojom se otac
 Klet običavo, — što tebi obēcah, ako se srećno
 Vратиš, to će ti majci i rodu tvojemu ostat.“
 Reće i zaplače Jul te pozlaćen skine sa pleći
 Mač, što Gnošanin⁸⁾ divno izradio ga Likāon
 Pa u bjelōkosnē kore uklopio ga je vješto.
 Mnestej kušljavu kožu, što s lava je skinuta, Nizu
 Dade, a kacidu s njim zamijenio vjerni je Alet.
 Oružje uzmu i krenu, a k vratima s njima gospoda
 Prva iziđu sva, mladići i stārci, — i svi

8) *Gnošanin*: iz Gnosa na Kreti; Krećani bili strijelci na glasu.

Prate ih željama dobrim; a iznad godina svojih
 Srce pokazuje Jul ljepotica i brigu mušku,
 Mnoge poruke ocu poručuje; — ali se sve to
 U uzduh raspe, sve to u oblake naprazno ode.

Iziđu, prokope prijeđu i krênû po tamnoj noći
 U tabor nesrećni njima, al i mnogi imahu od njih
 Poginut. — Vide po travi gdje speći opiti leže
 Ljudi, i s dignutim vide sa rudama kola na žalu.
 Između točkova ljudi i uzdâ leži i vino,
 Leži oružje, i tad progovori Hirtakov sinak:
 „Sada udarit treba, Eurijale, prilika zove;
 Ovud je put, ti straži i pazi daleko izâ nâs
 Da se kakova četa ne podigne, a ja ću ovdje
 Stvorit čistinu i tebe provest ću širokom stazom.“
 Reče i pridusi glas pa na ponosnog Ramnesa mačem
 Udari, visoko on je na sagovima počivo
 Te je saneni dah ispuštao iz punih grudi;
 Bio je kralj i Turnu od sviju najdraži augur,
 Ali ni augurstvom nije odvratio smrti od sebe.
 Sluge mu ubije tri, što nasumcê med oružjem uza nj
 Ležahu, Remova momka izâ tóg i kočijâša,
 Kojeg pod konjima nađe, presiječe im spuštene vrate;
 Glavu samome tad gospodaru odreže i trup
 Ostavi, nek krv krklja iz njega, nek topla i crna
 Zemlju i jastuke kvasi. I Lamira smače i Lama,
 Mladoga k tomu Serána, što vrlo dugo se u noć
 Igrao onu, momak lijèpih obraza; kamo li sreće,
 Da je proigrao noć cijelu do dana bio!
 Kakono gladni lav, kad komêšâ po ovčari punoj
 (Jer glad ga nagoni ljuti), bezazlene, od strâ nijême
 Ovce komâdâ i vuče i urliče krvavim žvalom;
 Upravo tako kolje Eurijal ognjêvit bijesan,
 Mnogu neznatnu čeljad, na putu mu kako se desi
 Pobije nespažen. Niz tad ukratko prozbori njemu:
 „Prestanimo, jer dân se približuje neprijateljâski;
 Dosta je prolito krvi i otvoren put kroz dušmâne.“
 Mnoge junačke stvari od srebra ostave ondje
 Čistog i oružje, vrče i sagove lijepe k tomu.

Odličje Ramnesovo Eurijal uzme i kajas
 Zlatni s pucètima, što ga Tibúrcu⁹⁾ Remulu negda
 Posla prebogati Kedik za gostinski dar, iz daljine
 Vjeru kad hvataše s njim, a na samrti unuku Remul.
 Dade; pa i taj, kad umre, zadobiše Rutuli bojem;
 Šada ga zgrabi Eurijal i naprazno¹⁰⁾ na pleći baci.
 Nakićen perjanicom Mesápvov zgodni tad metne
 Na glavu šljem. Na čistinu iz okola iziđu oba.

Dok je ostala vojska u redu stajala bojnom
 Na polju, uto grada iz latinskog konjici, što su
 Naprijed poslani, krenu i Turnu nošahu glase;
 Ima ih tri sta, svi su sa štitima, vodi ih Volscent.
 Već su taboru blizu, već k zidu se približe i tad
 Onu dvojicu vide, gdje okreću lijevom stazom.
 Tad u osvitku tamnom Eurijala, kad se ni nado
 Nije, kacida izda i prednjom zablisne stranom.
 Ne vidje to se zalud, i Volscent iz četê vikne:
 „Stante, o junaci! Čemu zaputiste putem? I tko ste
 Vi u oružju? Kamo idête?“ — Protivit se njih dva
 Ne htjednu, nego k šumi pohítê uzdav se u noć.
 Ali po raspućih znanih odâsvud iziđu pred njih
 Konjanici, te straža na izlazu svakom se nađe.
 Široka bila je šuma, što stršaše čestom i crnim
 Česvinama i puna odasvud gustoga grmlja;
 Gdješto kroz prolaze tajne vidjevala se je staza.
 Teški plijen i tmina od grana Eurijala smeta,
 K tomu ga još zavarkuje strah u pravcu od puta.
 Ne misleć Niz na drugara dušmanima izmakne veće,
 Prijeđe lug, što poslje po Albi se albanski prozva,
 A onda visoki tu Latinovi obori bjehu.
 Stane i pogleda zalud, drugara mu nema, te vikne:
 „Nesrećni ej Eurijale moj, gdje ostavih tebe?
 Kud li da za tobom krenem? Prevarljivu u šumu natrag
 Stramputicom da pođem?“ Pa udari natrag po tragu,
 Koji se viđaše još i ù tihû tumari čestu.
 Konjski začuje topot i poklič onih što gone.

⁹⁾ *Tiburac*: iz Tibura (sada Tivoli). — ¹⁰⁾ *naprazno*: jer će naskoro izgubit i nakit i glavu.

Ne mine vremena mnogo, kad vika do usiju njemu
 Dođe, te ugleda Niz Eurijala, kojega mjesto
 Prevari i noć i vreva iznebuha zabuni, te sva
 Četa ga svlada i vuče, i upinje uzalud on se.
 Što će sad Niz? Oslobodit junaka kakvom će silom,
 Kakvim li oružjem on? Poletjeti l' među dušmane
 Ima, da umre? Ranama smrt ubrziti ima l' ?
 Brže zavrti koplje zamahnuvši mišicom krepko,
 Visoki pogleda mjesec i ovu molitvu reče:
 „Oj ti boginjo, kćeri Latónina,¹¹⁾ diko zvijezda
 I čuvarice šuma, poteci mi u pomoć blago,
 Ako je otac Hirtak na tvojim oltarima igđa
 Dar prikazao za me i ako svojega lova
 Pòd trulo objesih ja il pribih ga sveti na zabat,
 Gomilu ovu pomesti mi daj i upravi koplje
 Moje kroz uzduh!“ — Reče i upevši iz svih se sila
 Baci koplje, te ono polèti i prodrè kroz mrak,
 Okrenutog Sulmóna u leđa pogodi, te se
 Na njima slomi pa prebi držálje i utrobu prođe.
 Sulmon se sruši toplu iz grudi izbacujuć krvcu,
 Hladan je, polako krči, da slabine sve mu se tresu.
 Na sve se oglednu strane, a evo žestociji još je
 Niz i visoko drugo zavíti od uha koplje,
 Dršću još svi, te koplje prozúji kroz oči slijepe
 Tagu i ustavi se u njegovu smlaćeno mozgu.
 Bjèsni goropadni Volscent, jer nigdje ne vidi, tko to
 Izmeće koplje, i ne zna, navalio kuda bi vatren.
 „Ti ćeš mi“, — poviče — „bar za obojicu platiti svojom
 Toplom krvlju!“ — pa potegne mač, na Eurijala krene.
 Tada se prestraši Niz i kao bez pameti ne će
 Da se sakriva dulje u mraku, tólíke boli
 Ne mogući podnositi ovako poviče: „Na me,
 Na me, o Rutuli, mače okrenite! Evo me, ja sam,
 Koji učinih to, prijevara moja je, a taj
 Nit je učinio što nit mogo je, tako mi neba,
 Tako zvijezda, što znadu, drugára samo je odveć

¹¹⁾ Dijana = Luna, boginja noćnoga svijetla kao Apolon što je bog svijetloga dana.

Ljubio nesrećnog!“ — Reče, al snažno sagnani veće
 Prođe kroz rebra mač i bijele probije grudi.
 Sruši se mrtav Eurijal, po udima krasnima teče
 Njegovim krv, i klone mu vrat i na pleći pade.
 Tako rumeni gine i vene na polju cvijet,
 Kada ga podreže plug, i nã vrat maláksalí tako
 Spušta glavicu mak, kad obilna pritisne kiša.
 Niz u sredinu dušmánã polèti i Volscenta samog
 Mèd drugím svima traži i samoga Volscenta motri,
 Oko Niza dušmani navrve te ga odgonit
 Stanu izbliza, al on navaljuje i mãšê mačem
 Vatrenim; Rutul viče pred njime, a Niz u usta
 Turi mu mač i smakne dušmana umiruć i sam.
 Tada na prijatelja proboden mrtvog se baci
 Niz i počine istom na njemu ù tihòj smrti.

Blažena dvojica! Snage u mojoj ako je pjesmi,
 Ne ćete uspomeni vreménã otèt se nigda,
 Na Kapitólíju dom dok Enèjin na hridini stoji,
 Koja se ne miče, rimski dok otac vladao bude!
 Rutuli pobjednici kad zaklade i plijen uzmu,
 Mrtvoga Volscenta onda odnesu u tabor plaćuć;
 Ali se tuguje i tu veoma, kad nađoše mrtva
 Ramnesa i prváke toliké u pokolju jednom
 Posmicane, Serána i Numu. Zgrne se mnoštvo
 K mrtvim i napola živim junacima, na mjesto mlako
 Od krvi svježe, kud pjeni se krv i potokom teče.
 Plijen prepoznaju tad, Mesápovu kacidu sjajnu,
 Pa i odličja¹²⁾ natrag dobijena sa mnogim znojem.

Već je sa šafranove Titónovê¹³⁾ postelje Zora
 Ustala te je novo po zemlji sipala svijetlo;
 Zrake se prospu sunčanê i svijetlo otkrije svijet.
 Turno na oružje zovne junake oružan i sam
 I mjeđu oklopljene vojnike nagoni svaki
 U bitku svoje te ih podjaruje različnim riječma
 Glave nabodu na koplja (ah tužna li pogleda!) oni,

¹²⁾ odličja: lančići, kolajne, narukvice. — ¹³⁾ Titon: sin trojanskoga kralja Laomedonta; njegova žena Zora (Aurora) izmoli za njega u Jupitera vječnost, ali ne mladost, pa zato je ostario i oslabio.

Glave Eurijalovu i Nizovu i s mnogôm cikom
 Čete za njima pođu.
 S lijeve strane zidová (jer s desne teče rijeka)
 U bojni staviše red Enějevići se tvrdi,
 Goleme opkope brane na visokim tornjima stojeć,
 Sjetni, a k tomu im dušu nabòdeně smućuju glave
 Predobro poznate, jao! što crnom gnoje se krvlju.

Uto po prestrašenom po okolu glasnica Fama
 Krilata leteć bahne i dođe do usiju majci
 Mladog Eurijala; odmah siroti kosti ohlådñe,
 Čunak joj padne iz ruku i zamrsi joj se pređa.
 Nesretnica izlětì i leleče naćinom ženskim,
 Kidajuć kosu ko luda potrći k bedemom ona
 I k pŕvìm četama ništa ne mareći za ljude, strijele
 Ni za pogibli sve i nebesa jaukom puni:
 „Takvoga dakle te vidim, Eurijale? Ti li si moje
 Utjeha starosti kasne? Da jadna nije se zadnjom
 S tobom oprostila maći, u pogibiju tolíkù
 Kada te slahu, u zemlji neznanoj latinski da te
 Trgaju psi i ptice! Nijesam ti majka sprověla
 Tijela ni stisnula oći ni rane isprala tebi
 Niti te haljinom pokrih, sa kojom se danju i noću
 Žurah tebi te tkanjem u staraćkih tješah se brigah.
 Kamo ću? Otrgnuti gdje leže ti udi, gdje tvoje
 Tijelo raskidano: Od sebe to li mi samo
 Donosiš, sinko? Za to l' po vodi, po zemlji te praćah?
 Ako ljubavi znate, o Rutuli, mene probod'te,
 Strijele saspite na me i smaknite prvu me gvoždem!
 Il ti se smiluj na me, o veliki bogova oće,
 I mrsku glavu ovu u Tartar oružjem svojim
 Baci, kad drukćije svršit ne mogu strašnog života.“
 Plać taj potrese im duše i kròz četu prođe cijelu
 Žalosni jauk, klone i malakše snaga im za boj.
 Na suze ona tako dok podžiže, Idej i Aktor
 Uzmu je za ruke, pa je odvedu kući, jer tako
 Reće im zaplakan Jul učiniti i Ilionej.

Smrt Palantova.

(X. 431.—464., 474.—509.)

Turno udari na trojanski tabor, a Eneja stigne s vojskom na lađama.
Turno poteče na obalu, boj se zametne.

S jednakim vojvodama i snagom se udare vojske.
Zadnji sabijaju čete: od saboja oružje, ruke
Micat se ne mogu. Palant¹⁾ odavde bije, jurišâ,
Lauz²⁾ pak odande; oba ljepote su divne i slabo
Različni godinama; sudbina ni jednom ni drugom
Ne daje povratka kući. Al da se udare njih dva,
Toga dopustio nije Olimpa velikog vladar:
Udes od većih čeka dušmânâ jednog i drugog.³⁾

Turna zamoli blaga tad sestra,⁴⁾ da zamijeni Lauzâ;
Krilatim kolima Turno po srijedi proreže vojsku.
Ugledav drugove vikne: „Vrijeme je proć vam se boja;
Sam ja na Palanta hrlim, i meni samomu Palant
Patri Ej htio bih sad, da otac nas gleda Euandar!“
Tad se uklone družu s mejdana po zapovijedi.
Kada se rutulska vojska razmâkla, oholim mladić
Začudi s' riječma i divi se Turnu i po junaku
Golemom oči baca i mrkim ga pogledom mjeri
Sve iz daljine on i ovako odgovori kralju:
„Vojvodske odore ja ću dobićem se proslavit sada
Ili čestitom smrću, ugodit će oboje ocu.
Nemoj prijetiti!“ Reče i iziđe nasred mejdana;
Krv se Arkâđanom sledi u grudima. Oskoči Turno
S dvokolica i pješke približit se odmah je gotov.
Kao kad ugleda lav s vrhunca visokog bika,
Koji u polju stoji daleko i spreman je na boj,
Te lav potrči; baš takav i Turno dolazeć bješe.
Misleći Palant, već na dohvātu da koplja je Turno,
Naprijed stupi, ne bi l' pomogla mu sreća, kad nije
Jednake snage, pa tad u veliki prozbori eter:
„Očeva gostinstva tako t', oj Alkide,⁵⁾ tako ti stola,
Kojemu došo si strancem, pomози u pothvatu veljem!

¹⁾ sin Arkâđanina Euandra, kralja u Palanteju na Palatinu. — ²⁾ sin etrurskoga kralja Mezencija. — ³⁾ Lauza ubije Eneja, Palanta Turno. — ⁴⁾ Nimfa Juturna. — ⁵⁾ *Alkid*: Herkul, po djedu Alkeju; na povratku iz Hispanije dođe preko Alpa u Italiju, gdje ga lijepo primi Euandar.

Umiruć Turno nek gleda, gdje krvavu odoru s njega
Skidam i pobjednika nek vide me smrtne mu oči!“

Čuje Alkid mladića i zatomi veliku tugu

U dnu svojega srca i zaplače, ali sve zalud.

Tada izmetne koplje sa snagom velikom Palant

I mač blistavi trgne iz korica, koje ga kriju.

Koplje poleti i našavši put kroz Turnova štita

Obod na rame padne, gdje vršak se oklopa diže,

Tako zahvati nešto junakova velikog tijela.

Koplje sa željeznijem oštricom vitlajuć dugo

Turno tada ga baci na Palanta ovo veleći:

„Gledaj oružje moje, da l' umije bolje probijati!“

Reče i dršćući rt probode baš po srijedi

Štit, što volujska koža obavijala mnogo ga puta,

Kroz mnoge njegove mjedi i željeza naslage prođe,

Oklop, što zadjevu čini, i goleme njegove prsi.

Palant iz rane zalud oštrice istrgnu toplo,

Jednim i istim putem poteče i krv i život,

Sruši se na ranu Palant, a oružje zveknu na njemu,

Krvavim ustima takne na umoru dušmansku zemlju.

Turno nad njime poviče tad:

„Pamtite riječi moje, Arkadžani, pa ih Euandru

Javitè: kako je Palant zaslužio, tako ga vraćam.

Svu mu grobnu čast i pogrebnu utjehu svu mu

Poklanjam; gostinstvo njega s Enejom skupo će stajat.“

Reče te lijevom nogom na Palanta mrtvoga stane

I strgne tkanicu s njega, što vrlo bijaše teška;

Na njoj je izdjelano zločinstvo:⁹⁾ u svadbenoj noći

Sramotno poklani momci i ložnice oblite krvlju;

Sin to Euritov Klon je izradio u mnogom zlatu.

Plijen taj imajuć Turno pocikuje veselo sada.

Pamet ne znajuć ljudska budućnosti niti sudbine,

Kada je sreća uznese, ne umije držati mjere!

Turnu će doći vrijeme, kad mnogo za to bi dao,

Palanta taknuo nigda da nije, kada će mrzit

Na dan i na plijen taj! — Tad Palanta mnoštvo drugova

⁹⁾ 50 kćeri Danajevih udade se za 50 sinova Egipťovih; po nagovoru očevu ubiju kćeri muževe pa zato u podzemlju nose vodu u bačvu s probušenim dnom.

Plaćuć i jecajuć metnu na štito pa ga odnesu.
 Žalost i velika dika povratit ćeš svojem se ocu!
 Dan te ugrabi onaj, što prvi u boj te posla,
 Ali ostavljaš silne tjelesa rutulskih hrpe!

Junakinja Kamila.

(XI. 498.—521., 532.—569., 573.—635., 646.—660., 676.—689., 699.—795.,
 805.—837.)

Volštanskom praćena vojskom Kamila dođe ususret
 Turnu i samih kod vrata sa konja kraljica skoči;
 Kao i ona, tako i čitava njezina četa
 Spuzi se na zemlju s kónjâ; Kamila prozbori ovo:
 „Turno, može l' se s pravom u se uzdati jaki,
 Pregnut ću ja i mogu obećat, Enejinu da ću
 Napasti četu i sama pred konjike tirenske izić;
 Samo me pusti, prve da pogibli okušam ratne,
 A ti s pješadijom ostan' kod zidâ i utvrde čuvaj!“
 Turno odgovori oči u djevojku uprvši strašnu:
 „Diko italske zemlje djevojko, kako da hvalu
 Rećem i učinim tebi? Al kada srce je tvoje
 Više od pogibli svijeh, dijeli posao sa mnom.
 Glas nam je siguran došo i uhode javljaju, lako
 Oružane Eneja da zlikovac konjike posla
 Naprijed, da topoću poljem, a gradu približuje sam se
 Idući preko gorskih visina pustih i strmih.
 Ratnu priređujem varku, na raspuću planinskom strmom,
 Vojskom ću oružanom zatvoriti dvoputni klanac,
 A ti se konjicima sa tirenskim uhvati u boj;
 Mesap vatreni s tobom i čete latinske bit će
 I Tibürtova momčad, na tvojoj nek brizi je vodstvo.“
 Reče i sličnim riječma Mesapa podjari na boj
 I druge savezne vođe, pa krene tad na dušmane.
 Zavojna dõlina ima krivuljastâ, za ratne zgodna
 Lukave varke, sa strana obijû je gustijem granjem
 Stisnuta, sve se crni; u dolinu uzahni vodi
 Put, a tijesan kroz klanac prijevaran ulaz je u nju.
 Ozgo na visu, na samom vrhuncu gorskome leži
 Neviđena ravnina, i ona je siguran zaklon,
 Volja l' te udarati sa strane lijeve il desne,
 Ili stajat na vrhu i golemo kamenje valjat.

Putova poznatih pravcem poteže onamo mladić,
Dohvati onog se mjesta i zasjedne u zloj planini.

Tad kći Latónina višnjim u dvorima prozbóri brzoj
Djevojci Opidi, koja u sveto drugarica njenih
Pripa kolo, te ovu progovori žalosnu riječ:

„Djevojko, u rat eno Kamila okrutni ide,
Zalud se oružjem našim oružati išla je ona,
Najdraža meni od sviju, jer nije Dijani to nova
Ljubav i nenadnom nije drágoćom opojila srce.
Kada je izlazio iz staroga grada Priverna¹⁾
Metab omražen buduć zbog oholosti i sile
On je kroz boj i pokolj bježeći sa sobom uzó
Nejaku kćer, u prognánstvu drug da bude mu, te je
Po majci nazva Kasmili sa promjenom sitnom Kamila.
Noseć u krilu je sam u vrhovitu planinu dugu
Samótnu hićaše, ljute odásvud strjelice stižu,
Volštanski razasuti vojníci okolo trće.

Tako bježeći gle k Amazenu²⁾ povodnom dođe,
Iznad žala se pjeni, jer sasula u nj se toliká
Kiša iz oblaka. Metab uploviti hoće, „al ne da
Ljubav djeteta njemu i boji se bremenu dragom.
Misleći napokon ova najednoć dođe mu miso:

Ubojnik golemo koplje u ruci nošaše jakoj,
Koplje s držaljem čvrstim i čvornatim i obžeženim,
U liko obviije kćer i u koru drveća šumskog,
Zgodno obaveže tad po srijedi je kopljače,³⁾ koju
Golemom rukom zavítla i u nebo prozbóri ovo:
„Blaga Latónina kćeri, oj planinska djevo, dijete
Ovo ti otac u službu prikazujem, prvi put s kojim
Oružjem kroz uzdúh bježi molécke sad od dušmáná.
Molim, za svoju je primi, kad puštam je u uzdúh sumnju.“
Reče i mišicom zamahne on i koplje zavrtí,
Hití ga, valovi huće, i jadna Kamila na koplju,
Koje zuji, preleti plahovite preko rijeke.
Velika izbliže već pritješnjuje četa, a Métab
U vodu baci se tad i odoljevši nevolji digne
Boginje Trivije⁴⁾ dar iz trave: djevojčicu s kopljem.

¹⁾ Priverno: grad u Laciju. — ²⁾ Amazen: rijeka u Laciju. — ³⁾ kopljača
držalica od koplja. — ⁴⁾ Trivija: Dijana (Hekata).

Više nijedan ga grad med zidove, u kuće svoje
 Ne primi, a nit bi sam od divljine pružio ruke,
 Već on pastirom život proživlje na samotnih brdih.
 A kad već tabanima dijete tragove prve
 Načini, ruke joj tad naoružâ oštrijem kopljem
 Otac i objesi luk i strjelice niz pleći malo
 Zlatnijeh ukosnika⁵⁾ ni plašta dugoga nema,
 Nego joj tigrova koža od tjemena visi niz leđa.
 Djetinjiskim oružjem tad već Kamila u ručici znaše
 Mahat i oko glave na tankome remenu praću
 Vrtjet te strimonskog⁶⁾ ždrala i labuda bijelog ubit.
 Zalud po tirenskijem gradovima željahu mnoge
 Majke za snahu nju, al Dijani jedinjoj služec
 Oružje, djevojaštvo bez prekida miluje ona
 Ne znajuć muža. „Ej kamo da nije ova povukla
 Vojna nju, da nije na Teukre vojštiti pregla!
 Udilj bi bila mi draga i jedna od mojijeh druga.
 Ali kad ljuta nju sudbina pritisnu, deder
 Spusti se, Nimfó, s nebesa i sađi u latinsku zemlju,
 Gdje je žalosni boj i zlokobni počeo sada.
 Nâ ti ovo, i izvad' iz tulca osvetnu strijelu;
 Bio Italac, bio Trojanac, tko tijelo sveto
 Rani Kamilino, tom mi strijelom ga krvavo kazni!
 Tijelo jandice ja u oblaku ću ugnutom uzet
 S oružjem neskinutim i zemlji u očinskoj shranit.“
 Reče, a ona se spusti kroz nèbeski lagani uzduh
 Šusteć, a oblak je crn obavijao tijelo njeno.

Čete se trojanske tad približavati k zidima stanu,
 Etrurske vojvode s njima i konjanička vojska cijela,
 Razređani po bròju u odjele. A topotači
 Konji po polju bašću i njište, od uzda se stege
 Trgaju, ovamo se i onamo okreću; širom
 Polje kopljima strši ko gvozdeno; dignuto u vis
 Oružje sja poljanóm. I Metab i Látini brzi
 Na polju pokazu tad se i Koras sa bratom svojim
 I četa djeve Kamilé; daleko pružaju koplja
 Mašuci desnicama i vitlaju harbe;⁷⁾ sve jače

⁵⁾ ukosnici: nakit u kosi. — ⁶⁾ s rijeke Strimona u Makedoniji. — ⁷⁾ harba: šipka, koplje.

Čuje se dolaženje junaka i njištanje konja.
 Jedna kad drugoj se već na kopljomet približe vojske,
 Stanu na časak, al jurnu najednoć vičuć i konje
 Bijesne podjarujuć, siplju odâsvud strjelice guste,
 Kao kad pada snijeg i nebo se oblakom zavi.
 Jedan na drugog snažno Akontej ljuti i Tiren
 Koplja okrenuv potrče, al s golemom praskom se oba
 Prvi od svijeh sruše, i prsima o prsi konji
 Udare i razdrû prsi. Akontej svali se s konja
 I daleko odleti ko munja il teški ko kamen
 Bačen iz hitaće sprave i život u uzduh raspe.
 Bojni se redi pometu i Latini u bijeg nagnu
 Bacajuć štite na leđa i kâ grâdu jašu, a čete
 Konjaničke trojanske gone, što Asilas vođa ih vodi.
 Već su blizu kod vrâtâ, tad Latini poviču bojnom
 Vikom i vratove gipke okrenuše konjma; Trojanci
 Obrnu pleći i nagnu da bježe pustivši uzde.
 Tako je more, kad struji i valja se sve naizmjeñeć:
 Sad se na obalu ruši i pjeneć se na hridi baca
 Vodu i obljeva skrajnji pijesak zavojnim valom,
 A sad udara natrag i valovljem dognani šljunak
 Guta bježeći naglo od zemlje te opada voda.
 Rutule k zidima dva put Etrurci pognaju, dva put
 Uzbiti obazru se pokrivajuć štitima leđa.
 Ali u treći boj kad sastanu se, kad četa
 S četom se uhvati već, na junaka se namjeri junak:
 Smrtni zakrče mnogi, u dubokoj krvi tjelesa
 Plivaju, oružjem pliva, a konji se na pola mrtvi
 Valjaju među ljudma pobijenim; bitka je ljuta.
 Svuda se crna proljeva krv, ubijaju borci
 Jedan drugoga i smrt u boju lijepu traže.
 Veselo po tom poklâcu Kamila Amâzônka,⁸⁾ s tulcem
 Stupa; da udara lakše, odgrnula jednu je stranu;
 Tanahna koplja sada iz ruke na gusto sipa,
 A teškom dyosjeklicom zamahuje sjekirom sada;
 Zlatni na plećima luk i Dijanino oružje zvekće.
 Kada je dušmanin pogna, te valja joj uzmicat, onda
 Okreće luk u bijegu i s njega odapinje strijele.

⁸⁾ t. j. kao kakva Amazonka.

Birane stoje okò nje drugàrice: djeva Larina,
 Tula Tarpeja, koja mjedòkovnòm sjekirom maše, —
 Italke, koje je sebi na diku Kamila božanska
 Obrala, vjerno da joj u ràtu služe i miru:
 Tračanke takove su Amàzônke, kad uz rijeku
 Termodont jašu i boj šaròvitim oružjem biju,
 Kòlikè djevojka harbe zavitlâ i pusti iz ruku,
 Toliko frigijskih pade junaka. S neobičnim juri
 Oružjem lovac Ornit u dalji na japiskom⁹⁾ konju.
 Pokriva oderana sa bika bojnoga koža
 Njegove široke pleći; nad glavom vuče mu žvalo
 Stoji i strašno zja i čeljust s bijelim zubma;
 Seljačko koplje mu ruku oružâ. On u srijedi
 Vojske se kreće te je nad svima za glavu viši.
 Kad mu se okrene vojska da bježi, Kamila ga lako
 Dočeka pa ga probode i prozbori nemilo ovo:
 „Mislio, Tirenče, ti si, da zvjerinje po šumi ganjaš,
 Nego je došao dan, da besjede pobije vaše
 Oružjem ženskim. Al što si od koplja Kamilina pao,
 S tom ćeš nemalom slavom pred Mane doći otaca.“
 Na nju se ubojni sin Apeninca¹⁰⁾ namjeri Auna;
 Prestraši taj se od onog, što nenadno vidje, i stade;
 Ne bješe Ligurac zadnji, dok varati davaše sudba.
 Kada već iz boja vidi, da ne može uteć ni odbit
 Kraljice, koja hoće da udari sada na njega,
 Počne lukavo on i kovarno varku spletavat,
 Pa joj progovori: „Dobra u konja kad uzda se žena,
 Kakva je slava? Nemoj na bježanje mislit, već ko ja
 Na zemlju ravnu sađi i spremi se pješački na boj,
 Hvastanje vjetrenastò da vidiš, kome li škodi.“
 Reče, a ona bijesna i jadom užgana ljutim
 Preda drugarici konja i s jednakim oružjem stane,
 S golijem mačem i čistim sa štitom¹¹⁾ pješakinja bez strâ;
 Ali ne časeć momak umàće misleći, da je
 Djevojku prevario, te uzde okrenuvši bježi
 Hitno i željeznom bode brzonoga ostrugom konja.

⁹⁾ *japiski*: apulski. — ¹⁰⁾ *Apeninac*: s Apenina, gore, koja se počinje kod ligurskoga grada Genove. — ¹¹⁾ nekićenim slikama djedovskim.

„Zalud se oholim srcem, oj pusti Ligurče, dižeš,
 Zaman si udario u domaće, lukavče, varke,
 Ne će te vratiti zdrava prevarljivost lažljivom Aunu.“
 Tako djevojka reče i nogama brzim preteče
 Konja ko munja, pa ga za uzde zgrabivši sprijed
 Udari i krv proliv dušmanovu tako ga kazni;
 Jastrijeb sveta ptica¹²⁾ sa visoke tako stijene
 Lako golubicu stiže, što trepti u oblačnom visu,
 Drži je, pošto je ščepa i kukastim pančama trga,
 Očērūpano perje i krvca iz etera pada.

Visoko sjedeć na vrhu Olimpa očima svojim
 Dobro je motrio ljudi i bogova roditelj sve to,
 Te on Tirēnca Tarhóna podbode nā ljuti bojak,
 Nemilim ostanima u njemu ustakne srdžbu.
 Odmah na konju Tarhon u ograšje, ū vojsku zađe,
 Koja već uzmiče, raznim riječima konjike batri,
 Svakog po imenu zove i bježan ohrabruje na boj:
 „Kakav, o Tirēnci, strah, o bešćutni ljenivci vječni,
 Kakva li tromost to napōpala duše je vaše?
 Žena vas vija kud kojeg i ove razgoni čete!
 Željezo čemu držimo u ruci i strjelice zalud?
 Ali u Venērinim nijeste ratima milim
 Tromi, il u kor Bakhov krivuljasta truba kad zove,
 Onda ste čāstī željni i čāša pri trepezi punoj
 Revni ste, brzi ste, kada harūspeks po volji žrtvu
 Objavi, masna kad gozba u visoke gaje vas zove.“
 Reče i uđe, konja obodavši, među dušmane,
 Umrijet spreman, pa se zaleti pred Venula gnjevan,
 Kojega skine s konja, obuhvati desnicom njega
 Te ga s velikom snagom odnese brzo na krilu.
 Vika se do neba diže i Latini onamo oči
 Okrenu svi, a Tarhon s junakom i s oružjem leti
 Po polju kao munja. Sa vrha svojega koplja
 Otkine gvožđe i traži, gdje Venul zaštićen nije,
 Da bi ga ranio smrtno, a ovaj se brani i ruku
 Od vrata svojega riva i snagom odbija snagu.
 Kao orao suri kad visoko uzduhom leti
 I noseć smotanu zmiju med nogama noktī je stište,

¹²⁾ *jastrijeb*: sveta ptica, jer na nju paze gatari za proricanje.

Ali ranjena guja krivuljaste zavoje vije,
 Ježi se dižući ljuške i ù vis se izdiže sikćuć,
 Kolikogöd se bõri, al orao kukastim kljunom
 Jednako spopada nju i uzduh krilima bije:
 Tako i Tarhon nosi pocikujuć plijen iz vojske
 Tiburske; udare zatim Meónci primjer i uspjeh
 Vojvode svoga slijedeć. A Arunt, koji pod sudnju
 Potpada, najprije brzu Kamilu obilazit stane
 Lukavo, s kopljem i gleda, gdje najlakše imo bi sreću.
 Kudgod se djevojka sad u srijedi okrene vojske,
 Tamó se primiće Arunt i korake ćutke joj motri;
 Kamo se izmed dušmánâ pobjèditeljica vraća,
 Tamo se prikrada mladić i brzo okreće uzde,
 Sve se u okrugu vrti, odávdê pristupio bi li,
 Il bi odándê, i kopljem potresuje sigurnim zloćo.
 Hlorej, sveštenik negda Kibélin i posvećen njojzi,¹³⁾
 Viđen daleko sja sad u oružju frigijskom, goni
 Konja, koji se pjeni i pokrit kožom je, koju
 Zlatne skovčavaju kovče, a mjedene ljuške ko perje
 Po njoj su; a sam sja u tuđozemskom grimizu tamnom
 I sa likijskog roga odapinjé gortinske strijele.¹⁴⁾
 Zlačeni svešteniku na plećima zvekeće tulac,
 Zlatni mu šljem je na glavi, a haljinu žutu je sponom
 Sjajnom zauzlo zlatnom, te platneno krilo mu sušti,
 Tuniku vezenu iglom imade i tuđinske hlače.¹⁵⁾
 Djevojka-lovica ljuťom u ograšju Hloreja samog
 Od svih slijepo goni, i nëoprèznû je vojska
 Vidi cijela, gdje ženskoj u pohlepi za zlatom gori
 I za odorom, bilo da oružje trojansko u hram
 Pribije, il da koráčâ u zaplijenjenom zlatu.
 Uhvati napokon zgodu i koplje iz zasjede trgne
 Arunt i bozima vječnim ovako pomoli on se:
 „Apoione, oj svetog Sorákta¹⁶⁾ čuyaru, kojeg
 Najvećma štujemo mi, od omorika lomaču kojem
 Palimo, te se svoju u pobožnost uzdajuć kroz plam
 Tvoji štovači idemo i gázimo žeravu mnogu, —

¹³⁾ *Kibela*: mati bogova, najviše štovana u Frigiji na gori Berekintu. —

¹⁴⁾ *roga*: luk, sastavljen od dva roga. Gortina, grad na Kreti. — ¹⁵⁾ hlače su nosili Frižani. — ¹⁶⁾ *Sorakt*: gora u Etruriji.

Svemožni oče, ovy sramotu oružju našem
 Ukinut daj; od svladane ja od djeve ne želim
 Oružja, spomenika ni odore; druga će djela
 Proslavit mene; samo od mojega hica nek padne
 Grdna nesreća ta, bez dike ću vratit se kući.“
 Čuje ga Feb i dade, Kamilu da smete i sruši
 Nenadnom smrću, te krvca iz djevojke odmah poteče.
 Uplašene pritrčê drugarice i primê gospu,
 Koja pada, a Arunt od sviju prestrašen većma
 Pobjegne, miješa strah se s veseljem u njemu, u koplje
 Ne smije uzdat se više ni navalu djevojke čekat.
 Kao kad zakolje vuk pastira i velikog junca
 I odmah strâmputičêć u plâninu on se zavuče,
 Prije no oružje stane da ganja ga neprijatêljskô;
 Zna i osjeća on, što smjelo učini, i rep
 Podvija, koji mu dršêe, pod trbuh i u goru bježi:
 Tako se preplašen sada i Arunt ukloni očma
 Srećan, što pobjeći može, i zađe u vrevu bojnu.
 Rukom izvlači koplje Kamila, al između kosti
 Duboko ũ rebrima oštríce joj gvozdeno stoji.
 Djevojka klone blijeda, ohlâdnê mrućí joj oči
 I klonu, negdašnja rumen odleti joj grimizna s lica.
 Izdišuê prozbori jednoj od svojih vršnjakinja — Aki,
 Koja je vjernija od svih Kamili bila i s kojom
 Brige dijeljaše sve, i ovako tada joj reče:
 „Dosad sam mogla, Ako, oj sestro, al ljuta me rana
 Satire sad i pred očma mi sve u mraku se crni.
 Bježi i zadnju ovu odnesi poruku Turâu:
 Neka u bitku uđe, nek od praga odbija Teukre,
 A sad zdravo!“ Reče i uzde joj ispadnu, te se
 Na tle preko volje spuži; i pomalo tijela svega
 Ona se izbavi hladna te vratom vitkim i glavom,
 Što smrt je obuze, klone i ostavi oružje ona,
 Međ sjenke jaučući i nerado duša odleti.
 Golema vika se digne i dô zlâtnih dopre zvijezda;
 Iza Kamiline smrti još žešêe se otvori borba.
 Gusto udari tada cijela trojanska vojska,
 Tirenske vođe i kralja Euandra arkadske čete.

Smrt Turnova.
(XII. 684.—696., 887.—952.)

Kao kad naglo se hrid s vrhunca brdskoga ruši,
Kuju odlomi vjetar, il burna podloka kiša,
Ili je obori starost privukav se s godina mnogo,
Hrli s velikom silom u bezdan strašna stijena,
Skače po zemlji, drveta i stoku i ljûde valja
Sa sobom: tako i Turno k zidovima gradskima leti
Kroz čete rastisnute na onu stranu, gdje krvi
Najviše teče po zemlji i koplja uzduhom zuje.
Daje desnicom znak i prozbora silnijem glasom:
„Prestan'te, Rutuli, i vi, oj Lâtini, ustav'te strijele;
Moja je, kakva je gôd, sudbina! Bolje je, da ja
Okajem ugovor za vas, da mačem boj presiječem.“
Nato se rastupe svi, u sredini načine prostor.

Pobiju se. Turnu se prebije mač, i on nagne u bijeg. Juturna pada bratu mač. Jupiter pošlje sada Furiju, koja u slici čuka preplaši Juturnu i Turna. Juturna ostavi brata.

Pripire junak Eneja i maše golemim kopljem
Velikijem kô drvo i prozbora srca bijesna:
„Što još čekat sad treba? I čemu nečas se, Turno?
Nije bježati sad, već uhvatiti se u boj.
U oblik, kakav ti volja, pretvori se; sastavi skupa,
Što znaš, vještinom i umom, odletjet k zvijezdama uvis
Gledaj il u zemaljskê šupljine se skrij i zatvori!“
Turno mašući glavom progovori: „Ne straše tvoje,
Ljutico, rijeći me gnjevne, već bozi i Jupiter dušman.“
Više ne reče ništa, već pogleda golemi kamen,
Golemi kamen starinski, — na zemlji je slučajno ležo,
Međa da njivama bude i prekida zavade poljske;
Jedva bi dvanaest ljudi na leđa dići ga moglo,
Kakvi se rađaju danas na zemlji ljudi, — al Turno
Naglo ga pograbi rukom, potrči s njim na dušmana
Pa se zdignuv uvis zavrti kamenom junak.
Al on samoga sebe ne poznaje više trčeći
A ni dižući ruku ni mašući kamenom strašnim;
Koljena klecaju njemu i krvca se studena mrzne.
Tako uzduhom praznim poleti kamen junakov,
Al nit prostora svega preleti nit udarca zada.

Kao kad u snu nam stisne u noći počinak tihi
 Oči, te sve nam se čini, da bježat daleko želimo, —
 Uzalud: kušamo trknut i kušamo, ali bez snage
 Padamo, jezik nas izda, pomoći poznate tijelu
 Ne će sile, te služiti ni besjeda ne će nam ni glas:
 Tako boginja grozna ni Turnu uspjeha ne da,
 Kudgod tražio put junáštvom. U grudima čuvstva
 Različna njemu se metu; na Rutule pogleda i grad,
 Od straha oklijeva i boji se: sad će ga koplje;
 Kako bi uteko, ne zna, nit kako bi napo dušmana,
 Nigdje ne vidi kola, vozačice ne vidi sestre.
 Dok on tako još čeka, Eneja kobnijem kopljem
 Zamahne očima zgodu uvrebav te iz svijeh sila
 Njim izdaleka zavitlá. Ne zvizdi kamenje tako
 Gromovna praska. Koplje ko crna bura poleti
 Groznu noseći smrt, sedmoròstrukòme na štitu
 Skrajne istrga ploče i k tomu na oklopu optok.
 Koplje kroz bédro prozují, te veliki pogođen Turno
 S koljenom probodenim i prignutim na zemlju klecne.
 Rutula stane jauk, i okolo sva se zaòri
 Gora, od visokog gaja do gaja širi se odjek.
 Pogleda Turno smjerno i ponizno, pruži molécké
 Desnicu ruku veléci: „Zasluzih i ne molim milost;
 Srećom se koristuj svojom! A roditelj ako te tužni
 Na milost ganuti može, tad molim te, smiluj se starom
 Daunú, ta i ti si oca Anhísa imao starog;
 Ili ako mi voliš života lišiti tijelo,
 Vрати me mojima! Ti si pobjeditelj, — pobjeđenika
 Vidješe, ruke gdje pruža, Auzonci; Lavinija tvoja
 Žena je, dalje mržnje ne goni!“ — Žestoki stoji
 S mačem Eneja ruku ustegnuv i prevraća oči,
 Stoji i besjeda tâ pridobijati sve više ga stade,
 Al' tad visoko Turnu na plećima nesrećnu spazi
 Tkanicu, sine mu kajás s pucetima zlatnijem — stvari
 Palanta mladog, kog Turno savladio je, ranio smako
 I na plećima svojim dušmanov je nosio nakit.
 Kad tu odoru vidi Eneja, koja je spomen
 Ljute mu žalosti, gnjev ga i pomama potpale, strašno

Poviče: „Meni da umakneš ti, što odoru mojih
Nosiš na sebi! Palant osvećuje tebi se, Palant
Opakoj tvojoj u krvi i ubija ovom te ranom.“
Tako reče Eneja te sprijed mu u prsi turi
Vatreno mač, i Turnu ohladnê udi i klonu,
Med sjenke jaučući i nerado duša odleti.

Preveo dr. T. Maretić.

Kvinto Horacije Flak.

(65.—8. pr. Is.)

Rodio se god. 65. pr. Is. u Venuziji u Apuliji. Otac se preseli u Rim, gdje je sina dao brižno odgojiti. Iz Rima pođe Horacije na više nauke u Atenu. Uto Marko Brut stane kupiti vojsku protiv Antonija te primi Horacija kao tribuna — višeg časnika — u vojsku. Poslije bitke kod Filipa god. 42. izgubi Horacije svoje venuzijsko imanje i postane kvestorski pisac u Rimu. Sad uzme pisati Satire, koje oblika radi sam naziva Razgovorima, i Epode. Tako se upozna s Vergilijem i na njegovu preporuku s Mecenatom, koji mu pokloni Sabinsko dobarce kod Tibura. Odsad se pjesnik bez svake brige bavio pjesništvom, pogotovu što je preko Mecenata stekao milost potonjega cara Augusta.

U Satirama, koje je izdao u 2 knjige, siba slabosti i mane rimskoga društva i književnosti rimske. U Epodama, koje sam zove Jambima, napada po primjeru Arhilohovu na pojedine ličnosti.

Horacija su najviše proslavile Ode u 4 knjige, premda Satire bolje odaju njegovu čud. Pjevajući ode povodio se po slavnim lirikima grčkim: Alkeju, Sapfi i Anakreontu, čuvajući ipak svoju samostalnost time, što je građu uzimao iz rimskoga života. Ode se odlikuju savršenim oblikom — jezikom i stihom — i umnim mislima više negoli žarkim osjećajem. U njima se hvale veseo i zadovoljan život, ljubav i prijateljstvo, ljepota prirode i stare rimske vrline.

Osim Oda izdao je Horacije Pisma u 2 knjige. To su umna razmatranja o pitanjima života i književnosti. Pisma su sastavljena u heksametrima kao i satire, ali se od njih razlikuju

time, što su ozbiljna te daju pozitivan nauk, dok satira istinu tumači u šali te poučava negativno, kakav čovjek ne treba da bude.

Horacije umre god. 8. pr. Is. Što je sam o sebi rekao: da ne će sav umrijeti, to se ispunilo, jer je svojim pjesmama stekao priznanje i hvalu svih vremena.

Ode.

1. Mecenatu.

(I: 1.)

Jednoga veseli utrka, drugoga časti, ili imanja u Africi, ili mirno ratarstvo, ili opasna pomorska trgovina; nekoga mirno uživanje, nekoga rat i lov. Horacije je sretan, ako lirskim pjesmama postigne priznanje Mecenatovo. Ovom pjesmom prikazuje Mecenatu prve tri knjige Oda. — Prva strofa asklepijadska:

— — — — — | — — — — —

Prêdâ kraljevskih¹⁾ oj rode, Mecena moj,
 Moja zaštito ti i diko preslatka!
 Nekim sviđa se baš trkom uzvitlati
 Taj olimpijski prah, metu na hitrijem
 Obić kolima; a dična paoma²⁾ ih
 Diže k bozima, tim svijeta vladarima.
 Ovom godi, gdje puk kviritski prevrtan
 Trima nuđati njeg čast'ma³⁾ se nadmeće;
 Onom, da spremi sve svoju u žitnicu,
 Što na libijskim se óvrši gumnima.
 Kad se svidjelo kom polja otaca si
 Kopat motikom, tog za blago atalsko⁴⁾
 Maknut nikada ne's, na lađi kiparskoj⁵⁾
 Morem mirtojskim⁶⁾ da sa strahom zabrodi.
 Kad je trgovca strah Afrika, vale što
 Bije ikarske,⁷⁾ on polja će i mir svog

¹⁾ *kraljevskih*: iz Etrurije. — ²⁾ *paoma*: nagrada dobitniku. — ³⁾ *trima častima*: edilskom, pretofskom, konzulskom. — ⁴⁾ *atalsko* = najveće. Atal III, kralj pergamski, ostavio svoje bogatstvo Rimu. — ⁵⁾ *kiparskoj*: od kiparskoga, najčvršćeg drva. — ⁶⁾ *mirtojskim*: oko otočića Mirta kod Eubeje. — ⁷⁾ *ikarske*: oko Ikarije, otoka u Egejskom moru.

Grada hvaliti, no zamalo popravlja
 Rasklimani svoj brod, neuk siromaštvu.
 Netko ne žali pit staroga masika⁸⁾
 Niti od dana sveg časak koj' otkinut
 Pa se pod drvo sad zeleno pružiti
 A sad už svēti vir, vreoce tihano.
 Mnogim tabor je mil i trubljê pješačke
 S rogom konjičkim zvek i rat, od matera
 Proklet. Ostaje gdje pod nebom studenim
 Lovac, za mladu baš ne hajûc ženieu,
 Bud da vjerni mu psi košutu zgledaše,
 Budi vepar mu jak prodero mreža splet.

Mene združuje gle s višnjima bršljan,⁹⁾ dar
 Čelu umnome, i od svijeta dijeli
 Mene hladani gaj, vilâ i satirâ
 Kolo lagano, — al samo Euterpa nek
 Frule ne krati kad, a Polihimnija
 Barbit¹⁰⁾ lezbijski nek ne brani napeti!
 Ako lirskim me ti ubrojiš pjesnikom,
 Vrhom tjemena ću zvijezdâ se taknuti.

2. Augustu.

(I. 2.)

Narod su snašli svakojaki jadi: snijeg, tuća, grom, poplava, rat. Sve je to božja kazan za krv Cezarovu. Koji će bog okajati grijeh? Ili će August. u koga se možda pretvorio sam Merkurije? Ostani, Auguste, dugo na zemlji! — Strofa sapfinska :

" 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰

" 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰

" 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰 〰

" 〰 〰 〰 〰

Već je dosta snijega, grada teška
 Zemlji poslo otac i zažarenom
 Desnicom je gađajuć svete humke
 Strašio grad naš

⁸⁾ *masika*: vino s gore Masika (između Lacija i Kampanije). — ⁹⁾ *bršljan*: nagrada pjesniku. — ¹⁰⁾ *barbit*: kitara, uz koju su pjevali lezbijski pjesnici Alkej i Sapfo.

I sav narod, ko da će s' vratit grozni
 Pirin¹⁾ vijek s čudesima neviđenim,
 Kad je Protej²⁾ dognao stoku svoju
 Na vise brda,

Kad vrh brijesta igro se rod sav riba,
 Gdje su znali gnijezdit se golubovi;
 Pučinom kad razlitom zaplivaše
 Jeleni plahi.

Tiber žuti gledasmo, kako bijesno
 Brijega od etruščanskôg svraća vale,
 Spomenik³⁾ da kraljevski sruši i hram
 Božice Veste;

Iliji,⁴⁾ dok žali se ona, silnim
 Osvetnikom gradi s' i lijevim brijegom
 Jupiteru uskos se valja ženi
 Odana rijeka.

Čut će, da je oštrio gvožđe građan —
 Bolje od njegov Peržanin ljut nek gine! —
 Čut će za boj mladež nam, mälobrôjna
 S grijeha otaca.

Kojeg boga puk da zazovê, gdje se
 Ruši vlast? Pa molitvom kakvom Vestu
 Djeve svete⁵⁾ dà molê, kada ne će
 Dà slušâ pjesme?

Kom će Div dat zadaću okajati
 Grijeh? Oj dođi jednom već, molimo te,
 Apolone proroče, rame svijetlom
 Odjenuv maglom!

Ili ti, Ericînka⁶⁾ mila, voliš,
 Oko koje Šala i Ljubav prše;

¹⁾ *Pira*: žena Deukalimova; samo se njih dvoje spaslo od općega potopa. — ²⁾ *Protej*: morski bog; znao je proricati i mijenjati svoj oblik. — ³⁾ *spomenik*: kuća kralja Nume, čiji je umoreni Cezar bio veliki svećenik; hram Vestin kao državno ognjište okaljano umorstvom Cezarovim. — ⁴⁾ *Ilija*: mati Romulova i Remova, a poslije smrti žena Tiberova; ona žali mrtva Cezara. — ⁵⁾ *Vestalke*. — ⁶⁾ *Ericînka*: Venera: imala je hram u Siciliji na brdu Eriku.

Il ti opet unuke zavrgnute,
Praoče,⁷⁾ gledaš.

Koj' se duge presiti, jaoh, igre,
Makar klik i kacige sjaj ti godi
I na krvavoga dušmana pogled
Marza⁸⁾ pješaka ?

Il se jesi provrgo ti mladićem
Tuj na zemlji, krilati sine časne
Maje,⁹⁾ dajuć Cezara osvetnikom
Da te zovemo ?

Vrat' se kasno na nebo, budi dugo
Sretan među kvirinskim¹⁰⁾ pukom svojim,
I dūh vjetra prebrz ne odnio te,
Nesklona našim

Zloćam! Slavlju radije tu se raduj,
Tu se otac zovi i glava! Ne daj.
Međanin da slobodno vojšti, dok si
Cezare, ti vođ!

Preveo F. Müller.

3. Popratnica Vergiliju za put u Atenu.

(I. 3.)

Vergilije putuje u Atenu, a Horacije želi, da ga lađa sretno ponese. Bez straha je bio, tko je prvi zaplovio morem. Zalud su bozi morem kraj od kraja rastavili. Smjelost obara sve zapreke: Prometej je ukrao vatru, Dedal poletio zrakom, Herkul prodr'o u Had. Na sve se usuđuje čovjek i izaziva kazan božju.
— Četvrta strofa asklepijadaska:

" _ _ _ _ _
" _ _ _ _ | " _ _ _ _

Tako možna te Kipranka,¹⁾
Tako zvjezdani sjaj braće Helenine,²⁾

⁷⁾ *Mart*: bog rata, otac Romulov i Remov. — ⁸⁾ pleme italsko. — ⁹⁾ *Maja*: mati Merkurijski, koji na šesiriću ili na obući ima krioca. — ¹⁰⁾ *kvirinskim* = kviritskim; Kvirin, obožavani Romul.

¹⁾ *Kipranka*: Venera. — ²⁾ Kastor i Poluks, pretvoreni u zvijezde, čuvaju mornare.

Otac vjetrova³⁾ ravno te
Svezav ostale, tek pustiv ti zapadnjak,

Brode, koji mi duguješ
Povjerena ti. znaj, Vergila. Vrati daj
Kraju atičkom čitava
Pa ćeš spasiti mog srca polovinu!

Hrastovina i trostruk kov
Onom oklopi grud, prvi što krsti splav
Moru povjeri tmurnome
Te ne protrnu on s naprasnog Afrika,

Kad se goni sa Sjeverom,
S tužnih Hijada⁴⁾ l' ni s bjesnila Jugova,
Od kog Jadranu gazde nij
Većeg, hoće li dič il vale stišat mu.

Kakav smrti lik sp'aši tog,
Drskim očima što nakaze plövuće
More koj' vidje nabreklo,
Akrokerauna⁵⁾ još zloglasne klisure?

Zaman razdvoji mudri bog
Zemlje oceanom razdružnim i pustim,
Ako sa svim tim bezbožni
Splavi preskaču sveđ vode nepristupne.

Smjel pregaratelj u svačem
Ljudski posrće rod u grijehi zabranjen.
Smjel potomak taj Japetov⁶⁾
Oganj narodma doneše varkom zlom;

Tad za ognjem ukradenim
S dvora nebškijeh sušica i nova
Četa groznicâ pritisnu
Zemlje, a prije spor daleke smrti red

³⁾ Eol. — ⁴⁾ Hijade: vlašići, navješćuju kišno vrijeme. — ⁵⁾ Akrokeraun: glavica na obali epirskoj. — ⁶⁾ Prometej, potomak Titana Japeta, ukrao s neba vatru. Zato bogovi Epimeteju, bratu Prometejevu, pošalju krasnu Pandoru i dadu joj kutiju, u kojoj su bile nevolje. Kad ona nadigne poklopac, da vidi, što je u kutiji, navale iz nje nevolje, našto ona kutiju brže zaklopi te u njoj ostane samo nada.

Korak ubrzi prijeki.
 Prazni iskuša zrak Dedal na krilima
 Ukraćenima čovjeku;
 Prodr'o j' Herkulov trud i sami Aheront.⁷⁾

Ništa smrtnima mučno nij':
 I sam nebeski dvor ištemo s ludosti
 I ne dademo s grijeha svog
 Divu spremiti svê srdite gromove.

Preveo K. Pavletić.

4. Razmišljanje o proljeću.

(I. 4.)

Eto proljeća! Treba se veseliti. Život prolazi, smrt ne šteti nikoga. Zato, Sestije, uživaj! — Četvrta strofa Arhilohova:

„ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ | „ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞
 ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞

Ljutoj je zimi već kraj, izmijenja je proljet i Zefiri,
 I stroj na more suhe vuče lađe,
 Nit što za staje mari sad čobanin, ni za oganj ratar
 I sinjim mrazom polja se ne bijele.

Kiterska Venera vodi već zborove, kadno mjesec svijetli,
 Te s družbom Nimfâ Gracije¹⁾ joj plešu
 Pravilno lupkajuć tlo, dok ognjani Vulkan sa Kiklopi.
 U kòvâčnici usijanoj kuje.

Mirtom se sad pristòji zelènôm si vedro kiriti celo
 Il cvijećem, zemlja slobodna čim rađa,
 I u sjenovitim sada gajevim' žrtvovati Faunu,²⁾
 Il hoće janje ili voli jare.

Jednako kroči u ubogu kolibu noga blijede smrti,
 Ko na dvor carski! Sestije³⁾ moj srećni,
 Kratak života nam traj ne dopušta duge smišljat nade,
 Duskora će te grlit noć i Mani⁴⁾

⁷⁾ Herkul svojim trudom prijeđe preko Aheronta i odvede Kerbera.

¹⁾ Gracije: Harite, Drazesti. — ²⁾ Faun: šumski bog. — ³⁾ Sestije: prijatelj Horacijev. — ⁴⁾ duše pokojnih.

I Plutónov dom — tā pustinja; a čim tamo zađeš,
 Ni ravnateljem ne ćeš biti stolu
 Nit ćeš se diviti moć nježnom Likidi,⁵⁾ za kim plamti žarom
 Sad momci svi, a skoro će djevojke.

Preveo dr. M. Šrepel.

5. Savjet prijatelju.

(I. 7.)

Mani se, Planko, glasovitih gradova, dođi u naš ubavi Tibur i razbij
 brige vinom! Tako uradi Teukar, kad ga je otac otjerao. — Strofa alkmanska:

„ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞
 „ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞

Drugi pohvalit će Rod,¹⁾ što sjajem sja, il Mitilénu,
 Efes ili Kórinta zide
 Dvomorskoga. Tebu odličnu Bakhom il Delfe
 Apolónom il tesalsku Tempu;

Nekim zadatak je jedin udilj pjevati slavu
 Gradu Palade, djevice čiste,
 I vjenčavat odasvud ubranom maslinom čelo;
 Tko je Junónu prodičiti revan,

Taj će spominjat Argos konjogójni, zlatnu Mikénu:
 Mene ni Lakedémon stojni
 Niti Larise gojne poljana ne udivi²⁾ tako,
 Kao što dom Albúnejê glasni³⁾

I Anijéna⁴⁾ slapovi i gaj Tibúrnov⁵⁾ i do njih
 Voćnjaci rosni od potoka živih.
 Kao što često bijeli jug zna oblake skidat
 S tamnog neba, a ne rađa svagda

Kišama: tako se i ti spomeni, mudro da smiriš
 Tugu i sve muke života,

⁵⁾ *Likid*: izmišljeno ime i lice.

¹⁾ *Rod*: grad na ostrvu Rodu. — ²⁾ *udivi*: meni je od oskudne Sparte i bogate Larise miliji Tibur. — ³⁾ *Albuneja*: proročica (Sibila) u spilji, koja odjekuje jekom. — ⁴⁾ *Anijen*: pritok Tiberov, pravi veličanstvene slapove kod Tibura. — ⁵⁾ *Tiburno*: osnivač Tibura (Tivoli).

Planko,⁶⁾ slatkijem vinom, il te sad držao tabor
Znacima bliješće il poslije gusti

Tvojeg Tibura sjen. Kad je Teukar⁷⁾ od Salamíne
Bježo i oca svog, ipak on, vele,
Vijencem topòlovim⁸⁾ ovjenča čelo, orosiv ga vinom,
Pa ovako družima reče:

„Kud nas zanjela kob, od rođenog oca mi bolja,
Poć ćemo braćo i družu moji!
Ništ' očajat vam nije, dok Teukar vođ je i branič;
Jer Apòlón obreče istin,

Da Salamina dvoja⁹⁾ će biti po naselju novom.
Jünâci, koji i gore jade
Često podnosiste sa mnom, sad vinom gonite brige!
Sjutra se silnim zavezosmo morem.“

6. Državi.

(I. 14.)

Teško oštećeni brode (državo), ne daj se na more (u rat građanski), jer ćeš stradati. Prije nijesam za te mario, ali sam se sada zabrinuo. Pjesma nas sjeća Alkeja. Treća strofa asklepijadaska:

„ — — — — — | „ — — — — —
„ — — — — — | „ — — — — —
„ — — — — —
„ — — — — —

Lađo, nov li će val¹⁾ zanest te na more?
Što to počinješ sad? Luku osvojide
Smjelo! Ne vidiš, kako
Bez vesala ti osta bok?

Tvoje drijevo²⁾ je jug burni ozlijedio:
Ragna stenju ti, a teško će moći trup

⁶⁾ Lucije Munacije Planko, prijatelj Oktavijanov i Horacijev. — ⁷⁾ Teukar: protjeran od oca zato, što pod Trojom nije osvetio polubrata Ajanta, dođe na Kipar, gdje osnuje grad Salaminu. — ⁸⁾ topolovim: topola posvećena Herkulu, pod čijom je zaštitom Teukar tražio i našao novo naselje. — ⁹⁾ dvoja: na otoku Salamini i na Kipru.

¹⁾ val: građanski rat. — ²⁾ drijevo: jarbol.

Tvoj bez konopa podnijet
Udar mora silovitog;

Nemaš jedara već čitavih, bogova³⁾
Nemaš, koje bi ti zvala u nevolji.

Pa omorika bila
Pontska,⁴⁾ odlične šume kći,

Zalud rodом se i imenom ponosiš, —
Strašljiv brodar se već u šaru ne uzda

Krmu. Ako ne želiš

Vjetrim' igra bit, čuvaj se!

Ti mi nedavno bi smutnja i dotuga,⁵⁾

A čeznuće si sad i briga velika.

Klon' se mora, što struji

Među Kikladam' bijelima!

7. Valjan čovjek.

(I. 22.)

Pošten je čovjek svagdje siguran. Zato se ne bojim ničega, već bez brige
živim svojoj ljubavi. — Strofa sapfinska.

Komu život čestit je i bez grijeha,

Njemu koplja maurskog nije treba,

A ni luka, Fusko,¹⁾ ni tulca puna

Otrovnih strijela,

Volja njemu Sirtama se uputit.

Žarkim, volja Kavkazom negosnijem

Ili tim krajevima, koje Hidas²⁾

Bajovni pláčē.

Jer i mene sabinskom u tom gaju,

Dok sam svoju Lalagu³⁾ pjevajući

³⁾ bogova: likovi bogova izrezani na lađi. — ⁴⁾ pontska: lađa građena od omorika iz šume na Pontu. — ⁵⁾ dotuga: javni život prije vlade Augustove.

¹⁾ Aristije Fusko: prijatelj Horacijev. — ²⁾ Hidas: pritoka rijeke Inda; pričalo se, da ondje ima čudnih životinja, kao na pr. mravi, koji zlato traže. — ³⁾ Lalaga: izmišljeno ime.

Prešo međe bezbrizan i goloruk,
Odbježe kurjak;

Takva čuda Dauna⁴⁾ junačkoga
Vlast ne goji hrastovih širom lugâ,
Nit ga zemlja Jubina⁵⁾ rađa, lavlja
Hrankinja suha.

Stavi me na lèdine puste, gdjeno
Nikad stabla ne krijepi vjetric ljetni,
U kraj svijeta, stono ga magle i hud
Jupiter-tlači;

Stavi mene pod kola sunca preveć
Bliskog, ū kraj bjež stâna ljudskoj glavi:
Ja ću ljubiti Lalagu slatkog smiješka,
Govora slatkog.

8. Apolonu.

(I. 31.)

Poslije pobjede akcijske sagradi i posveti Oktavijan god. 28. pr. Is. hram Apolonu na Palatinu. Pjesnik tom zgodom žrtvuje i moli Apolona, da ga očuva zdrava tijelom i duhom. — Strofa alkejska:

≈ " — — — — —
≈ " — — — — —
≈ " — — — — —
" — — — — —

Što traži pjesnik od Apolóna nam
Sad posvećenog? Lijući iz čaše
Kap vina što on moli? Ne će
Žitka, kim sardinska zemlja rodi,

Nit stâda krôtka žarke Kalábrijê
Nit bjelokosti ni zlâta indijskog
Ni polja, što ih tiha rijeka
Liris¹⁾ potkôpâvâ strujom sporom.

⁴⁾ *Daun*: mitski kralj apulski. — ⁵⁾ *Juba*: kralj numidski.

¹⁾ *Liris*: rječica u Laciju.

Kosirom neka kâlênski²⁾ reže trs,
 Kom sreća dade; bogati trgovac
 Iz zlatnih neka pije čaša
 Vino, što steče ga za trg sirski,³⁾

Mil samim bozim', kadano godinom
 Tri četir' puta prođe Atlántikom
 Ne stradajući: mene žutka
 Hrani i uljika i sljez laki.

Latónin sine, u zdravlju, molim te,
 I bistra uma daj mi uživat to,
 Što imam! Ne daj ružnu ikad
 Starost bez citare da provédêm.

9. Pravilo životno.

(II. 3.)

Budi ravnodušan u nesreći! Žalostio se ili veselio, snaći će te smrt,
 koja ne štedi ni bokca ni bogataša. Zato uživaj sada! — Strofa alkejska.

To pamti, mirne duše u, nesreći
 Da uvijek budeš! U sreći jednako
 Od prèobijesna se veselja,
 Delije,¹⁾ čuvaj! Jer umrijet moraš,

Bud tužan sav da provodiš život svoj,
 Bud u zeléni samotnoj praznike
 Da slaviš, te se ležeć blažiš
 Kapljicom falernskog²⁾ vina starog.

S topolom bijelom visoki čemu se
 Bor grli, mari gostinski stvarat hlad?
 I čemu s vodicom se hitrom
 Potočić krîvi, vijugâ s mukom?

Ded nosi vina amo, mirodija
 I ruže ljupke, cvijeća kratkovjeka,

²⁾ *Kales*: grad u Kampaniji. — ³⁾ *trg sirski*: mirodije iz Sirije.

¹⁾ *Delije*: prijatelj Horacijev. — ²⁾ *falernski*: kraj u Kampaniji, gdje rodi izvršno vino.

Dok sreća, ljeta i sestara
 Triju³⁾ nam dopušta pređa crna!

Dâ, ostavit ćeš gajeve i dom svoj
 I dvorac, Tiber što ti ga žučkasti
 Sveđ plače, — ostavit ćeš, hrpam'
 Blaga će nasljednik tvoj zavladat.

Svejedno, da l' si Inaha⁴⁾ starog sin-
 Bogataš il ko bogac najprostiji
 Pod vèdrim nebom traješ dane, —
 Žrtva si Orka⁵⁾ ti nesmiljenog.

Svim nama poč je onamo: svima nam
 U žari ždrijeb se trese te prije će
 Il poslije iziđ i u progon
 Vječni na čamac⁶⁾ nas onda' stavit.

10. Prijatelju na povratku.

(II. 7.)

Tko te, Pompeju, iz rata vrati domu? Mene je kod Filipa iznio Merku-
 rije, a ti si krenuo u dalji rat. Dođi pa se sa mnom pod lovorom veseli! —
 Strofa alkejska.

Oj ti, što često u krajnju zapade
 Opásnost sa mnom vodstvom pod Brutovim!
 Tko l' tebe ko kvirita¹⁾ bozim'
 Očinskim, italskom vrati nebu,

Oj Pompeju,²⁾ najstariji družo moj?
 Ja s tobom često dugački kratih dan
 Uz vino, a od sirske sjala
 Pomasti kosa mi ovjenčana.

Doživjeh s tobom filipski nagli bijeg,
 Gdje ja od sebe nečasno bacih štit,

³⁾ *triju sestara*: Parke, Suđenice, predu nit života; pređa nije crna, već su one crne, ozbiljne, nesmiljene. — ⁴⁾ *Inah*: prvi kralj argivski. — ⁵⁾ *Orko*: podzemni svijet. — ⁶⁾ *čamac*: na kojem Haron prevozi duše preminulih.

¹⁾ *kvirit*: građanin (u mirno doba). — ²⁾ *Pompej Var*: koji je pod Brutom vojevao kod Filipa i poslije pod Sekstom Pompejem kod Sicilije.

Junáštvo skrši se, i ružno
Poljubi hvališa bradom zemlju.³⁾

A mene tad u strahu Merkurije⁴⁾
Brz gustom ote maglom dušmanima,
A tebe natrag talas burni
Pučinom zänese boja ljuta.

Ti dakle Divu zavjetnu spremi čast
I mojom pod lovorikom tijelu svom
Od vojne duge počin podaj,
Ne žali vrčeva za te spremnih!

Sa razbibrigom napuni masikom
Sad čaše sjajne, punih iz školjaka
Sad pomast ljevaj! Tko će brže
Vijence od vlažnoga splest sad ača

Il mrče? Kog će Venera⁵⁾ ravnalcem
Odabrat stolu? Obijesno ja ću pit
Ko kakav Edon:⁶⁾ pobra opet
Primivši slatko j' vragovat meni.

11. Teofanija.

(II. 19.)

Ugledah Bakha i u zanosu sad pjevam slavu njegovu. — Strofa alkejska.

Zamotrih Bakha, stijeni na samotnoj
Gdje uči Nimfe — vjerujte, potomci —
I kōzonoge šiljatijeh
Usiju Satire pjevat pjesme.

Još — iju! — öd strâ trepeće duša sva
I Bakha puna grud mi se zbunjena
Veseli. Iju! Prosti, bože,
Prosti, oj strašni sa tirs¹⁾ silnog!

³⁾ prije hvališa predade se poslije kod Filipa. — ⁴⁾ Merkurije: zaštitnik pjesnikâ. — ⁵⁾ Venera: zove se najbolji hitac kod kockanja. — ⁶⁾ Edon: Edonci, tračko pleme, ljute pijanice.

¹⁾ tirs: štap bakhantica, obaviti bršljanom i vinovim lišćem.

Ja smijem slavit ustrajne tijade
 Pa vina vrutak pjevat i obilne
 Mlijèkom potočiće i mèd,
 Koji iz debala šupljih kaplje;

Ja smijem nakit²⁾ pokojne družice,
 U zvijezde stavljen, pjevat i Penteja³⁾
 Dom teškim raspoim rãzorenì
 I propãst Likurga Tračanina.⁴⁾

Ti rijeke krotiš i more barbarsko,
 U zabitnima gorama vinovan
 Bez svoje štete Bistonãka⁵⁾
 Kosu zavezuješ uzlom zmijskim.

Ti, kad se četa Gigãntã Kletijeh
 U oca carstvo strmenju penjala,
 Sa strašnim čeljustima lavljim⁶⁾
 I pãnčõm proždenu Reta silnog.⁷⁾

No premda tebe kolu proglašiše
 I igri, šalam' pristala, a boju
 Tek slabo spretna, bješe ipak
 Jednako ratu i miru vrstan.

I krotak tebe Kerber je ugledo⁸⁾
 Sa zlatnim rogom⁹⁾ kićena, milo ti
 On repom mahao, a trojim¹⁰⁾
 Žvalom na polasku noge lizo.

²⁾ *nakit družice*: vijenac svoje zaručnice pretvori Bakho u zvijezde. —
³⁾ *Pentej*: kralj tebanski, priječio je Bakhovõ bogoštovljẽ; zato mu bakhantice razvale dvor, a njega rastrgaju. — ⁴⁾ *Likurg*: kralj u Trakiji, zarobi Bakhovu pratnju; zato poludi, ubije ženu i sinã, a njega rastrgaju panteri. — ⁵⁾ *Bistonke*: tračke bakhantice sa zmijskom kosom. — ⁶⁾ *lavljim*: kad su se Giganti podigli na Jupitera, borio se s njima Bakho u obliku lava. — ⁷⁾ *Ret*: Gigant. —
⁸⁾ *ugledo*: Bakho izvede mater Semelu iz podzemnoga svijeta i učini besmrt-nom. — ⁹⁾ *zlatnim rogom*: u kojem ima vina za napitak. — ¹⁰⁾ *trojim*: Kerber ima tri glave.

12. Omladini.

(III. 2.)

Budi, omladino, u boju junačka, u građanskom životu kreposna! — Strofa alkejska.

Podnosit voljno uboštvo tjeskobno
Nek otvrdnuo ljutoj u vojnici
Sveđ uči momak i bijes Pârtâ
Junak nek uzdrma, kopljem strašan;

I život neka pod nebom provodi
Pun straha! Njega s bedema dušmanskih
Sve motreć žena kralja, rat što
Vodi, i djevica uzdisala

U strahu, da — ah! — zaručnik kraljević
Još nevješt boju ne dirne, ne draži
Bijesna lava, kog sredinôm
Pokolja nagoni krvav bijes!

Dâ, za dom mrijet slatko je i časno.
Smrt i na bijegu čovjeka stizava,
Nit štedi golijeni, leđâ
Plašljivim momcima nejunačkim.

Vrlina, ružnog ne znajuć poraza,¹⁾
Svijetlim, čistim diči se počast' ma
Nit prima znâkâ časti nit ih
Polaže sve po milôsti puka.

Vrlina nebo otvora onom, što
Mrijet nê zasluži; kroči, kud ne smije
Svak; svijeta s' kloni, vlažnu pušta
Zemlju na krilma se dižuć hitrim.

I šutnja²⁾ vjernu stalno će nagrada
Stić; ako svetu Cerere prokaže
Tko tajnu,³⁾ sa mnom taj pod jednim
Nê bio krovom, nit lomna čuna

¹⁾ poraza: kod izbora. — ²⁾ šutnja: čuvanje službene tajne prema odredbi Augustovoj. — ³⁾ tajnu Cerere: misterije eleusinske Demetre, koje su se strogo morale čuvati.

Taj ne odvézo⁴⁾ sa mnom; jer uvrijeđen
 Div često grješnu pridruži bezgrješna,
 I sve da hrli grješnik, rijetko
 Kazan ga u nogu hroma⁵⁾ mine.

13. Vrelu Banduziji.

(III. 13.)

Sjutra ću tebi, izvore, žrtvovati jare, i bit ćeš s moje pjesme slavan. —
 Treća strofa asklepijadska.

Vrelo bandusko ti, stakla providnije,
 Vrijedno slatkoga mi vinca i cvijeća!
 Sjutra¹⁾ bit će ti jare,
 Kome čelo tek nabubri

Prvim rozima i najavi ljubav, boj —
 Zalud, tebi će sad hlađanu vodicu
 Krvcom zaliti rujnom
 Stada objiesna podmladak.

Tebe Sirija žar,²⁾ njemu kad svane čas,
 Doseć ne može, ti lagodan daješ hlad
 Biku, ralom kad oruč
 Klone, i stadu nestašnom.

Tebe brojit će još k vrelima slavnijem,³⁾
 Jer ja opijevam hrast, što na kamenu se
 Diže dupkome, otkle
 Žubor-vodica odvire.

14. Bakhu ditiramb.

(III. 25.)

Četvrta strofa asklepijadska.

Kud me, Bakho, ti zanosiš
 Tebe puncata? Kud ū luge i spilje

⁴⁾ čuna odvézo: sa mnom živio. — ⁵⁾ hroma: kazan je spora, ali dostižna.

¹⁾ sjutra: na dan Fontanalija (13. oktobra), kad se žrtvuje Nimfama izvorâ. — ²⁾ Sirija žar: pasji dani. — ³⁾ slavnijem: kao što je Kastalija na Parnasu i Hipokreña na Helikonu.

Hitro povodi duh me nov?
Koje spilje će čut mene, gdje Cezara

Divnog vječitu mislim dić
Diku k zvijezdama i u kolo Divovo?
Krasno, novo ću pjevat, što
Nitko nē spjeva živ. Kako se snebiva

Budna eujada¹⁾ gořom, kad
Hebar²⁾ ugleda i Trakije snježni kraj
I tu Rodopu, noge kud
Stade barbarske trag: tako se lutajuć

Meni nā čudo gledat dā
Žale i pusti gaj! Nājādā³⁾ kralju ti
I bakhantica, rukom što
Mogu s korijena skupst visoke jasene:

Ništa sitno ni priprosto,
Smrtno zapjevat ja ne ću. Opāsnost je
Slatka, Leneju,⁴⁾ s bogom ić
Čelo zelenom si vjenčajuć lozicom.

Preveo *F. Miler.*

15. Moja besmrtnost.

(III. 30.)

Slava će moja trajati, dok je Rima. — To je epilog prvoj zbirci Odā. —
Prva strofa asklepijadska.

Digoh spomenik si trajniji od mjedi,
Viši nego je stan kraljskih piramidā,
Te ga nī griski dažd, nī Sjever sileni
Ne će razrušit moć, ā niti nebrojna
Ljetā povorka sva niti vremēnā bijeg.
Ne ću umrijeti sav: velika čest će me
Uteć Libitini¹⁾ — posmrtnom ja ću sveđ
Slavom rasti još svjež, dok bude penjo se

¹⁾ eujada: bakhantica. — ²⁾ Hebar: danas Marica. — ³⁾ Nājade: Nimfe.

— ⁴⁾ Lenej: Bakho.

¹⁾ Libitina: boginja smrti; t. j. moje pjesme ne će propasti.

S tihom djevicom²⁾ na Kápitól svećenik.
 Kud se razliježe šum nagloga Aufida³⁾
 I kud presušán Daun⁴⁾ vladaše ratarskim
 Pukom, slovit ću ja, dā s nīza uzdignut
 Prvi eolski pjev⁵⁾ mjerilom italskim
 Preudèsio sam. Ponos ne kratí mi,
 Stečen zaslugama, ter mi daj delfijskim
 Vjenčaj lovorom rad kosu, Melpòmena!⁶⁾

Preveo K. Pavletić.

16. Pobjedniku Augustu.

(IV. 2.)

Drugi će, Julo, za povratak Augustov ispjevati enkomiju. Tako što može
 kaki Pindar, a ja se s njim ne mogu mjeriti. Ja ću kod slave samó klicati
 Augustu. — Pjesma nas sjeća povratka Augustova iz Galije 4. srpnja god. 13.
 pr. Is. — Strofa sapfinska.

S Pindarom tkogöd se natpijevat pregné,
 Julo,¹⁾ taj ti voštaním leti krílma,
 Djelóm Dedalovím, dá podá íme
 Staklenóm moru.

Kako rijeka nizbrdo šumeć kipi,
 Plohom preko korita nabujala,
 I golema dubokím ušćém srlja:
 Tako i Pindar,

Dostoján lovoríke Apolóna,
 Il on smjelím sipáo ditírambóm
 Ríjeći nové, píjesmóm se zanoseći
 Slobódna sklada,²⁾

Ili pjevo bogove i vladare,
 Krv božánsku: právednom smréu od njih
 Padoše Centáuri,³⁾ páde strášna
 Ognjem Hímera:⁴⁾

²⁾ *djevica*: vestalka. — ³⁾ *Aufid*: rječica kod Venuzije. — ⁴⁾ *Daun*: mitski kralj apulski. — ⁵⁾ *eolski pjev*: eolska pöpíjevka Alkejeva i Sappína. — ⁶⁾ *Melpomena*: Muza lirskog píjesništva.

¹⁾ *Antonije Julo*: član porodice Augustove. — ²⁾ *slobodna sklada*: po ritmu i strofama. — ³⁾ *Centauri*: u boju s Lápitíma. — ⁴⁾ *Himera*: sprijeda lav, u sredini koza, ostrag zmaj; rigala je vatru, ubio ju Belerófont.

Il kazivo, elejska⁵⁾ koga domu
 Palma prati nebeska, bio šakač
 Il konj, od sto kipova⁶⁾ vrednijim ih
 Darujué darom;

Ili vojna oteta plačnoj ljubi
 Žalio⁷⁾ pa snagu i srce, zlaćan
 Značaj k zvijezdama' uzdizo, otimajué
 Crnom ga Orku.

Silan polet dirkejskog⁸⁾ labuda⁹⁾ tog,
 Antonije, podiže, kadgod tegne
 Pòd oblake visoke; a ja kano
 Matinska¹⁰⁾ pčela,

S trudom silnim dušicu štono slatku
 Kupi, malen pjesme na domak gaju
 I brijegu Tibura vlažnog gradim
 S velikom mukom.

Pjesnik većeg poleta opjevat će
 Cezara, kad iskićen zaslužnim
 Lišćem bude vodio uzbrdinom¹¹⁾
 Svetom Sigàmbre.¹²⁾

Od njeg ništa veće ni bolje svijetu
 Nè dadoše sudba i dobri bozi
 Nit će dati, sve da se vrati zlatno
 Negdašnje doba.

Opjevat će vesele dane, grada
 Našeg igre,¹³⁾ junačkog jer je cara
 Povrat svog izmolio i od parba
 Sudnicu praznu.¹⁴⁾

⁵⁾ *elejska*: stečena u Olimpiji u Elidi. — ⁶⁾ *kipova*: dobitniku bi se stavio lik od kamena ili mjedi; ali je kudikamo dičnija pjesma epinikija. — ⁷⁾ *žalio*: tužaljkom, trenom. — ⁸⁾ *dirkejski*: Dirka, izvor kod Tebe; u bližnjoj Kinosefali rodio se Pindar. — ⁹⁾ *labud*: posvećen Apolonu; dirkejski je labud sam Pindar. — ¹⁰⁾ *matinska*: sa brda Matina u Apuliji, odakle je Horacije. — ¹¹⁾ *uzbrdinom*: gore na Kapitol. — ¹²⁾ *Sigambri*: germansko pleme, koje pokori August god. 16. pr. Is. — ¹³⁾ *igre*: borbe gladijatorske, predstave u kazalištu i utrke u cirku. — ¹⁴⁾ *praznu*: na svečane dane nema sudbenih rasprava.

Tad ću i ja — ako je vrijedno slušat —
 Punim grlom zapjevat: „Oj ti sunce
 Krasno, dane preslavni!“ sretan, što se
 Vratio Cezar.

I dok ti nam prednjačiš kličuće „slava!“,
 Klicat ćemo sto puta „slava, slava!“
 Narod i ja, bozima milostivim
 Žrtvujuć kâda.

Tebe deset bikova, deset krava,
 Mene mlado riješit¹⁵⁾ će june mater
 Ostaviv, što bujnom se hrani travom
 Zavjetu mome.

Ures mu je čela ko rozi plamni
 Mjesečevi tri dana po novljaku,
 Na njem lisa bijela, a drugud tijelo
 Riđasto svud je.

17. Melpomeni.

(IV. III.)

Koga Muza zamiluje, samo će pjevati. Takav sam i ja, to već priznaje
 svijet. Zato ti, božice, hvala! — Četvrta strofa asklepijadaska.

Koga jednom, Melpomena,
 Kad se rodio, ti prijazno pogleda,
 Toga proslavit istamski¹⁾
 Ne će šakački boj; ne će prvaka njegov

Povest na kolih ahejskih²⁾
 Hitar konj; nit će njegov vođu rat delfijskim³⁾
 Listom okitit, tîrânâ
 Groznje nadute jer mačem smrvi on,

Ni na Kapitol voditi,
 Nego voda⁴⁾ će, što Tiburom protječe

¹⁵⁾ riješit: zavjeta.

¹⁾ istamski: u narodnim igrama. — ²⁾ ahejskih: Grku je mila pobjeda kod utrka, Rimljaninu pobjeda ratna. — ³⁾ delfijskim: lovorom dobivenim kod pitskih (Pita = Delfi) igara. — ⁴⁾ voda: Anijen.

Rodnim, i gūsti gaja brst
Pjesmom eolskom tog krasno prodičiti.

Rima, glave gradova svih
Podmlad ljubazna sad mene dostojava
Brojit zborima pjesnikā,
I već zavisti zub manje me ujeta.

Oj Pijerida,⁵⁾ citare
Zlatne slađani zvek koja izvijavaš, —
Koja, ako ti volja, dat
Možeš labudov glas i nijemim ribama:

Sve to tvoj je dar, prstom što
Na me, pjesnika tē lire nam rimske, svak
Kaže prolaznik; pjevam li,
Milim li se, ako s' milim kom, tvoje je.

18. Izočnomu Augustu.

(IV. 5.)

Vrati nam se već jednom sa vojne, mili gospodaru! Tvoja je ruka svuda stvorila mir i blagoslov: narod to blagodaran znade, smatra te bogom svojim, i već ga osvaja živa želja, da ti opet ugleda vedro lice. — Druga strofa asklepijadka.

"○○○○○ | "○○○○○

"○○○○ | "○○○

Sine bōgova, ti Romulskog koljena
Vrsni čūvaru, već predugo¹⁾ izbivaš:
Skori povratak svoj zboru otaca²⁾ što
Svetom obeća, vrati se!

Vrati domu svom luč, vladaru čestiti!
Jer čim narodu tvoj obraz ko proljeće
Sine, milije dan prolazi, sūnca sjaj
Ljepše nama će zasjati.

Ko što materi sin, zavidnim dahom kad
Njeg zaustavlja jug valih u karpatskih,³⁾

⁵⁾ Pijerida: Muza.

¹⁾ August je od god. 18.—13. boravio u Galiji. — ²⁾ senatu. — ³⁾ Karpatski otočić „vjetrovit“ između Roda i Krete.

I sve krsmajúć on više već godinâ
Slatkog izbiva ôd doma;

Ona molbama njeg zove i zavjeti,
Zalu s krivulja svog oka ne svrnuvši:
Tako željama dom vrućijem prožet sav
Tebe ište, oj Cezare!

Jer sad rudinom vò bezbrižan planduje,
Njivam Cérera rod daje i obilje;
Morem smirenim svud brodar ti oblijeta;
Nema vjernosti ukora;

Čist se ne kalja dom grijesima razblude;
Bračnu nepravdu red zakona⁴⁾ ukide;
Vrijedna dječica sad dika su materam;
Krivdu kazan ustopce tre.

Parta kog da je strah, Skićana sjevernog
Ili strášila, što Germanska porađa,
Dok nam Cezar je živ? Il da se boji tko
Rata sa divljom Hibernskom?

Svatko smiruje dan svojih u goricah,
Praznog drveća red lozom vjenčavajuć;
Vincem krijepi se tad; večerav razdragan
Tebi napija bogu⁵⁾ svom!

Tebe molbama on, vinom te iz čaša
Štuje prolitim, pak tvoje božanstvo svak
Larom pribraja, ko Kastora Grci i
Veljeg spominjuć Herkula.

„Duge praznike ti, vladaru čestiti,
Zemlji hesperskoj⁶⁾ dô!“ natašte kličemo
Jošte iz jutra, tô kličemo vinovni,
Kad je sunce već zapalo.

⁴⁾ strogi zakoni, što ih je August izdao za zaštitu porodičnoga života, ne bi li ga sačuvao od rasula. — ⁵⁾ bogu: August je već za života dobio božansko štovanje; njegov je Genij uvršten među državne bogove zaštitnike, Lare. —

⁶⁾ = italskoj.

19. Obećanje.

(IV. 9.)

Nema slave junačke bez proslave pjesnikove. Ali tvoja se djela, tvoj značaj, prijatelju Lolije, ne će zaboraviti, jer ću ih opjevati ja. — Strofa alkejska.

Ti nemoj mislit, da će bit prolazno,
Što rođen ja kod šumnoga Aufida
S umjenjem doslije nepoznatim
Zborim riječi uz sklādbu struna.

Prvakom budi Homer Meōnjanin!
Stog Pindar, Kejač,¹⁾ Alkeja grožljive
I još Stesihora²⁾ Kaméne
Ozbiljne nijesu zaboravljene.

Što nekad šala zbio Anàkreont,
Ne satr'je vrijeme, ljubav je živa sad
I živu čuvstva žarka, žicam
Djevice Eolke³⁾ povjerena.

Ta nije samo Lakonka Helena
Ljepokosim za dragijem gorjela,
Zlatovēznu se diveć ruhu,
Kraljevskom sjaju i pratiocem.

Nit prvi strijelu Teukar kidonsku⁴⁾
Odape s luka; nije nastradao
Tek jednom⁵⁾ Ilij; nè bijahu
Bojeve div Idomēnej⁶⁾ jedin

I Stenel,⁷⁾ da ih Muze opijevaju;
Ni Hektor bijesni niti Deifob⁸⁾ ljut
Je prvi, što za ljube stidne
I djecu dopade teških rana.

¹⁾ *Simonid*, s otoka Keja (oko god 556.—468.), panhelenski pjesnik. —
²⁾ *Stesihor*, iz Himere na Siciliji (640.—550.); najradije je pjevao herojske (junačke) himne, zato su njegove Kaméne (pjesme) ozbiljne. U Ateni su se pjevale uz gozbu; sačuvalo nam se (od 26 knjiga pjesama) samō blizu 60 stihova. —
³⁾ *Eolka*: Sapfa. — ⁴⁾ *Teukar*: najbolji strjeljač od svih Grka; *kidonska*: kretska, po gradu Kidonu na Kreti; takva nigda ne promaši. — ⁵⁾ prvi put je Troju razvalio Herkul. — ⁶⁾ *Idomenej*: silan junak. — ⁷⁾ *Stenel*: kočijaš Diomedov i junački drug. — ⁸⁾ *Deifob*: prvi junak iza brata Hektora.

Junákâ bješe pred Agamemnonom
 Sva sila! Ali duga ih tišti noć
 Neoplakâne, nepoznâte,
 Jer ne imadu pjevača svetog.

Od zabivenê zloće vrlini je
 Malena skrovnoj razlika: tebe ja
 Zamučat ne ću pjesmom dična
 Niti ću dati, da tolik trud tvoj

Nasumce blijedi zaborav izjede,
 Oj Lolije; jer evo u tebe je
 Duh razborit, za dánâ sreće
 Stanovañ ko i u crne dane:

Tvrdoći gnusnoj kaznilac, usprežan
 Od novca, sebi sve što primamljuje,
 I konzul ne za jedno ljeto,
 Nego za svák put, kad sudac zdušan

I valjan čast pretpostavlja koristi,
 Sveđ mito grješno dôstôjstvom odbija
 I pobjednikom mač svoj silni
 Razmahne nâd kupom protivnika.

Tko mnogo ima, s pravom baš ne ćeš ga
 Zvat sretnim; bolje imena vrijedan je
 Sretnika, koji darovima
 Bogova razborno služit se i

Sirômaštvo to nemilo snosit zna,
 Sramotê većma od smrti boječ se,
 Za prijatelje drage spreman
 I za domáju svoj život dati.

20. Pohvala Augustu.

(IV. 15.)

Nije mi, Auguste, Feh dao, da budem epski pjesnik i slavim tvoja djela. Ti si povratio mir i red državi, zato te svaki građanin hvali. — Strofa alkejska.

Kad bojeve i gradove pobite
 Htjeh slavit lir~~om~~, Febo me prekori,
 Nek jedra mala tirenskome
 Moru ne povjerim. Tvoje vrijeme

Pov~~nu~~ zemlji, Cezare, žita rod¹⁾
 I Divu našem²⁾ povrati znakove —
 Sa ponosnijeh stupa partskih
 Skide ih —; bezratnu zaprije vrata

Kvirinskôm Janu,³⁾ postavi pravi red
 Pa tako uzdu bijesnoj prebaci
 Drskoći, ukide grijeha
 I stare dovede nam vrline,

Po kojim' ime poraste latinsko
 I Itâlije snaga, pa vlasti glas
 I veličanstvo od zapada
 Pruži se sve do na ūran sunca.

Dok Cezar bdije, bjesnilo građansko
 Nit sila ne će narušit pokoja
 Nit jarost, koja mače kuje
 I jadne med sobom svâdâ grade;

Ni ti, što piju Dunav, ni Gećani⁴⁾
 Prekršit ne će odredbe Julija,
 Ni Perzijanci nevjere, ni
 Kojim dô Tanaja rodna j' zemlja.⁵⁾

A mi i ū dni radne i svećane
 Uz Liberove⁶⁾ dare svi veseli
 Sa djecom, ljubom vjernom ćemo,
 Redovno bozima se pomoliv,-

¹⁾ *žita rod*: opet se radi poljski rad iza građanskih ratova. — ²⁾ *Divu* (Jupiteru): zapravo Martu Osvetniku. August je god. 20. znakove rimske oteo Parćanima, koji su ih nakon poraza triju vojska rimskih bili u svojim hramovima pribili. — ³⁾ *Janu*: bogu izlaza i ulaza, zato su mu posvećeni svi natkriti prolazi; hram je njegov otvoren, dok rat traje, u mirno je doba zatvoren. — ⁴⁾ *Gećani*: Traćani. — ⁵⁾ *Skitima*. — ⁶⁾ *Liber*: Bakho.

Na način pređa lidsku uz sviralu
 O junačkim zapjevat vojvodam',
 O Troji, o Anhisu i o
 Venere časne potomstvu⁷⁾ dičnom.

21. Pjesma stoljetnica.

Stogodišnje igre slavile su se na početku svakoga stogodišta već od starih vremena, posljednji put god. 126. pr. Is. Po uputi sibilskih knjiga odredi August, da se opet slave god. 17. pr. Is. Slava je trajala tri dana i tri noći; treći dan je i na Palatinu i na Kapitolu Stoljetnicu pjevao zbor od 27 dječaka i 27 djevojaka, kojima su još otac i mati živjeli. Dvije su molitve: prvom se moli za blagostojanje, drugom za čudoređe. — Strofa sapfinska.

Febo i ti, Dijana, gospo šuma,
 Dična svijetla neba, vrijedni poste
 I štovani, slušajte molbe naše
 U svētū horu,

Gdjeno — to nas sibilskā pjesma uči —
 Djeve izabrane i momci čisti
 Pjesmu poju bozima, koji ljube
 Húmôvâ sedam!

Sunce blago, na kolim' sjajnim dan što
 Izvodiš i smiruješ, uvijek isto
 U mijeni, ôd grâda Rima, reci,
 Vidje l' što veće?

Pazi majke milosno, u čas sretni
 Da mi zrel, Ilitija,¹⁾ porod bude,
 Il ti volja, da se Lucina zoveš
 Il Genitalis!

Davaj rôda, božice, i otaca
 Blagoslovi odredbe, braku djéva
 Namijenjene, i brâčni zakon, plodan
 Novim potomstvom!

⁷⁾ *potomstvu*: Augustu, najdičnijem potomku Venerinu.

¹⁾ *Ilitija*: Lucina, Genitalis, tri imena jedne iste boginje porođaja.

Na sto ljeta i deset određeni
 Krug²⁾ da opet donosi pjesme, igre,
 Triput ob dan bijeli i opet triput
 Za blage noći.

I vi, Parke, istinu bajat vične:
 Kako jednom rekoste, to neka čuva
 Stalna kob, te s prošlosti sretnom spojite
 Sretnu budućnost!

Zemlja rodna stokom i usjevima,
 Däroväla Cereru vijencem klasnim!
 Zemlje plodu okrepa bili dažd i
 Divovi vjetri!

Spremi strijelu i smiren i sklon slušaj
 Molbe nas dječaka, o j Apolone!
 Zvijezdä gospo, dvorožna Luno, i nas
 Djevice slušaj!

Ako Rim vi stvoriste, Ètrusčänä
 Ako žal zauzeše čete trojske —
 Šaka³⁾ zvane zamijeni Lare i gräd
 Bijegom spasnim,

A njoj čisti Èneja kroz žar Troje,
 Rodni grad bez stradanja što preživje,
 Put pokäza slobodni, da mu poda
 Zamjenu bolju: —

Bozi, voljkoi mladeži čud poštenu,
 Bozi, mira starcima dajte slatka,
 Dajte rodu Romula sreće, djece
 I svaku diku!

Što vas žrtvom goveda prosi bijelih⁴⁾
 Slavna krvca Venere i Anhisa,

²⁾ *krug*: sibilске су knjige, по etruščanskom računu за stogodišnjicu određivale 110 godina. — ³⁾ *šaka*: jedan dio Trojanaca по savjetu proročišta ostavi staru postojbinu. — ⁴⁾ *bijelih*: Apolonu se žrtvovao bijel bik, a Dijani bijela krava.

Pobjednik to postigo, dušmaninu
 . Milostiv spetom!

Već se morem i kopnom Međan boji
 Moćnih ruku albanskih i njih mača;
 Odgovor već, Skićanin, negda ohol,
 Moli i Inđan.

Već se Vjera vraćati smije i Mir
 i Poštenje, negdašnji Stid, Vrlina
 Zapuštena, pa nam se javlja s punim
 Obilje rogom.⁵⁾

Prorok Febo, sjajnijem dićan lukom,
 Što ga devet miluje Muza, — on, što
 Umjećom spasonosnom krijepi⁶⁾ tijelu.
 Klonule ude:

Motri l' sklon palatinskê⁷⁾ žrtvenike,
 On će rimsku državu, Lacij sretni
 Dò drugih sve boljijeh stogodišta
 Promicat udilj.

Slušat će i Dijana, koja Algid
 Drži⁸⁾ i Aventūn, muževā petnaest⁹⁾
 Molbe i priklonit će željam' djece
 Prijatno uho.

Da to Div i ostali žele bozi,
 Tu mī dobru, stalnu gojimo nadu —
 Mi naučiv¹⁰⁾ hvalu Dijāni, Febu
 Pjevat u zboru.

Preveo F. Miler.

⁵⁾ *Obilje*: ima kao i Sreća rog pun blagoslova. — ⁶⁾ *krijepi*: Apolon je također bog liječništva kao i njegov sin Asklepije. — ⁷⁾ *palatinske*: pred Apoloновim hramom na Palatinu žrtvuje se, pjeva i igra kolo. — ⁸⁾ *drži*: štiti, jer ondje ima svoj hram. — ⁹⁾ *petnaest*: upravljaju slavom. — ¹⁰⁾ *naučiv*: od pjesnika.

Epode.

1. Smišljanje i odluka.

(2.)

Kamatnik hvali život na selu, ali ostaje kamatnik. — Jampski trimetar
i dimetar:

o " o _ o _ o _ o _ o _ o _
o " o _ o _ o _ o _ o _ o _

„Ej blažen onaj, što daleko poslova
 Ko rod smrtnikâ negdašnji
 Djedovske zemlje svojim ore volima,
 Prost svakog posla lihvarskog!
 Njeg strašna truba ko vojnika ne budi,
 Nit mora s' boji bijesnog;
 On trga kloni se i praga ohola¹⁾
 Gospode tē mogućnije
 Pa oko jablana visokih ovija
 Naraslu mladu lozicu
 Il rasiјano svoje stado govedâ
 U dolu ględa zabitnom
 Il nožem grane posjekavši jalove
 Sve rodnije ucjepljuje
 Il ũ sŭđe on čisto izet spravlja med
 Il striže ovce pitome.
 Pa jesen glavu zrelim voćem kićenu
 Kad rudinama pokaže,
 Veselja li, gdje krušku i grozd ubira,
 Što s grimizom se natjeću,
 Da Prijapa²⁾ i tebe, oće Silvâne,
 Čuvara međam', daruje!
 A hoće l' mu se leškat starim pōd dubom
 Il kad u gustoj tratini:
 A ono voda teče strmim pod brijegom,
 U gaju pticâ stoji pjev,
 A lišće sve uz romon vode šušti mu
 I sanak laki doziva.

¹⁾ praga ohola: nije, klijenat, koji mora uraniti, da pozdravi svoga za-
 štinitnika. — Prijap: bog vrtova.

A zimi gromovnik kad ono Jupiter
 Dažd, snijeg silan prosiplje,
 Bijesne vepre s hajkom pasâ ôdsvakud
 U spremnu zamku goni on
 Il mrežu rijetku raspne glatkom rasohom,
 Da gladne drozde prevvari;
 I zeca plašljiva, došljaka ždrala, plijen
 Taj slasni, pruglom hvata on.
 Tko ne bi brige teške — čemer ljubavi —
 Zaboravio pri tom sve?
 Pa ako stidna žena za dom vodi skrb
 I za tu slatku dječicu,
 Ko Sâbinka što zna il crna ôd sünca
 Apulca naglog ženica
 Suhârcima naložit sveto ognjište,
 Kad muž joj susto dolazi,
 I u tor spleten stoku gojnu spremiti,
 Vimena puna izeti
 I novo vino slatko vadeć iz sûda
 Bez trôška jelo pripraviti:
 Lukrinskê³⁾ tad mi ne bi većma ostrige
 Nit sklač⁴⁾ ni obliš godili,
 Oluja ako kojeg valom s istoka
 Zanesemo amo u more,
 I slađe ne će kliznut ptica afrička⁵⁾
 Ni ona jonska lještarka
 U želudac mi nego sočna uljika,
 Sa grane stablu ubrana;
 Il s livade kiseljak ili mladi sljez,
 Zdrav bolnom tijelu svakomu,
 Il janje, klano na dan Terminalijâ,⁶⁾
 Il jare vuku oteto.
 Za takim stolóm kako l' godi gledati,
 Gdje ovce s pašê žure se,
 Pa gledat vóke trudne, šijom klonulóm
 Gdje izvfnúti vuku plug,

³⁾ *lukrinske*: iz lukrinskoga jezera kod Baje. — ⁴⁾ *sklač, obliš*: rijetke ribe. — ⁵⁾ *ptica afrička, lještarka*: rijetke kokoške. — ⁶⁾ *Terminalije*: 23. veljače na čast Terminu, bogu međa.

I oko Larâ radosnijeh družinu,⁷⁾
 Tu četü kuće bogate!
 Sve ovo kad izreče novčar Alfije,
 Ko da će sad bit seljanin,
 On üpô mjeseca sve novce utjera,
 Da prvoga ih uloži.

2. Narodu rimskomu.

(7.)

God. 89. nagodi se Oktavijan sa Sekstom Pompejem, ali još potkraj iste godine uzmu se obojica oružati. Pjesnik vidi u tom neko prokletstvo radi krvi Remove. — Jampski trimetar i dimetar.

Kud opaki srljáte? Zašto desnice
 Sve za mač smiren hvataju?
 Zar još se morem, širom zemlje nije dost'
 Te krvi rimske prolilo?
 Ne oholih da tvrđa one dušmanske
 Kartage Rimljan popali,
 Il nesvladani Britan sapet lancima
 Da Svetom siđe ulicom,¹⁾
 Već prema željam' Parčanâ da ovaj grad
 Sam svojom padne desnicom?
 Vuk vuka nikad, ni lav lava ne kolje,
 Već svako druge zvjerove!
 Zar bijes vas slijep il jača sila²⁾ nagoni
 Il grijeh? Dajte recite!
 Svi šute; lica smrtno pokri bljedilo,
 A duša trne snebita.
 E tako jest: kob gorka goni Rimljane
 I bratskoga ubistva grijeh,
 Krv otkad Remu na tle proli s' nedužna,
 Prokletstvo svim potomcima.

Preveo F. Miler.

⁷⁾ = oko Lara radosnu družinu.

¹⁾ Svetom ulicom: kojom triumfator prolazi na Kapitol. — ²⁾ jača sila: usud.

Satire.

1. Tvrdoća i zavist vrelo nezadovoljstvu.

(I. 1.)

Kako je to, Mecena, da nitko, kakvo mu zvanje
 Il namijenio razbor, il slučaj dopio, njime
 Zadovoljan ne živi, već hvali, čim drugi se bave?
 „Sretnih li trgovaca!“ vojnik pod bremenom ljeta
 Reć će, komu je napor silan skrhao ude.
 Naprotiv trgovac, jug kad lađu mu bacati stane:
 „Bolja je vojska! Zašto? Sraze se: odlukom kratkog
 Časa il hitra dolazi smrt il pobjeda mila.“
 Poljodjelca hvalit će pravu i zakonu vještak,
 Kad — a pijevac još ne pjeva — klijent mu kuca na vrata;
 Onaj, što stavivši jamce iz sela mora baš u grad,
 Viče, da sretni su samo oni, što žive u gradu.
 Drugo, što ima još slično, utrudit moglo bi hrblju
 Fabija, tol'ko je toga. Da ti ne dosadim, slušaj
 Na što ću svrnuti stvar. Kad bi bog koj' rekao: „Evo
 Ja ću učinit, što tražite! Ti, što vojnik si, bit ćeš
 Trgovcem; ti, sad pravnik, seljakom. Ovamo vi sad,
 Onamo vi odstup'te promijeniv uloge! Hajde!
 Što stojite?“ Ne bi htjeli, a mogu bit sretni.
 Kako da s' Jupiter s pravom ne naljuti na njih pa oba
 Obraza nadme i kaže, da poslije nikada ne će
 Tako usrdan biti i željama uho priklonit?
 Napokon, da stvâr smijuć se ne smirim, ko da tek' šale-
 Zbijam (premda što bi mi branilo smijuć se zborit
 Istinu? Tako katkad dječacima daje kolača
 Dobri učitelj, rad'je da uče prve početke —
 Nego okaniv se šale dajmo potražimo zbilju!):
 Onaj, što tešku zemlju čvrstim premeće ralom,
 I taj varalac krčmar, vojnik, mornari, što smjeli
 Svuda po moru plove, kažu, da s namjerom tom se
 Naprežu svi, u starosti kako bi siguran u mir
 Sklonili s', trošak sebi za to namaknuvši, ko što
 Sićušni mrav — jer on im je primjer — s velikim trudom
 Ustima vuče, štogod već može, i naslaže na kup,

Što ga si gradi; ta zna, što ga čeka, zato se brine.
 On, kad potkraj godine Dažnjak¹⁾ zamračí nebo,
 Nikud ne izlazi, ono uživajuć mudro, što prije
 Skupio bješe, dok od dobitka ni žarko tebe
 Odvraća ljeto ni zima ni oganj ni more ni gvožđe —
 Ništa te ne smeta, samo da nije bogatiji drugi.
 Kakva ti korist, što breme golemo zlata i srebra
 Kradom u iskopađu bojazljiv polažeš zemlju?
 „Ako uzmeš od njega,²⁾ e spast će do pušljivog asa.“
 Ako ga ne diraš, što l' kup nasložen ima lijepa?
 Sto nek tisuća mjerova tvoje ovrši gumno,
 Ne će želudac tvoj od mojega više obujmit:
 Kao med robovi kad bi na lédih vukao hljeba
 Vrećicu, ne bi ti više od onoga dobio, koji
 Ništa nosio nije. Il živi l' u granicam' tkogod
 Prirode, reci, što mu je do tog, da l' tisuću ore
 Jutara. il sto? „Al slatko je s velikog uzimat kupa.“
 Dok daš nama s malena crpsti isto toliko,
 Zašto da žitnice svoje hvališ nad koševе naše?
 Ko da bi trebao samo krčag il čašicu vode
 Pa da kažeš: radije bih iz velike rijeke
 Neg' iz vrelašca ovog istu grabio mjeru.
 Tako ti one, što množ ih naslađuje veća, no treba,
 S obalom skupa odvaliv ponese žestoki Aufid.
 Al tko tolicno uzme, koliko treba, taj s glibom
 Smiješane ne grabi vode nit život u valima gubi.
 Dobar al dio svijeta pohlepom zavarán ludom
 „Nikada“, kaže, „dosta, jer to, što imaš, i vrijediš.“
 Što ćeš tome? Pusti ga, neka je nesretan, kad mu
 Tako je volja. Tako se priča, da u Ateni
 Bogata tvrdica neka znala je svijeta govor
 Tako odbijati: „Svijet mi zviždi, a ja si pljeskam
 Kod kuće sâm, kadgod u sanduku zagledam novce.“
 Tantal žeđajuć hvata vodu, što s usta mu bježi —
 Što se smiješ? Ime promijeni, pa se o tebi
 Priča pripovijeda: silne skupivši vreće odasvud,
 Na njima zijevaš bez sna, i goni te nešto, da štediš

¹⁾ *Dažnjak* (Vodenjak): kad u taj znak zalazi sunce, nastaje zimsko doba.

— ²⁾ *od njega*: to pjesniku odgovara tvrdica; *as*: neko 6 filira.

Njili ko svetinje ili da se ko slikam' veseliš.
 Ne znaš li, čemu je novac, kakva je korist od njega?
 Kupi si hljeba, broskve, vina mjericu i još
 Štošta, bez čega bi teško priroda podnijela ljudska!
 Il dan i noć da od strâ bez duše bdiješ, da tâtâ
 Zlih se i vatre strašiš i robova, koji bi pobjeē
 Mogli pa te-orobit, — je l' to veselje? Od takva
 Dobra bih uvijek prest i siromašan želio biti.
 Nego ako ti tijelo groznica srva, il drugi
 Jad te u postelju svali, imaš li, tko će kod tebe
 Sjedjet, obloge metat i liječnika tražiti, da te
 Podigne opet i djeci vrati i milomu rodu?
 Niti žena ni sinak zdravlja ne žele ti, na te
 Mrze susjedi svi i poznati, muško i žensko.
 Zar se čudiš, kad najviše cijeniš srebro, što tebi
 Nitko ljubavi ne da, koje zaslužio nijesi?
 A kad bi rođake, što ti ih priroda daje, bez tvojeg
 Napora htio usvojiti i čuvat u prijateljstvu,
 Jalov ti, jadniče, trud, ko kad bi na polju osla
 Čovjek učiti stao da trči poslušan uzdi.
 Nek je već jednom kraj tvom stjecanju, pa kad imadeš
 Više, uboštva manje se boj i naprezanja već se
 Kani stekavši, što si poželio, prošo da ne bi,
 Kako Umidije neki. Kratka je priča. Bogataš,
 Da je brojio novce na mjerove, ali i škrtac
 Da se nikad od roba bolje nosio nije,
 Sve se životu do konca bojao, da će ga snaći
 Nevolja i glâd; njega je puštena robinja bradvom
 Rasjekla popola, svih Tindaridâ smjelošću prva.³⁾
 „Što me svjetuješ dakle? Da živim ko Nevije ili
 Kao Nomântân?“ I opet ideš slagat sučelce,
 Što se složiti ne da; kad velim: „Ne budi škrtac!“
 Tjme ne rekoh, da raspikuća i ništavac budeš.
 Mjera je neka u svačemu, stalne neke su međe,
 S kojih ne smije nikud zastranit to, što je pravo.
 Odakle pođoh, tamo se vraćam: škrtac nijedan
 Ne hvali sebe, već rad'je one, što drugim se have,

³⁾ *Tindarida*: Klitemnestra, kći kralja Tindareja, ubila Agamemnona, pa tako je robinja ubila Umidija.

Pa se jedi, što j' u tuđe koze punije vime,
 I ne poredi sebe s većim bjednijeg svijeta
 Mnoštvom, već ovog i onog silom prestići gleda.
 Dok on ovako hrli, bogatiji uvijek mu smeta.
 Tako i vozač, konji kad s biljege pušteni s kolma polete,
 Sveder za konjima goni, što prestižu njegov, a onog
 Prezire, što je med stražnjima, te ga on prestigo veće.
 Stog ćemo malokad naći čovjeka, koji bi reko,
 Da je poživio sretno, i koji bi svršenim vijekom
 Začovoljan ko gost sit pošao iz svog života.
 Već je dosta. Da ne mniš, da sam Krispina⁴⁾ slijepca
 Okrao pisanku, sad već ni riječi dodati neću.

Preveo F. Miler.

Iz „Pisama“.

1. Sloboda i nezavisnost duše od svakoga strasnog uzrujavanja.

(Pismo I., 6.)

Duševni mir preporučuje Numiciju, koji može postići samo taj, koji
 otresavši se brige za bogatstvo, časti i slasti, teži za jedinom vrlinom; on
 pak, za što se uopćeno misli, da je vrijedno da se želi, neka bi držao za
 stvar bez vrijednosti i neka bi prezirao.

Ničem ne divit se stvar, Numicije,¹⁾ skoro je jedna
 Jedina, koja će sretna učiniti moć i uzdržat.

Žarko sunašće ovo i zvijezde i doba, što svojim
 Prolaze tijekom, otresav od svakoga straha se motre
 Gdjekoji:²⁾ a za däre zemaljske što držiš, za mora.
 Igračke, najskrajnje Indijce što i Arape čine
 Bogate, za pljesak rúkâ i poklone sklona Kvirita?
 Kako ih motrit je, kakva, što misliš, srca i lica?
 Tko boji protivna tom se, onākō se obično čudi,
 Ko i taj, što želi: nemir u oba je slučaja mučan,
 Čim zgoda nenadna jednog i drugoga poplaši. Da l' se
 Raduje ili žalosti, da l' želi il strahuje, isto j',

⁴⁾ *Krispin*: izmišljeno ime.

¹⁾ nepoznato lice. — ²⁾ Epikur i njegovi pristalice, pak rimski pjesnik
 Lukrecije Kar.

Ako, uoči l' što bolje il gôrê no se je nado,
 Pogled je ukočen njegov, a uzeto tijelo i duh.
 Mudrac bi ime luđaka zaslužio, nepravednika
 Pravednik, težio l' više no treba k vrlini bi istoj.

Ded sad srebru se čudi i mramoru staru i tuču,
 Divi se umjetninam, uz drakce bojama tirkim;
 Raduj se, što govornika pogleduje oči te trista;
 Jutrom prometan na lfg, a večerom polazi kući,
 Da na poljima ne bi u prćiju datim Mut³⁾ žita
 Nažeo više i (švanje⁴⁾ l', što prostijêga je roda)
 Radije ne bi se ti njem' no tebi on imao divit.
 Štogod pod zemljom je skrito, na vidjelo iznijet će vrijeme,
 A zakopat i sakrit, što sja se. Nek znanca te dobra
 Agripin⁵⁾ je potrijemak i Apijska⁶⁾ vidala cesta,
 Čeka te opet, da ideš, kud dospješe Numa i Anko.⁷⁾

Ako bolest ti hok i bubrege snalazi ljuta,
 Nastoj se bolesti riješit. Rad sretno si živjet (tko nije⁸⁾):
 Ako to jedina može vrlina dat, slasti se prošav
 Odvažan nastoji o tom. Vrline l' ti riječi su prazne
 A drva gaj sveti: gled', da ne domogne drugi se luke,
 S Cibirom⁹⁾ da ne saćerdâs⁹⁾ i sa Bitinijom¹⁰⁾ posô;
 Tisuća talenata nek s' dopuni, i druga jošte,
 Onda nek i treća slijedi, i dijel, što će potpunit hrpu.
 Ženom sa prćijom — znaj — i veresijom i prijateljma
 I rodnom i ljepotom obdaruje vladalac Blago
 I tko dost' novaca ima, tog Rječitost resi i Dragost.
 Bogat robovima bez novca kapadočki¹¹⁾ kralj je:
 Ne bud' ti takav! Stotínjak dat, zapitan, kabanica l' bi
 Mogo za pozornicu, odvratio j', bar kažu, Lukul¹²⁾

³⁾ nepoznato lice. — ⁴⁾ = sramote! — ⁵⁾ *M. Vipsanije Agripa* sagradio na Martovu Polju 25. god. pr. Is. trijem za šetanje. — ⁶⁾ *Apije Klaudije, cenzor*, napravio god. 312. cestu od Rima preko Teracine do Kapue. — ⁷⁾ *Numa Pompilije*, drugi, i *Anko Marcije*, četvrti kralj rimski. — ⁸⁾ *Cibira*, grad u Frižiji. — ⁹⁾ = izgubiš. — ¹⁰⁾ *Bitinija*: između Propontide i Crnoga mora, prije samostalna kraljevina, a od '75. god. rimska pokrajina. — ¹¹⁾ Nestašicu novaca učinio je kapadočki kralj *Ariobarzan III.* poslovičnom. Ona je posljedica globljenja rimskih upravitelja. Pomenuti kralj morao je plaćati na zadužnice izdate Pompeju i za njega samoga od glavarine mjesečno 33 talenta (165.000 K) samih kamata. Od Ariobarzana prešlo je rečeno zlo na nasljednike. Zato su davali Rimu dosta ne baš upotrebljivih robova. — ¹²⁾ *L. Licinije Lukul Pontik*, konzul 74., pobjeditelj Mitridatov.

„Kako bih mogo toliko? Al opet potraživ ću poslat,
 Koliko mogu“; a malo čas javi, da kod kuće ima
 Pet tisućâ kabanîcâ; nek' nešto odnese il sve ih.
 Oskudna j' kuća, u kojoj štočëg na pretek ne ima
 I gospodaru skrîta i tatîma korisna. Sam li
 Dakle imutak učinit i sretna zadržati može;
 Taj posô iznova prvi preduzîmaj, posljednji puštaj!
 Pojava ako šretna i presretna pravi i milost,
 Kupimo roba, imëna da kazuje,¹³⁾ u rebra koma
 Slijeva i nagoni time, da preko prelaza ruku
 Pružamo: „Moć tog u Fabijskom, tog je u Velînskom¹⁴⁾ znatna;
 Kom mu se hoće, tom dat on će prute¹⁵⁾ i kurulsku otet
 Bezobzîrcê bjelôkôst spram raćenja.“ „Brato“ pridaji
 „Babo“; već kako je star, svojaçi uljudno svakog!
 Dôbro l' je življenje dobro blagovanje, čím svane, kreć'mo,
 Kamo proždrljivost mami; lov lovimo, hvatajmo ribe,
 Kao Gargilije¹⁶⁾ nekoć (taj momcima između ljudi
 Izjutra trgomi proć s punim nalagaše mrežam' i lovnim
 Kôpljima, od mnogo jedan da mazgov na oči mnoštva
 Kupljena vëpra donese), neprobaviv i naduveni
 Kupat se idimo ništa na pristojnost ne pazeć, pravo
 Građansko vrijedni izgubit,¹⁷⁾ veslari zli itačkog onog
 Uliksa: njima je preča domâjê naslada bila
 Zabranjena.¹⁸⁾ Bez šale l' ništ' i bez ljubavi nema
 Ugodno — Mimnermov¹⁹⁾ sud je —, u ljubavi živi i šali!
 Živi, bud' zdravo! Od ovog poznadeš li zgodnije nešto,
 Saopći iskren il ovim okôristider se sa mnóm!

Preveo Jos. Benaković.

¹³⁾ *Natjecatelj* (za časti) morao je ići k poznatim i nepoznatim ljudima i moliti za glas i utjecaj na druge. Ne poznajući svih ljudi služio se t. zv. kazivačem imena, koji mu je morao naprijed reći ime biračëvo, da ga može pozdraviti i ruku mu stisnuti. — ¹⁴⁾ kotaru. — ¹⁵⁾ pored bjelokošću obloženih stolaca za zaklapanje službeni znak viših činovnika. — ¹⁶⁾ nepoznato lice. — ¹⁷⁾ „Svladanim stanovnicima etrur. grada *Cere* ukrali su Rimljani za znak sramote izborno pravo.“ „Pločama ceritskima nazvane . . . , jer su cenzori nalagali, da se u njih unose imena onih, koje bi žigosanja radi lišavali prava glasa.“ — ¹⁸⁾ Slijepi prorok teb. *Tiresija* i *Eejka Kirka* rekli su Odiseju, da se kloni ostrva, na kome su bila *Heljèva* govëda. Ali on popusti drugovima, koji su htjeli, da umorni počînu ondje, pod tom pogodbom, da se zakunu, da ne će u njih dirati. Ne mogavši radi duhanja *Nota* dugo dalje otploviti, zakolju ih ipak nekoliko, dok je spavao Odisej. Gl. Hom. Od. XII., 260.—365. — ¹⁹⁾ *Mimnermo* iz Kolofona, elegički pjesnik (nježna ljubav i bolna sjeta), cvao u početku 6. v. pr. Kr.

2. Pohvala seoskoga života.

(I. 10.)

Fusku, što ljubi grad, evo ovim pozdravije šaljem
 Ja, što ljubim selo, dakako jedino u tom
 Različan od njeg; drugim u stvarma smo skoro blizanci.
 S bratskim dušama mi — što jedan, to jednako drugi
 Odbija ili prihvaća. Mi smo ko golubi stari,
 Koji se znadu: ti čuvaš gnijezdo, ja ubavo selo
 Hvalim svoje i potok, mahovito kamenje i gaj.
 Što ćeš? Ja ti živim ko kralj, čim ostavim ono,
 Što vi do neba svojom pohvalnom dižete vikom.
 I ko odbjegli rob popovskih¹⁾ ne ću kolača,
 Već se nad pogače s medom hljeba sada zaželjeh.
 Ako treba da živiš, kako je s prirodóm skladno,
 I odabereš kućište, gdje ćeš udarit dom svoj,
 Znaš li zgodnije mjesto, već što je blaženo selo?
 Gdje ti je blaža zima, gdje li ugodniji zračak
 Hladi žestinu Pasju i dob bijesnog Lava,²⁾
 Kad ti jedamput njega suncé dohvati žarko!
 Gdje pretrgava manje sanak ti zavidna briga?
 Vonja li trava il krasi manje od libijskog³⁾ piljka?
 Čišća l' po ulicam' voda probija olovne cijevi⁴⁾
 Nego li ona, što žubor-potokom niz dō rominjā?
 Istina, stvara se gaj i među šarenim stupljem
 I hvali stan, s kog vidik se širi na prostrana polja:
 Prirodu vilama tjeraj, udilj će ipak se vratit
 I krivo gnušenje⁵⁾ kradom će pobjediteljica svladat.
 Ne će taj, što ne umije sidonski⁶⁾ vješto raspoznat
 Grimiz od akvinskog lišaja, što ga upija runo,
 Sebi tu štetu svoju sigurnije uzeti k srcu.
 Nego onaj, što ne zna istinu od lazi dijelit.
 Koga zanosi sreća više, nego što treba,
 Njega će promjena boljet. Čemu se diviš, napustit
 To ćeš nerado. Kani se velikih stvari! Životom

¹⁾ *popovskih*: kao rob svećeničkog zbora, koji je pobjegao, jer je sit žr-
 tvenih kolača. — ²⁾ *Lava*: u znak Lava zalazi sunce 23. srpnja te nastaju
 Pasji dani. — ³⁾ *piljak*: mozaik od mramora. — ⁴⁾ *olovne cijevi*: vodovod. —
⁵⁾ *gnušenje*: gađenje na seoski život. — ⁶⁾ *sidonski*: pravi grimiz spram obične
 crvene boje iz Akvina (u Laciju).

Možeš u kolibi kralje nadvisit i kraljevsku svojdbu.
 Jelen spretniji borbi konja sa paše skupne⁷⁾
 Gonio, dok u boju dugotrajnom slabiji pomoć
 Čovjekovu ne zatraži i primi uzde na sebe.
 Al kad pobjednik pogna junački neprijatelja,
 Nit jahača sa leđa nit s gubice otrese uzde.
 Tako, tko se boji siromaštva, nema slobode
 Vrijednije od zlata; on gospodara podlo ti nosi
 I robovat će dovijek, jer malim ne zna se služiti.
 Tko spram imutka ne živi, taj, ko cipela kad je
 Koji put veća od noge, posrće, manja ga žulji.
 Veseo s svojom sudbinom mudro, Aristije, živi
 Pa mi praštati nemoj bez kazni, ako se čini,
 Da ne prestajem zgrtati više, no što je dosta.
 Novac sabrani ili je nama gospodar il sluga,
 Al je bolje, za užem⁸⁾ da ide, no da ga vuče.

Ovo kazivah u però za trošnim hramom Vakune⁹⁾
 Za te vesele volje, samo još ti da si sa mnom,

3. Pjesnik šalje Augustu prvu zbirku odâ.

(I. 13.)

Kako na polasku već te često i dugo učah,
 Augustu ovaj zapečaćen smotak, oj Vinije,¹⁾ predaj,
 Ako je zdrav mi i veseo, ako ga napokon iste;
 Da od revnosti za me ne bi pogriješio, mržnju
 Knjigam' mi pribaviv kao poslušnik previše nago.
 Ako te hartije moje teret baš preveć utišti,
 Rad'je ga baci, nego da ga, kud rekoh, odneseš
 I ko magare samarom lupiš²⁾ i Azine oca
 Pridjev da obrneš na rug i razgovor postaneš svijetu.
 Prolazeć uvalom, strmcem i lokvom upri se dobro,
 Al čim naumljen prevališ put i prispiješ tamo,

⁷⁾ 34.—38. basna, koju je Stesihor pripovijedao sagrađanima Himeranima, kad su okrutnoga Talarisa birali za tiranina (vladaoca) oko god. 560. — ⁸⁾ za užem: kao kakva životinja, a ne da novac vuče nas. — ⁹⁾ Vakunâ: stara boginja sabinska.

¹⁾ Vinije Azina: u šali ovdje prikazan kao rob; obrnuto ime bilo bi smiješno i za porugu kao: Magare Vinije. — ²⁾ lupiš: i breme zbaciš.

Lijepo teret ćeš pazit, da ne bi slučajno svežnjic
 Knjiga pod pazuhom držo, kao što seljanin janje.
 Il ko Pirija³⁾ pjana klupko ukradene vune
 Il ko podgradac⁴⁾ gost, sa šešišrom što papuče drži.
 I ne pripovijedaj svakome, kako se uznoji noseć
 Pjesme, koje su vrijedne zanimat Cezaru oko
 I uho. Samo te molim lijepo, miči se naprijed.
 Pođi sad zbogom! Pazi, ne posrći, pošiljku čuvaj!

4. Pismo Pizonima¹⁾ ili o umjenju pjesničkom.

(II. 3. 1.—178., 189.—469, 472.—476.)

Pojedine ljepote ne podaju još lijepe cjeline, za nju treba jedinstva u sastavu.

S glavom kad bi čovječjôm slikar šiju od konja
 Spojiti htio od kojekuda skupivši ude
 I to sve pokrio različnim perjem, u crnu i ružnu.
 Da se svršava ribu žena lijepa odozgo:
 To da vam dâ tko gledat, bi l' smijeha uspregli se, braćo?
 Vjerujte, Pizoni,¹⁾ na tu će sliku sasma bić nalik
 Knjiga, u kojoj se puste utvare grade ko tlapnje
 U bolesnika, te ni glava ni noga ne liči
 Liku jednome? „Pjesnik i slikâr imâhu uvijek
 Jednaku povlast, da stvarati smiju, što im je drago.“
 Znamo i tu slobodu istemo ni pa i damo,
 Ali nikako da se s divljim pitomo pari,
 Ni da se zmije s pticama sljube, s tigrima janjci.
 Veličajnu većinom početku, što velike stvari
 Obriče, jedna i druga s' prišije grimizna krpa,
 U svu šir da se sjâ, kad Dijanê žrtvenik i gaj
 I vijuganje potoka hitra kroz ubave râvni
 Ili rijeķu Pen il dažnu opisuje dugu;
 Al tad tomê ne bješe mjesto. I možda čempres²⁾
 Naslikat znadeš. Al na što, kad razbi se brod pa stradâlac

³⁾ *Pirija*: izmišljeno ime robinje. — ⁴⁾ *podgradac*: kad dođe u goste, mora sam držati šešir i potplate, jer nema svoga roba, da ih čuva, dok se gozba svršî.

¹⁾ *Pizoni*: otac i dva sina. — ²⁾ *čempres*: ne pristaje na sliku, koja prikazuje čovjeka živa.

Ispliva i za novac se slikat dâ? Amforu³⁾ začneš
 Graditi: zašto ti na kotaču izlazi krčag?
 Ukratko: djelo svako jednostavno budi i jedno.
 Pjësniċâ nas većina, oj oće i sinovi vrijedni,
 Što je pravo, ne znamo: hoću da budem kratak,
 I bivam nejasan; tegnem za skladnim, ali me snaga
 Izda i polet; nadut je, tko na visoko sjekne;
 Zemljom puže, tko preveć se oprezan boji oluje;
 Tko šarolik bit želi, čudo stvara jedinstva:
 U šumi slika delfina, u morskim valima vepra.
 Zabludi vodi strâh od griješke, gdje umjećê nema.
 Onâj će vajar na uglu Emîlijevoj skoli⁴⁾
 Od mjedi nokte vješto izradit i mekanu kosu,
 Al u cjelokupnom nesretan djelu, jer složit cjeline
 Ne zna. Taki ja, kad bih što pjevati želio, ne bih
 Volio biti negoli živjet krivonos, pa bio.
 Inaće krasan očiju crnih i crnijeh vlasi.

O biranju izriċaja i o jasnu poretku.

Vi, što pišete, prema silama birajte svojim
 Građu i razmišljajte dugo, ramena što mogu
 Podnijet i nè moċu. Tko spram snage odâberê stvar si,
 Njega ni rječitost ni rêd jasan ostavit ne će.
 To je bitnost reda i dražest — il se ja varam, —
 Da već sada rekneš, što sada već treba da kažeš.
 A mnogo štošta ovčas odgođiš, ispustiš zasad.
 Neka tankoćutno, oprezno rijeċi bira, nek ovu
 Voli, od one zazire pjesnik obrêċenê pjesme.
 Krasno ćeš reći, kad od rijeċi obiċne zgodnijem spojem
 Uċiniš novu. Ako li sluċajno ustreba novim
 Rijeċmâ izraziti pojmove nove, morat ćeš rijeċ
 Stvorit, što potpasâni je Ceteg⁵⁾ još ne ċu, a tu ćeš
 Dobit slobodu, ako se njome okoristiš skrovno.
 I nove rijeċi, skoro građene, nać će priznanje,
 Iz grċkog ako izviru vrela, a izvode s' trijezno.
 Hoće li Rimljanin Vergiliju i Variju kratit,

³⁾ *Amfora*: velik sud od 26 l; *krċag*: obiċan vrċ. — ⁴⁾ *Emîlijeva škola*: za gladijatore. — ⁵⁾ *Ceteg*: uopće Rimljanin iz staroga doba, kad se mjesto košulje pod togom nosio zaslon.

Ceciliju⁶⁾ što dade i Plautu? A mogu li nešta
 Malo privrijediti, zašto mi krate, kad Enije, Katon
 Govor obogatiše otaca i za stvari-riječi
 Stvoriše nové? Bilo je prosto i uvijek će biti,
 Riječ da gradiš, znak sadašnjosti što nosi na sebi.
 Kao što šuma lišće mijenja ljetu pod konac
 Gubeći prvašnje: övetsälê⁷⁾ riječi tako
 Propadnu i ko mladice cvatu i začile nove.
 Mi i sve naše smrti smo podložni; štitió Neptun,⁸⁾
 Kopnom obuhvaćen, sada lađe od sjevera burnog —
 Kraljevsko⁹⁾ djelo! — il močvara, nekad veslanju spretna,
 Hranila građé sad bližnje i plug ćutjela teški,
 Il rijeka promijenila tijek, usjevom štetan,
 Na bolju svrnuta stazu: smrtnička propast će djela,
 Kamo da riječi čast i vrijednost ostane trajna!
 Mnoge opet će iznić, što veće propaše; past će,
 Koje sada vrijedê, ako to navika hoće,
 Koja je jeziku sudac i zakon i pravilo svako.

O stihu i duhu pjesme.

Kojim se mjerilom vodā i kraljeva junačka djela
 I tužni ratovi mogu opisat, pokazó je Homer.
 U stihe nējednako¹⁰⁾ se spojene tužaljka prvo,
 Poslije još se čuvstvo úklopilo smirenih želja.¹¹⁾
 Ali malenu tko je elegiju iznio prvi,
 O tom se pru učenjaci i raspre još ne riješi sudac.
 Ljuti Arhiloha bijes je njeg'vim družó jambom;
 Ovu prihvati stopu smiješna i ózbiljna igra,¹²⁾
 Jer je za razgovor spretna i jaka nadvikati buku
 Naroda i ko rođena za prikazivanje radnje.
 Uz strune Muza nam bogove, bogova djecu, šakača,
 Pobjednika i konja u utrci prvog, mladica
 Jade i razbibrigu vino pjevati dade.¹³⁾

Izvjescni kad ja značaj i boju djelima čuvat
 Ne znam ili ne mogu, zašt' da me pjesnikom zovu?

⁶⁾ *Cecilije Stacije*: pjesnik komedija, savremenik Enijev. — ⁷⁾ *övetsäle*: zastarjelo. — ⁸⁾ *Neptun*: more; mulom (nasipom) zaklonjena luka. — ⁹⁾ *Kraljevsko*: veličanstveno. — ¹⁰⁾ *nejednako*: elegički distih. — ¹¹⁾ *smirenih želja*: ljubavna elegija i epigram. — ¹²⁾ *igra*: komedija i tragedija. — ¹³⁾ *pjevati dade*: himne, ditirambe, epinikije, popijevke.

Zašto od krivoga stida ja volim ne znat no učiti?
 Tragičkim stihom komička stvar se prikazati ne da;
 Opet ne podnosi gozba Tijestova,¹⁴⁾ da nam se stihom
 Opjeva priprostim, što no šaljivoj pristaje igri.
 Neka je sve na onome mjestu, koje mu ide.
 Ali i komedija katkada podigne glas svoj,
 Pa se razjaren Hremo¹⁵⁾ svađa bujicom riječi,
 Dok većinom tragički Telef i Pelej¹⁶⁾ sve zborom
 Običnim tuže, kad jedan se i drugi ubog i prognan
 Okani kićenih riječi sve podrug stope dugaćkih
 Hoteć jadanjem svojim u srce dirat gledača:
 Nije dost', da su pjesme lijepe; slađahne nek su
 I duh neka slušaču zanesu, kudgod im je volja.
 Ko što se lice čovječje smješljivo smije, baš tako
 S plačnijem plače. Želiš li, ja da zaplačem, treba
 Prvo tebe da boli, tad tvoj će me, Telefe, dirnut
 Il tvoj, Peleju, jad. Kad neskladne besjede zboriš,
 Il će osvojiti me drijem il smijeh. Žalosne riječi
 Bolnu pristaju licu, srditu pune puncate
 Prijetnja, veselu šaljiv, a strogu ozbiljan govor.
 Prema prilici svakoj iznutra nas priroda prije
 Udesi; il nas veseli ili nas nagoni u gnjev
 Ili teškom nas tugom gnjavi i pritište k zemlji,
 Onda tek pokrete duha jezik izražava tumač.
 Ako su riječi onog, što zbori, prilikam' sprotne,
 Grohotom će se nasmijati vitez rimski i pjesak.¹⁷⁾
 Bit' će razlika silna, da l' bog koj' zbori il junak,
 Da li vremešan starac il vatren u naponu snage
 Mladić, odlična da li gospa il dadilja vrijedna,
 Trgovac skitnik il obrađivač zelene njive,
 Kolšanin ili Asirac, u Tebi rođen il Argu.

O građi i značajima drame.

Il se predaje drži il smišljaj, o sebi što j' skladno!
 Ahila ako dičnog ko pisac prikažeš opet,
 Junačan, ljut, neumoljiv i žestok nek kaže, za njega
 Zakon da s' rodio nije, sve neka oružjem traži.

¹⁴⁾ gozba *Tijestova*: predmet jedne tragedije Euripidove. — ¹⁵⁾ *Hremo*: lice u komediji. — ¹⁶⁾ *Telef i Pelej*: lica u tragediji. — ¹⁷⁾ *vitez i pjesak*: odlični i prosti svijet.

Mèdeja neka je nëobuzdàna, plačljiva Ina,
 Ija skitna, Iksiôn nevjera, žalostan Orest.
 Ako nepròkušàno na pozornicu izneseš
 I novo lice stvoriti pregneš, neka je isto
 Do kraja, kako s početka izidé, dosljedno sebi.
 Teško je građu skroz izmišljenu životom nadàhnut,
 Lakše ćeš pjesmu o ilijskom boju ü éine složit,
 Nego da prvi neobrađen, nepoznat predmet izneseš.
 Obràđena jur građa će s pravom postati tvoja,
 Ako se samo ne môtàš običnim, širokim krugom,
 I ne nastojiš riječ po riječ prenositi ko tumač
 Vjerni i slijedeć ropski drugog ne zapadneš u škrip,
 Odakle strah ti il sastav djela noge izvući
 Ne da. I počinjat nemoj ko pisac kiklički nekad:
 „Prijamovu ću opjevat kob i preslavni poboj. . .“
 Što će nam, toliko zinuv, taj obèčalac donijet?
 Brdine rađaju, ali porod — miš će bit smiješan.
 Kako je bolje onaj,¹⁸⁾ što nezgrapno ne slaže ništa:
 „Pjevaj mi, Muzo, junaka, u vrijeme po propasti Troje
 Koji od mnogijeh ljudi život i naselja vidje. . .“¹⁹⁾
 Ne za svjetlošću dim, već za dimom svijetlo nam davat
 Misli, da bi se redom čuda prikazala divna:
 I Antifat²⁰⁾ i Skila i Kiklop i Hàribda s njime.
 Ni Diomédov povrtak on od Meleagra smrti²¹⁾
 Niti od blizanaca ti vojnu započinje trojsku.
 Uvijek svršetku hiti²²⁾ i u srèdinu stvãri,
 Ko da su poznate, on slušaća zanese, a ono
 Pušta, što misli, da pričajuć ne bi mogo ukrasiti;
 A zna i izmisliti, tako s lažju istinu mijesati,
 Da se s početkom sredina, sredinom podudara konac.
 Ti sad poslušaj, ja i narod sa mnom što ište!
 Ako si željan pljeskača, što čekati će sjedeć, dok zastor

¹⁸⁾ *onaj*: Homer. — ¹⁹⁾ *vidje*: početak Odiseje. — ²⁰⁾ *Antifat*: kralj ljudozdera Lestrigonaca, među koje je Odisej na povratku od Troje dospio, kad ga je kralj vjetrova Eol sa svoga ostrva otjerao. — ²¹⁾ *smrti*: jer je od Meleagrove smrti do Diomedova povratka iz rata protiv Tebe prošlo mnogo godina, a tako i od rođenja blizanaca Kastora, Poluksa i Helene, koju je ugrabio Paris. — ²²⁾ *uvijek hiti*: Ilijada opseže samo 51 dan desete godine trojanskoga rata.

Padne²³⁾ i ono: „Pljeskajte vi!“ dok zavikne pjevač,
 Valja ti uzeti na um značaj svakoje dobi,
 Dati, što čudi promjenljivoj, godinam' pristaje onim.
 Muškić, koji već zna izgovarat riječi i nogom
 Sigurnom stupati, želi s vršnjacima igrat se i sad
 Sve bez razloga plane, sad pomiri s' — svak čas se mijenja.
 Mladić golobrad, od kog se jedva uklonio čuvar,²⁴⁾
 Konju se raduje, psu i rudinê²⁵⁾ prisojne travi,
 Pravi nâzlobřz; opomeni ga, okosi s'; svoju
 Za korist slabo ti mari, a novac rasipa silno;
 Poletan, strastan je; ono, što ljubi, zapušta brzo.
 A dob muževna i čud promijeni težnje, te ona
 Blago i prijateljstvo si traži, za častima ide;
 Čuva se činiti, što bi naskoro morala mijenjat.
 Mnoge neprilike snalaze starca, budi što stječe,
 Pa kad je stekao, jadan se uspreže — strah ga uživat —
 Budi što rãđi sve posle sa strahom, hladno, pa krsma,
 Nade dugotrãjnê gaji, mlitav je, željan budućnost
 Znati, nesnosan; tuži se, hvali prošla vremena,
 Kad je dječakom još bio, a kudi i kãrã mlađe.
 Ljeta, što dolaze, mnogo ugodno sa sobom nose,
 A mnogo prolazeć nama otimlju: neka se zato
 Uloga staračka ne da mladiću, ni muževna dječku.
 Drž'mo se udilj tog, što je pristalo dobi i zgodno!

Pojedini napuci za tragediju. Pjesnik ima na pameti tragediju atičku, za kojom se povela rimska.

Neka ni manje ni više od pet čina ne broji
 Drama, što hoće, svijet da je traži i ponovo gleda;
 Nek se ne pojavi bog,²⁶⁾ kad čvor se ne zamrsi vrijedan
 Njegove pomoći; neka ne besjedi četvrti glumac.

Ulozi glumca i zadátku njegovu zbor nek
 Priskoči, ali pjesmom da ne prekida čina,
 Ako ne pomaže radnji i s njom se ne slaže zgodno;
 On nek bude dobrima sklon i prijazan svjetnik,

²³⁾ padne: zapravo „digne“, jer se u rimskom kazalištu zastor na početku komada spušta. *Pljeskajte*: vikne pjevač na svršetku rimske komedije.

— ²⁴⁾ čuvar: pedagog. — ²⁵⁾ rudine: Martovo polje, gdje se vježbaju mladići.

— ²⁶⁾ bog: deus ex machina.

Srdite neka miri, a očajne rado nek tješi;
 Neka hvali kratkotrajnu gozbu, spasonosnu pravdu,
 Hvali zakone i mir kod otvorenijeh vrata;
 Tajnu nek čuva i bozima neka se klanja i moli,
 Da se bijednu vrati, a oholog ostavi sreća.

Svirala, ne kao sad od taneća²⁷⁾ složena, trublji
 Takmica, nego tanka, jednostavna, s glásničã malo
 Bješe vrsna započet i popratit zbor pa još nije
 Sjedala dupkom puna glasnom zaglušala svirkom.
 Tudijer se narod — izbrojit bilo ga lako, jer bješe
 Malen — skupljao čestit, čudoređan, obraza stidna.
 Poslije, kad je on pobjednik stao razmicat zemlje,
 I prostraniji zidovi pasali gradove, kad bi
 Na práznik prosto već obdan ugađat Geniju²⁸⁾ vinom:
 Onda zãdobì glazba, napjev veću slobodu.
 A što je neuki seljak mogo razumjet, kad posla
 Riješiv se sjedaše s gradskim svijetom, prostak s gospodom?
 Time umjeći staroj živost poda i raskoš
 Svirã slobodno šeuć i pomostom²⁹⁾ halje potěžũć;
 Time i strunama³⁰⁾ glas se ozbiljnim uznio jače,
 Pa i rječitost smjela stvori neobičan govor,
 A misli, korisnom naukom bogate, što su naslutit
 Znale budućnost, ko delfijsko proroštvo sada ti zveče.³¹⁾
 Tko se tragičkom pjesmom o nezatna natjeco jarca,
 Taj i divljega, otkri naskoro satira³²⁾ i strog,
 Čuvajuć dostojanstvo, uze izvoditi šalu,
 Jer je zamamit, zadržati trebalo novošću milom
 Gledaoca, što žrtvova, opi se, odvrže zakon.
 Ali zgodno će biti, da tako preporučìš jetke
 Brbljavce satire, tako šalu da izmijeniš zbiljom,
 Bog da nijedan ni junak, što ga dovedeš — a krasna
 U zlatu, grimizu njega maločas³³⁾ gledaše svijet, —

²⁷⁾ *taneće*: žuti lim; frula je isprva bila od trske ili kosti, poslije od šimsirova drva, imala je samo 4 rupice (glasnice), glas joj bio jak kao u trube.
 — ²⁸⁾ *Genij*: dobri dub, koji čovjeka čuva od njegovog rođenja. — ²⁹⁾ *pomostom*: po daskama pozorišnim šeće svirač u dugačkim haljinama. — ³⁰⁾ *strunama*: kitari, koja je pored obične frule katkad zborne pjesme u tragediji pratila. — ³¹⁾ *zveče*: nadutim govorom. — ³²⁾ *satira*: uporedo s ozbiljnom tragedijom razvila se i šaljiva satirska igra. — ³³⁾ *maločas*: u trilogiji glume isti glumci kao u pridodanoj satirskoj igri.

Sada ne siđe prostim govorom u niske krčme,
 Il dok nizine se kloni, da ne hvata oblake prazne.
 Tragedija, kojoj ne pristaju stihovi kliski,
 Nešto će stidno ko gospođa kakva, na svečane dane
 U kolo zvana, u društvu se havit satira drskih.
 Neću, oj Pizōni, ja kao pisac satira ljubit
 Bez svakog nakita riječi i svagdanje nazive samo
 Nit ću nastojat tako se odreć tragičke boje,
 Kao da razlike nije, kad Davo³⁴⁾ s Pitijadōm smjelom
 Zbori, što je Simōna za jedan opalila³⁵⁾ talent,
 Ili boga gojēnca čuvar i pratilac Silen.³⁶⁾
 Složit ću pjesmu od poznatih riječi, da će svak reći:
 „To znam i ja“, al će se uzalud znojiti i trudit
 O istom poslu: toliko vrijedi poredak i spoj,
 Tolika znade ljepota običnim riječma pristupit.
 Fauni³⁷⁾ iz šume došli nek moga se čuvaju suda,
 Da ne govore, ko da su s raskršća, gotovo s trga,
 I da se nikada odviše nježnijem ne kite stihom
 Niti poganim i nepristōjnim buče riječma.
 Jer to vrijēđa ljude odlična, bogata roda;
 Što se kupcu pržena graška i kestena sviđa,
 Oni ne primaju ravne duše nit daruju vijencem.

Briga u metrici je potrebna, da se dostignē savršenstvo Grkā.

Poslije kratkoga dugi slog zovēmo mi jambom.
 Stopa je hitra; ona je sobom i trimetru jampskom
 Podala ime, premda se po šest ūdārâ vraća,
 Od prvog jednaki svi do posljednjeg. Nije baš dugo,
 Kad je, da bi se malko sporiji i težī uha
 Hvatao, spōndeje trajne pod očinsko primio krilo
 Snosljiv i prijazan, al im bratski ustupio nije
 Drugo mjesto i četvrto. On i u trimetru slavnom
 Akcijevu³⁸⁾ rijetko se javlja, a stihove one,
 Što ih je Enije silno teško slao na scenu,

³⁴⁾ *Davo*: previjani rob; *Pitijada*: lukava djevojka; *Simon*: zaljubljeni starac; tri lica obična u komediji. — ³⁵⁾ *opalila*: prevarila; *talent*: 4.715 K. — ³⁶⁾ *Silen*: satir, čuvar boga Bakha; dok je bio malen; veseo ćelav starac, jahao na magarcu obično pripit. — ³⁷⁾ *Fauni*: satiri. — ³⁸⁾ *Lucije Akcije*: najbolji tragički pjesnik rimski, živio u 2. vijeku pr. Is.

On objeđuje gridom potvorom prebrza rada
 Bèz svakôg mara, il da im nije zakona znao!
 Ne raspoznava svaki sudac u pjesmama nesklad,
 I dana jest sloboda nedôstôjna pjesnika rimskih.
 Zato da prevršim i pišem miloj po volji? Il bih
 Sigurno, pomno slobode se granicâ držao misleć,
 Svi da èe mane mi opazit? Tad ja ubjegoh korbi,
 Al ne zavrijedih pohvale. Grčke uzore rukom
 Vi premećite danju pa ih premećite noću!
 Istina, djedovi vaši Plauta stihove znahu
 Hvalit i šale, obómu se divili strpljivo odveć,
 Da ne velim budalasto; al sad já znam pa i vi
 Neslanu šalu razlučit od dosjetke dražesne i stih
 Pravilna zveka razabrat prstima i uhom svojim.

Nepoznatu je vrstu Kaménê³⁹⁾ tragičke Tespis⁴⁰⁾
 Obreo, vele, i na kolim' svoje iznosio pjesme,
 Što su ih pjevali, glumili lice naličiv si droždem.⁴¹⁾
 Eshil poslije njega, izumilac haljine časne
 Pa i čuvide, pomost stavi na balvane niske
 I glas učaše dizati i na kôturnu stajat.
 Stara kômêdija za njima osvane s mnogo
 Pohvale, al se sloboda provrže drskošću silnom,
 Koju je trebo obuzdat zakon; zakon⁴²⁾ se primi,
 I zbor zanijem i ružno, kad više nè smjede vrijeđat.
 Ništa ne ostaviše bez pokusa pjesnici naši
 I zaslužiše nemalu hvalu, stope što Grka
 Smjedoše ostavit i veličati domaća djela,
 Ozbiljne pisali oni pretêkstê il smiješne togate,
 Nit bi vrlinom Lacij ni oružjem slavnijem bio
 Znatniji negoli jezikom, pjesnika svakog da s trudom
 I mukom dugom brusit ne mrzi. Dajte vi svaku,
 Pômpilijeva krvi,⁴³⁾ pjesmu prekorite, koju

³⁹⁾ *Kamena*: Muza. — ⁴⁰⁾ *Tespis*: otac tragedije, uveo prvoga glumca, obreo, obrazinu (čuvidu), te je glumac mogao prikazivati različna lica. — ⁴¹⁾ *droždem*: to je činilo veselo društvo (zbor) kod t. zv. seoskih Dionisija. — ⁴²⁾ *zakon*: od god. 440. i 416. zabrani komičkim pjesnicima napadati na državnike i rugati se javnim prilikama; poslije peloponeskoga rata (god. 404.) nestalo je i zbora (kora). — ⁴³⁾ *Pompilijeva krvi*: Pizoni su lozu vukli èa od kralja Nume.

Mnogi dani i popravak mnogi ne ôkresâ ter je
Desetput popravljanu ne dotjera do savršenstva.

Jer od vještine jadne Demòkrit darovitost drži
Vrjednijom i na Helikôn pjesniku razbora trijezna
Ne da, zato dobrano ih ne mari nokte ni bradu
Rezati; osamna traže mjesta, kupke se klone:
Steći će naime glas i cijenu pjesnika, tko si
Glavu — ne bi je tri Antikire⁴⁴) mogle izliječit —
Nikad Licinu brici ne povjeri. Alaj sam luda
Ja, što svak put si pročišćam žuč u proljetno doba!
Ne bi pravio drugi boljih pjesama! Al sad
Ne marim za to, nego ću služit se brusom,⁴⁵) što gvožđe
Oštriti može, a njemu nije dano da siječe.
Ništa ne pišući sam, pokazivat ću zadaću, dužnost,
Otkle nam dolaze sredstva, što l' pjesnika odgaja, stvara;
Što se smije, što ne; kud znanje vodi, kud bludnja.

Odakle pjesniku sredstva, t. j. bogatstvo misli?

Dobru pisanju razbor i vrelo jest i počelo.
Građu ti mogu pokazat spisi sokratske škole:⁴⁶)
Ako usvojiš građu, i riječi rado će slijedit.
Tko je naučio, domu što duguje, što prijateljma;
Kako li ljubiti valja oca, brata si, stranca;
Što je vijećniku dužnost, što l' sucu; koja je vođe
Zadaća poslanog u rat: taj će zaista znati
Podat svakome licu ulogu, doličnu njemu.
Učenom pjesniku kazat ću, neka na uzor života
I ćudoređa pazi i otud glas izvodi živi.
Katkada drama divna sa misli i značaja vjernih
Ali bez dražesti, bez krepkoće i bez umijéca
Narod bolje naslađuje i zaustavlja dulje
Negoli stisi bez misli — samo brbljarije zvonke.

Što odgaja i stvara pjesnika?

Grcima Muza um, Grcima glatku podade riječ —
Njima, što ničega osim slave ne bjehu željni.

⁴⁴) *Antikira*: gradić na istoku srednje Grčke, odakle potječe kukurijek, kojim su liječili ludilo. — ⁴⁵) *brusom*: kritikom za uputu drugih. — ⁴⁶) *sokratske škole*: filozofijsko obrazovanje.

Rimski dječaci as⁴⁷⁾ se dugim uče računom
 Dijelit na dijelova sto. „Albinov neka mi rekne
 Sin, što ostane, uzmem li od pet dvanajstina jednu.
 Već si mi mogao reći!“ „Trećina“. „Dobro! Imutak
 Znat ćeš čuvat. A ako se doda dvanajstina, što je?“
 „Pola“. — Kad takova jednom rđa, skrb o dobitku,
 Dušu nam obuzme, zar će se moći graditi pjesme
 Vrijedne cedrova ulja⁴⁸⁾ i čuvanja čempresom glatkim?

Što se smije, a što ne smije.

Ili koristiti pjesnici žele il naslađivat
 Ili spojiti, što je u žicu ugodno, s dobrim.
 Učio ti štogod, bud' kratak, nauka željan
 Duh da brzo razumije riječ i dobro je pamti.
 Čega je previše, sve to iz prepunih grudi istječê.⁴⁹⁾
 Smišljeno zabave radi neka je istini slično:
 Neka ne traži drama, da s' vjeruje, njoj što je volja,
 I nek iz Lamije⁵⁰⁾ site ne vadi djeteta živa.
 Stariji ne ljube ono, što plodne pouke nema;
 Ponosni Ramni⁵¹⁾ opet za ozbiljne ne mare pjesme.
 Svi su za onoga, koji ugodnim korisno složi,
 Zabavom čitaocu i poukom zajedno služeć.
 Takva će knjiga Sozijem⁵²⁾ donijet novaca, prijeć će
 More i piscu slavnom dug će stvoriti vijek.
 Ipak imade mana, koje bih rado i prostit.
 Ne da ni žica glas, što volja i ruka ga ištu:
 Tražiš krupan, a ona te prečesto ponuđa sitnim;
 Ni luk uvijek ne će pogoditi, čemu se grozi.
 Ako je pjesma većinom krasna, neke me ne će
 Griješke uvrijedit, štoto ih zgrješih nebriga, il se
 Priroda ljudska baš slabo pazila. Što dakle slijedi?
 Prepisivaču, kad udilj istu pogrješku pravi,
 Ma opomenūt bio, nema proštenja. Pjevaču
 Ja se smijem, kad svaki put istu promaši žicu;
 Tako mi onaj, što mnogo kviri, vrijedi ko Heril,⁵³⁾
 Kome sa smiješkom se čudim, kad dva triputa je valjan,

⁴⁷⁾ as: dijeli se na 12 uncija, dvanaestina = 27:39. — ⁴⁸⁾ cedrova ulja: njime se nakvase knjige, da ih moljci ne izjedu. — ⁴⁹⁾ istječê: iščezne, zaboravi se. — ⁵⁰⁾ Lamija: njome plaše djecu, da će ih proždrijeti. — ⁵¹⁾ Ramni: patriciji. — ⁵²⁾ Soziji: najznamenitiji knjižari u Rimu. — ⁵³⁾ Heril: loš pjesnik.

Al se ljutim, kadgod mi vrsni podrijema Homer;
 Premda se veliku djelu i san potkrasti može.
 Pjesma je kao slika: nekâ ti više se sviđa,
 Kad si joj blizu, neka, kad dalje se odmakneš od nje;
 Ova ti ljubi tamu, onu spram svijetla de gledaj,
 Jer se ne boji oštra uma duhovita suca.
 Ova se sviđi jedamput, a ona će s' desetput sviđat.

Kud znanje vodi, kuda li bludnja?

Stariji ti oj mladiću, premda očeva riječ te
 Dobru odgaja i sam si razborit, riječi ove
 Drž' u paméti, da nekim stvarma se donekle s pravom
 Može popuštati: pravnik neki i odvjetnik srednje
 Ruke nema vrsnoće rječitog onog Mesale⁵⁴)
 Niti znade tolikô, kolikô Kascelije Aulo,⁵⁵)
 Ali je ipak u cijeni; srednjim pjesnikom biti
 I ljudi brane i bogovi pa i knjižarski izlog.
 Kako za stolom inače ugodnim glazba ne prija
 Raskladna ni pomast gusta ni mak, sa sardinskim⁵⁶) medom
 Pomiješan, jer se ručak poručati mogo i bez tog:
 Tako i pjesma rođena, stvorena, duši da godi,
 Čim s visine malko se spusti, na nisko padne.
 Tko se igrati ne zna, igrišnih kâni se sprava;
 Nevješť lopti, kolutu, obruču miruje lijepo,
 Da krug gusti gledača se s pravom nasmijo ne bi:
 Ipak stihove gradi, tko ne zna. Zašto i ne bi?
 Slobodan jest i plemić, dapače ocijenjen svotom
 Viteškog⁵⁷) reda, a na poštenju ljage mu nema.

Proti Minervinôj⁵⁸) volji nit zborit ćeš što, a ni tvorit:
 To je mišljenje tvoje, to sud tvoj. No kada bi ipak
 Što napisao jednom, to nek do uha dođe
 Meciju,⁵⁹) ocu i meni, i devet ljeta nek leže
 Listovi dobro spremljeni; što još izdao nijesi,
 Možeš zatrti — riječ poletjela ne zna se vratit.

⁵⁴) *Mesale*: Korvina. — ⁵⁵) *Kascelije*: slavan pravnik u 1. vijeku. —

⁵⁶) *sardinski med*: gorak. — ⁵⁷) *viteškog reda*: bogat, morao imati bar 400.000 sesteraca (K 80.000). — ⁵⁸) *Minerva*: boginja umjenja. — ⁵⁹) *Mecije Tarpa*: priznat kritik.

Pjesništvo je isprva sadilo u čovjeka ćudoređe, a s vremenom stalo služiti raznim svrhama.

Ljude divljake Orfej svećenik, bogova tumač,
 Odvрати od života surova i od ubistva;
 Zato se reklo, da tigre miri i lavove bijesne;
 Reklo se, da i Amfion, tebanskog grada osnivač,
 Kamenje miče zvecima lire i krasnom ga pjesmom
 Upravlja, kud mu se hoće. Nekoć mudrost bi ovo:
 Od općih stvari odvojiti lične, od svetinja svjetske,
 Kuditi bezrednu ljubav, oženjenijem davati
 Prava, gradove dizati, u drvo zakone rezati.
 Tako stekoše ime i čast božanski pjevači
 I pjesme njihove. Nakon onijeh poslije Homer
 Slavni i Tirteji slobodiše pjesmom junačka sreća
 Na boj Martov; stihom su se izricale gatnje,
 Njim se kazivao put životu; pijerskim pojem⁶⁰⁾
 Milost se tražila kraljâ, obréla igra se dramska,
 Odmor⁶¹⁾ od duga rada: zato se kitari vješte
 Muze stidjeti nemoj nit Apolona pjevača:

Kako ćeš doći do savršenstva pjesničkoga?

Pitali ljudi, da li pjesma biva od prirode krasna
 Ili umijjećem. Ne znam ja, što bi nauka mogla
 Bjež dâra bogata, duh što li sirov: jedno ti traži
 Pomoć drugog i tako se s njime sljubljuje bratski.
 Tko se biljege domać željene utrkom mari,
 Mnogo taj se mladićem mućio, znojio, zebo,
 Čuvalo se ljubavi, vina. Svirač, za pitijjski što se
 Natječe vijenac, prije se učio, meštra se bojo.
 Sada dosta je reći: „Divne pjesmice slažem,
 Posljednjeg⁶²⁾ spopao svrab! Stog meni je bruka zaostat
 Pa još priznat, da ne znam, što istina učio nijesam.“
 Kao što vikač, što poziva svijet da kupuje robe,
 Tako laskavce pjesnik, zemljama bogat i novcem
 Danim na kamate zove, da se okoristê kod njegov.
 Pa još ako je rad čim masnim goste poslužiti,
 Za siromaha ljuta se jamčiti, i zapletena

⁶⁰⁾ pijerski poj: pjesma Muzâ. — ⁶¹⁾ odmor: glumilo se o svetkovinama.

— ⁶²⁾ posljednjeg: viču djeca u igri.

U gadne parnice izvuć, bilo bi zaista čudo,
 Da zna raspoznat u sreći pravog od lažljiva druga.
 Il ti nadario koga il kanio nešto darovat,
 Nemoj pred tog, što pun je veselja, stihova iznijet,
 Koje si složio ti, jer klicat će: „Prekrasno, divno!“
 S njih će protrnuti, pače iz prijateljskog će oka
 Suza mu kanuti, skakat će, nogom lupati o tle.
 Kako oni, što za nôvce plaću pri pogrebu, zbore
 I rãdê gotovo više od onih, što od srca žale,
 Tako se uzbudi rugač više no hvalilac pravi.
 Priča se, kraljevi sve da salijeću čašama silnim
 I silê onoga vinom, koga proniknut žele,
 Je l' prijateljstva vrijedan: tebi, kad sastavljaš pjesme,
 Ne umaklo nikada, kako lisiče ljudi.
 Kad bi što Kvintiliju⁶³⁾ ti čitao, znao bi reći:
 „Ispravi, molim, to i to!“ Ti kad bi reko, dva triput
 Da si kušao zaman i ne znaš bolje, on nato:
 „Satri stihove skovane zlo, il nakovnju vrati!“
 Kad bi ti volio branit pogrješku nego je zatrt,
 Više ni riječi ni truda uzalud gubio ne bi,
 Već sâm sebe i svoje si mogao ljubiti, ko premca
 Da nêmaš. Valjan i razborit loše će stihove kudit,
 Prigovorit će tvrdim, po hrapavim poprijeko perom
 Crnu će povuć crtu, preòhole nakite on će
 Pristrić, nukat će tebe, da rasvijelliš, jasno što nije.
 Dvoličnu riječ prekorit, označit, što promjene iste.
 Bit će Aristarh,⁶⁴⁾ ne će govorit: „Zbòg tricã zašto
 Prijatelja da vrijedam?“ Te trice u zlo će dovest
 Ozbiljno tebe, kad jednoć te pozdravi rujanje i smijeh.

O pjesniku, koji kao lud cijeni svoja djela.

Ko što se boje onog, kog svrab il žutica mori
 Ili ludilo vjersko i Dijana⁶⁵⁾ srdita, tako
 Pametni ljudi pjesnika mahнита boje se dirat,
 Bježe od njega; djeca ga slijede i nestašno gone.
 U nebo zureć dok luta, stihove sipa
 Pa ko ptičar, što za kosima gleda, u zdenac.

⁶³⁾ *Kvintilije*: pjesnik, prijatelj Vergilijev i Horacijev. — ⁶⁴⁾ *Aristarh*:
 u 2. v. pr. Is., slavan kritik teksta Ilijade i Odiseje, živio u Aleksandriji. —
⁶⁵⁾ *Dijana*: srdita goni čovjeka u ludilo.

Padne il jarugu, neka viče, što grlo ga nosi:
 „Avaj, pomozite, ljudi!“ — nitko ga izvadit ne će.
 Ushtjedne l' tkogod njemu pomoći i spustiti uže,
 Ja ću mu reći: „Kako ti znaš, da l' nije baš htio.
 Skočit ne mareći za spas?“ Pa ću mu pričati propast
 Pjesnika sicilskog. Htjede Empèdoklo,⁶⁶⁾ da bi ga bogom
 Držali vječnim, i hladne se krvi žarku u Etnu
 Strovali. Pjesniku nek je slobodno gubiti glavu.
 Tko ga sproć volje spasava, čini, što i ubilac.
 Češće već je to kušo pa izvađen opeta ne će
 Čovjekom postat i odvré žudnju glasovite smrti.
 Nije dosta jasno, zašto on stihove gradi;
 Zacijeló bit će, te bjesni kao što medvjed,
 Koji je bio jak svom kávezu rešetku razbit,
 I tjera neuka, učena svuda — krasnoslovac ljuti;
 A kog uhvati, njega i drži i ubija štijuć —
 Pijavica, tek krvi se napiv s kože što spadne.

Preveo F. Miler.

Albije Tibul.

(Oko god. 54.—19. pr. Is.)

Potekao je iz viteške porodice. U književničkom društvu slavnoga Mesale Korvina bio je najodličniji pjesnik. Kad je Mesala po nalogu Oktavijanovu imao da uredi pokrajinu Aziju, zaputi i Tibul onamo god. 30., a za dvije godine poče s njime u Galiju. Od vojničkoga života bio mu miliji život seoski, pa ga hvali u više pjesama. Umr'o je sasvim mlad god. 19. — Tibul je najveći rimski elegik, čista srca, najboljega ukusa. Njegove su Elegije sabrane u 4 knjige, ali ne potječu sve od njega; odlikuju se savršenim oblikom i sadržajem punim prirodnoga iskrenoga osjećaja ljubavi i tuge. Predmet im je pjesnikova ljubav k Deliji, koja se pravim imenom zvala Planija.

⁶⁶⁾ *Empedoklo*: filozof iz Agrigenta oko 550. pr. Is.

1. Deliji.

(I. 3.)

Kad je god. 30. Marko Valerije Mesala po nalogu Augustovu krenuo na istok, da satre ostanke vojske Antonijeve, pratio ga Tibul, ali je bolesti radi morao ostati na Korkiri, gdje je spjevao ovu elegiju, punu čeznuća za domajom. Tužnu misao na smrt u početku elegije zamjenjuje radost povratka na svršetku pjesme.

Ne ću, Mesala, s tobom ni s družim' u Egejsko more,

Ali samo vijek mene se sjećajte oj!

Ljuto oboljeh u toj dalekoj feačkoj¹⁾ zemlji:

Crna smrti, još nemoj me lakomo stić!

Molim te, crna smrti, matere ovdje mi nije,

Da mi kostiju kup sabere bijedna u skut.

Nit bi mi sestra pokádila mirisom asirskim pepel,

Nit bi razvezavši pram uz moj naricala grob.

Delije nema; kad sam se na put spremao, vele,

Da je bogove sve savjeta molila tad.

Triput ona dječaku izvuče ždrebove²⁾ svete,

S raskršća dōnese rob sigurne sreće joj glas.

Sve joj kazivalo, da ću se vratiti, al joj se nikad

Suzâ ne ustavi tok, na put kad pomisli moj.

Tješilac ja se njezin jurve oprostih na polaz,

Ali za časom čas mnogi zategnuti znah.

Il se ispričah rad ptica il drugih radi znamenja,

Ili Saturnov³⁾ dan, rekoh, da ne dâ mi poč.

Često si, često kazah na polasku, da ću postradat,

Jer se spotakoh o dver na otaj polazeć put.

Nitko ne kreći na put, nije li Amoru pravo,

Ili tkogod već zna, da mu zabranjuje bog.

Na što mi sada, Delija, Isida⁴⁾ tvoja i na što

Ručicom tolikoput onu mi potrese mjed?

Sad mi pomoz, boginjo, jer da liječiti znadeš,

Mnogi dokazuje lik,⁵⁾ gdje gođ je koji ti hram,

¹⁾ feačkoj: na Korkiri. — ²⁾ ždrebove: gatarâ s dječacima, koji u košari nose ždrebove, bilo je u Rimu mnogo na foru i na rasputici. — ³⁾ Saturnov dan: subota; kako je Saturno zvijezda nesretna, nije dobro u subotu putovati. — ⁴⁾ Isida: iz Egipta rano prenesena u Rim; kod molitve čegrtalo se po egiptaskom običaju čegrtaljkom od mjedi. — ⁵⁾ lik: zavjetne slike s natpisom.

Pa će ti moja se Delija zavjetnim molitvam' molit
 I pred svetu ti dver tkaninom⁶⁾ pokrita sjest;
 Prosute kose na dan će dvaput ti hvaliti te će
 Farskom⁷⁾ med družbom svom uvijek viđena bit.
 Meni dopusti Penate očinske štovati jošte,
 Svaki nek mjesec Lar dobija od mene kâd.
 Srećna li svijeta, dok je Saturno kraljevo njime
 Zemljom putovi još nijesu se križali tad!
 Još omorika ne bješe sinjijeh prezrela valâ,
 Nit je šireći grud⁸⁾ hvatala vjetrova dañ.
 Nit je u kraju neznamom brodar skitnik dobitka
 Tražio u svoj brod strpavši tuđinski trg.
 U to vrijeme pod jaram nijesu zaprezali bika,
 Niti je ikoji konj uzde si grizao ljut.
 Vrata u kućam' ne bješe, niti je susjedu kamen
 Ležo na njivi tad međi pokazujuć put.
 Med je iz hrasta teko, ovce su nosile same
 Puna vimena tad čovjeku bezbrižnu još.
 Niti je vojne ni srdžbe bilo ni rata, nit kovač
 Umjećom znaše zlom opaki skovati mač.
 Jupiter vlada sad, te znamo za rane, ubistva
 I brodolom ljut; stovrsna danas je smrt.
 Oče, oprost, strah me, al krive me ne plaše kletve,
 Niti mi opaka riječ na boga umaće kad.
 Ako sam kobni već svoj dovršio život, a ono
 Kostim' nad mojima nek pišu mi besjede te:
 „Ovdje počiva nemilom smrću ugrabljen Tibul,
 Kopnom i morem svud pratilac Mesale svog.“
 Ali će Venera u Elizij mene povesti,
 S nježnim kâd Amorom živ ljubazno pazih se sveđ.
 U Eliziju vječno je pjevanje i ples je vječan,
 Ptice milôpôjke tuj ljupko začínjaju pjev.
 Nesaðen darčin mirisnu koricu daje, i ružâ
 Blaženom zemljicom tom miri odasvuda cvat.
 Tu se s nježnim djevama igraju skupa mladići,
 A među njima boj Amor zapôdijevâ sveđ.

⁶⁾ *tkaninom*: platnom, jer su vunene stvari držali za nečiste. — ⁷⁾ *farski*: egipatski; Far, otok pred Aleksandrijom. — ⁸⁾ *grud*: jedra.

Tkogod je naglo ljubeći umr'o, boravi tudijer,
 Vlasim' na krasnim tom mirtov⁹⁾ vijenac je svit.
 A mjesto prokleta skrito u tmuni je vječnoj,
 Crne rijeke tok šumi okò njega sveđ.
 Tu Tisifona ljuta, zmijovlasa nemilo bjesni,
 Kleta joj družba pak razlijeće s'ovud i tud.
 Kerberu crnome s glave zmije pred ulazom sikću,
 Dveri pred mjedenom on leži i čuva je sam.
 Na kotaču se hudu brzi vrti Iksion,
 Puca za udom mu ud, vrijeđat¹⁰⁾ Junonu je zno.
 Preko devet izvališe rali Titija bijednog.¹¹⁾
 Ptice kljuju mu grud, crn mu izjedaju drob.
 Tu je i Tantal;¹²⁾ okò njeg jezero, al se ispred njeg
 Vódice izmiče val, hoće l' utazi žed.
 Danaja kćeri ljuto uvrijediše Veneru nekoć,
 Letinom¹³⁾ vodom slog prodrt napunjuju sud.
 Tudijer budi, tkogod mi ljubav povrijedi moju
 I vojništvu mi dug zaželje dà trajê vijek.
 Tebe pak molim, ostani čista, a starica pomna
 Neka na sveti stid uvijek pripazi tvoj.
 Neka ti priče priča i uz svjetiljku nek ti
 Punoj na preslici tad k niti dovezuje nit,
 Ne bi l' uz poslove trudne poslenu robinju tvoju
 Sladak osvojio san, ne bi li pustila rád.
 Tad bih banuo k tebi, ti ni slutila ne bi,
 S neba — rekla bi tad — da sam ti došao ja.
 Kakva bila, da bila, rasutih vlasi i bosa
 K meni, Delija, oj u taj poteci mi par.
 Molim bijelu Auroru, da nam na rumenim konjma
 Svijetli donese dan, dà sjâ nam Danice sjaj.

Preveo dr. T. Maretić.

⁹⁾ *mirtov*: mirta (mrča) je posvećena Veneri. — ¹⁰⁾ *vrijeđat*: za tu uvredu vrti se Iksion, kralj Lapita u Tesaliji, pripet zmijama na brz kotač u podzemnom svijetu. — ¹¹⁾ *Titije*: gorostasani sin Zemlje, bačen u Tartar, jer je uvrijedio Latonu. — ¹²⁾ *Tantal*: kralj lidijski, trpi strahovite muke, jer je zaklao sina i dao ga bogovima jesti. — ¹³⁾ *Leta*: Zaborav, podzemna rijeka.

2. Cerintu.

(II. 2.)

Čestita Cerintu i želi srećnu ljubav.

Evo godovnô! Dobrosretnju recimo riječ pred oltarom:

Tko je pristupio, nek sveti ga osvoji mûk!

Nek se na ognjištu pali tamjan, mirodije, što ih

Nama šalje ko dar prokšenog Arapa kraj.

Genije sam nek pribude, dà vidî počasti svoje;

Vijenac ukrasio sad svećene glave mu vlas!

S čela neka mu kane miris čistoga smiljka,

Kolač bio mu dar, vinca ga krijepila kap:

Pa neka tebi, Cerinte, ispuni za što već moliš.

Nu što oklijevaš? Daj moli i bit će ti sve!

Slutim, da ćeš za ljubav žene prositi vjerne —

Mnim, da su bogovi već molbi se privikli toj.

Nemoj željet zemalja, stogod ih širokim svijetom

S krepkim volcima gdje seljak obrađuje jak.

Nemoj ni to, stogod se dragulja Inđanom sretnim

Rađa, istočnu kud moru rumeni se val.

Želju ti reče — oj da bi doletio treptavim krilma

Amor i braku vam zlaćeni nosio vez,

Vez, što udilj trajao, sve dok starost vam pozna

Nabere mrštine pak kosu vam pokrije snijeg.

Tad nek osvane djedu godovno; poroda dalo,

I do koljena ti igrala dječice množ!

Preveo *F. Miler.*

Seksto Propercije.

(o. 47.—15.)

Rodom iz Asisija u Umbriji živio je u Rimu od onoga, što mu nije oteto, kad je Oktavijan dijelio zemlje među svoje voj-nike. Prijateljovao je s Vergilijem, Horacijem, Ovidijem, a pripadao je kolu Mecenatovu. Umr'o je oko god. 15. pr. Is. — Njegové Elegije u 5 knjiga same su ljubavne, pune umnih misli, žarka osjećaja i žive mašte; katkad su tamne i teško razumljive, jer se pjesnik odviše držao aleksandrijskih pjesnika, poimence Kalimaha, te se i sam nazivao rimskim Kalimahom.

1. Cintiji.

(I. 18.)

U zabitnu kraju tuži se pjesnik, što je Cintija prema njemu hladna: sumnja li o njegovoj vjernosti? Nije li joj svoju ljubav dovoljno dokazao? Ali i ovako on će je ljubiti.

Dä ta zabitna mjesta, što mukom o tužnjavi muče,
 I pusti evo gaj zaprema Zefirov dah:
 Ovdje bez prijekora smijem tajne iznositi bole, —
 Samo da kamen mi sâm riječi očuvati zna!
 Kako da, Cintija moja, o nehaju protužim tvome?
 Otkle mi, Cintija, daš, sada da započnem plač?
 U miljenike me srećne maločas brojili ljudi,
 Sada u ljubavi gle crno zapisa me ti!
 A što skrivih tolikô? Koj' mi te promijeni grijeh?
 Nova djeva zar uzrok je tuži ti toj?
 Tako mi s' vratila lako, kako drugoj nijednoj
 Lijepe nožice krok ne kroči na prag mi moj!
 Makar si s hola mi mnogu zaslužila gorku od mene,
 Opet ne će mi jed biti baš töliko ljut,
 Te bi s pravom ja vječni bio ti bĳes, a plačem
 Očima tvojim bi sjaj grdio suzicâ tok.
 Jer se oglašujem slabo, žar ljubavi otkad se sleže,
 Nikakve l' vjere se kriĳ ne kida s usta mi stog?
 Ima li ljubavi kakve u debla, svjedokom ćeš biti,
 Bukvo i bore mi ti, arkadskom Panu sveđ drag!
 Kölikoput mi — ah! — riječi odjekuju laganom sjenom
 Vašom, i u koru vam „Cintija“ bilježim ja!
 Eto kolikô mi briga zadade nepravda tvoja, —
 Samo mi dobro je jad tihijem vratima znan!
 Svaki ti, ohola, nalog sa strahom vršit sam vičan,
 Ni na kakav ti čin glasno se ne tužim ja.
 Zato me šikara gorska i stijene studene grle,
 Divlja mi stazica tvrd stere za počinak log.
 I štogöd pripovijedat tužaljke umiju moje,
 Pticom' milopöjkam' ja moram kazivati sâm.
 Ali kakva si, da si, — Cintijom šume nek ječe,
 Svaka samotna hrid za ime tvoje nek zna!

2. Korneliji.

(IV. 11.)

Ova je elegija dobila ime „kraljica elegija“. Oblik joj je nadgrobni epigram, koji je proširen u govor. — Kornelija, kei Publija Kornelija Scipiona Nazike i Skribonije, druge žene Augustove, bila je žena Lucija Emilija Paula Lepida. Umrta je god. 16. pr. Is. — Pokojnica govori mužu.

Prestani, Paulo, suzama grob moj uznemirivat:

Nikakim molbama već vrata ne otvora smrt.

Kada je duša jednom podzemskoj dopala vlasti,

Od krutog željeza tu vodi strahoviti put.

Ma ti i doprle molbe do boga mračnijeh dvora,

Suze tvoje će žal svakako popiti gluh.

Bogove gornje zavjeti ganu; dinar¹⁾ kad uzme

Prevoznik, zeleni hum groban zatvorit će mrak..

Tako tužne zapojaše trube, kada je mene

S mrtvačkog odra mog skinuo nemili luč.

Što mi je prudio sa Paulom brak, što l' djedova²⁾ slavlja

I što zalozi³⁾ svi glasa mi dičnoga tad?

Jesu li zato manje mi bile okrutne Parke?

Evo sam breme, što pet prstiju može ga dić.

Mračna ti noći kleta i vi, močvare mrtve,

I ti, vale, što sad korak zaustavljaš moj:

Istina prerano dođoh, al grješna k vama ne dođoh —

Sjenu mojemu bog⁴⁾ milostiv izreko sud!

Il ako Eak kakav ko sudac do žarê sjedi,

Mojim kostima tuj njegov nek presudi ždrijeb;

Do njeg braća nek sjednu i uz Minojev stolak

Tih Eumenidâ⁵⁾ zbor, pomnim slušačima⁶⁾ strah.

Sisife,⁷⁾ mani se mûkâ, Iksiona kotači, stan'te,

Vodo prijevarena, daj ustma se Tantalâ pit!

Neka prokleti Kerber danas ne iste sjenâ,

Lanac nek spusti svoj, vrata nek ne škrinu sad!

¹⁾ dinar: obol, metao se mrtvacu u usta za Harona. — ²⁾ djedova: Scipiona. — ³⁾ zalozi: troje djece. — ⁴⁾ bog: Dit (Pluton); mjesto njega sude također braća Eak, Mino, Radamant. — ⁵⁾ Eumenida zbor: izvršuje osudu. — ⁶⁾ slušačima: sjenama, koje stoje i slušaju kao narod na foru. — ⁷⁾ Sisif: valja kamen uzbrdo, a kad stigne do vrha, otkoljâ mu se natrag.

Sama ću zborit za sebe, a slāžēm li, neka na mene
 Sestre⁸⁾ za kazan svoj preteški navale sud!
 Ako su ikome bila slavija djedova dikom,
 Afričkim kraljevstvom moj slāvi Numantīn⁹⁾ se djed.
 Svojta je ovoga materinim Liboncima¹⁰⁾ ravnia:
 Jedan i drugi dom napisā¹¹⁾ dičnih je pun.
 Zarana djetinju halju mi zamijeni zublja svatovska,
 I druga poveza tad kose mi pokrila splet:
 Tvoja postadoh, Paulo, tako da ostāvim tebe!
 Al taj govori kam: s jednim¹²⁾ me svezao brak.
 Zazivam pepeo pređa, kog ti je poštovat, Rime,
 Jer je pod imenom tih Afrika¹³⁾ satrta sva;
 Zovem svjedokom i onog,¹⁴⁾ što, Perseju, uništi dom tvoj,
 Mase junačio ti, da ti je Ahilo djed:
 Nije mi udio zakon¹⁵⁾ cenzure; ognjište vaše
 Nije s grijeha mog snašao rumeni stid.
 Kornēlija ne ōbruči tolike znakove slave,
 Veljega plemena svog ona bi uzoran član.
 Uvijek jednaka, bez griješke vazda provāđāh vijek,
 Čestiti život moj luča obasjaše dva.¹⁶⁾
 U krvi meni zakoni bjehu, što priroda daje,
 Nije od suca me strah boljemu putio tek.
 Strogi sud kakavgöd nek osudu meni osiječe,
 Nikojoj s druženja mog ne će potamnjeti čast,
 A ni, Klaudija, tebi, što konopom tešku Kibelu
 Krenu,¹⁷⁾ božici toj prerijetka služnice ti;
 Ni toj,¹⁸⁾ kojoj je halja bijela, Vesta kad od nje
 Oganj potraži svoj, živi izvinula plam.

⁸⁾ *sestre*: kćeri Danajeve; zaklale svoje muževe pa za kazan na ramenu nose u sudu vodu, koju izlijevaju u badanj s probušenim dnom, dok ga ne napune. — ⁹⁾ *Numantīn*: Scipion, koji je osvojio Kartagu i Numanciju. — ¹⁰⁾ *Libonci*: djedovi Kornelijine matere Skribonije. — ¹¹⁾ *napisā*: pod voštanim likovima djedovskim. — ¹²⁾ *s jednim*: Rimljanki je bila dika, ako je samo jedampūt bila udata — ¹³⁾ *Afrika*: kao alegorički lik. — ¹⁴⁾ *onog*: Lucije Emilije Paulo Makedonski pobijedio Perseja kod Pidne god. 168. — ¹⁵⁾ *udio zakon*: živjela sam kreposno. — ¹⁶⁾ *luča dva*: kod svadbe i kod ukopa. — ¹⁷⁾ *krenu*: kad se brod s likom boginje u Tiberu nasūkao; time je Klaudija dokazala svoju nevinost. — ¹⁸⁾ *ni toj*: vestalka Emilija baci svoju haljinu na ugašenu vatru, i vatra plane za dokaz njezine nevinosti.

Ne vrijeđah tebe, Skribônija, majčice slatka:

Drugi te ne muči bol, već što me odnijela smrt.

Majčine suze me diče i tužnjava cijelog grada,

Vapaj Cezarov još moj sad posvećuje prah.

„Život ti dostojan kćeri bi moje a sestrice¹⁹⁾ tvoje!“

Tako uskliče bog²⁰⁾ i stade suza ga tok.

Al i zavrijedih dičnu odliku počasne halje,²¹⁾

I ne ostavlja smrt moja bez dječice dom.

Lepide²²⁾ ti i Paulo, mrtvoj ste utjeha meni,

U vašim grudima sad život se nastavlja moj.

Brat²³⁾ mi, doživjeh, na kurulsku stolicu drugi put sjede

Konzul postade on, sestru²⁴⁾ mu ugrabi smrt.

Kćerko, cenzuru što ocu prodiči rođenjem svojim,

Daj nasljeđuj nas ti, i bio jedan ti muž!

I vaša djeca ponijela rod naš! U čun²⁵⁾ ja rado

Zađoh, dok tolika množ mojih će dikom mi bit.

Ženskom je srcu posljednja nagrada i slavije ovo,

Gdje neumitan glas čestit joj pohvali grob.

Sada tebi izručujem djecu, skupni naš poklad:

Za njih gorljiva skrb još mi oživljuje prah.

Oče, budi im udilj i majka! Dječicu svoju

Sada ćeš morati svu imat na vratu si svom.

Uz svoj cjelov plačnima daj i materin cjelov:

Odsad cijeli dom teret je jedino tvoj.

Ako te sa' rva bol, podnosi, da ne vide oni;

Suhijeh obraza im varave poljupce daj!

Neka ti dostaju noći, što s mene te izmuče, Paulo,

I sanje, često što lik tebi ukazuju moj.

I ako nasamo mojoj ikad progovoriš slici,

Zbori, ko da bih ja tebi odvratila riječ!

*

Što sam izgubila ja, nek vašim se ljetima dōdā:

S mojom djecom će rad Paulo starovati tad.

Zadovoljna sam: majkom se ja u črno ne zavih,

A na pogreb mi sad došla su dječica sva.

¹⁹⁾ *sestrica*: polusestra Julija, kći Augusta i Skribonije. — ²⁰⁾ *bog*: August. — ²¹⁾ *počasna halja*: po odredbi Augustovoj smjele su je nositi matere s troje djece. — ²²⁾ *Lepid*: Paulov brat Marko. — ²³⁾ *brat*: Publije Kornelije Scipion. — ²⁴⁾ *sestru*: mene Korneliju. — ²⁵⁾ *čun*: Haronov.

Obranu svoju dovrših. Plačite, svjēdoci, za mnom,
 Dok evo život moj blagi ucjenjuje Had!
 I nebo vrsnim se otrplo dušam': zavrijedila i ja,
 Da se uznesu moj prah u dičnih pređa mi zbor!

Preveo *F. Miler.*

Publije Ovidije Nazon.

(43. pr. Is. — 17. posl. Is.)

Rodio se god. 43. pr. Is. u Sulmonu, gdje mu je otac bio imućan vitez. U Rimu, kamo ga je otac sa starijim sinom odveo, svrši nauke te stupi u državnu službu, ali je naskoro ostavi te pođe u Atenu, Aziju i na duže vrijeme u Siciliju. Kako ga je neodoljivom silom privlačilo pjesništvo, počeo je pjevati te je svojim ljubavnim elegijama brzo izišao na glas. Mnogo je optio s pjesnicima, dok nije god. 8. posl. Is. stigla zapovijed od cara Augusta, da smjesta mora ostaviti njemu tako mili Rim i putovati u zatočenje u Tome na Crnom moru, gdje je umr'o god. 17. posl. Is. — Do svoje 40. godine spjevao je: Ljubavne elegije u 3 knjige, Herojide (pisma, što ih herojkinje tobože pišu herojima), Ljubavnu vještinu u 3 knjige, Lijek od ljubavi i tragediju Medeju, koja se izgubila.

Drugi odsjek ispunjuju ozbiljne pjesme epsko-didaktičke: Metamorfoze u 15 knjiga i Fasti u 6 knjiga. U Metamorfozama je preko 200 priča grčkih i rimskih spleteno u krasan vijenac; počinju se s početkom svijeta, a završuju s pričom, kako se Gaj Julije Cezar pretvorio u zvijezdu repaticu; i tako se svaka priča završuje preobrazbom. U Fastima se elegičkim distihom opisuje i tumači postanje rimskih svetkovina za prvih 6 mjeseci godine i zato ima 6 knjiga Fasta. Drugu polovicu rimske godine istumačiti pjesnik nije dospio, jer je morao ići u progon. Već na putu u Tome spjevao je elegije, koje su poslije izišle pod natpisom Tužaljke u 5 knjiga. Tužne su pjesme i Pisma iz Ponta, koje je slao prijateljima u Rim.

Ovidije je bio rođen pjesnik: stihovi su mu kao saliveni, jezik je lak i umiljat. Ali uzvišenih i plemenitih misli u njega nema, jer su mu pjesme bile namijenjene lakomislenomu općinstvu rimskomu.

Iz „Metamorfozâ“.

1. Četiri vremena svijeta.

(I. 89.—150.)

Najprije zlatno bješe vrijeme vječnosti, pravdi
 Odano samo od sebe bez zakona i kažnjivača.
 Kazni ne bješe ni strâ, sa pribitih mjedenih ploča
 Nijesu se čitale grožnje, još ponizna čeljad se nije
 Bojala sučeva lića, bez braniča sigurni bjehu.
 Sječena još se iz svoje iz gore omorika nije
 Spuštala bistre u vale, da tuđe krajeve gleda,
 Drugih obala ljudi do svojih poznavali nijesu.
 Strmi prokopi još opkoljavali nijesu gradova;
 Mjedene upravne trube ni krivoga mjedenog roga
 Ne bješe, a ni mača ni kaciga; sigurno tada
 Življahu narodi mirno i ugodno nemajuć vojske.
 Slobodna zemlja sama od sebe davala sve je,
 Motika nije ticala nje ni ranjavao plug je,
 Ljudi dovoljni hranom, što rastaše bez sile ič'je,
 Brahu planikov plod i jagode gorske, drijenak,
 Kupine, koje s grmlja sa žilavog višahu, i žir,
 S Jupiterova koji sa širokog spadaše drva.
 Vječno proljeće bješe, a cvijeće, koje je raslo
 Ne bivši sijano, toplim vjetrici pahahu dahom.
 Neorana je zemlja izatoga rađala voćem,
 Njiva ne dvojačena bijeljela teškim se klasjem;
 Ovdje su tekle rijeke mlijekom, a nektarom ondje,
 Pa i žučkasti med je sa zelenog kapao hrasta.
 Pošto je Saturn bačen u tartarsku tminu, te svijet
 Dođe pod Jupiter-boga, tad srebrno nastade doba,
 Koje je od zlata gore, a bolje od crvene mjedi.
 Negdašnjeg proljeća tada vrijeme Jupiter skрати,
 Godinu razdijeli u četiri vremena: ljeto
 I jesen nejednaku¹⁾ i zimu i proljeće kratko.
 Tada od pripeke suhe ražario prvom se uzduh
 I prvom obisnuše ledenice sabite vjetrom.
 Tad se u kuće ušlo, a kuće bijahu prije
 Spilje i grmovi gusti i prutovi vezani likom.

¹⁾ nestalnu.

Sjeme je Cererino u brazde bacano duge
Prvi put tad i pod jarmom zajecaše prvi put junci.

Treće koljeno dođe izatoga mjedeno, koje
Bjesnije bijaše čudi, na bojeve spremnije ljute
Al ne opako ipak. Od tvrdoga gvožđa je zadnje,
U doba loše rude grjehota svakakva odmah
Navali; nesta stida i istine. vjernosti nesta,
A na njihovo mjesto prijevare, lukavstva dođu
I podmuklost i sila i imanja opaka želja.
Stalo se uz vjetre brodit, a brodar još vjetara nije
Dobro poznavo; na vodi na neznanoj njihat se staše
Lađe, što u drvu dugo na visokim stajahu brdma.
Zemlju, općenu prije ko svjetlost sunčanu i uzduh,
Sada oprezni mjerač dugaćkôm označi međom.
Nije se ljetina samo i hrana dužna od zemlje
Obilne tražila, već se u utrobu slazilo njenu
I blago skrito u zemlji nadomak Stiksovoj tmuni.
Stade iskapat se sad — podjarivalo ljudima na zlo.
Gvožđe i zlato od njeza pogubnije iziđe tako
Na svijet, iziđe i rat, što vojuje s onim i s ovim
I što krvavom rukom zveketljivo oružje trese.
Sad se od grabeža živi; domaćine treba se bojat
Gostu a tastu zeta, rijetka je med braćom ljubav,
Ženama muževi rade o glavi, a mužima žene,
Strašne maćuhe otrov miješaju bjelkasti, a sin
Prije suđenog dana za očeve godine pita.
Satrta pobožnost leži; od sviju bogova zadnja
Zemlju okrvavljenu Astrēja²⁾ ostavi djeva.

2. Nioba.

(VI. 157.—185., 192.—199., 201.—212., 214.—312.)

Proročica Mantója, Tirèsijê kći, objavljivat
Stade po ulicama božanskim zanosom bivši
Taknuta: „Ismenke,¹⁾ vi se u povorke kupite sada
Te se mol'te Latóni i dvoma Latonine djece
Pobožno kadeći njima, upletite u kose lovor!
Ustima mojima to vam Latona poručuje.“ Sve se

²⁾ Pravda.

¹⁾ Tebanke, po potoku Ismenu.

Těbanke pokore tom i po poruci okite čela
Lišćem²⁾ te mole i tamjan u sveti bacaju oganj.

Evo Nioba dođe sa pratnjom velikom vrlo,
Diči je frigijsko ruho, u koje je utkano zlato;
Koliko dopušta srdžba, lijepa je; tresući krasnom
Glavom i kosom, koja na rameha oba joj pada,
Uspravno stade i oč'ma strijeljajuć oholim reče:
„Kakva je ludost više od bogova viđenih cijelit
Čuvene? I pri oltarna Latona zašto se štuje,
A mom božanstvu se ne kadi još? U mene je otac
Tantal, što jedini smjede približit se bogova stolu;
Majka je moja sestra Plejádâ; golemi Atlant
Djed³⁾ mi je, koji drži nebesa na plećima svojim;
Jupiter drugi je djed mi, i svekrom⁴⁾ njime se dičim.
Mene se frigijska boje plemena, gospođa ja sam
Kadmova grada⁵⁾ a zidma, što sklopi ih svirkom Amfion,
Zidma i u njima ljudma sa svojim kraljujem mužem.
Kudgod okrenem oči po domu cijelome, blago
Svuda bezbrojno vidim, a suviše dolazi jošte
Boginje dostojno lice; nek svemu se doda još sedam
Kćeri i sedam sinova, a skoro i snahâ i zetâ.
Pitajte sada, da l' ja ponosit se s razlogom mogu!
I dajte više od mene cijent'le Titânidu sada,
Koja rodi dvoje, baš sedminu poroda moga!
Srećna sam — tko to može poricat? — i ostat ću srećna.
Tko će o tome sumnjat? Sigurnost u obilju imam,
Veća sam, negol' da meni sudbina nauditi može;
Nek mi i ugrabi mnogo, al mnogo će ostati više.
Moja sreća već straha ne poznaje. Uzmite, da se
Mojijeh čeda množini i uzet što može, al opet
Ne ću ni oplijenjena na mnoštvo Latonino spasti,
Odlaz'te, dosta je žrtve: iz kosa jamite lovor!“
Žene jamiše lovor i žrtve ne svršivši odu;
Čine, što mogu, štuju Latonu šapćući tiho.
Razgnjevi se Latona te dvoma djece na vrhu
Najvišem brdu Kinta⁶⁾ progovori besjedu ovu:

²⁾ lovorovim. — ³⁾ po materi Dionu, Jupiter djed po ocu Tantal. —
⁴⁾ udata je za Zeusova sina Amfiona. — ⁵⁾ tvrđave Kadmeje; donji je grad
obziđao Amfion. — ⁶⁾ na Delu, kolijevci Apolona i Dijane.

„Majka gle vaša dična, što rodi vas, koja od sviju
 Boginja ustupa samo Junoni, — boginja da l' sam,
 O tom sada se sumnja, i ne bude l' pomoći vaše,
 Odvajkad štovani će oltari uzet se meni.
 Nije to jedina žalost, — i pogrde svojoj grjehoti
 Doda Tantalida te se usudila vâs iza svoje
 Štovati djece.“

Kazavši to još molit Latona ih htjede, al reče
 Feb joj: „Prestani, tužbom dugâčkôm se zavlači kazan.“
 Isto reče i Feba. I uzduhom brzo poletjev
 Pokriti oblacima do Kadmove stigoše kule.

Ravno se široko polje protezalo blizu zidova
 Udilj gaženo konjma, gdje mnoga kola i tvrda
 Kopita smrvila bjehu u prašinu grumenje ozdo.
 Od sedam sina kralja Amfiona tamo su neki
 Posjeli junačke konje; na hrptima, što se crvene
 Od tirkog grimiza, sjede držeći od zlata teške
 Uzde; med njima Ismen, što prvo materi dijete
 Bijaše nekad, u krug u određen skrećući potrk
 Konja i zapjenjena ustežuć mu usta najednoć
 Poviče: „Jaoh meni!“ u prsima strjelicu noseć
 Zataknutu te pustiv iz ruke umiruć uzdu
 Polako na stranu se sa desnoga ramena spuzi.

Najbliži Sipil čujuć, gdje tulac u uzduhu zvekće,
 Stane popuštati uzde krmâru nalik, kad spazi
 Oblak te sluteć oluju odasvud spuštava jedra
 Viseća, — da mu vjetrić odakle izletio ne bi.
 Stane popuštati uzde, al u tom neizbježna strijela
 Stigne ga, navrh vrata oštrice dršćući osta
 — I još iz grla njemu izviri nemilo gvožđe.

Kako je nagnut bio, skotrlja se niz vrat i grivu
 Jurećem konju; i topla po zemlji proli se krveć.

Tantal, imenjâk djedov, i s njime nesrećni Fedim
 Pošto obični rad dovršiše, na drugi prijeđu
 Posao momački sjajni, na rvanje, — i već se bjehu
 Tijesno obuhvatili i složili s prsima prsi
 Boreć se, kad li strijela sa nategnute tetive
 Odapeta probode obojicu, kako se bjehu
 Stisli, i jaoknu skupa i skupa na zemlju padnu

Od bola skvrćenih uda i ležeć izvru oči.
Skupa posljednji put i skupa izdahnu dušu.

Vidi Alfenor to te bijuće i drpajuće prsi
K njima poleti, da hladna tjelesa zagri, digne,
Ali u ljubavnom pade u poslu, jer Deljanin njemu
Gvoždem smrtonosnijem probode nutrašnost grudi.
Kada izvadi gvožđe, izvuče i komad pluće
Na kuki, te krv skupa sa dušom se u uzduh izli.
Mladić nešišan još Damasihton dobije dvije
Rane; pogođen bude, gdje počinje golijen, gdje neke
Međuzglavke prijegih od koljena žilavi čini.
Dok Damasihton gleda da pogubnu strijelu izvuče,
Dotle mu se do pérâ zabode u grlo druga;
Ovu istjera krv, i krvca provalivši ode
U visinu i prsne daleko prolomivši uzduh.
Zadnji ostade još Iliónej, na molitvu ruke
Digne, al naprazno on, i reče: „O smilujte vi se,
Bogovi svi!“ a ne znaše, svih da ne treba molit.
Gane se bog strijelac, kad nije ustegnuti više
Strjelicu mogo, al ipak od najmanje pogibe rane
Onaj, jer duboko nije strijela prodrila srce.

Glas o nesrećnom tom događaju i naroda žalost
I plač domaćih majki dojaviše nenadnu propast;
Čudi se, kako su mogli, i srdi se, kako su smjeli
Bózi učiniti to i toliko imaju vlasti,
Jer i Amfion otac i život bješe i tugu
Zajedno svršio umrv od ugnane u prsi strijele.
Aoh kolikô je sada drugačija Nioba bila,
Negoli od oltara Latoninih skoro kad narod
Gonjaše i idâše po gradu kočec se, da joj
Zavidješe i svoji, a sada je žali i dušman!
Na hladna padne tjelesa i bez reda ikakvog stane.
Posljednjim cjelovima da cjeluje sinove svoje
I ruke modrikaste k nebesima dignuvši od njih
Reče: „Nasladi se, grozna Latona, nasladi se moje
Tuge te prsi svoje i okrutno zasiti srce
Mojijem jadovima! Mrtváca me pogubi sedam!
Nemila pobjednice, veseli se, kliči, — al zašto

Pobjednica? Još tužna obilnija ja sam od tebe
Srećne i nakon tolikih mrtvaca nadvisujem tebe!“

Reče, — i odmah zazuj tetiva s napetog luka,
Te se prestraše svi do Niobe jedine, koja
Smjela u nesreći bude. Pred odrima braće su sestre
Stajale spuštenih kosa, obučene u ruho crno.
Jedna od njih izvlačeć iz utrobe viseću strijelu
Utisne u brata lice i umiruć tu onemoguća;
Druga hoteći sestra da tješi nesrećnu majku
Umukne iznenada i od rane previ se skrite;
Ova se sruši zalud bježeći, ona na sestri
Umre; jedna se krije, a druga dršćući trčka;
Pošto ih pogine šest pretrpjevši različne rane,
Sedma ostane još; cijelim je tijelom i rukom
Pokrije mati i vikne: „Tek jednu, najmlađu ostav’!
Između mnogih molim za jednu, za najmlađu samo!“
Dok je molila, ona, za koju je molila, pade.
Sama med mrtvima kćerka i sinima i mužem osta;
S nesreće ukipi se, te vjetrić joj ne giba kosom,
Bez krvi boja joj je u licu, u žalosnoj glavi
Ne miču oči se njene, u liku je sve bez života.
I sam se ukoči jezik u ustima zajedno s nepcem,
Koje je otvrdnulo, i žila joj prestane kucat;
Ne može vrat se okrenut, a ruke se ne mogu micat,
Noge ne mogu ići, i utroba bude joj kamen.
Ali joj ostanu suze, vjetromet je žestoki zgrabi
I u zavičaj baci, te ondje na vrhu planine
Stoji i lājē,⁷⁾ te mramor još i sad suzama kaplje.

3. Dedal i Ikar.

(VIII. 183.—190.; 193.—235.)

Dedal¹⁾ međutim, zamrziv na Kretu i zatočje dugo
I zaželjev se živo rođene svoje domaje,

⁷⁾ prokapljuje.

¹⁾ *Dedal*: umjetnik iz Atene sagradi kralju Minu na Kreti labirint, pa kad je Teseju i Arijadni pomogao, da pobjegnu, zatvori Mino njega i njegova sina Ikara. Željani slobode napravi Dedal sebi i sinu voštana krila; Ikarova se u letu od žege sunčane rastope i on padne u more, našto ga tužni Dedal pokopa na otoku Ikariji, a on stigne u Kumu u Italiji i sagradi ondje hram Apolonu.

Bješe zatvoren morem, pak reče: „Nek zagradi kopno
 I vale, al je slobodan zrak: po njemu ću izać:
 Sve nek Mino imade, al njegova nijesu nebesa!“
 Reče i zaveze duh do neznana mu se umijeća.
 Da preobrazi prirodu, složi perje po redu
 Počev od najmanjega, do kraćeg poslaže dulje,
 Da bi kosinom sve raslo. Tako se seljačka kadgod;
 Svirala pomalo širi od nejednakih cijevi.
 Sad u sredini ga uzicom, ozdo pričvrsti voskom.
 Ter ga složena tako malo i u krug povede
 Nalik na prava krila. Pri tome sinčić mu Ikar
 Stoji i ne znajući, da se svojom pogibli igra,
 Smješljivim ustima perca čas hvata, laki što zrak ih
 Zanio, a čas palcem žučkastu voštinu gnječi
 I divno djelo očevu svojom sprečava igrom.
 Pošto gotovo djelo jošte dotjera rukom
 Umjetnik, tijelo svoje sam na objema krilma
 Zaniše pa se u zaleližani podigne uzduh
 I sina pouči riječma: „Srednjeg drži se puta,
 Ikare, jere bi tebi, pođeš li na niže, voda
 Perje zabrecala, ako li na više, sunce ga sprži.
 Leti izmed oboga, i velim ti: ne gled Boota²⁾
 Niti Helike nit Oriona s golijem mačem!
 Ja ću ti kazati put!“ I uči ga, kako će letjet,
 I na ramena njemu neobična pričvrsti krila.
 Čineći tako i puteći starcu suze poteku
 I ruke zadržću očinske; poljubi svoje dijete,
 Kojeg mu ne bi više poljubiti, i perjem dignut
 Prednjači leteć i boji se drūgu, kao kad ptica
 S visokog gnijezda sitnu mladunčad u zrak povede;
 Batri ga, da pođe za njim, vještini ga opasnoj učeć.
 I sam miče svoja i sinčiću priglēda krila.
 Njih je vidio gdjetko, ribu hvatajuć gipkom
 Trskom, il pastir na štap il orač na ručicu plugu
 Naslonjen svome i zadivljen; umiju letjeti zrakom;
 Zato drže ih božima: I već na lijevu ruku

²⁾ *Boot*: zvijezda pod Velikim medvjedom. *Orion*: strijelac i lovac, sin
 Posidonov, gorostas, koji stupa po zemlji, a glavu nosi u oblacima; pretvoren
 u krasno zvijezde; donosi oluju i kišu.

Samos Junónin bijahu prošli, Delos i Paros,
 Na desnu Lebint kao i medom rodnu Kelimnu,³⁾
 Kada se Ikar smjelu stao veseliti letu
 I vođu ostaviv svog, nebesim' dovinut se želeć,
 U vis upravi put. Blizina žarkoga sunca
 Mirisni rāzmekšā vosak, koji je držao perje.
 Vosak se rastopi; onaj golim rukama mahnu
 Nemajuć pernih vesala, i već ne zahvati zraka,
 I sinja voda mu zalije usta, što očino ime
 Klicahu, i toj vodi sada po njemu je ime.⁴⁾
 Ali nesretni otac — ne otac već: „Ikare!“ viknu.
 „Ikare, gdje si? Reci da znadem, gdje ću te naći!“
 Ikara doziva svog i ugleda perje u valih,
 I sve proklinje umjenje svoje i tijelo u grob
 Spremi. Od sahranjenog i zemlje je dobila ime.

4. Filemon i Baukida.

(VIII. 611.—725.)

Bog rijeke Ahelolja⁵⁾ ispriповijēda svojim gostima, kako su se Nimfe pretvorile u otoke.

Riječni bog izgovorivši to učuti, i čudan
 Događaj dirne sve, al Iksionov sin¹⁾ se nasmije
 Vjerujućim i, kako prezirač bogova bješe,
 Prkosnik reče: „Priče su to i bogove odveć
 Jakima držiš misleć, da daju i uzimlju like.“

Svi se zapanje nato i pokude besjede takve.

Prvi tad prozbori Lelēg i ljetima zreo i umom:

„Bez kraja je i konca mogućstvo bogova višnjih;

Stogod je njihova volja, izvršiti sve se imade.

A da vjeruješ boljma: na frigijskom jednom brijegu

Stoji uz lipu hrast, oko njih maleni zid je.

Sām sam vidio mjesto, jer Pitej me poslao jednoć

U zemlju Pelopovu;²⁾ gdje nekad mu vladaše otac.

Jezero tamo je blizu, gdje naseona su mjesta

Nekada bila, a sad i ronci vrve i liske.

³⁾ *Lebint* i *Kelimna*, dva otoka u Egejskom moru. — ⁴⁾ *Ikarsko* more.

¹⁾ *Piritoj*, koji je s *Tesejem* sišao u *Had*, da odvede *Proserpinu*. —

²⁾ *Pelōp* je isprva vladao u *Frigiji*, poslije u *Peloponesu*.

Jupiter ovamo dođe u liku ljudskom, a s ocem
 Dođe i Atlantov unuk³⁾ Oglásnik skinuvši krila.
 Hiljadi pristupe kuća za konak i počinak moleć,
 Hiljadu zaprtih nađu. Al jedna kuća ih primi,
 Mala doduše bješe, a pokrita slamom i trskom.
 Pobožna Baukida stara i iste dobi Filémon
 Bjehu se vjenčali u toj kolibi za ljeta mladih,
 U njoj i ostarješe; siromaštva svog se ne stideć
 Pa ga podnoseć mirno učiniše, da im je lako.
 Isto je, za gospodare li tu il' za sluge pitaš:
 Oboje kuća su sva, gospoduje jedno i drugo
 I služi. Nebesnici kad dođu do kućice male
 I glavu sagnuvši uđu na vrata niska, starina
 Stolicu postavi im i reče, nek počinu na njoj,
 Koju je Baukida žustra prostiraćom pokrila prostom.
 Onda razgrne ona na ognjištu zapret, a zatim
 Potakne vatru odjučer te liščem je i korom suhom
 Podjari i stane da je raspiruje starićkim dahom;
 Drvljadi rascijepane i granja suhog donese
 U kuću pa sve lomi i meće pod kotao mali.
 Zelja u zaljevanom u vrtu nareže muž joj,
 Ona ga čistiti stane. Tad dvorogim račvama starac
 Žadimljen svinjski hrbat sa grede dosegne crne,
 Onda komadić Filémon od hrbata čuvanog dugo
 Odreže pa ga stane u vodi ključaloj kuhat.

Razgovorom međutim pokraćuju oni vrijeme,
 Jastuke onda potresu od rogoza potoćnog mekog,
 Koji na ležnici bjehu — a ležnica imaše vrbov
 Odar i noge, — pa prostru po njojzi prostirku, kako
 U dane prostirahu u svećane samo, al prosta
 Prostirka bješe i stara za ležnicu vrbovu zgodna.
 Bozi se pruže, a stara zapregla se bila i drščuć
 Primakne stô, a njemu prekratka treća je noga,
 Al ga izjednaći crijep. Kad tako stô se nagibat
 Prestane, uravnjena tad zelenom obrišu metvom,
 Dvobojne masline čiste Minerve postave na sto,
 Jesenski k tome drijenak u talogu žitkome čuvan,
 Žućanice i rotkve i gustoga kiselog mlijeka,

³⁾ Merkurije.

Stave jaja u mlakom pepelu vrćena tiho —
 Sve u zemljanom suđu. Od rude⁴⁾ dragocjene iste.
 Stavi se također vrć i čaše od bukova drva,
 Koje su oblijepljene iznutra žutijem voskom.
 Začas eto i topla sa ognjišta jestvina dođe,
 Onda se ne velike starine ukloni vino
 Na stranu malo, da bi i zaslade dobile mjesta.
 Ovdje su orasi, smokve i mreskaste urme⁵⁾ i šljive,
 Tamo u košarama u širokim mirisne eno
 Jabuke, i grožđa s loza sa grimiznih ubranog ima,
 Saće se u sredini bijeli. K svemu se tome
 Dobra pridružuju lica i hitra, podasna volja.
 Uto opaze stari: iz vrća se jednako grabi,
 A vrć se puni sam i vino jednako raste.
 Čudeć se zgodi neobičnoj toj i boječ se ruke
 Plašljivi digne Filémon i Baukida uvis te molit
 Stanu proštenje za gozbu za takvu, za nikakvu dvorbu.
 Jednu su imali gusku čuvaricu maloga dvora
 Pa je zaklati htjednu i žrtvovat gostom božanskim,
 Al ih je trudila stare i spore brzijeh krila
 Guska i varala dugo, dok napokon uteče eno
 K samijem bogovima, a oni je ne daše zaklat.
 „Mi smo bogovi“ — kažu — „a susjedi bezbožni vaši
 Bit će kažnjeni, kako zaslužuju, al vas bijeda
 Nikakva postići ne će. Iziđite iz kuće vaše
 I nas slijedite samo i počite navrh planine
 S nama!“ Oboje njih se riječima pokore tijem
 Te se poštavajuć s mukom na visoki uspinju brijeg.
 Kad su daleko bili od vrha, koliko strijela
 Dohvatit može, tad se obazreše i vide, gdje je
 Vodom pokrito sve, tek kuća njihova nije.
 Tome se oni čude i plaču nad nesrećom svojih.
 Uto se koliba stara, malena i njima, u hram
 Pretvori, podupornje zamijeniše račvaste stupi,
 Slama se zlatniti stane i zlato se zasja na krovu,
 Vrata su izreskana, a mramorom pokriva zemlja.
 Onda Saturnov sin progovori besjedu blagu:

⁴⁾ od zemlje. — ⁵⁾ datule.

„Recite, čestiti starče i ženo čestitog muža
Dostojna, što sad želite!“ Dogovori malo se s ženom
Starac i zajedničku izreče odluku višnjim:
„Hoćemo svećenici da budemo i vašeg hrama
Da smo čuvari, pa kada proživjesmo u slozi život
Došad, nek ista nas ura odnese, da nikada groba
Ženina ne vidim ja, ni da ona sahrani mene.“

Želja se ispuni njima. Dok bješe im dano života,
Bijahu hramu čuvari; kad pritisnu godine već ih
I starost, stajahu jedno pred stubama hrama i staše
Pričati mjesta sudbinu, al starac spazi Filémon
Baukidu, kako lista, a Baukida, kako Filémon
Lista; i već se vije nad glavama njihovim vršak,
Govore jedno s drugim, dok mogu, i zajedno reku:
„Zbogom ostani, družo!“ a onda im pokrije granje
Lica i zastre; i danas pokazuju još stanovnici
Kibire⁶⁾ grada deblo uz deblo iz dvaju tjelesa.

Starci mi pouzdani kazivaše događaj ovaj —
Zašto bi lagati stali? Vijence sam vidio i sam
O granju obješene i svježe, dodavši rekoh:
„Bozi za pobožne mare, a štuju⁷⁾ se njihni štovači.“
Prestane Leleg, i sve kazivač i događaj dirne.

Preveo dr. T. Marečić.

Iz „Fasta“.

Propast Fabijevaca na dan Faunalija.¹⁾

(II. 193.—242.)

Fauna seoskoga na Ide se dime oltari.
Eno na otoku,²⁾ gdje vode se razdvaja tijek.
To je onaj dan, kad na poljanama vejskim
Fabija tri puta sto i šest pokosila smrt.
Snaga jednoga doma zadaću preuze grada:
Jednoga plemena rod ponudi s', pograbi mač.
Izlazi vojnik plemenit ispod istoga krova,
Kojih svaki bi jak, drugima da bude vođ.

⁶⁾ Kibira: grad u Frigiji. — ⁷⁾ štuju se: vijencima.

¹⁾ Fabijevci su izginuli 13. februara (Ide) god. 477. — ²⁾ tiberskom u Rimu sa hramom Faunovim.

Najpreči put je prolazom desnim na karmentska vrata;
 Nitko ne pođi njim, jer je to zlokoban put!
 Kako su korakom hitrim stigli do Kremere plahe,³⁾
 Zimskim vodama baš rijeka se nadula sva.
 Tamo udare tabor. I mačem golim, junáštvom
 Divnim krče si tad kroz vojsku tirensku⁴⁾ put.
 Upravo tako, kao kad lavovi s libijskih hrida
 Padnu u pitomi krd, rasijan ledinom svud.
 Bježe dušmáni kud koji, leđa im sramotnih rana
 Dopadnu, i zemlju svu tuščanska zalije krv.
 Tako postradaju drugom i počesto: otvoren boj im
 Ne dade pobjede, stog zasjeđu spremiše zlu.
 Bila ravnica. Ravnice rub su okolili humci
 I lug: planinska zvijer zaklon si nalazi tu.
 Polju po srijedi nešto ostave stoke i ljudi,
 Grlje i gaj je pust ostalu prikrio množ.
 Eto sad ko bujica, što teče, kišom nabrekla
 Silnom i snijegom, kad zefir ga otopi blag —
 Usjevom ona i putima brzâ neobičnom silom,
 I nagle vode tok sad ne omeđuje brijeg —
 Tako Fabiji dol sav poklope četujuć širom.
 Što vide, pobiju sve — čega ih da budê strah?
 Odlična svojto, kud srljaš? Dušmánu vjeruješ jedna;
 Nevjernog koplja se ti, čestita plemčadi, boj!
 Junáštvo prijevara satire: na polje puklo odasvud
 Stade dušmana skok, četu okoliše svu.
 Što je malina junaka prot tisućama tolikim?
 U taj nesretni čas otkud da osvane spas?
 Kao što vepar, dugo po šumah laurentskih gonjen,
 Zubma strjelovitim svud prebrze razgoni pse,
 Ali domalo pogine: tako poginu oni,
 Tako ih dopade sve, al ne bez zamjene, smrt.
 Jedan je dan sve Fabije bio odáslao u boj,
 U boj poslâne sve jedan ih uništi dan.
 No da bi Herkulova⁵⁾ od plemena ostalo sjeme,
 Samih bogova to valjada bijaše skrb;

³⁾ *Kremera*: rječica Rimu na sjever. — ⁴⁾ = tuščansku, etruščansku. —

⁵⁾ Fabijevci su lozu vukli od Herkula i jedne kćeri Euandrove.

Jer je mlađan, do oružja još nedorâsto dječak
 Fabijskog koljena tog jedini ostao on:
 Svakako ti da se jednom, Maksime,⁶⁾ roditi možeš,
 Krsmanjem državi što imade donijet spas.

Preveo F. Miler.

Iz „Tužaljki“.

1. Kéeri Perili.

(III. 7.)

Netom pisani liste, pozdravit pođi Perilu,
 Vjeran poruk mi vijek riječma si mojijem ti.
 Il ćeš je zateć, gdjeno uz milu majku si sjedi,
 Il se čitajuć baš s vilama zabavlja sad.
 Ostavit poso će, čim saznade, od mene da ideš,
 Smjesta će pitat te, što dođe, što l' radim joj ja.
 Reci joj, liste, da živem, al radiji mrijet sam,
 Svaki bogovetni dan donosi nova mi zla.
 Premda mi škodiše vile, sestrimit opet ih stadoh;
 Zgodnih od riječi gle gradim elegički stih.
 Pitaj je: „Je li ti pjesma slatkom zabavom jošte?
 Pjevaš li pjesama još, kako to otac ti zna?“
 Priroda pored ljepote sramežljivost dala ti ljupku,
 Darove rijetke i histar podijelila um.
 Do pegasijskih¹⁾ ja sam te valova priveo prvi,
 Po zlu da ne pođe kud krasan ti pjesnički dar;
 Opazih dara u tebe, dok djevovala si mlada,
 Bijali ko otac tad kéerki i vođa i drug.
 Ako ti jošte isti plamenak ogrijeva grudi,
 Samo će Lezbljanka²⁾ tvoj pjesmom nadvisiti pjev.
 Ali se bojim, s moje da gorke kobi se žacaš,
 I da ti pusta je grud, otkad me snašao jad.
 Pjesme, dok mogasmo, čitاسmo svoje — ja tebi, ti meni;
 Često ti sudija ja, često ti nastavnik bjeh.

.....⁶⁾ Kvintor Fabije Maksim Kunktator, vođa protiv Hanibala.

¹⁾ *pegasijski valovi*: izvor Hipokrena na Helikonu, nastao ondje, gdje je nogom udario Belerofontov krilati konj Pegas. — ²⁾ Sapfa.

Stihove spjevane tvoje znao sam slušati pomno,
 A kad si prestala, tad rumen te oblila svu
 S mene.³⁾ Zar možda zato, što mene ucvijeliše pjesme,
 S moje te kazni strah poništi, prigruši sad?
 Ne boj s', Perila, samo neka ti djeve ni momka
 Pjesma ne nauči kad ljubavlju ljubiti kog!
 Mudrice moja, svakog se uzroka neradu mani,
 Lijepe umjeće gaj', svetinje svoje de štuj!
 Ljepušnomu će licu ti naudit godine puste,
 Starackih nabora pak bit će na čelu ti dost',
 U ljepotu će tvoju ah kivna dirnuti starost,
 Tih je dolazak njen, koraka nije joj čut.
 Rekne P'tko: „Tâ ti je bila lijepa“, bit će ti žao,
 Zrcalu: „Lažeš“ — ćeš reć, kada se pogledaš u nj.
 Srednjeg u tebe je blaga, i ako vrijedna si veljeg;
 Ali néka je to bogatstvo golemo baš,
 Svakako daje i grabi ga sreća, kome ga hoće;
 Koji je bio Kres, Irom⁴⁾ je za tinji čas.
 Ništa besmrtna nema u nas — čemu da duljim? —
 Krepost i znanje tek besmrtnim mogu se zvat.
 Od vas, od doma i od domaje daleko sam nuto,
 Što se oteti dâ, to su mi oteli sve.
 Drûgom i ugodom pravom je ovdje jedini duh mi,
 Cezar mi krivično njeg oteti ne može bar.
 Čovjek mi ljutijem mačem život ukinut može;
 Makar me ubio on, slava će živjet mi vijek.
 Svak će čitati mene, dok sa sedam bude bregova
 Pobjednik davorski Rim gledao svladani svijet.
 Budi pregnutljiva, kob te od moje čekala ljepša,
 Gledaj, da s tobom glas u tvoju ne zamakne grob!

Preveo dr. T. Maretić.

2. Vjekopis pjesnikov.

(IV. 10.)

Tko bjeħ ja, te njeħne ljubavi pjevač
 — Čitaš me, pâ da me znaš — slušaj, budućnosti, ti!

³⁾ s moje pohvale. — ⁴⁾ Ir: prosjak u Odiseji.

Sulmon mi je domaja, obilan valima hladnim:
 Koraka devetsto tisuća od njeg je Rim.
 Tu sam se rodio ja, pa još i vrijeme da znadeš;
 Kada konzula dva¹⁾ jednaka ukide kob.
 Ako je do tog, još sam od djedova nasljednik reda,
 Nije sreće me dar²⁾ vitezom stvorio tek.
 Ne bjeh pŕvenac sin, jer preda mnom brát mi se rodi;
 Prije dvanaest on mjeseca ugledo svijet.
 Ista je danica sjala rođenju oboje braće,
 Dvjema kolačima³⁾ sveđ isti se slavio dan.
 To je od prazniká pet Minerve⁴⁾ junačke onaj,
 Kojim se prvi put krvavi zameće boj.
 S dječicom odmah odgoja poče i slavnim ljudma
 Učenim u grad nas odvede očeva skrb.
 Od ljeta mlađanih brat mi težaše na govorništvo
 Rođen za bojeve, što rječiti bije ih trg.
 Meni se već ko dječaku milila nebeska pjesma,
 Krišom Muza me sve djelu privlačila svom.
 Često mi zborio otac: „Što nistetnim poslom se baviš?
 I Meonjanin⁵⁾ sam blaga ne ostavi ništ.“
 Dirnu me besjeda ta, i zapustiv cijeli Helikón
 Htjedoh pisati ja riječi bjež sklada sveg,
 Ali bi sama od sebe stopama pjesma izišla:
 Štogod ikada reć pokušah, bijaše stih.
 Dok su međutim korakom tihim ljeta odmakla,
 Muški slobodnji plašt⁶⁾ primio sa mnom je brat.
 Odje ramena naša grimiza pruga široka⁷⁾
 I rad ostade, što otprije zánimo nas.
 Ali kad dvaputa deset je ljeta navršio brat mi,
 Umre; života mi pŕ otela njegova smrt.
 Primih i mladosti nježne prvu počasnu službu,
 I u trojice zbor⁸⁾ mene su brojili tad.

¹⁾ *konzula dva*: Hircije i Panza poginuli god. 43. kod Mutine. — ²⁾ *sreće dar*: od Augusta propisani imutak od 400.000 sesteraca (K 80.000). — ³⁾ *kolačima*: prikazivanim Geniju na godovno. — ⁴⁾ *Minerve*: njezina se svetkovina slavila od 19.—24. marta. — ⁵⁾ *Meonjanin*: Homer. — ⁶⁾ *plašt*: muška toga, neopšivena grimizom. — ⁷⁾ *pruga*: širok grimizan trak na tuniki (košulji) senatora i mladih vitezova, koji su naumili stupiti u državnu službu. — ⁸⁾ *trojice zbor*: tamničari sa sudbenom vlašću nad robovima.

Čekao me još senat. Al pruži širinu⁹⁾ stegoh:
 Veći bijaše trh, neg' što mi dopusti moć.
 Nit mi podnosilo tijelo, nit duša tražila napor:
 Častima nemirnim ja uvijek se uklanjah rad.
 I sve me svjětovâhu sestre aonske,¹⁰⁾ život
 Miran da provodim, što uvijek bijah mu sklon.
 Štovao sam i ljubio pjesnike onoga doba;
 Koliko bilo ih gdje, mnjah, da su bogovi svi.
 Često Ptice mi svoje čitao stariji Makro,
 Koji je poguban gmaz, koji li koristan sâd.
 Često Propèrcije mi je kazivao ljubavne pjesme,
 Prijateljstva je vez bratskog me svezao s njim.
 Pontik herojskim¹¹⁾ stihom, Baso jambima slavan
 Društva bijahu još premili članovi mđg.
 Uho moje i Hòrâcije osvoji zvônki,
 Lirom auzonskom¹²⁾ dok uzvišen pjevaše poj.
 Vergilija ja vidjeh samo, pa ni Tibulu
 Gorka ne dade kob, meni da prijatelj bi.
 Tvoj je on, Gale,¹³⁾ nasljednik bio, Propèrcije njegov,
 Redom vremena ja pò njima četvrti bjeh.
 Kao što starije ja, i mene štovahu mladi;
 Moju Taliju¹⁴⁾ već zarana upozna svijet.
 Prvom kad pjesme mladenačke narodu čitah,
 Jedan, dva puta tek braća mi skinuta bi.
 Duh mi potâče djeva po cijelom slavljena gradu,
 I Korinôm je ja nepravim imenom zвах.
 Mnogo toga napisah; što mi se učini loše,
 Ognju predadoh sam, on neka popravi sve.
 I onda, kad bjeh prognan, spalih, što bi se moglo
 Svidjeti, nâ rád svoj cijeli i pjesme ljut.
 Sree mi bijaše meko, pristupno strijelam' Kupida,
 Da je i neznatna stvar mogla uzbuditi njegov.
 Ako i bijah takav, te mala me upali iskra,
 Opet pod imenom baš mojim¹⁵⁾ ne pričalo, s' ništ'.

⁹⁾ širinu stegoh: odrekoh se službe i časti. — ¹⁰⁾ aonske: heotske, sestre: Muze. — ¹¹⁾ herojskim: epom. — ¹²⁾ auzonskom: italskom. — ¹³⁾ Kornelije Gal: znamenit elegički pjesnik. — ¹⁴⁾ Talija: Muza komedije, pak uopće Muza. — ¹⁵⁾ za mene se po gradu ništa nije pogovaralo.

Bijah gotovo momčić, kad ženu nevrijednu, štetnu
 Dade mi, ali nam brak kratkoga vremena bi.

Nju je naslijedila druga žena, premda bez krivnje,

Ali ni svezi toj trajnosti ne dade kob.

Posljednja, sa mnom što vjerno ustraja do poznih ljeta,

Pristade ženom bit mužu, što zatočen bi.

I već otac mi vijek svoj završi, lustara¹⁶⁾ devet

I devet drugijeh k tom bješe doživio on.

Tako ga ožalih, kako bi on me, samrt da mene

Ugrabi. Posljednju čast naskoro materi dah.

Sretni vas oboje i još u dobar čas pogrebeni,

Jer ste mi umrli, dok crni¹⁷⁾ mi ne svanu dan!

Sretan i ja, što za života me njina ne snade

Bijeda; sada bar njih s mene ne žadesi bol!

Ali ostaje l' osim imena od mrtvih nešto,

Pretraje l' slabašni sjen podignut lomače kup,

Glas o meni, oče i majko, sjenama stiže l'

Vašim i za grijeh moj znade već stigijski trg:

Ja vas molim, da znate — grijehota bi bila vas varat! —

Zabluda zatočju mom kriva je, nikaki grijeh.

Dušama ovo je dosta. Živim se ljudima vraćam

Željnim; života svog da im pripovjedim tijek.

Ljepša ljeta minula meni, sjedine došle,

I već prvašnji moj sada se progruša vlas;

Otkako ugledah svijet, pisejskom¹⁸⁾ maslinom vjenčan

Nagrađu deseti¹⁹⁾ put odnese pobjednik konj:

Kada me vladar uvrijeđen, gnjevan Tomljanom posla,

Kojim uz lijevi žal Crnoga mora²⁰⁾ je dom.

Razlog propasti moje, svima i predobro poznat,

Ne treba nikome već moja da potvrdi riječ.

Što da vam pričam o nevjeri pratnje i kradljivih sluga?

Mnogo podnošah, što gore je nego sam bijeg.

Ali ne dadoh ja, da me nevolja srva: izide

Duh nepobijeđen moj, snagom se služeći svom.

¹⁶⁾ *lustar*: pet godina. — ¹⁷⁾ *crni dan*: zatočenje u 51. godini Ovidijevoj.

— ¹⁸⁾ *pisejska*: olimpijska, jer je Olimpija bila blizu grada Pise. — ¹⁹⁾ pjesnik olimpijadu računa kao lustar sa pet godina mjesto sa četiri. — ²⁰⁾ *lijevi žal*: zapadna obala.

Sebe zaboravili i miran nekada život pa rukom
 Neviklom uhvatih sad oruđe²¹⁾ — nesreći lijek.
 Toliko poguba snosih morem i kopnom, kolik
 Sitnijeh zvijezda roj nebeski pokriva svod.
 Dugim lutanjem gonjen napokon obalam' dospjeh
 Sarmata; do njih jest strijelaca Gečana dom.
 Premda tu svud oko mene susjedsko oružje zveči,
 Pjesmom kakvom već znam, tužnu olakšavam kob.
 Nema istina nikog, da mu je povjerim uhu,
 Ali kratim si njom vrijeme i prevarim dan.
 Što sam dakle još živ, što odolijevam patnjama teškim,
 Brižni što nije mi još život dotužao taj,
 Za to tebi hvala, o Muzo! Ti utjehu daješ,
 S tebe mi dolazi mir od brigâ, ti si mi lijek.
 Meni ti jesi vođa i pratilica; od Istra
 Mene odvodiš, stan sred Helikóna mi daš.
 Meni ti, što je rijetko, živu glasovito ime
 Dade, što mrtvima tek slava udijeliti zna.
 Pa ni zavist, što stvari nam kudi sadašnje, — mojih
 Djela ni da bi kad zlobni joj krnjio zub.
 Ako i pjesnika inih velikih porodi vijek naš,
 Opet ni Geniju mom ne bješe zavidan glas;
 I dok mnoge od sebe više ja čijenim, od njih
 Ne manje slave me svi, i cijel čita me svijet.
 Ako dakle u pjesnika slutnje što istinske ima,
 Ne ću, zemljo, bit tvoj, sasvijem da umrêm ja.
 Bud da sklonošću tvojom glas taj stekoh, bud pjesmom,
 Tebi svakako čast, čestiti štioče moj!

Preveo F. Miler.

Marko Valerije Marcijal.

(o. g. 40.—o. g. 100. posl. Is.)

Rodio se u Bilbilisu u Hispaniji. Kao mladić dođe u Rim, gdje je općio s pjesnicima te je svojim pjesmama stekao milost careva Tita i Domicijana. U Rimu je živio 34 godine, a poslije smrti Domicijana, kojemu se za njegova života ulagivao, vrati se

²¹⁾ oruđe: strpljivost.

u postojbinu, gdje je naskoro umr'o oko god. 100. — Napisao je preko 1.500 Epigrama, među njima veoma mnogo baš izvrsnih. Marcijal je bio pjesnik izvanredno darovit, pjesme su se njegove rado i mnogo čitale te su išle od usta do usta, stihovi su laki, glatki, kao saliveni, ali sadržaj je često nepristojan, prost.

1.

(I. 19.)

Ako se, Elija,¹⁾ sjećam, ti četiri imala zuba.

„Kašalj ti izbije dva, a drugi opeta dva.

Sada već sigurna možeš cijele kašljati dane,

• Kašalj po treći put nauditi ne će ti moć.

2.

(I. 22.)

Zeče, što bježiš od strašnih očiju mirna sad lava?

Razderat ne mari on takovu sićušnu zvijer.

Panče onakve se štede samo za velike šije,

Onolikū ti žeđ ne gasi krvi tek kap.

Zeko je plijenom psima, on silnih ne nasiti raljā;

Ne treba Cezarov mač dačkom bit djetetu strah²⁾

3.

(I. 47.)

Nedavno bijaše liječnik, sada je grobar Dijaulo:

Grobar što radi sad, liječnik je radio sveđ.

4.

(I. 107.)

Često puta mi, dragi Lucije Julije, zboriš:

„Pišide veliko što, čovjek si lijenčina baš!“

Dokolicu de nama ti podaj, ali onako,

Kako Mecēnāt je dā Flaku i Vergil'ju svom:

¹⁾ *Elija*: izmisljeno ime kao i Gelijs, Lup i dr. — ²⁾ prema slabomu Dačaninu car je kao lav prema zecu.

Kušat ću ispjevat čuvstva, što vijekom će živjet,
 Plamenu oteti sjaj imena gledat ću svog.³⁾
 Junad ti ne voli jaram u polje neplodno nosit;
 Umara crnice trud, ali veseli sam rad.⁴⁾

5.

(II. 7.)

Lijepo deklamuješ, lijepo na sudu, Atiče, zboriš,
 Povijesti lijep ti je slog, pjesmama³⁾ sastav je lijep;
 Lijepo ponačinjaš mime, epigrame jednako lijepo,
 Lijep si gramatik ti, a i astròlog si lijep;
 Lijepo, Atiče, pjevaš i igrati umiješ lijepo,
 Umjećom lire si lijep, lopte vještinom si lijep;
 Pa i ne radio dobro, al opet lijepo sve radiš.
 Želiš li, što si mi, čut? Danguba silna si ti.

6.

(V. 29.)

Ako mi, Geliya, zeca kad pošlješ, poručuješ meni:
 „Marko, za sedam ti dana ljepota ćeš bit.“
 Ako se ne rugaš, ako istinu, sunašce, zboriš,
 Geliya; nikada baš zeca mi nē jede ti.

7.

(VII. 81.)

„Trideset ima u cijeloj ti knjizi epigramâ loših.“
 Valja l' toliki ih broj, Lauzo, e dobra će bit.

8.

(VIII. 56.)

Doba djedova vijekom se našim ne može mjerit,
 Veći poraste Rim pod vođom svojijem sad,
 Ali nam — čudiš se — uma Maróna svetoga nema,
 Niti oglašuje tko trubljom onako nam boj.

³⁾ ime će se moje slaviti i onda, kad se moje tijelo spali. — ⁴⁾ pjesnika veseli nagrada.

Ded Mecenatâ nam podaj, i bit će, Flako, Maronâ,¹⁾
 Vergil'ja još će ti dat rođeni zaselak tvoj.
 Oteše polja, što jednoj bjehu Kremoni na domak,
 Titir²⁾ plakaše tad, rad krda srva ga bol.
 Vitez se tuščanski smiješkom osmjehne, zlobnicu bijedu
 Pogna i naredi njoj, na brz da spremi se bijeg.
 „Bogatstvo“, kaže mu, „primi i pjesnikom najvećim budi,
 Pa mi i Aleksu³⁾ ti možeš baš ljubiti mog!“
 I gospodinu on se do stola prekrasan stavi,
 Rukom bijelom ko snijeg crnoga falernca kap
 Lijevaše, čašu na usta, ružicu rumenu, stavi —
 S njih bi se Jupiter sam mogao zanijeti sav.
 Pjesnik se snebi i s uma Galateju⁴⁾ krupnu on smetne
 Pa i Testilidu, što žetva joj obrazâ ruj
 Ogari. Itâliju⁵⁾ sad, Boj junačine⁶⁾ spjeva,
 A prije Kōmara⁷⁾ tek priprosto oplaka on.
 Čemu da Varije, Marze-i pjesnikâ silna imēna
 Pominjem? Teška će bit muka nabrojiti ih sva.
 Ako mi daš Mecenatovih darâ, hoću li biti
 Vergil'je? Vergil'je ne, ali ću Marzo⁸⁾ ja bit.

9.

(XI. 18.)

Pod gradom, Lupe, dobro darova mi,
 Al dobro veće moj ti prozor¹⁾ krije.
 Pa tō zar dobro — dobro krstit smiješ,
 Gdje rutvica ti stvara gaj Dijānin,
 A glasnog cvrčka krilce prekrili ga,
 U jedan dan ga mravač izjest može,
 A list mu s pupa ružina je vijenac?
 Na njemu ćeš tolikū travku naći,
 Koliko listak Kozmōv,²⁾ papar zelen.
 Ni krastavac se ne može tu pružiti,

¹⁾ *Flako*: Horacije. *Maron*: Vergilije. — ²⁾ *Titir*: lice u 1. eklogi, pod kojim se krije sam Vergilije. — ³⁾ *Aleksis*: ljubimac Mecenatov. — ⁴⁾ *Galateja*, *Testilida*: lica u Bukolikama = Vergilije se ostavio idilskog pjesništva. — ⁵⁾ Georgike i ⁶⁾ Enejidu. — ⁷⁾ nije pjesma Vergilijeva. — ⁸⁾ *Domicije Marzo* (54.—4. pr. Is.), znamenit pjesnik; pjesme su se njegove izgubile.

¹⁾ vrtić na prozoru. — ²⁾ *Kozmo*: tvorničar ulja za pomast.

Ni zmiija sva, kolikâ je, udomit.
 Vrt — jedva gusjenicu jednu hrani,
 Komarac vrbu obrsti i gine,
 A krt je meni kopač pa i orač.
 Nit može zanut pečurka, ni smokva
 Nasmijat se, nit ljubica se rascvast.
 Miš hara krajem, seljak ga se
 Ko onog vepra kalidonskog³⁾ boji.
 A leteć Prokna⁴⁾ pančom usjev digne
 I sav u gnijezdo lastavičje strpa.
 Sva žetva jedva žlicu puni, širu
 U orah, smolom zalijepljeni, špremam.
 U slovcu jednom, Lupe, prevari se;
 Jer kad ti ono posjed meni dade,
 Ej kamo sreće, objed da si dao!

Preveo K. Rac.

³⁾ koji je pustošio okolicu Kalidona, grada u Etoliji. — ⁴⁾ kći kralja Pandiona, pretvorila se u lastavicu.

Proza.

Marko Tulije Ciceron.

(106.—43.)

Rodio se god. 106. pr. Is. u Arpinu u Laciju. Roditelji mu bili viteškoga staleža. Više je nauke dobio u Rimu, gdje je slušao velike govornike Krasa i Antonija, znamenite pravnike Marka i Kvinta Scevolu, a poslije je učio i filozofiju kod Filona iz Larise i stoika Diodota. Podjedno je proučavao i prevodio grčke pisce pa slušao na glasu retora Apolonija Molona s Roda, koji je tada boravio u Rimu. Odmah na početku svoga odvjetničkog rada sjajno je uspio god. 81. govorom „Za Publija Kvinkcija“ i god. 80. govorom „Za Seksta Roscija“. Iduće godine otide u Atenu, Aziju i na Rod, gdje je opet slušao Molona. Državne je časti postigao zakonitim redom: najprije je u Lilibeu na Siciliji bio kvestor te je nesebičnom upravom stekao opće štovanje. Zatim je postao edil pa pretor i napokon god. 63. konzul. U to vrijeme (70.—66.) padaju njegovi govori „Protiv Veresa“ i „O zapovjedništvu Gneja Pompeja“. Kao konzul proslavio se time, što je ugušio urotu Katilininu. Tom je prilikom besjedio 4 govora „Protiv Katiline“. Još isti dan, kad je 4. govor izrekao, bude pet drugova Katilinih po zaključku senatovu zadavljeno, a Ciceron kao otac domovine pozdravljen. To je bio najljepši dan njegova života, ali su poslije došli i crni dani.

God. 58. bude Ciceron po nastojanju tribuna Klodija prognan, njegova kuća u Rimu porušena, a imanja u Teskulu i Formiji oplijenjena. On otide u progon u Tesaloniku, odakle ga narod poslije 16 mjeseci pozove natrag i svečano dočeka. God. 52. branio je Milona, koji je na Apijskoj cesti ubio Klodija. Sjajni

govor „Za Milona“ poslije je preradio i za čitanje izdao. Iduće godine bio je prokonzul u Kilikiji, kojom je upravljao blago i pošteno. U građanskom je ratu nakon dugoga promišljanja pristao uz Pompeja. Cezar ga poslije pobjede kod Farzala (god. 48.) primi hladno, ali bez srdnje. Odonda je Ciceron boravio u Tusku, a u Rim je dolazio samo, kad je trebalo da koga brani.

Uz političke neprilike stignu ga i porodične i novčane, ostala mu utjeha u književnom radu: gotovo sve retorske i filozofske spise izradio je u posljednjim godinama života. Poslije smrti Cezarove (god. 44.) stupi još jednom na čelo aristokratske stranke te udari na Marka Antonija u 14 govora, koji se zovu „Filipski govori“ poradi sličnosti s Demostenovim govorima protiv kralja Filipa. Ali kad za koji mjesec zavladaju triumviri, bude Ciceron osuđen i od Antonijevih ljudi kod Gajete ubijen god. 43. pr. Is.

Književni rad Ciceronov obuhvata govore, retorske spise, filozofske spise i pisma. Od preko 100 njegovih govora sačuvalo se 57 potpuno. Njima je stvorio savršenu, klasičku prozu i stekao besmrtnu slavu. — Glavni retorski spisi jesu: „O govorniku“ (3 knjige, teorija govornništva); „Brut o slavnim govornicima“ (povijest govornništva rimskoga); „Govornik“ (slika savršena govornika). — Glavni su filozofski spisi: „O državi“ (6 knjiga, o najboljoj državi), sačuvane do danas prve dvije knjige i od šeste svagda rado čitani San Scipionov; „O zakonima“; „O granicama dobra i zla“ (5 knjiga); Tuskulanske rasprave (5 knjiga); „O biću bogova“ (3 knjige); „Katon Stariji ili o starosti“; „Lelije ili o prijateljstvu“; „O dužnostima“ (3 knjige). Većina retorskih i filozofskih spisa pisana je u dijalogu, koji nije onako dramski živ kao umjetni dijalog Platonov, već je posve običan, jednostavan kao u peripatetika, pristalica Aristotelovih. Najveća je zasluga Ciceronova za filozofiju ta, što je svojim spisima Rimljane uputio u različne sustave grčke filozofije, što je upravo stvorio filozofijski jezik latinski, i što se po njemu i mi upoznajemo s naukama poznatih filozofa grčkih, kojima su se djela izgubila. — Pisma Ciceronova (4 zbirke) daju nam vjernu sliku javnih i domaćih prilika onoga vremena.

Ciceron je bio jedan od najčestitijih Rimljana svojega vremena: čista značaja, blag i rodoljubiv. Kao književnik bio je

veoma marljiv i uvelike obrazovan, kao upravnik pravedan i nepodmitljiv; no kao državnik bio je nepostojan te je poradi svojih mana, neodlučnosti i taštine, mnogo zla trpio.

Iz „4. govora protiv Veresa“.

1. Veres¹⁾ i Segeščani.

(Verr. IV. 33.—35.)

Segesta je prastar grad u Siciliji, vi sudije, koji je, kako pričaju, osnovao Eneja,²⁾ kad je bježeći iz Troje u te krajeve došao. Zato Segeščani drže, da su ne samo neprestanim savezništvom i prijateljstvom, već i srodstvom s narodom rimskim vezani. Taj su grad negda, kad su njegovi stanovnici na svoju ruku i svoje volje s Punjanima ratovali, Kartazani silom uzeli i razvalili te su sve, što je gradu moglo biti za ures, odande u Kartagu odnijeli. Bio je u Segeščana mjeden Dijanin lik, od najstarijih vremena ne samo uvelike štovan, već i vješto umjetnički izrađen.

Tim, što je prenesen u Kartagu, promijenio je samo mjesto i ljude, ali je predašnju svetost zadržao, jer su ga poradi osobite ljepote i neprijatelji smatrali za vrijedna najsvetijeg štovanja. Poslije nekoliko vijekova osvoji Publije Scipion u trećem punskom ratu Kartagu. Kod te pobjede — vidite njegovu krepost i brižljivost, da biste se domaćim primjerima prekrasne kreposti radovali, a onamo nečuvenu drskost Veresovu za još veće mržnje vrijednu držali — sazove sve Sicilijance, jer je bio saznao, da su Kartazani najduže i najžešće Siciliju mučili, te zapovjedi, da se sve potraži, pa obeća, da će mu biti glavna briga, da se općinama sve, što je kojoj bilo pripadalo, povрати. Tad je ono, što

¹⁾ *Gaj Veres*: bio 3 godine propretor na Siciliji, gdje je narod nemilo globio i svako nasilje činio. Kad se vrati u Rim, odmah ga Ciceron (god. 70.) na molbu Sicilijanaca tuži radi globljenja. Za kratko vrijeme skupi sve dokaze protiv Veresa te ih pred sud iznese tako obilno i tako jasno, da je već poslije prve rasprave Veres svoje volje otišao u progonstvo. Poslije je Ciceron svu golemu dokaznu građu izradio u drugom govoru, kojega nije nikad govorio, već ga je samo za čitanje izdao u pet knjiga. — ²⁾ *Eneja*: zato je ondje stajao njemu posvećen hram, a novac su Segeščani kovali s njegovom slikom.

je negda iz Himere³⁾ odneseno, povraćeno Termljanima, zatim druge umjetnine Geljanima,⁴⁾ treće Agrigenćanima, među njima također onaj glasoviti bik, što ga je, kažu, najokrutniji od svih tirana, Falaris,⁵⁾ imao, u kojega je kazni radi običavao žive ljude strpati i potpaliti. Kad je Scipion toga bika Agrigenćanima vraćao, rekao je, kažu: bilo bi pravo, da promisle, što je Agrigenćanima od veće koristi, da svojim ljudima robuju ili da se narodu rimskomu pokoravaju, kad imaju podjedno spomenik domaće okrutnosti i naše blagosti.

U to vrijeme povraćena je Segesćanima s najvećom brižljivošću baš ta Dijana, o kojoj govorimo: donesu je natrag u Segestu, postave opet na svoje mjesto uz čestitanje i radost građanstva. U Segesti je dignu na dosta visoko podnožje, na kojem je velikim slovima bilo urezano ime Publija Afrikana i zabilježeno, da ju je on, osvojivši Kartagu, povratio. Građani su je štovali, svi stranci dolazili gledati; kad sam ja bio kvestor, bila je ona prvo, što su mi oni pokazali. Bio to veoma zamašan i visok lik s dugačkom mantijom, ali je ipak onako golem pokazivao mladost i djevičansko držanje.⁶⁾ Strijele su visjele s ramena, u lijevoj je ruci držao luk, u desnoj zapaljenu zublju.⁷⁾ Čim ga je ovaj neprijatelj svih svetinja i grabljivac bogostovnih predmeta vidio, kao da ga je ista ona zublja pogodila, tako je počeo gorjeti od želje i ludila. On zapovjedi poglavarima, da ga skinu i njemu dadu: pri tome je pokazao, da će mu to biti najveće veselje. Ali oni stanu govoriti, da su najvećim štovanjem božanstva i suviše najvećim strahom zakona i sudova vezani. Nato on počne od njih zahtijevati, zatim prijetiti i najposlije nadu i strah pokazivati. Oni se katkad uzmu braniti imenom Publija Afrikana govoreći: lik pripada narodu rimskomu, oni nemaju nikake vlasti nad onim, što je preslavni vojvoda osvojivši grad neprijateljski za pobjednički spomenik naroda rimskoga odredio. Kad Veres ipak nije popuštao, pače svaki dan još mnogo žešće navaljivao,

³⁾ *Himera*: osnovana god. 650., razvaljena god. 409., ali naskoro opet sagrađena pod imenom *Terma*, sada *Termini*. — ⁴⁾ *Geljani*: stanovnici grada Gele, naseobine Rođana. — ⁵⁾ *Falaris*: tiranin oko god. 560. — ⁶⁾ lik je bio natprirodne veličine, s dugačkom haljinom, kako su se odijevale ugledne gospođe rimske; poslije su Artemidu umjetnici prikazivali s kratkom haljinom (tunikom) kao boginju lova. — ⁷⁾ luk označuje boginju kao bojovnu, koja plijeni; po zapaljenoj zublji boginja je svijetla, koja život daruje.

dođe stvar pred senat. Svi su odrješito prigovarali i tako bi u ono doba kod svoga prvoga dolaska odbijen. Nato je on sve terete postavljanjem mornara i veslača i dobavljanjem zita osobito nametao Segešćanima, i to znatno više, nego što su mogli podnositi. Osim toga je njihove poglavare prizivao; najbolje i najuglednije ljude dao je zvati preda se te ih vukao po svima sudovima u pokrajini; pojedince je svakomu poručivao, da će zlo proći, a svima je zajedno prijetio, da će im grad sasvim uništiti. I tako najposlije mnogim nevoljama i velikim strahom svladani odluče Segešćani, da se zapovijedi pretorovoj valja pokoriti. Uz veliku tugu i uzdisaje svega građanstva, uz velik plač i jauk svih ljudi i žena bude pogođeno, da se lik Dijanin makne.

Vidite, kolik je bio strah božji! Kod Segešćana se — znajte, suci, — nije našao nitko, ni slobodan ni rob, ni građanin ni stranac, koji bi se bio usudio dotaći se toga lika: nekaki tuđi — znajte dobro — radnici iz Lilibeje morali su se dovesti. Ti su ga, ne znajući ništa o čitavoj stvari i božanskom štovanju, najposlije za dobivenu platu maknuli. Kad su ga nosili iz grada, što mislite, kakva je nastala strka ženskinja? Kakav plač starijih ljudi, među kojima su neki još onaj dan pamtili, kad je ta ista Dijana iz Kartage natrag dovezena u Segestu, navješćujući svojim povratkom pobjedu naroda rimskoga. Kako nesličan onome vremenu činio se taj dan! Tada je vojskovođa naroda rimskoga, čovjek preslavan, iz neprijateljskoga grada opet osvojene očinske bogove Segešćanima natrag donosio: sada je iz grada savezničkoga pretor istoga naroda, čovjek gadan i pogan, iste one bogove bezbožnim zločinom otpremao. Što je u čitavoj Siciliji glasnije negoli da su se u Segesti sve žene i djevojke sakupile, kad se Dijana nosila iz grada, da su je pomastima mazale, vijencima i cvijećem od glave do pete kitile, mirisom od tamjana kadile i sve do međe svoje zemlje ispratile?

Kad je nakon onoga svršenog zločina podnožje bilo prazno i bez urezanog imena Publija Afrikana, svima se činilo nedostojno i nesnosno, što je ne samo bogoštovlje oskrvnjeno, već je i velikomu junaku Publiju Afrikanu slavu njegovih djela, spomen njegove hrabrosti, slavni spomenik njegove pobjede Veres ugrabio. Kad mu se javilo, što je s podnožjem i natpisom, mislio je, da će ljudi čitavu stvar zaboraviti, ako i podnožje kao

svjedoka svojega zločina ukloni. I tako ga po njegovoj zapovijedi doista dadu ukloniti.

2. Opis Sirakuse.

(Ver. IV. 52. 117.—53.)

Da je grad Sirakusa među grčkim gradovima najveći,¹⁾ a od svih na Siciliji najljepši, često ste čuli. I jest tako, suci, kako se govori. Jer on je po svome položaju ne samo čvrst, već je sa svih prilaza, po suhu i po moru, prekrasan na pogled; k tome ima luke, koje su izgrađenim prostorom i licem grada gotovo zatvorene; ali premda među sobom imaju različne prilaze, opet su na izlazu spojene te se sastaju. Gdje su spojene, ondje je dio grada, koji se zove Ostrvo, te je uskim morskim rukavom odijeljen, ali mostom opet s kopnom spojen.

Taj je grad tolik, te se govori, da je sastavljen od četiri veoma velika grada. Jedan je od njih spomenuto Ostrvo, koje se, okruženo dvjema lukama,²⁾ prema ušću i prilazu obiju luka proteže, gdje se nahodi palača, koja je bila dom kralja Hijerona,³⁾ u kojem obično stanuju pretori. Tu ima više svetih hramova, ali među njima su dva hrama, za kojima su ostali daleko zaostali: Dijanin i drugi Minervin, koji je prije dolaska Veresova bio prekrasno iskićen. Na krajnjem dijelu toga otoka ima izvor slatke vode, koji se zove Aretusa, neobično velik, pun riba; njega bi valovi sasvim potopili, da nije čvrstim kamenim nasipom od mora odijeljen.

Drugi je grad u Sirakusi onaj, kojemu je ime Ahradina, gdje se nalaze vrlo velik trg, prekrasni trijemovi, prelijep pritanej,⁴⁾ prostrana vijećnica i divan hram Jupitera Olimpijskoga.⁵⁾ Ostali dijelovi toga grada, jednom jedinom širokom, dugom uli-

¹⁾ Grad je mogao imati po milijuna stanovnika, a isticao se time, što je imao lijepu tvrđavu, dvije luke do usred grada, široke ulice, trijemove, hramove, zidove. Danas je samo otok napučen, a spaja ga nasip s kopnom. —

²⁾ Veća luka Ostrvu na zapad imala je ulaz četvrt sata širok. — ³⁾ *Hijeron II.*: kraljevaó god. 268.—215., saveznik Rimljana. — ⁴⁾ *pritanej*: javna boginji Vesti posvećena zgrada, u kojoj je u čast te boginje neprestano gorjela vatra. Svaki je grčki grad imao svoj pritanej. Poznat je pritanej u Ateni, u kojem su stariješine raspravljale o sudbenim stvarima, i gdje su se zaslužni građani na državni trošak uzdržavali. — ⁵⁾ od toga hrama sačuvala se dva stupa dorskoga sloga.

com i sa više ulica poprijeko odijeljeni, zapremljeni su privatnim zgradama. — Treći je grad onaj, koji je zato, što je u tome dijelu stajao star hram boginje Sreće, prozvan Tiha (Sreća): tu je gimnazija veoma prostrana i više hramova, te je taj dio najgušće napučen i nastanjen. — Četvrti grad zove se zato, što je najposlije izgrađen, Neapolis (Novigrad). Na njegovu najvišem mjestu stoji veliko kazalište, a osim toga dva krasna hrama, jedan Cererin, drugi Liberin⁶⁾ i prekrasan velik kip Apolona, koji se zove Temenjanin.⁷⁾ I njega bi Veres bez promišljanja bio odnio, da ga je mogao maknuti.

3. Marcel i Veres.

(Ver. IV. 54.—56.)

Kad je Marko Klaudije Marcel Sirakusu s vojskom na silu osvojio,¹⁾ mislio je, da to ne bi bilo na diku rimskome narodu, kad bi tu krasotu, pogotovu gdje ne očituje nikake opasnosti, razvalio i uništio. Zato je sve zgrade, javne i privatne, svete i neposvećene tako poštedio, kao da je došao, da ih s vojskom brani a ne osvaja. Kod divota toga grada pazio je na pobjedu, pazio je na čovječnost. Držao je, da pobjeda ište, da mnogo odnese u Rim, što bi gradu moglo biti ures; a čovječnost, da grad posve ne oplijeni, pogotovu kad je imao volju, da ga sačuva. Kod te diobe pobjeda Marcelova nije za narod rimski iskala više, no što je njegova čovječnost Sirakušanima sačuvala. Što je u Rim doneseno, vidimo kod hrama Časti i Kreposti pa tako i na drugim mjestima. Ništa nije postavio u svojoj kući, ništa u svojim vrtovima, ništa u svom ljetnikovcu; mislio je, ako ures grada ne odnese u svoju kuću, bit će gradu kuća njegova ures. U Sirakusi pak ostavio je mnoge krasote: boga nije nijednoga ošteti, nijednoga se dotakao. Poredite Veresa, ne da čovjeka sa čovjekom poredite, da se takvome čovjeku poslije smrti ne bi činila nepravda, nego da mir sa ratom, zakone s nasiljem, for i djelovanje suda s mačem i oružjem, dolazak i pratnju s vojskom i pobjedom poredite.

⁶⁾ *Libera* = Prozerpina. — ⁷⁾ *Temenjanin*: Apolonov pridjevak po podgrađu Teinen. Poslije je njegov lik prenesen u Rim.

¹⁾ Marcel, „mač Rima“, osvojio je grad nakon trogodišnjega podsjedanja god. 212., i to izdajstvom; po Liviju dao je Marcel grad pljačkati, i tom prilikom probode rimski vojnik slavnoga Arhimeda.

Hram Minervin stoji na Ostrvu, o kojem sam prije govorio; toga Marcel nije dirao, već ga je ostavio s puno ureda. Taj je hram Veres tako opljačkao i oplijenio, kao da ga nije neprijatelj, koji u ratu ipak pazi na vjerska i običajna prava, već su ga barbarski razbojnici oskvrnili. Bila je konjanička bitka kralja Agatokla²⁾ na slikama naslikana, a takvim su slikama unutrašnji zidovi hrama bili pokriveni. Ništa nije bilo odličnije od te slikarije, ništa se u Sirakusi nije držalo za vrednije, da se vidi. Tih slika Marcel, premda je onom pobjedom sve pretvorio u svjetovno imanje,³⁾ ipak, štovanjem svetinje spriječen, nije dirao. A evo Veres, premda je već radi dugoga mira i vjernosti sirakuskoga naroda one slike zatekao posvećene i svete, sve je odnio, a zidove, kojima je ured za tolike vijekove bio ostao, od tolikih se ratova bio sačuvao, ostavio je gole i nagrđene. I Metel, koji se zavjetovao, ako Sirakusu osvoji, dva će hrama u Rimu posvetiti, nije ono, što je naumio bio sagraditi, htio da uredi stvarima, koje je osvojio bio: Veres, koji nije Poštenju i Kreposti, kao onaj, nego je Veneri i Kupidu zavjete dugovao, on se usudio, da hram Minervin oplijeni. Onaj nije htio bogove kititi plijenom bogova: ovaj je ured djevice Minerve u svoju poganu kuću prenio. Dva-deset i sedam prekrasno slikanih slika osim toga uzeo je iz istoga hrama: među njima su bile slike kraljeva i tirana sicilijanskih, koje su ne samo slikarskom umjetnošću, već i spominjanjem i upoznavanjem oblića tih ljudi bile zanimljive.

Sad vidite, koliko je Veres gadniji silnik bio Sirakušanima od ikojeg predašnjega: kad su oni ipak uljepšavali hramove besmrtnih bogova, dok je on pače i njihove spomenike i urese ugrabio.

Pa čemu da još govorim o dvokrilnim vratima toga hrama? Bojim se, da će oni, koji ih nijesu vidjeli, misliti, da ja sve pretjeravam i uljepšavam; ali to ipak nitko ne smije misliti, da sam tako strástan, te bih tolike odlične muževe, pogotovu među tolikim sudijama, koji su u Sirakusi bili, koji su to vidjeli, želio

²⁾ *Agatoklo*: 361.—289., lončar, vođa najamnika, napokon vojvoda sirakuski, od 305. „kralj“; hrabar, okrutan, razuzdan, pravi nasljednik starijega Dionizija; zet Pirhov. — ³⁾ Kad bi Rimljani neprijateljski grad podsjedali, izazivali bi molitvom bogove zaštitnike obećavajući, da će im, ako s njihovom pomoću grad osvoje, u Rimu sagraditi još ljepši hram, nego što ga imaju u neprijateljskom gradu.

imati za svjedoke moje drskosti i laži. Potvrditi mogu mirne duše to, da dvokrilnih vrata divnijih, od zlata i slonove kosti umjetnije izdjelanih, nikad ni na kojem hramu nije bilo. Jedva se može vjerovati, koliki su Grci o ljepoti tih dvokrilnih vrata opise ostavili. Oni se takvim stvarima možda odviše dive pa ih uveličavaju: dobro; ali opet je časnije za našu državu, sudije, da je ono, što se njima čini krasno, naš vojvoda u ratu ostavio, nego da je pretor u miru ugrabio. Od slonove kosti bile su na dvokrilnim vratima slike veoma pomnjivo izdjelane: on ih je sve dao skinuti. Vrlo lijepu glavu Gorgoninu,⁴⁾ okruženu zmijama, dao je otrgnuti i odnijeti, ali je i to pokazao, da ga ne vodi samo umjetnički izradak, već i novčana vrijednost i dobitak. Jer sve zlatne klince na tim vratima — a bilo ih je mnogo teških — dao je bez promišljanja odnijeti uživajući ne samo u radnji, već i u njihovoj težini. I tako je dvokrilna vrata ostavio, kao da su, negda poglavito za ures hramu određena, sada samo zato izrađena, da se zatvoraju.

Preveo St. Senc.

Iz „4. govora protiv Katiline“.¹⁾

(IV. 9. 10.)

Po svemu, sabrani oci, ne manjka vam potpora za obranu naroda rimskoga; a da se ne bi reklo, da se za nj nijeste zauzeli, za to se vi pobrinite. Imate konzula, spasena iz mnogih pogibli i zasjeda, pače od bližnje smrti ne za njegov život, već za vaše dobro. Svi se redovi za spas države slažu u misli, odluci, revnosti, srčanosti, govoru. Opsjednuta zubljava i oružjem klete urote k vama zajednička domovina moleći pruža ruke; vama preporučuje sebe, vama život svih građana, vama tvrđavu i Kapitolij, vama žrtvenike domaćih bogova, vama onu neprekinutu i vječitu vatru Vestalaka, vama sve hramove i svetinje bogova, vama zidove i kuće gradske. Povrh toga odlučit vam je danas

⁴⁾ *Gorgona*: iznajprije grdosija, koju su poslije umjetnici u slici uzvišena milja idealizirali kao demonsku silu, što užasom ubija.

¹⁾ Ovaj je govor Ciceron besjedio 5. decembra god. 63. Senat se skupio u hramu Sloge. Predsjednik, konzul Ciceron, zapita najprije za god. 62. izabranoga konzula Silana: on predloži za urotnike smrtnu kazan. Dođe red na Cezara: on je protiv smrtne kazni. Nato ustane Ciceron, a poslije istom Katon.

o svojem životu, o svojim ženama i djeci svojoj, o imutku sviju, o svojoj kući i ognjištu. Imate vođu, koji misleći na vas, zaboravlja sebe, a to se ne zbiva uvijek; imate sve redove, sve ljude, sav narod rimski, koji jedno isto misle, što u građanskom poslu danas prvi put vidimo. Promislite, kako se gotovo dogodilo te je jedna jedina noć uništila s tolikim trudom utemeljenu državu, s tolikom hrabrošću izvojevanu slobodu, s tolikom milošću bogova pomnoženo i zgrnuto bogatstvo. Da to građani nikad ne uzmognu ne samo ne učiniti, nego ni pomisliti, to danas mora biti vaša briga. To ja ne velim zato, da vas, koji me u revnosti gotovo pretječete, potaknem, nego da se vidi, kako je moj glas, koji mora u državnim poslovima biti prvi, učinio svoju dužnost.

Sada ću, prije nego se vratim na glasanje, nešto ukratko reći o sebi. Ja vidim, da sam sebi naprtio toliko mnoštvo neprijatelja, kolika je družba urotnika, a ta je, kako vidite, velika; ali ja velim, da je osramočena, nemoćna i mrska. Ako pak ta družba, pobunjena makar čijom bjesnoćom i pakošću, kad ugled vaš i državni i nadjača, ja se ipak ne ću nikad, sabrani oci, pokajati za svoja djela i svoje savjete. Jer smrt, kojom mi možda prijete, čeka svakoga; ali toliko slave, kolikom ste vi mene počastili svojim odlukama, nije u životu nitko stekao. Jer drugima ste svagda za sretne ratove, meni jedinomu za spas države odredili blagodarenje. Neka bude slavan onaj Scipion,²⁾ koji je razborom i hrabrošću prisilio Hanibala, da se vrati u Afriku i povuče iz Italije; neka se sjajnom hvalom slavi onaj drugi Afrikan,³⁾ koji je porušio dva našoj državi najkivnija grada, Kartagu i Numanciju; neka se smatra za izvrsna muža onaj Lucije Paulo,⁴⁾ čija je slavodobitna kola resio nekoć najmoćniji i najugledniji kralj Persej; neka bude dovijeka slavan Marije⁵⁾ koji je dva puta Ita-

²⁾ *Stariji Scipion* Afrikan pokori Rimu čitavu Hispaniju te prijeđe god. 204. sam u Afriku i time prinudi Hanibala, da ostavi Italiju, gdje se držao 16 godina. Bitkom kod Zame god. 202. završi tako opasni drugi punski rat. —

³⁾ *Mlađi Scipion* Afrikan, jedan je od najslavnijih Rimljana; živio je od god. 184.—129.; po svom rođenom ocu L. Emiliju Paulu zvaao se Emilijan, a Scipion se zvaao po svom poodčimu, koji je bio sin Starijega Scipiona. — ⁴⁾ *Lucije Emilije Paulo*, pobjednik Persejev kod Pidne god. 168. pr. Is., slavio je jedan od najvećih triumfa i obogatio državnu blagajnu tako, da građani neko vrijeme nijesu morali plaćati poreza. Njega i oba Scipiona Ciceron pominje često s najvećim udivljenjem. — ⁵⁾ *Marije*: poradi sjajnih pobjeda nad Teutonima god. 102. i Cimbrima god. 101. slavio se kao osloboditelj Italije.

liju oslobodio od opsade i straha ropskoga; neka se nada sve uzvišuje Pompej, čija djela i zasluge obuhvataju iste granice i zemlje kao i tijekom sunca: jamačno će među njihovim zaslugama biti mjesta i za moju slavu; osim ako je veće djelo otvoriti nam put u pokrajine, kojim da vodimo vojsku, negoli pobrinuti se, da izočni imaju mjesto, kamo da se vrate kao pobjednici.⁶⁾ Dašto da je udes onoga, koji pobijedi izvanjega neprijatelja, po tome bolji od udesa onoga, koji pobijedi unutrašnjega, što strani neprijatelji ili postaju robovi, kad ih nadvladaš, ili misle biti zahvalni, ako ih pomiluješ. Ali koji su između građana zalučeni kakvim ludilom te su počeli jednom bivati neprijatelji domovini, njih ne možeš, kad si im razbio nakanu, koja je smjerala na propast države, ni silom obuzdati ni dobrotom pomiriti. Zato ja vidim, da mi je sa zlopakim građanima dovijeka ratovati; ali se uzdam, da ću uz vašu i svih čestitih pomoć i spomenom tolikih pogibli, koji će biti uvijek uvriježen ne samo u ovom spasenom narodu, nego i u govoru i srcu svih naroda, lako i sebe i svoje obraniti; pak se i zaista ne će ničija moć podići toliko, te bi mogla uzdrmati i raskinuti tako tijesni savez s vama i s rimskim vitezovima i tako čvrsto jedinstvo svih dobrih državljana.

Kad je tako, sabrani oci, ne istem vojvodstva, vojske, pokrajine, koje nijesam htio primiti; ne istem triumfa ni drugih odlika za zasluge, koje sam, da obranim vaš grad i vašu sigurnost, odbio; ne istem štíćeničkih i gostinskih prava u pokrajinama, koja ipak svojim ugledom u gradu i jednakim radom podržavam i stječem; mjesto svega toga ja od vas za svoje osobito nastojanje oko vašega dobra, za ovu savjesnu brigu oko uzdržavanja države, kao što sami vidite, ne istem ništa drugo, nego da se sjećate ovoga vremena i mojega konzulata. Dok to bude usađeno u srcu vašem, mislit ću, da sam što čvršćim zidom opasan. Ako li moju nadu moć opakih građana prevari i nadjača, preporučujem vam svoga sinčića, koji će jamačno dosta imati zaštite ne samo za svoju sigurnost, nego i za svoj napredak, ako se budete sjećali, da je sin onoga, koji je to sve sam po svojoj vlastitoj opasnosti spasao.

Zato odlučite, sabrani oci, kako ste počeli, savjesno i odvažno o zajedničkom vašem i rimskih vitezova dobru, o svojim ženama

⁶⁾ U spisu „O dužnostima“ čitamo, da je Pompej sam rekao, da ima zahvaliti Ciceronu, što ima mjesto, gdje može slaviti triumf.

i djeci svojoj, o žrtvenicima i ognjištima, o svetinjama i hramovima, o stanovima i kućistima cijeloga grada, o ustavu, o slobodi, o sreći Italije, o čitavoj državi: imate konzula, koji ne će oklijevati, da vaše odluke poslušā, i koji ono, što odredite, dok bude živ, može braniti i sam sobom za to jamčiti.

Preveo A. Veber.

Govor za pjesnika Arhiju.

Osim drugih gradova odlikova i Herakleja Arhiju građanskim pravom. Budući da Arhija nije bio procijenjen u Rimu, tuži ga Gracije kod pretora brata Ciceronova Kvinta, da je krivo prisvojio sebi građansko pravo.

Uvod.

Ako ima u mene što dara, građani, koga je, osjećam, malo, ili kakve govorničke vještine, u kojoj sam, ne tajim, prilično okretan, ili kakve znanstvene upute, što je proistekla iz nauka i vježbanja u najplemenitijim umijećima, a nijesam joj se, ispo-vijedam, ni u jedno doba svoga života otimao: mora dapače među prvima ovaj Aulo Licinije gotovo s pravom iskāti od mene plod svega toga. Jer doklegod mi duh može preglēdati bijek prošloga vremena i osvježiti spomen djetinjstva, vidim, ako sve odande zaredim, da mi je on dao prvi povod udariti i poći pravcem ovih nauka. Ako su ovaj moj govor njegovo poticanje i nauk obrazovali, te je bio kad komu spas, to mi je zaista, koliko do mene stoji, donijeti pomoć i spas upravo onomu, od koga sam naučio, kako ću ostalima u pomoć priskočiti i druge izbjavljati. Da se pak ne bi tko slučajno ćudio, što ja tako govorim — ta u okrivljenika ima neki drugi duševni dar,¹⁾ a nema znanja ni vještine govorničke, — znajte: nijesam ni ja uvijek sasvim bio predan samo tōmu nauku. Jer sva umijeća, koja se tiću uljudbe, imadu neki zajednički vez, te su nekim srodstvom združena među sobom.

Ali da se vas komu ne prićini ćudno, što se na zakonitom sudu i u državnoj parnici, gdje se raspravlja pred izvršnim čovjekom, pretorom rimskoga naroda i pred strogim sucima, pred tolikim, tako brojnim svijetom, upotrebljava ovaj način govora,²⁾ koji se ne slaže ni s običajem na sudu ni s govorom na foru:

¹⁾ drugi dar: pjesnički. — ²⁾ pohvalni govor, a ne sudbeni ili državni (u senatu, skupštini).

molim vas, dajte mi u ovom slučaju dopustite — bit će prema ovomu okrivljeniku, a vama, kako se nadam, ne će dodijavati, — da braneci velikoga pjesnika i učenoga čovjeka, s obzirom na ovaj skup prosvijetljenih ljudi, na vašu uljudbu, napokon s obzirom na ovoga pretora, predsjednika sudbenoga, malko opširnije progovorim o naucima i znanostima i da za ličnost, što je dosad, jer je na miru živjela i naucima se bavila, nitko nije potezao na sud ni bacao u opasnost, upotrijebim neki gotovo novi i neobični način govora. Ako opazim, da mi to dajete i dopuštate, zaista ću postići, te ćete suditi, da se evo Aulo Licinije, jer je građanin, nesamo ne smije brisati iz popisa građanskoga, nego bi se, da i nije građanin, imao u nj upisati.

Pripovijedanje.

Čim Arhija stupi preko praga djetinjstva i svrši one nauke, kojima se dob dječeačka obrazuje za život, dade se na pisanje; poče mu najprije u Antiohiji — jer ondje se rodio od uglednih roditelja, u naseljenu nekoć i bogatu gradu, koji obiluje učenim ljudima i ljubavlju za plemenite znanosti — za rukom, te je brzo nadmašio sve slavom uma. Kasnije probudi njegov dolazak po svim azijskim stranama i po cijeloj Grčkoj toliku pozornost, te je nada, koju su poslavljali u čovjeka, nadilazila glas o umu njegovu, a dolazak i udivljenje onu nadu. Bijaše onda Italija puna grčkih umjetnosti i znanosti, te su se ti nauci jače gajili u Laciju, nego sada po istim gradovima, a i ovdje se u Rimu, jer je mirna bila država, nijesu zanemarivali. Zato ga nijesu samo Tarenčani, Reginjani i Napuljani odlikovali građanstvom i drugim odlikovanjima, nego su ga i svi, koji su mogli što suditi o umu, držali vrijednim poznanstva i gostoljublja. Kad mu se slava tako brzo raširi, te su ga poznavali i u dalekim zemljama, dođe u Rim za konzula Marija i Katula.³⁾ Tu se najprije namjeri na takve konzule, od kojih mu je jedan mogao podati velika djela za pisanje, a drugi nesamo djela, nego i zanimanje i razumijevanje.

Namah ga Lukuli,⁴⁾ premda je još optočenu haljinu nosio,⁵⁾ primiše u svoju kuću. Već to je plod nesamo njegova dara i znanja, nego i čudi i vrline, kad mu je ista obitelj, koja ga je

³⁾ l. j. god. 102. — ⁴⁾ braća Lucije i Marko; prvi je bio velik prijatelj knjige i umjetnosti, a pisao je grčki. — ⁵⁾ još mu nije bilo 16 godina.

mladićem prva prigrllila, bila i kao starcu svim srcem odana. Rado ga imaše u ono vrijeme Kvinto Metel,⁶⁾ koga prozvaše Numidskim, i sin mu Pije; slušaše ga Marko Emilije, življaše s Kvintom Katulom i ocem i sinom, stovaše ga Lucije Kras; stekavši pak svojim općenjem privrženost Lukulâ, Druzâ, Oktavija, Katona i cijeloga doma Hortenzijeva uživaše najveće štovanje, jer su ga nesamo oni cijenili, koji su htjeli što naučiti i čuti, nego i oni, koji su to možda samo naoko htjeli.

Kad je međutim poslije prilično duga vremena pošao s Markom Lukulom u Siciliju pa s istim Lukulom otišao iz te pokrajine, dođe u Herakleju. A kako je taj saveznički grad sasvim ravnopravan,⁷⁾ zaželi Arhija postati njegovim građaninom pa i postigne to u Heraklejana, jer su ga ovamo samoga sobom držali za vrijedna, a onamo po zagovoru i utjecanju Lukulovu. Dadu mu građansko pravo po zakonu⁸⁾ Silvanovu i Karbonovu: „Ako se tko u savezničkom gradu upisao među građane pa ako je onda, kad se izdao zakon, stanovao u Italiji, te se za šezdeset dana prijavio pretoru“. Arhija je već mnogo godina prebivao u Rimu te se prijavio Kvintu Metelu, svomu glavnomu prijatelju.

Dokazivanje: 1. predmet (Arhija je građanin heraklejski, prebivao je u Rimu, prijavio se na vrijeme, mogao se javiti kao građanin od više gradova, procjena ne odlučuje); 2. izvan predmeta (korist i pohvala pjesništva).

Govori li se tu samo o građanstvu i zakonu, ne kažem ni cigle više, stvar je riješena. Ta što se, Gracije, može od toga pobiti? Hoćeš li poreći, da je bio upisan u Herakleji? Evo ti ovdje čovjeka vcoma ugledna, savjesna i pouzdana — Marka Lukula! On kaže, da ne misli, već znade; da nije čuo, već vidio; da nije samo bio tamo, već o tom radio. Evo ti ovdje heraklejskih poslanika, odličnih ljudi! Oni su poradi ove parnice došli ovamo s naložima i službenim svjedočanstvom pa kažu, da je on u Heraklejane uvršten. Ti li tu išteš javne spise heraklejske, koji su — svi to znamo — propali za italskoga rata, kad je planuo arhiv? Smiješno je ne kazati ništa o onom, što imamo, a za ono pitati, što ne možemo imati; šutjeti o usmenom svjedočanstvu, a iskati pismeno, pa dok ti jamči zdušnost odlična čovjeka, pri-

⁶⁾ Metel i druga ovdje nabrojena lica bili su sucima poznati i s veće česti ugledni ljudi. — ⁷⁾ ravnopravan: s Rimom. — ⁸⁾ zakon od god. 89.

sęga i vjera čestitoga slobodnog grada, zabacivati ono, što se nikako ne moųe izopačiti, i traųiti spise, koji se rado — to sam kaųeš — iskrivljuju.

Zar nije u Rimu prebivao onaj, koji je toliko godina prije, nego što mu je podijeljeno građanstvo, u Rimu smjestio sve svoje blago i imetak? Ili zar se nije prijavio? Što više — prijavio se onakvom ispravom, koja jedino ima po onoj prijavi kod zbora pretorskoga vrijednost javna dokazala. Jer kako je Apije — tako se govorilo — nemarno čuvao svoje spise, i kako je lakomnost Gabinijeva,⁹⁾ dok nije bio osuđen, a kad je bio osuđen, njegov pad oteo popisu svaku vjerodostojnost, pokaza Metel, čovjek savjestan i točan, toliko brige, te je pošao k Luciju Lentulu i k sucima pa kazao, da ga je uznemirio ispravak jednoga imena. A u popisu tom vidite ime Aula Licinija bez ikakva ispravka. Kad je tako, zašto sumnjate o njegovu građanstvu, pogotovu kad je i u drugim gradovima bio uvršten među građane? Pa kad su ljudi u Grękoj¹⁰⁾ bez otezanja podjeljivali građanstvo srednjim glavama i nikakvim ili neznatnim umjetnicima, ukratit će dakako Reginjani ili Lokrani ili Napuljani ili Tarenćani ovomu glasovitomu umniku to, što su znali dati glumcima! Što? Kad su se drugi nesamo poslije podijeljenoga građanstva, nego i poslije Papijeva zakona¹¹⁾ nekako potkrali u popise onih slobodnih gradova, zar će se brisati ovaj, koji se ni onima, u kojima je zapisan, ne koristi, jer je htio vazda biti Heraklejanin? Išteš naše procjembene spise. Dakako, jer se zna, da je okrivljenik bio za prošlih cenzora sa slavnim vojvodom Lucijem Lukulom u vojsci, za pretprošlih pak s istim kao kvestorom u Aziji, a za prvih, Julija i Krasa,¹²⁾ da nije ni jedan dio naroda procijenjen. Ali budući da procjemba ne potvrđuje građanskoga prava, nego samo pokazuje, da se onaj, koji je procijenjen, onda građio građaniņom: to je u ono vrijeme onaj, koga ti bijediš, da se nije sam vladao kao rimski građanin, više puta pravio oporuku po našim zakonima¹³⁾ i primao baštinu od rimskih građana, a Lucije Lukul ga je kao prokonzul prijavio državnoj blagajni.¹⁴⁾ Traųi dokaza, ako moųeš! Ta okrivljeniku se ne će nikad ni po sudu njegovu ni po sudu prijatelja njegovih protivno dokazati.

⁹⁾ *P. Gabinije*: član Katilinine urote. — ¹⁰⁾ *Gręka*: donja Italija. —

¹¹⁾ protiv krivog prisvajanja građanskog prava. — ¹²⁾ god. 89. — ¹³⁾ kao pravi građanin. — ¹⁴⁾ za pripomoć za to, što je s njime vojevaó na Mitradata.

Pitat ćeš me, Gracije, zašto nam se toliko mili taj čovjek? Jer mi daje priliku, da mi se i duh oporavi od te buke na trgu i da mi uši, od te vike umorne, počinu. Misliš li, da bismo kod toliko različitosti predmeta mogli imati svaki dan dosta građe za govore, kad ne bismo duha obrazovali znanjem, ili da bi nam duh mogao podnositi toliki napor, da ga ne odmorimo upravo tim znanjem? Ja zaista priznajem, da sam odan tomu zanimanju. Drugi neka se stide toga, ako se tko tako zadube u znanosti, da iz njih ne može ništa izvaditi za opće dobro ni iznijeti pred oči i na svijetlo. A zašto bih se ja stidio, koji toliko godina tako živim, sudije, te me nije nikada ni od čije opasnosti ni probitka¹⁶⁾ odbila dokolica, ni zabava odvratila, ni san napokon zadržao? Zato, tko će me koriti ili se s pravom na me srditi, ako ja sebi onoliko vremena uzmem za ponavljanje tih nauka, koliko se drugima dopušta za obavljanje svojih posala, koliko za pohađanje svećanih igara, koliko za druge zabave i za sam odmorak duha i tijela, pa onoliko vremena, koliko drugi potroše na razne gozbe, koliko na kocke, koliko na loptu? Pa to mi se mora s tim više dopustiti, što po tim naucima raste moja rječitost i sposobnost, koje nijesam, bila kolika mu drago, nikad ukratio prijateljima u neprilici. Ako se ona komu preslabom čini, to znam, iz kojega ću vrela crpsti ono, što je čovjeku najveće. Jer da se nijesam iz predavanja mnogih učitelja i iz mnogih knjiga od mladosti uvjerio, da ni za čim ne treba u životu više težiti, nego za slavom i poštenjem, i da treba idući za tim malo mariti za sve muke tjelesne, za sve pogibli smrtne i progonstva: nikad se ne bih bio za vaše dobro izvrgao tolikim i tako ljutim borbama, ni ovim svakidašnjim navalama propalih ljudi.¹⁷⁾ Ali pune su primjera sve knjige, pune riječi mudraca, puna starodavnost; sve bi ležalo u tmuni, da to ne obasja sunce znanosti. Koliko su nam živih uzora vrljih ljudi nesamo za gledanje, nego i za nasljedovanje ostavili grčki i latinski pisci! Njili sam ja uvijek sebi za ugled uzimao u upravi državnoj, obrazovao sam i srce i dušu samim spomenom na velike ljude.

Zapitat će možda tko: „Što? Zar su oni isti veliki ljudi, kojima vrline ističu knjige, po tom nauku, što ga ti hvališ i uzvi-

¹⁵⁾ na trgu (forum) je zborište za skupštine, senatska vijećnica i sudnice.
— ¹⁶⁾ *opasnost*: kriminalna parnica; *probitak*: civilna parnica. — ¹⁷⁾ Katiline i njegovih drugova.

šuješ, postali učeni?“ Teško je to o svakom tvrditi, ali ja za izvjesno znam, što ću odgovoriti. Dopuštam, da se mnogo ljudi odlikovalo duhom i vrlinom, te su bez nauka samim prirodnim, gotovo božanskim darom postali trijezni i ugledni; pače to dodajem, da je češće prirodni dar bez učenosti, negoli učenost bez prirodnoga dara pomogla do slave i vrline. Ali ja ujedno tvrdim, ako k izvrsnomu i sjajnomu daru prirodnomu pristupi znanstveno obrazovanje, to se obično rodi onaj neki prekrasni i vanredni uzor. Ovamo ide onaj — njega su naši oci vidjeli — božanski čovjek Afrikan;¹⁸⁾ ovamo Gaj Lelije i Lucije Furije, veoma umjereni i trijezni ljudi; ovamo onaj čestiti i u ono vrijeme učeni starac Marko Katon. Oni se doista ne bi nikad bili dali na učenje znanosti, da ih nijesu pomagale u tome, da nauče i gaje vrlinu. Ali uzmimo: da se i ne pokazuje tolika korist, već da se u tim naucima traži samo zabava, a ono biste, mislim, opet držali, da takav odmor duha veoma dolikuje čovjeku slobodnu. Ta drugi odmori nijesu ni prema svakoj prilici ni prema svakoj dobi ni prema svakomu mjestu; no ovi nauči hrane mladost, veselê starost, rese sreću, nesreći daju zaklon i utjehu, zabavljaju kod kuće, ne smetaju uvani, noćivaju s nama, putuju i borave na selu.

Da ih se i ne možemo taknuti ni pameću ih dokučiti, opet bi im se morali čuditi, kad bi ih u drugoga vidjeli. Tko nas je bio tako prost i beščutan, te ga ne bi bila onomadne smrt Roscijeva¹⁹⁾ dirnula? Premda je starcem umr'o, mišljasm'o ipak, da porad izvrsne umjeće i milote uopće ne bi smio umrijeti. Taj je dakle čovjek kretom tijela svoga stekao kod svih nas toliku ljubav, a mi da ne hajemo za nevjerojatnu okretnost i brzinu duha? Koliko li puta, sudije, vidio sam našega Arhiju — koristit ću se vašom dobrotom, jer me kod ove nove vrste govora tako pozorno slušate, — koliko sam ga puta vidio, gdje nije pisao ni jednoga slovca, već je smjesta kazivao svu silu dobrih stihova o događajima, što su se onda zbivali! Koliko li puta, gdje je na poziv istu stvar kazao drugim riječima i mislima! Što bi pak s marom i promišljeno napisao, to se, vidio sam, tako sviđalo, te je gotovo dosegao slavu starih pjesnika. Njega da ja ne ljubim? Njemu da se ne divim i ne mislim, da ga moram svakim načinom braniti?

¹⁸⁾ *Afrikan*: Scipion Mladi, i njegovi prijatelji Lelije i Furije. — ¹⁹⁾ *Roscije*: izvrstan glumac.

Ovako smo čuli od velikih i učenih ljudi: drugi nauci stoje do učenosti, do pravila i vještine, pjesnik pak ima snagu od same prirode, njega duševna sila budi i neki regbi božanski dah nadahnjuje. Zato s pravom zove onaj naš Enije pjesnike svetima, jer nam ih regbi bogovi nekim svojim darom i milošću preporučuju. Stoga budi, suci, kod vas, prosvijetljenih ljudi, ime pjesnika sveto, što ga nije nikad nijedna barbarska zemlja oskvrnila. Kamenje se i pustoš odaziva glasu njegovu,²⁰⁾ divlja se zvjerad često pjesmom²¹⁾ gane i stane, a nas, plemenitim naucima prosvijetljene, da ne dira glas pjesnikov? Homera drže Kolofonjani za svoga građanina, Hijani ga prisvajaju sebi, Salaminjani ga ne dadu, a Smirnjanjani tvrde, da je njihov, pa su mu stoga u svojem gradu i hram posvetili; osim toga premnogi se drugi prepiru za nj među sobom i natječu. Oni dakle tuđinca, jer je bio pjesnik, još i poslije smrti svojataju, a mi da ovoga živa, koji je i po svojoj volji i po zakonu naš, odbijemo, pogotovu kad je već davno Arhija sav svoj mar i sav svoj um upotrijebio, da prodiči ime i slavu rimskoga naroda?

On je cimbarski rat kao mladić opjevao i samomu onome Gaju Mariju, komu nijesu baš mnogo godili ti nauci, drag bio. Ta nitko nije tako protivan Muzama, te ne bi rado dao, da se glas o njegovim naporima pjesmom ovjekovječi. Za onoga Temistokla, velikoga čovjeka u Ateni, kažu da je, kad su ga pitali, kakve bi riječi i čiji glas najvolio slušati, kazao: „Onoga, koji bi najbolje proslavio moje zasluge“. Zato je i onaj Marije osobito zavolio Lucija Plocija, jer je mislio, da će njegov um moći proslaviti njegova djela. Veliki teški rat s Mitridatom, što se s velikom promjenom ratovao morem i kopnom, opjevao je naš pjesnik sav savcat. Te knjige proslavljaju nesamo hrabroga i dičnoga Lucija Lukula, nego i ime naroda rimskoga. Ta rimski narod pod zapovjedništvom Lukulovim otvori Pont, utvrđen ne samo kraljevskom nekad moću, nego i prirodnim položajem, vojska naroda rimskoga razbi pod istim vođom ne baš velikom silom nebrojene čete armenske; rimski narod ide slava, da se razborom istoga čovjeka najprivrženiji grad Kizik oslobodio od svake kraljevske navale, te je istrgnut iz ralja i zdrijela cijeloga rata i spasen; kao naše će se djelo vazda dičiti i veličati ona nečuvena po-

²⁰⁾ Amfion je, gradeći zidove donjega grada Tebe, udarao u kitaru, a kamenje se samo slagalo. — ²¹⁾ pjesmom: Orfejevom.

morska bitka kod Teneda, kad se borio Lucije Lukul, te su izgignule neprijateljske vođe, a brodovlje se potopilo. Naši su to pobjedni znaci, naši spomenici, naša slavija; tko njih uzvišuje pjesmom, taj uzvišuje i slavu rimskoga naroda. Drag je bio starijemu Afrikanu naš Enije, pa se i misli, da je zato od mramora podignut u scipionskoj grobnici; zaista njegova pohvala ne veliča samo onoga, koga hvali, nego i ime rimskoga naroda. U zvijezde se kuje Katon, pradjed ovoga evo,²²⁾ a ovako se i djelima rimskoga naroda pridaje velika dika. Napokon se svi oni, Maksimi, Marceli, Fulviji slave tako, da njihova slava na sve nas prelazi. Zato su pređi naši njega, koji je to ispjevao, primili — a bio je Ruđanin — za građanina. Mi da ovoga Heraklejanina, koga je mnogo gradova željelo, a naš ga po zakonu prigrlilo, bacimo iz našega građanstva? Jer ako tko misli, da se manja slava postižava grčkim, negoli latinskim pjesmama, jako se vara; ta grčke se čitaju kod svih naroda, a latinske su stegnute na svoje zaista tijesne granice. Zato, ako naša djela sežu do međa ovoga svijeta, željeti nam je, da onamo, kamo je doprlo oružje naše desnice, prodre glas i slava naša; jer kako su pjesme samim narodima, kojih se djela opijevaju, dika, tako su zacijelo vođama, koji za slavu žrtvuju život svoj, najveća pobuda za podnašanje pogibli i napora.

Koliko je, kaže se, pisaca za svoja djela imao sa sobom onaj Aleksandar Veliki! Pa je opet, kad je na Sigeju stao do groba Ahilejeva, uskliknuo: „Oj sretni mladiću, što si u Homeru našao vjesnika svoga junaštva!“ I pravo. Ta da nije izašla ona Hijada, isti bi grob, koji mu je pokrio tijelo, zakopao i njegovo ime. Što? Nije li onaj naš Veliki,²³⁾ koji je bio tako hrabar, kako i sretan, Teofana Mitilenjanina, koji je opisao njegova djela, pred svojim vojnicima nagradio građanstvom; nijesu li to oni naši junaci, ali seljaci i vojnici, dirnuti nekom slašću slave, kao da su dionici iste slave, odobrili burnim klicanjem? Potom dakako ne bi Arhija, da nije po zakonu građanin rimski, bio mogao postići, da ga koji vojvoda nadari građanstvom! Kad je Sula njime nadario Hispance i Gale, bio bi dašto njega, da je molio, odbio — on, koji je, kako smo vidjeli, u jednoj skupštini zapovjedio, da se nekomu pučkome stihotvorcu, kad mu je predao pjesmicu, neki njemu namijenjeni epigram u oduljim, nejednakim stiho-

²²⁾ *ovoga evo*: nazočnoga Katona Utičkoga. — ²³⁾ *Veliki*: Pompej.

vima, namah dade nagrada od onih stvari, koje je onda prodavao,²⁴⁾ ali pod pogodbom, da ne piše više ništa. Zar čovjek, koji je stihotvorca nametnika držao za vrijedna kakve takve nagrade, ne bi posegao za umom, vrsnim perom i bogatim vrelom našega pjesnika? Što? Zar on to ne bi ni po sebi ni po Lukulima bio zadobio od svoga najboljega prijatelja Kvinta Metela Pija, koji je mnoge obdario građanstvom? Ta on je tako vruće želio, da mu se opijevaju djela, te je rado slušao i pjesnike rodom iz Kordube, kojima je jezik bio nekako načičkan i tuđ. Ta ne smijemo tajiti, što se ne da sakriti, već treba otvoreno priznati: sve nas vuče želja za slavom, i što je tko valjaniji, to se više zanosi slavom. Isti oni filozofi, koji pišu o preziranju slave, stavljaju na te knjige ime svoje te ovako žele, da se upravo u onom spisu, u kojemu preziru slavu i diku, njihovo ime diči i pominje. Decim Brut,²⁵⁾ velik čovjek i vojvoda, uresi vrata svojih hramova i spomenika stihovima svoga velikoga prijatelja Akcija.²⁶⁾ Nadalje Fulvije se onaj, koji je uz pratnju Enijevu vojevao s Etolcima,²⁷⁾ nije kratio plijen Martov prikazati Muzama. Zato u gradu, gdje su vojvode gotovo pod oružjem štovali ime pjesnikâ i svetišta Muzâ, ne smiju suci u tozi²⁸⁾ gaziti štovanje Muzâ i spas pjesnikâ.

Da biste, suci, to stim radije činili, tužit ću vam sada sam sebe i priznati neku svoju možda preveliku ali plemenitu ljubav k slavi. Ta onoga, što sam ja za svoga konzulata s vama skupa učinio za dobro našega grada i zemlje, za život građana i za svu koliku državu, prihvatio se naš pjesnik i započeo pjevati. Čuvši to — a učini mi se stvar velika i mila — potakoh ga, da dovrši. Jer vrlina ne iste druge nagrade za napore i pogibli do ove — hvalu i slavu; pa ukrati li nam se ona, suci, zašto da se na tom tijesnom i kratkom putu života tolikim mukama mučimo? Zaista, da nam duh ništa ne sluti o budućem životu i da sve svoje misli stegne u one iste međe, kojima je omeđeno vrijeme našem životu, ne bi se čovjek kidao tolikim mukama ni kinjio tolikim brigama i nesnom ni toliko puta žrtvovao isti život. Ali ovako se baš u najboljem čovjeku vriježi neka vrlina, koja mu dan i noć sree

²⁴⁾ *prodavao*: na foru dao prodavati blago proskripcijom osuđenih. — ²⁵⁾ *D. Junije Brut*: konzul god. 138.; vojevao u Hispaniju, gdje je osnovao grad Valenciju; prvi Rimljanin, koji je došao do Atlantskoga Oceana; u Rimu sagradio hram Martu. — ²⁶⁾ tragički pjesnik u 2. v. — ²⁷⁾ *M. Fulvije Nobilior* evladao Etolce god. 189. — ²⁸⁾ *u tozi*: u mirno doba.

ostanom slave podbada i opominje, da ne smijemo zajedno s vijekom života svoga zatrti spomen imena svoga, već ga prenijeti na cijelo potomstvo. Ili zar da se čini, da smo mi, koji se krećemo u tim državnim poslovima i u tim opasnostima i naporima života, tako malodušni, te mislimo, da će s nama — a do zadnjega časa svoga nijesmo ni jedamput mirno i bez posla dahnuli — sve zajedno uminuti? Kad su se mnogi veliki ljudi pobrinuli, da za sobom ostave svoje slike i likove, prilike ne duha, već tijela: zar ne moramo mi kudikamo voljeti, da ostavimo lik svojih misli i vrlina, što ga veliki umovi izrade i izglađe? Ja sam za sve ono, što sam radio, već onda, kad sam radio, mislio da sijem i rasijavam za vječiti spomen cijeloga svijeta. Pa makar ne osjećao ja to poslije svoje smrti ili, kako veći mudraci sude,²⁹⁾ dopanuo koji dijelak duši mojoj, a ono me zaista sada veseli neka pomisao i nada.

Završetak.

Zato izbavite, suci, toga čovjeka poštenjaka, kao što to, vidite, potvrđuju ugledni i stari prijatelji njegovi; čovjeka umna — to možete suditi po tom, što su ga najumniji ljudi, kako vidite, nastojali za se pridobiti — a u takvoj stvari, koju brani blagodat zakona, potvrda slobodnoga grada, svjedočanstvo Lukulovo, spisi Metelovi! Kad je tako, molim vas, suci, ako ovako umnim ljudima treba kakve nesamo ljudske, nego i božanske preporuke, dajte onoga, koji je svagda veličao vas, vaše vojvode i djela rimskoga naroda, — koji obećaje, da će i ovim novim mojim i vašim domaćim pogiblima postaviti vječit spomenik slave, — koji napokon pripada onim ljudima, što ih je svagda sav svijet držao i zva'o svetima, onako primite pod svoje okrilje, da bi se činilo, da ga ne povređuje vaša oštrina, već radije podržava uljudba vaša.

Suci! Što sam o stvari po svojoj navici kratko i jednostavno rekao, to svi, nadam se, odobravate; a što sam protiv običaja na trgu i na sudu kazao o umu i uopće o radu toga čovjeka, to ste vi, suci, nadam se, dobro primili, a da to čini onaj, koji predsjedja sudu, stalno znam.

Preveo A. Veber.

²⁹⁾ sude: da je duša besmrtna.

Iz spisa: „O državi“.

(VI. 1.—3.; 6.—9.)

Scipionov¹⁾ san.

Kad sam došao u Afriku kao vojnički tribun k četvrtoj legiji pod konzulom Manijem Manilijem,²⁾ ništa mi nije bilo preče, nego da se sastanem s kraljem Masinisom, koji je iz dobrih razloga³⁾ bio veoma oprijateljen s našom obitelji. Kad sam došao k njemu, starac me zagrlj i zaplače, pa malo zatim pogleda na nebo i reče: „Hvala ti, uzvišeno Sunce, i vama, ostali Nebeštani, što u svojem kraljevstvu i pod ovim krovom, prije nego se prestavim iz ovoga života, vidim Publija Kornelija Scipiona,⁴⁾ kojega me samo ime oporavlja; jer nikada ne ostavlja mojega duha uspomena toga vrlog i nepobijedenog čovjeka.“ Zatim sam ja njega ispitivao o njegovu kraljevstvu, a on mene o našoj državi, te govoreći mnogo izmjenice prođe nam dan.

Poslije počašćeni kraljevskom napravom oduljismo razgovor kasno u noć, dok starac nije ni o čem govorio nego o Afrikanu,⁴⁾ i to spominjao se nesamo njegovih djela nego i riječi. Kad smo se zatim razišli na počinak, obuhvati me tvrdi san nego obično, jer sam i od puta bio umoran i dugo u noć bdio. Tada — mislim zacijelo poradi onoga, što smo govorili, jer gdjekad biva, da misli i razgovori naši u snu proizvode nešto takvo, kako nam Enije piše o Homeru, o kojem je očividno veoma često razmišljao i govorio na javi — prikaže mi se Afrikan⁴⁾ u onom obličju, koje mi bijaše poznatije po njegovu liku⁵⁾ nego po samom njemu.

¹⁾ Publije Kornelije Scipion (184.—129.) zvao se po svom ocu Emiliju Paulu, pobjedniku kod Pidne (god. 168.), Emilijan, a poslije osvojenja Kartage i Numancije dobije dični pridjevnik Afrikan Mlađi Numantinski. Bio je jedan od najslavnijih Rimljana: čist i skroz neporočan značaj, grčki uvelike obrazovan, bez trunaka političke sebičnosti, plemenit rodoljubac, hrabar vojnik, velik vojskovođa. — ²⁾ bio je konzul god. 149., ratovao s Kartazanima bez uspjeha, znamenit pravnik; poradi nesebičnosti hvali ga Ciceron. — ³⁾ *Masinisa*: kralj numidijski, djed Jugurtin, umro god. 148. star 90 godina. Scipion Afrikan Stariji povratio mu prijesto i još mu poklonio velik komad zemlje. — ⁴⁾ s pridjevkom Afrikan Stariji, pobjednik Hanibalov kod Zame (god. 202.), izvrstan vojvoda, grčki obrazovan, čovjek bez zavisti i mržnje, pobožan, tvrde vjere rimske, prava proročka duša. (Mommsen.) — ⁵⁾ voštani likovi djedova čuvali su se u ormarićima u velikoj dvorani plemićkih kuća.

Čim ga upoznam, protrnem, no on reče: „Saberu se, Scipione,¹⁾ i okani se straha pa predaj uspomeni, što ću ti reći.

Vidiš li onaj grad, koji sam prinudio, da se pokorava narodu rimskomu, kako ponavlja pređašnje ratove i ne može mirovati? — pokaza naime na Kartagu s nekoga uzvišenog i zvjezdovitog svijetlog i vedrog mjesta. — Ti sada dolaziš gotovo kao prost vojnik, da ga osvojiš.¹⁾ Postavši za prve dvije godine konzulom ti ćeš ga razoriti te ćeš sâm steći pridjevak, koji već imadeš naslijeđen po nama. Kad razvališ Kartagu, proslaviš triumf te postaneš cenzorom i kao legat pohodiš Egipat, Siriju, Aziju, bit ćeš po drugi put izabran za konzula i svršiti veoma velik rat, uništiti Numanciju.¹⁾ No kad se budeš na kolima vozio na Kapitol, naći ćeš državu zbunjenu osnovama moga unuka.⁶⁾

Tada će, Afrikane,¹⁾ trebati da pokažeš otadžbini sjaj svojega duha, talenta i razbora. Ali vidim, da je put, rekao bih, sudbine za to vrijeme nestalan. Jer kad tvoja kob dostigne osamputa sedam sunčanih optečaja i povrataka, i oba ti ova broja, od kojih se svaki iz svoga uzroka drži za potpun, prirodnim tečajem donesu kobnu svotu godina, k tebi će se jedinomu i k tvomu imenu obratiti sve građanstvo, na te će gledati senat, svi rodoljupci, saveznici i Latini, ti ćeš biti jedini, o koga će se oslanjati spas građanstva; pa da ne duljim, tad bi trebalo da kao diktator uspostaviš državu, da uzmogneš umaći krvničkim rukama rođaka.⁷⁾ Nato zavikne Lelije, a ostali nešto žešće zajauknu, a Scipion lako se smiješeći reče: „Pst! Molim Vas, da me ne probudite oda sna, te časak slušajte ostalo!“

„No da budeš, Afrikane, veseliji u obrani države, budi uvjeren: da je svima, koji su domovinu spasili, potpomogli, povećali, stalno mjesto određeno u nebu, da ondje blaženi uživaju vječni život. Ništa naime vrhovnomu bogu, koji upravlja cijelim svijetom, od svega, što biva na zemlji, nije prijatnije, nego udruge i sveze ljudske osnovane na pravu, koje se nazivaju države. Njihovi upravljači i čuvari odavle su proizišli i ovamo se vraćaju.“

Ovdje ga, premda sam se bio prepaao ne toliko bojeći se smrti, koliko zasjede svojih rođaka, ipak upitam, živi li on i otac

¹⁾ to su poljski zakoni Tib. Grakha, sina Kornelije, kćeri Scipiona Starijega. — ²⁾ kad su Scipiona jednoga jutro god. 129. u krevetu našli mrtva, govorilo se, da su ga otrovali rođaci Grakhovi (dakle i njegovi).

Paul⁸⁾ i drugi, koje smo mi držali za mrtve. „Đakako“, odgovori, „oni žive, koji su izletjeli iz okova tjelesnih kao iz zatvora, a vaš život, koji se tako zove, — to je smrt. Zašto ne gledaš na oca Paula, koji dolazi k tebi?“ Kad ga ugledam, propadnu me silne suze, no on me zagrl i poljubivši me zabrani mi plakati.

Kad sam ugušio plač i mogao govoriti, počnem: „Molim te, preblagi i predobri oče, kad je to pravi život, zašto boravim na zemlji? zašto ne hitim, da dođem ovamo k vama?“ „Nije tako“, odvрати on; „jer ako te onaj bog, kojemu pripada vas ovaj prostor, koji vidiš, ne oslobodi od tamnice tjelesne, ne može ti biti otvoren pristup ovamo. Ljudi su naime s tom odredbom stvoreni, da gledaju onu kuglu, koju vidiš u sredini ovoga prostora, a koja se zove zemljom; pa je njima podana duša iz onih vječnih ognjeva, koje nazivate zvijezđima i zvijezđama, koje kuglaste i okrugle, oživljene božanskim dušama, izvode svoje krugove i optoke s divnom brzinom. Zato valja i tebi, Publije, i svima pobožnim ljudima zadržati dušu u zatvoru tijela, te ne smijete bez zapovijedi onoga, od koga vam je dana, seliti se iz čovječjega života, da se ne bi činilo, da ste se oćeli ljudskoj odredbi, koju je bog propisao. Nego, Scipione, onako, kako evo tvoj djed,⁹⁾ kako ja, koji sam ti otac, vrši pravednost i pobožnost, koja, kako je znamenita prema roditeljima i rođacima, tako je najznamenitija prema domovini. Takav je život put u nebo i ovu zajednicu onih, koji su već živjeli i riješeni tijela nastavaju u ovom mjestu, koje vidiš — bijaše to krug najsvjetlijim sjajem sjajući među ognjima — a koje vi, kako ste čuli od Grka, nazivate kumovskom slamom. Kad sam odatle sve promatrao, ostalo mi se pričinjaše krasno i divno. To naime bijahu one zvijezde, kojih nikada s ovoga mjesta ne vidimo, i svima bijahu takve veličine, kakvih nijesmo nikada nagađali; a od njih bijaše najmanja ona zvijezda, koja najudaljenija od neba, a najbliža zemlji sjaše tuđim svijetlom. Kugle pak zvijezda nesumnjivo natkriljivahu veličinu zemlje. Tad mi se sama zemlja učini tako malena, da sam žalio našu državu, kojom obuhvaćamo, rekao bih, točku na njoj.“

⁸⁾ Lucije Emilije Paul Macedonski pobijedio Perseja kod Pidne; u bitki se odlikovao i njegov mladi sin Emilijan. — ⁹⁾ sin Afrikanov bio je Emilijanu počim.

Tada reče Afrikan: „Opažam, da još i sad promatraš sijelo i dom ljudi. Ako ti se zemlja čini tako malena, kako jest, uvijek gledaj na ovo nebesko, a preziri ono čovječje! Tâ koju glasovitost u govoru ljudi ili koju slavu, vrijednu težnje, možeš postići? Vidiš, da se na zemlji stanuje na rijetkim i tijesnim mjestima i da među tim, rekao bih, mrljama, gdje ljudi stanuju, leže prazne pustinje, te da su oni, koji nastavaju na zemlji, nesamo tako rastavljeni, da se ništa ne može među njima razglašivati od jednih do drugih, nego da stoje prema vama koje napola nasuprot,¹⁰⁾ koje na strani,¹¹⁾ a koje također potpuno nasuprot;¹²⁾ od njih jamačno ne možete očekivati nikakve slave.

A opažaš, da je ista zemlja kao omotana i okružena nekim pojasima, od kojih vidiš, da su dva među sobom najviše protivna i da su se, oslonjena na same stožere nebeske, na obje strane ukočila od studeni, a onaj srednji, najveći pojas da se žari od sunčane pripeke. Dva su pojasa zgodna za stanovanje, od kojih nije u kakvoj svezi s vašim plemenom onaj južni, u kojem stanuju vaši antipodi; ovaj pak drugi, koji leži na sjeveru i u kojem vi stanujete, gledaj, kako malenim dijelom pripada vama. Tâ sva zemlja, na kojoj vi stanujete, stješnjava se prema stožerima, a šira je prema pobočnim stranama, te je u neku ruku malen otok, optočen onim morem, koje na zemlji zovete Atlantskim, Velikim, Oceanom,¹³⁾ pa premda mu je ime toliko, vidiš, kako je maleno. Pa i iz ovih obrađenih i poznatih zemalja zar bi moglo ime tvoje ili kogagod od nas éa prijeći ovaj Kaukaz, koji razabiraš, ili preplivati onaj Ganges? Tko ée čuti tvoje ime u ostalim najdaljim stranama istoka ili zapada, sjevera ili juga? Ako to odračunaš, opažaš zacijelo, u kakvom se tjesnacu ima raširivati vaša slava. Pa i oni, koji o nama govore, kako ée dugo govoriti?

Pače, kad bi onaj naraštaj budućih ljudi želio slavu svakoga nas, od otaca primljenu, neprekidno predavati potomcima, ipak poradi potopâ i požarâ vasionih, koji treba da se u stalno vrijeme dogode,¹⁴⁾ ne možemo postići nesamo vječne slave, nego ni dugotrajne. A šta je stalo do toga, da o tebi govore oni, koji ée se kasnije roditi, kad ne bude ni jednoga od onih, koji su se rodili prije? A ovi nijesu bili ni malobrojniji, a zacijelo su bili bolji

¹⁰⁾ na južnoj polu zemlje. — ¹¹⁾ za 180° istočno. — ¹²⁾ antipodi. — ¹³⁾ to su tri imena za isto more, atlantsko. — ¹⁴⁾ Stoici su vjerovali u vasiono požare nakon velike vasiljenske godine.

ljudi, osobito dok i kod onih, koji mogu naše ime čuti, ne može nitko dostići uspomenu jedne godine.¹⁵⁾ Jer ljudi obično mjere godinu samo po povratku sunca, to jest jedne zvijezde; no istom, kad se sve zvijezde povrate onamo, odakle su jedared pošle, i u dugim razmacima dođu do istoga namještaja svega neba, tada se to može nazvati upravo povratnom godinom; za nju se jedva usuđujem reći, kako mnoge vijekove ljudske obuhvata. Jer kao što su ljudi vidjeli, gdje se smrkava i gasi sunce, kad je Romulova duša ulježla upravo u ove prostore, tako kad sunce s iste strane i u isto vrijeme opet pomrči, tad znaj, da se ispunila godina, pošto su se svi znakovi i zvijezde povratile na ishodište. No znaj, da od te godine još nije prošla dvadeseta čest.

Stoga, ako se ne budeš nadao povratku u ovo mjesto, u kojem je sve za velike i vrle ljude, koliko najzad vrijedi ta slava kod ljudi, koja se može otegnuti jedva na neznatnu čest jedne godine? Dakle, ako hoćeš da gledaš gore i promatraš ovo sijelo i vječni dom, niti pazi na govor svjetine niti postavljalj svoju nadu u ljudske nagrade. Svojim čarima treba da te sama krepost dovede do prave dike, a što drugi govore o tebi, neka se sami brinu, no oni će ipak govoriti. Ali sav taj govor stisnut je u uske međe krajeva, koje vidiš, te nikada ni o komu nije neprekidan, i svršuje se smrću ljudi i gubi u zaboravu potomstva.“

Kad to reče, odvratim mu: „Doista, Afrikane, ako je zaslužnim za domovinu ljudima otvoren, rekao bih, put do ulaza u nebo, premda od djetinjstva idući stopama očevim i tvojim nijesam zanemario vaše časti, ipak sada na dohyatu ovalike nagrade mnogo ću se življe trsiti.“ A on će na to: „Svakako, trsi se i budi uvjeren, da nijesi smrtan ti nego je ovo tijelo: jer ti nijesi onaj, kojega pokazuje tvoje obličje, nego svačija duša — to je svatko, a ne ona podoba, na koju se može pokazati prstom. Dakle znaj, da si bog,¹⁶⁾ ako je inače bog, koji u nama živi i osjeća, koji pamti i predvidi, koji tako vlada i upravlja i kreće onim tijelom, nad kojim je postavljen, kao ovim svijetom onaj vrhovni bog; pa kao što bog, budući sâm vječan, kreće svijetom s neke strane prolaznim, tako i vječni duh lomnim tijelom.

¹⁵⁾ ta velika godina obuhvata oko 12.000 građanskih. — Stari su Grci i Rimljani držali, da ljudski rod postaje sve gori. — ¹⁶⁾ = vjeruj u božanstvo i besmrtnost svoje duše! Po nauči stoičkoj potječe čovjekova duša iz opće vasiljenske.

Što se naime uvijek kreće, vječno je;¹⁷⁾ a što nečemu podaje kretanju, i što se samo od druguda kreće, mora da ima konac života, kad dostigne konac kretnje. Jedino dakle ono, što se kreće samo sobom, jer nikada ne ostavlja samo sebe, nikada se ne prestaje kretati. Pače ostalim stvarima, koje se kreću, ovo je izvor, ovo je početak kretnje. A početak nema nikakvoga izvora; jer iz početka nastaje sve, a on sâm ne može se roditi ni iz jedne druge stvari; jer to ne bi bio početak, što bi se rodilo od druguda. A ako početak nikada ne postaje, on se i ne svršuje nikada. Jer početak uništen niti će se sâm opet roditi od druge stvari niti će iz sebe stvoriti drugo, ako je doista potrebno, da sve nastaje iz početka. Tako biva, da je početak kretnje od onoga, što se samo po sebi kreće; a to ne može ni roditi se ni umrijeti; ili bi inače trebalo da se strovali cijelo nebo i sva priroda stane, pa ne nađe nikakve sile, koja bi je iznova potisnula i pokrenula.

Budući da je očividno, da je vječno ono, što se samo po sebi kreće, tko bi poricao, da je ova priroda podana dušama? Jer je bezduho sve, što se pomiče spoljašnjim pritiskom; a što je duhato, goni se unutrašnjom i svojom kretnjom. To je pak osobita priroda i snaga duše; ako je ona jedina od svega, što se sama kreće, zacijelo nije ni rođena te je vječna.

Nju vježbaj u najboljim poslovima! A najbolje su brige o dobru domovine, te će duša, koja se bavi i vježba oko njih, brže doletjeti u ovo svoje sijelo i stan. A to će stim brže učiniti, ako bude već tada, dok je zatvorena u tijelu, težila napolje i promatrajući ono, što je izvan nje, što više se oslobodila od tijela. Jer duše onih, koji su se podali požudama tjelesnim i učinili se, rekao bih, njihovim slugama, te potaknuti strastima, koje su požudama pokorne, povrijedili božja i ljudska prava, — ostavivši tijelo oblijeću samu zemlju, te se ne povraćaju u ovo mjesto,¹⁸⁾ nego istom pošto su mnogo vijekova bile neprestano gonjene.“

On ode: ja se probudim oda sna.

Preveo M. Šrepić.

¹⁷⁾ ovo razlaganje sve do kraja posve se slaže s umovanjem Platonovim.

— ¹⁸⁾ po Platonu se takve duše u nebeske dvore vraćaju istom poslije 3.000 godina.

Iz „Katona Starijega“.

(3.—9.; 15.—36.; 38.—40.; 66.—85.)

U ovoj se raspravi Lelije¹⁾ i Scipion Marku Katonu čude, što on starost tako lako podnosi, a on im odgovara. Ako se čini, da on učenije raspravlja, nego što je običavao u svojim spisima, odbijaj to na grčku knjigu,²⁾ kojom se on, kako je poznato, pod staru glavu veoma marljivo bavio. Ali čemu toliko riječi? Ta sam će Katon svojim razgovorom objasniti sve moje misli o starosti.

Scipion. Često se puta ja i evo Gaj Lelije običajemo čuditi, što si ti, Marko Katone, i u ostalim stvarima skroz izvrsne pameti, a pogotovu, što nigda nijesam opazio, da ti je starost teška, premda je starim ljudima obično tako mrska, te vele, da nose teret teži od Etne. —

Katon. Vi se, Scipione i Lelije, čini mi se, nečemu čudite, što baš nije teško. Jer tko sam u sebi nema nikake snage za srećan i blažen život, njemu je svaka dob teška; a tko svako dobro sam u sebi traži, njemu se ne može ništa činiti zlo, što prirodna potreba donosi. Ovamo pripada ponajprije starost, koju svi žele postići, a kad je postignu, onda se na nju tuže: tako je nepostojana i previjana slaboumnost. Kažu: ona se došulja brže, nego što bi bili pomislili. Prvo i prvo, tko ih je natjerao, da krivo misle? Jer kako da se starost brže došulja k muževnoj dobi, nego muževna dob k mladosti. Drugo, kad bi im starost bila lakša, kad bi im bilo 800 godina mjesto 80? Jer kad bi prošli vijek istekao, makar koliko dug bio, onda nikada utjeha ne bi mogla ublažiti lude starosti. Zato ako se mojoj mudrosti običajete čuditi, (koja kamo sreće da je dostojna vašega mišljenja i mojega imena!) u tome sam mudar, što prirodu, toga najboljeg vođa, slušam kao boga i njoj se pokoravam; pa kad je ona

¹⁾ *Gaj Lelije* s pridjevkom *Mudri* i njegov najbolji prijatelj *Publije Kornelije Scipion Mlađi* (185.—129. pr. Is.) ista su lica kao u Ciceronovu spisu „Leliju“ („o prijateljstvu.“) — ²⁾ *Marko Porcije Katon Stariji* (234.—149.) za razliku od svoga prauka Katona Utičkoga. U mladosti bavio se gospodarstvom; učio je pravne nauke i govorništvo; odlikovao se kao vojnički tribun; stekao sve državne časti: postao konzul i najposlije cenzor; besjedio preko 150 govora; god. 150. proturao svoj često izrečeni prijedlog, da se Kartagi navijesti rat. Ovdje ga je Ciceron idealizirao kao prijatelja grčke naobrazbe, koju je Katon svagda malo cijenio, stoviše. — prezirao. Živio je 85 godina.

ostale dijelove ljudskoga vijeka dobro razredila, nije istini prilično, da je ona kao nevješt pjesnik posljednji čin zanemarila. Nego kao što kod voća i plodova poljskih, tako je i u ljudskom životu nešto moralo biti posljednje, što u svoje vrijeme kao dozrije, vene i opada; a to pametan treba da strpljivo podnosi. Jer što borba s prirodom znači drugo, nego kao Giganti boriti se s bogovima?

Lelije. No ti ćeš nam, Katone, veoma ugoditi, da govorim i u ime Scipionovo, — ako od tebe, budući da se nadamo, a svakako bar želimo da ostarimo, mnogo prije naučimo, kojim načinom sve veću težinu starosti najlakše možemo podnositi.

Katon. Hoću Lelije, pogotovu ako vam obojici, kako veliš, bude milo.

Lelije. Ako ti nije dosadno, Katone, mi doista želimo saznati, kakav je cilj, do kojega si prispio, pošto si nekim načinom nekako dalek put prevalio, kojim i nama valja udariti.

Katon. Učinit ću, Lelije, kako mogu. Jer ja sam često slušao tužbe svojih vršnjaka — a stara je riječ, da svaka ptica k svomu jatu leti — kako su se Gaj Salinator, kako Spurije Albin, koji su već bili konzuli, ljudi po prilici mojih godina, običavali tužiti; ovamo da nemaju uživanja, bez kojega po njihovu mišljenju život nije nikakav; a onamo ih preziru oni, koji su ih običavali štovati. No oni se, čini mi se, nijesu tužili na ono, na što bi se trebalo tužiti. Jer da je tome kriva starost, dogodilo bi se isto i meni i ostalim starijim ljudima svima, a ja sam mnoge poznavao, koji se na svoju starost nijesu tužili, jer im nije bilo teško podnositi, što su okova strasti riješeni, niti su ih njihovi prezirali. Nego svima ovakim tužbama kriv je značaj, a ne dob. Jer trijezni, prijazni i obzirni starci provode ne baš tešku starost, a zlovolja i bezobzirnost svakoj je dobi dosadna.

Lelije. Jest tako, Katone, kako ti veliš; no možda će tko reći, da se tebi poradi tvoje moći, bogatstva i ugleda tvoja starost čini dosta laka, a to ne mogu mnogi imati.

Katon. Ova ti tvoja nešta vrijedi, Lelije; ali u tome ni pošto ne leži sve. Tako je, kažu, Temistoklo jednomu Seriflja-

ninu,³⁾ koji mu je rekao, da je on slavom svoje domovine, a ne svojom glas stekao, u svađi odgovorio: „Duše mi, nit bih ja, da sam Seriflanin, nit bi ti, da si Atenjanin, igda postao slavan!“ A to se isto tako može reći za starost. Jer u najvećoj oskudici ne može ni mudroj glavi starost biti laka, a ludoj mora i u najvećem obilju biti teška. Svakako su, Scipione i Lelije, protiv starosti najprikladnije oružje nauke i vježbe u vrlinama, jer ako ih u svakoj dobi njeguješ, pa ako dugo i mnogo poživiš, donose divne plodove nesamo zato, što nigda ne izdaju ni u krajnje vrijeme života, (premda je i to veoma mnogo), već i zato, što je svijest, da si dobro život provodio, i spomen na mnoga dobra djela, veoma ugodna.

Nego kad razmišljam, nalazim četiri uzroka, zašto se starost čini jadna: prvo, što odvraća od javnoga rada; drugo, što tijelo sve više slabi; treće, što lišava gotovo svakoga uživanja; četvrto, što nije daleko od smrti. Da vidimo, ako vam je milo, kako i koliko je svaki od ovih uzroka pravedan.

Starost odvraća od javnoga rada. Kojega? Zar od onoga, koji se mlađanom snagom radi? Zar to dakle nije nikakav starački rad, koji se, makar da je tijelo slabo, opet otpravlja duhom? Ništa dakle nije radio Kvint Maksim,⁴⁾ ništa Lucije Paul,⁵⁾ tvoj otac, a tast čestita čovjeka, mojega sina?⁶⁾ Zar ostali stari ljudi⁷⁾ kao Fabricije, Kurije, Korunkanije ništa nijesu radili, kad su državu svojim savjetom i ugledom branili? Apije Klaudije bio je starac, a suviše još i slijep; pa opet se on, kad je senat već htio da s Pirhom načini mir i savez, nije ustručavao reći ono, što je Enije izrekao stihovima:

„Kamo je misao vaša, što obično čvrsta je bila

Dosad, od ludosti sada zakrenula s pravoga puta?“

i ostale znamenite riječi; jer pjesma vam je poznata, a ima i govor istoga Apija. A to je on učinio 17 godina poslije drugoga konzulata, pošto je između obadva konzulata proteklo deset godina i pošto je prije prvoga konzulata bio cenzor; odakle se raz-

³⁾ *Seriflaninu*: Serif (sada Serfo), neznan otčić Paru na zapad. —

⁴⁾ Fabije Maksim s pridjevkom Kunktator. — ⁵⁾ Lucije Paul s pridjevkom Macedonik, rođeni otac Emilijana, koji je po svojem poočimu zvan Scipion (s potpunim imenom Publije Kornelije Scipion Emilijan). — ⁶⁾ Katonov sin a zet Paulov bio je Katon Licinijan, odličan pravnik i junak u ratu. — ⁷⁾ *ljudi kao*:

svi su se istakli u ratu s Pirhom.

bira, da je za Pirhova rata bio zaista star; pa opet smo tako od svojih otaca čuli. Ništa dakle ne dokazuju oni, koji vele, da se starost ne bavi javnim poslovima te su nalik na one, koji možda govore, da krmar kod plovidbe ništa ne radi, kad se drugi na katarke penju, drugi po krovu trče, drugi nečistu vodu izlijevaju, a on drži korman i sjedi mirno na krmi. On ne radi ono, što momci rade; ali zato radi mnogo znamenitiji i bolji posao. Velike se stvari ne opravljaju jakošću ni okretnošću ni brzinom tjelesnom, već razumom, ugledom i savjetom; a toga starost nesamo što nije lišena, već je obično time još bogatija. Već ako se vama možda čini, da ja uzmičem, kad nikakih ratova ne vodim, a ovamo sam se kao vojnika i tribuna i legata i konzula potucio u svakojakim ratovima; no zato ja senatu određujem, što i kako treba raditi; bar Kartagi, koja već davno zlo misli, mnogo ranije rat navješćujem; jer ja se nje neću prije prestati bojati, dok ne čujem, da je razvaljena. Kamo sreće, Scipione, da besmrtni bogovi tu lovoriku za tebe čuvaju, da bi naslijede svoga djeda upotpunio! Od njegove je smrti⁸⁾ evo trideset i šest godina, ali spomen toga čovjeka dočekat će sve iduće godine. Umr'o je godinu dana prije, nego što ću ja postati cenzor, devet godina poslije mojega konzulata, pošto je za mojega konzulata drugi put izabran za konzula. Bi li on dakle, da je sto godina doživio, na svoju starost žalio? Jer on ne bi mogao ni trčati ni izdaleka boriti se kopljem ni izbliza mačem, već bi samo davao savjet, račun i glas svoj. A da toga u starih ljudi nema, ne bi naši stari najviše vijeće nazvali senatom. Bar kod Lakedemonjana⁹⁾ oni, koji najsjajnije časti otpravljaju, kao što jesu, tako se i zovu „starješine“. Ako dakle hoćete čitati i slušati o tuđini, naći ćete, da su najveće države mladi ljudi uzdrмали, a stari uzdržali i podigli. „A kako ste, molim, svoju tako veliku državu tako brzo izgubili?“ Tako se naime u „Igru“ pjesnika Nevija pita; a odgovara se među ostalim u glavnome ovo: „Pojaviše se novi govornici, ljudi mladići“. Dakako, nepromišljenost odaje dob u naponu, a razboritost odaje starost.

⁸⁾ njegove smrti: Scipion Afrikan, pobjednik kod Zame (god. 202.), umr'o je god. 185., ili po Liviju god. 183., koje je umr'o i Hanibal; on je djed nazočnoga Scipiona Emilijana po njegovu poodčimu. — ⁹⁾ Lakedemonjana: njihovi geronti — 28 na broj — morali su biti preko 60 godina „stari“; u Rimljana su senatori mogli biti i mlađi ljudi.

Ali pamet slabi. Vjerujem, ako je ne vježbaš ili ako si od prirode dosta slabouman. Temistoklo je imena svih građana naučio na pamet; mislite li dakle, da je on, kad je već bio u godinama, Aristida obično pozdravljao, kao da je to njegov otac Lisimah? Ja evo poznajem nesamo one, koji su u životu, već i njihove oce i djedove, pa kad čitam nadgrobne spomenike, ne bojim se, stono kažu, da ću pamet izgubiti; jer baš kad njih čitam, vraća mi se spomen mrtvih. A i nijesam čuo, da je ikoji starac zaboravio, gdje je blago zakopao; sve, što im je na srcu, pamte, za koga su se ujamčili, tko je njima, a komu su oni dužni.

Što? Koliko je toga, što pravnici, što veliki svećenici, što auguri, što filozofi pod staru glavu pamte! Ostaje pamet starim ljudima, samo ako im ostaje živo nastojanje i to nesamo kod slavni i ugledni ljudi, već i u mirnom, običnom životu. Sofoklo je do krajnje starosti tragedije pisao; a kad se činilo, da on toga radi gospodarstvo zanemaruje, tužiše ga sinovi sudu, da bi, kao što se po našem običaju ocu, koji zlo gospodari, gospodarstvo ukraćuje, tako i njega sudije, što je tobože s pameti sišao, od gospodarstva uklonili. Nato je starac, — tako pričaju — onu tragediju, koju je pri ruci imao i onomadne bio napisao, Edipa na Kolonu, sudijama pročitao i pitao, čini li im se, da je to pjesma čovjeka, koji je pameću pomjerio. Kad je to pročitao, glasovaše sudije i — odriješiše ga. Je li dakle njega, je li Homera,¹⁰⁾ je li Hesioda, Simonida, Stesihora, je li one, što sam prije pomenuo, Isokrata, Gorgiju, je li prve filozofe, Pitagoru, Demokrita, je li Platona, je li Ksenokrata, je li poslije Zenona, Kleanta, ili onoga, kojega ste i vi vidjeli u Rimu, stoika Diogena, starost prinudila, da u svojim naukama onijeme? Ili su se oni svi naukama bavili, dok su god živjeli? Nego da ostavimo ove božanske nauke, ja bih mogao imenom reći rimske seljake iz sabinškoga kraja, svoje susjede i prijatelje, bez kojih se gotovo nigda nikaki veći poslovi u polju ne rade, niti kad se sije niti kad se žanje niti kad se žito sprema. No uostalom se tomu baš ne treba čuditi; jer nitko nije tako star, te ne bi mislio, da može godinu dana živjeti; pače baš se oni trude oko onoga, za što

¹⁰⁾ *Homera*: ovdje se redom spominju slavni pjesnici, govornici i napokon filozofi; svi su oni živjeli 80—90 godina, a Demokrit 100 i sofist Gorgija preko 100 godina.

znaju, da im baš nikako ne će zapasti: „Sadi voćke, da drugomu vijeku budu od korist“, kako veli naš Stacije¹¹⁾ u „Vršnjacima“. Pa ako je još tako star starac, pa ga pitaš, za koga sadi, on će odmah odgovoriti: „Za besmrtne bogove, koji su odredili, da ovo nesamo primam od starijih, već da ovo i mlađima predajem!“ Još bolje, nego je ovo rekao, govori Cecilije o starcu, koji se za drugi vijek brine: „Zaista, starosti, ako nikake druge mane sa sobom ne donosiš, kad dolaziš, dosta je ovo jedno, što dug život mnogo vidi, čega ne želi!“ A može bit i mnogo, što želi! A na ono, što ne će, sila puta i mladost nabaše. A još je gore, što veli isti Cecilije: „Onda se bar meni u starosti čini najžalosnije, što u toj dobi osjećaš, da si mrzak drugima“. Mio, a ne mrzak. Kao što naime pametan starac u mladićima dobroćudnim uživa, te je onome, koga omladina štuje i ljubi, starost lakša, tako mladići rado slušaju nauke staraca, koji ih na krepostan život upućuju; pa i ja vidim, da sam tako isto mio vama kao vi meni. Nego vi vidite, kako starost nesamo nije mlitava i besposlena, već je što više radina pa vazda nešto radi ili snuje, dabogme onako, kako se već koji svoga vijeka bavio. Što? Ta oni uvijek još nešto nauče! Tako vidimo, da se i Solon u pjesmi hvali govoreći, kako on svaki dan još nešto uči i stari; a tako sam učinio i ja, koji sam pod staru glavu grčki učio, pa baš taj sam jezik željno prigrlilo, kao da sam želio dugu žed ugasiti, samo da bi mi bilo poznato ono, što, kako vidite, sada sebi za primjer uzimam. Pa stoga, kad sam slušao, da je tako Sokrat radio s kitaranjem, volio bih, da sam i to učinio, ali književnost sam doista proučio.

Pa ni sad ja ne želim snagu mladića (to je naime bio drugi prigovor manama starosti), bar ne više, nego što sam kao mladić želio snagu bika ili slona. Što imaš, tim treba da se služiš i što-god radiš, da radiš prema svojim silama. Jer koja se riječ mora više prezirati, nego riječ Milona iz Krotona? On je već bio star, pa kad je vidio, gdje se atleti u trkalištu vježbaju, pogledao je, kažu, na svoje mišice te je zaplakao i rekao: „No ove su već obamrle!“ Ali nijesu toliko one, kao što si ti, momče; jer ti se nijesi nigda sam sobom proslavio, već svojim plećima i mišicama. Nije tako govorio Seksto Elije ni mnogo godina prije njega Tit

¹¹⁾ *Cecilije Stacije*: prerađivao je na latinskom jeziku grčke komedije; umr'o je god. 168.

Korunkanije ni Publije Kras, koji su svojim sugrađanima zakone¹²⁾ dijelili; a oni su do posljednjega daha sačuvali zdravu pamet. Samo se za govornika bojim, da ne klone od starosti; jer njegov se posao ne opravlja samo duhom, već i psima i snagom tjelesnom. Svakako onaj umiljati glas nekako prosijeva i u starosti; ja ga bar doslije nijesam izgubio, a vi vidite godine; nego je opet mirni i tihi razgovor starčev častan te je kićeni i blagi govor rječita starca sam po sebi takav, da ga moraš slušati. Pa ako to sam ne možeš postići, opet možeš naučiti Scipiona i Lelija. Ta što je ugodnije od starosti okružene mlađim ljudima željnim nauke? Ili zar ne ćemo starosti ni toliko jakosti ostavići, da bi omladinu učila, upućivala i za svaku službu pripravljala? A što može biti dićnije od ovakoga rada? Meni se doista činilo, da su Gnej i Publije Scipion i tvoja dva djeda Lucije Emilije i Publije Afrikan bili srećni, kad su ih mladi plemići pratili; a nema nijednoga učitelja lijepih nauka, kojega ne bi trebalo držati za srećna, pa makar ostario i snaga mu klonula. Premda baš to, što snaga klone, potječe češće od pogrješaka mladosti, nego starosti; jer raspuštena i neumjereni mladost predaje istrošeno tijelo starosti. Bar Kir kod Ksenofonta u onom govoru, što ga je na smrtnoj postelji besjedio, veli, da nije nikada osjetio, da je njegova starost postala slabija, nego što mu je bila mladost. Ja se kao dijete sjećam, da je Lucije Metel, koji je četiri godine poslije drugoga konzulata postao veliki svećenik te je dvadeset i dvije godine tu čast imao, na koncu svoga života bio tako jak, da mladosti nije poželio. Ne treba da sam o sebi govorim, premda je to starački običaj te se našoj dobi dopušta.

Vidite li, kako kod Homera Nestor prečesto svoje junaštvo hvali? Već je treće koljeno ljudsko vidio i zato se nije morao bojati, da će, ako o sebi istinu govori, biti kao odveć nečedan ili brbljav. Jer, kako veli Homer, „s njegova je jezika tekao govor slađi od meda“; a za tu ljupkost nije mu trebalo nikakve snage tjelesne. I opet onaj vojvoda grčki (Agamemnon) nigdje ne želi, da ima desetoricu sličnih Ajantu, već Nestoru; kad bi mu to moglo biti, ne sumnja, da bi zakratko Troja pala. Ali vraćam se k sebi. Meni je osamdeset i četvrta godina; ja bih volio, da se mogu tako isto dićiti kao Kir; no opet mogu reći to, da nijesam onako jak, kao što sam bio kao vojnik ili kvestor u punskom

¹²⁾ zakone: spomenuta trojica bili su izvrsni pravnici.

ratu ili kao konzul u Hispaniji ili četiri godine poslije, kad sam se pod konzulom Manijem Acilijem Glabrionom kao vojnički tribun borio kod Termopila;¹³⁾ pa opet, kako vidite, nije me sasvim starost istrošila ni pritislula, već radim i za vijećnicu i zborišta, za prijatelje i štitićenike i inostrance. Nikad nijesam odobravao one stare i hvaljene poslovice, koja veli: „Rano ostari, tko dugo hoće da bude star“. A ja bih volio, da ne budem tako dugo star, nego da budem star, prije nego što jesam. Zato do danas nitko nije k meni došao, da ne bih za njega imao vremena.

Ali ja imam manje snage, nego koji od vas dvojice.

No ni vi nemate snage centuriona Tita Poncija; je li on zato bolji? Samo neka se snaga umjereno troši i neka se svaki toliko napinje, koliko može, pa ga ne će moriti velika želja za snagom. Priča se, da je Milon u Olimpiji kroz trkalište koračao, premda je na ramenima nosio bika. Bi li dakle ti volio, da ti se dade ova tjelesna snaga ili Pitagorina duševna snaga? Ukratko, tim se dobrom služi, dok ga ima; a kad ga nema, ti ga ne želi, već ako možda mladi ljudi treba da žele djetinjstvo, a malo stariji ljudi mladost. Izvjestan je tijek života i jedan je put prirode i to jednostavan i svakomu je dijelu života dato svoje vrijeme tako, te i slabost djece i obijest mladića i ozbiljnost već zrele dobi i zrelost starosti ima nešto prirodno, što u svoje vrijeme treba prihvatiti. Tebi je, Scipione, valjada poznato, što prijatelj tvojega djeda Masinisa danas u devedesetoj godini radi; kad zaputi pješice, nipošto na konja ne uzjaše, a kad na konju, onda s konja ne silazi; nikaka kiša, nikaka zima ne može da ga natjera, da bi glavu pokrio, jer je u njega najveća tjelesna žilavost tako, da on sve dužnosti i čine kraljevske izvršuje. Vježba dakle i umjerenost može i u starosti nešto od negdašnje jakosti sačuvati.

U starosti nema snage! Ali od starosti se i ne traži snaga. Stoga je i po zakonima i uredbama naša dob od onih dužnosti oslobođena, koje se bez snage ne mogu vršiti. Zato nas i ne sile ne samo na ono, što ne možemo, već ni na ono, što možemo. Ali mnogi su stari ljudi tako slabi, da nikake službe ili uopće dužnosti života ne mogu da opravljaju. No to nije osobita mana starosti, već zajednička mana zdravlja. Kako je slab bio

¹³⁾ kod Termopila: god. 191., koje je pobijeđen Antioh III. Veliki, kralj Sirije. —

sin Publija Afrikana, koji je tebe posinio, kako je bio traljava ili radije nikakva zdravlja! A da nije bilo tako, bio bi on postao drugo sunce države; jer očevoj velikodušnosti bila se pridružila obilnija učenost. Kakvo je dakle čudo, ako su kad stari ljudi slabi, kad se tome ni mladi ljudi ne mogu da otmu? Treba se, Lelije i Scipione, starosti odupirati i njezine slabosti naknađavati brižnim nastojanjem; treba se sa starošću boriti kao sa teškim bolestima; treba paziti na zdravlje, umjereno se kretati, toliko jesti i piti, da se snaga krijepi a ne krši. Pa ne treba samo tijelu pomagati, već mnogo više pameti i razumu, jer i oni se ugase od starosti, ako u svjetiljku ne uliješ ulja Tko za tim ide, moći će tijelom biti star, duhom ne će biti nigda. Ja pišem sedmu knjigu¹⁴⁾ „O postanju gradova“, sakupljam sje stare spomenike i sad osobito sastavljam govore, koje sam u znamenitim parnicama kao branitelj besjedio, bavim se pravom augurskim, pravom velikih svećenika i građanskim, a mnogo se bavim i grčkom knjigom i po običaju Pitagorovaca za vježbanje pameti razmišljam uveče, što sam svaki dan govorio, slušao i radio. To su vježbe duha, to trkalište pameti, znojeći i trudeći se oko toga ne mislim mnogo na snagu tjelesnu.

Ja idem na ruku prijateljima, dolazim često u senat i još suviše iznosim prijedloge, o kojima sam mnogo i dugo razmišljao, i branim ih snagom duševnom ne tjelesnom. Pa kad to i ne bih mogao raditi, opet bi mi mila bila moja posteljica, na kojoj bih baš o onom razmišljao, što više činiti ne bih mogao; ali da ja to mogu, to čini moj dosadašnji život. Jer tko uvijek u toj zabavi i u tom poslu živi, taj i ne opazi, kad se došulja starost. Tako pomalo, da i ne osjetiš, život stari te se ne prekine iznenada, već se trajanjem ugasi.

Sad dolazi treći prijekor starosti, što vele, da ona ništa ne uživa. Prekrasna li dara života, ako nam doista oduzima ono, što je u mladosti najveća pogriješka! Čujte, dragi mladići, riječi staroga Tarenčanina Arhite,¹⁵⁾ čovjeka velika i osobito slavna, koje su mi kazivali, kad sam kao mlad čovjek s Kvintom.

¹⁴⁾ *knjigu*: „O postanju gradova“ („Origines“), naime italskih. To je glavno djelo Katonovo, a k tome prvo latinski pisano povjesničko djelo, u kojem je Katon zabilježio najstarije priče o italskim gradovima i njihovim osnivačima; sačuvali su se samo odlomci. — ¹⁵⁾ *Arhita*: Pitagorovac, prijatelj Platonov

Maksimom bio u Tarentu. „Priroda“ — govorio je on — „nije ljudima dala strašnije kuge, nego što je tjelesni užitak, jer lakoma želja za tim užitkom slijepo i silovito te podstiče, da ga se dokopaš. Odatle potječe izdaja domovine, rasap država, otuda se rađaju potajni dogovori s neprijateljima; ukratko nema zločina, nema grješna djela, na koje ne bi želja za užitkom navodila!“

Ostaje četvrti razlog, koji našu dob muči i uznemiruje, što se približava smrt, koja zacijelo od starosti ne može biti daleko. Bijedna li starca, koji u tako dugom vijeku nije opazio, da smrt treba prezirati! Jer za nju ili uopće ne treba mariti, ako dušu posve ubija; ili je pače treba željeti, ako dušu nekamo vodi, gdje će biti vječna. Jer nešto se treće ne da pomisliti. Čega dakle da se bojim, ako poslije smrti ne ću biti jadan ili ću pače biti blažen? Premda tko je tako lud, pa bio i mlad čovjek, te bi izvjesno znao, da će do noći živjeti? Štoviše: vrijeme mladosti ima više slučajeva smrti nego naše. Mladi ljudi lakše se razbole, teže boluju, mučnije se liječe; pa zato malo koji doživi starost; a kad ne bi bilo tako, živjelo bi se bolje i pametnije.

Jer u starih ljudi ima pameti i razbora i savjeta, pa da njih nije bilo, ne bi uopće bilo ni država. Nego vraćam se k blizini smrti. Kako se ona može prebacivati starosti, kad vidite, da i mlađi ljudi umiru? To sam ja iskusio kod svoga dobrog sina,¹⁶⁾ a ti, Scipione, kod tvoje braće,¹⁷⁾ koja su se mogla nadati najvišoj časti, — da smrt svaku dob stiže. — Ali mlad se čovjek nada, da će dugo živjeti, a tomu se star čovjek ne može nadati. Ludo se nada. Jer što je luđe, nego neizvjesno držati za izvjesno, laž za istinu? — Ali starac ni nema, čemu da se nada. — No opet je njemu bolje, nego mladiću, jer čemu se ovaj nada, to je on već postigao. Mladić hoće da dugo živi, a starac je dugo živio. Premda, dobri bogovi, što je u čovječjem životu dugo? Jer podaj najduži vijek, očekujmo vijek tarteskoga kralja; — bio je naime, kako nalazim u knjigama, neki Argantonije u Gadima, koji je 80 godina kraljevao, a 120 godina živio. Ali meni se bar ništa

¹⁶⁾ *dobroga sina*: prije (bilj. 6.) spomenuti Katon Licinijan. — ¹⁷⁾ *braće*: Lucije Emilije Paul, rođeni otac nazočnoga Scipiona Emilijana, izgubio je svoja dva najmlađa sina i to 12 godišnjega 5 dana prije, a 14 godišnjega 3 dana poslije trijumfa nad Persejem god. 167.

ne čini dugo, što ima kakav kraj. Jer kad taj dođe, nestalo je ono, što je prošlo; tek toliko ostane, što si krepošću i dobrim djelima stekao; bar sati i dani, mjeseci i godine prolaze, niti se prošlo vrijeme igda vraća niti se može znati, što će da bude. Koliko se kome vremena za život daje, onim treba da je zadovoljan. Jer kao što glumac ne mora do kraja komad glumiti, da dobije pohvalu, samo ako je dobije u kojem god činu; tako ni mudrac ne mora doživjeti starosti, da bi dobio pohvalu. Jer kratko je vrijeme života dosta dugo za dobar i pošten život; a ako se odmakneš, ne treba žaliti više, nego što žale seljaci, što je ugodno proljeće prošlo, a došlo ljeto i jesen. Jer proljeće znači nekako mladost i pokazuje buduće plodove; ostala su vremena prikladna za žetvu i uživanje. A plod je starosti, kako sam više puta rekao, bogat spomen prije stečenih dobara. Sve pak, što po prirodi biva, treba držati za dobro. A što je tako prema prirodi, kao što je starim ljudima smrt? Ta to se i mladim ljudima dogodi, makar se priroda i protivila i odupirala. Zato se meni čini, da mladi ljudi tako umiru, kao kad se jak plamen uguši pljuskom vode; a starost tako, kao kad se oganj sam sobom bez spoljašnje sile istroši i ugasi. Pa kao što se voće, ako nije zrelo, jedva s voćaka daje trgati, a kad je zrelo i mekano, samo opada; tako mladim ljudima sila život ukida, a starijima zrelost; i ta je meni tako ugodna, te ja, što se bliže smrti primičem, mislim, da vidim suhu zemlju, pa će iza duge plovidbe već jedamput stići u luku.

Starost nema nikake stalne međe pa se u njoj srećno živi, dokle god možeš dužnost svoga zvanja vršiti i čuvati; a odatle dolazi to, da je starost slobodnija i hrabrija od mladosti. To je ono, što je tiraninu Pisistratu odgovorio Solon. Kad ga je naime pitao, u što se uzda, kad mu se tako smjelo odupire, on mu je, kažu, odgovorio: u starost. Nego najbolji je konac životu, kad pri zdravoj pameti i čistoj svijesti ona ista priroda svoj stvor rastvori, koja ga je sazdala. Kao što brod, kao što zgradu najlakše razgradi onaj, koji ju je sagradio; tako i čovjeka najbolje rastoči ona ista priroda, koja ga je sastavila. A sve, što je sastavljeno, teško se raskine, dok je novo; a lako, kad je ostarjelo. Odatle izlazi, da stari ljudi za onim kratkim ostatkom života niti treba da pogibaju ni ga bez uzroka zabacuju. I doista Pitagora zabranjuje, da se bez zapovijedi vladaočeve, t. j. božje, „straža

života“ ne ostavlja. Od mudroga Solona ina nadgrobnni natpis, u kojem veli: on ne želi, da poradi njegove smrti prijatelji ne žale i ne jadikuju. Ja vjerujem: on hoće da bude svojima mio. Ali ne znam, nije li bolje rekao Enije: „Nitko neka me ne počasti suzama i ne pokopa plaćuci!“ On misli: ne treba oplakivati smrti, za kojom dolazi besmrtnost.

I svijesti može biti kod umiranja — na kratko vrijeme, pogotovu u starca; a poslije smrti ili svijest treba željeti ili je nema nikako. No o tome treba da smo od mladosti razmišljali, kako bismo smrt prezirali; a bez toga razmišljanja ne može nitko da bude mirne duše. Jer da se mora mrijeti, to je izvjesno; ali nije izvjesno, mora li se baš danas. Kako dakle može u duši miran biti onaj, koji se boji smrti, koja svaki čas može doći? O tome, rekao bih, ne treba dugo raspravljati, kad se sjetim ne samo Bruta,¹⁸⁾ koji je oslobađajući domovinu poginuo; ne dvojice Decija,¹⁹⁾ koji su na svojevolutnu smrt svoje konje podboli; ne Marka Atilija,²⁰⁾ koji je putovao, da pogine, samo da ne bi neprijatelju zadanu vjeru pogazio; ne dvojice Scipiona, koji su i tijelom svojim Punjanima put htjeli da zakrče; ne tvojega djeda Lucija Paula,²¹⁾ koji je nepromišljenost svoga druga u sramotnom porazu kod Kane glavom platio; ne Marka Marcela, kojemu poslije smrti ni najljući neprijatelj²²⁾ nije ukratio časna pokopa; — već kad se sjetim naših legija, koje su (kako sam napisao u knjizi „O postanju gradova“) vesela i nebojazna srca sila puta srtale onamo, otkuda se nigda nijesu mislile vratiti. Zašto dakle mladi ljudi i to ne samo neobrazovani, već i sasvim prosti ne mare; zar će se toga bojati obrazovani stari ljudi? Uopće, kako se bar meni čini, sitošt u svemu donosi, da nam je i života dosta. Djetinjstvo ima izvjesna nagnuća; pa zar za njime čeznu mladići? I početak mladosti ima nagnuća; pa zar ih želi već ustaljena dob, koja se

¹⁸⁾ *Junije Brut*, prvi konzul rimske republike, poginuo god. 509. u boju s Aruntom Tarkvinijem. — ¹⁹⁾ *dva Decija*: otac se žrtvovao god. 340. u bitki na Vezuviu, njegov sin god. 295. za svoga četvrtoga konzulata u bitki kod Sentina. — ²⁰⁾ *Marko Atilije Regul* bio je u prvom punskom ratu god. 250. zarobljen, u Rim poslan zaradi izmjene sužnjeva, vratio se na muke u Kartagu unatoč molbama svojih rođaka, da se ne vraća. — ²¹⁾ *Lucije Emilije Paul*, rođeni djed nazočnoga Scipiona (Emilijana), god. 216. kod Kane poginuo kricom svojega druga, konzula Marka Terencija Varona. — ²²⁾ *najljući neprijatelj*: Hanibal je Marka Klaudija Marcela, koji je god. 212. osvojio Sirakusu, kod Tarenta god. 208. namamio u zasjedū i ubio, a mrtva dao pokopati.

zove srednja? A ima ih i ona, ali ni njih ne traži starost. Ima najposlije i starost nekih nagnuća. Kao što dakle uginu nagnuća prvašnjih dobi, tako uginu i nagnuća starosti; a kad se to dogodi, onda sitost života donese zreli čas smrti. Ja bar ne vidim, zašto vam ne bih smio reći, što ja o smrti mislim; jer mi se čini, da to stim bolje vidim, što od mene nije tako daleko. Ja, Publije Scipione i ti, Gaju Lelije, mislim, da vaši oci, slavni muževi i moji dobri prijatelji, žive onakim životom, koji se jedini ima zvati životom. Jer dok smo u ovim tjelesnim zglobovima zatvoreni, vršimo nekaku službu potrebe i teško djelo; jer nebeski je duh s uzvišenoga prebivališta dolje potisnut i kao u zemlju zagnjuren, u mjesto, koje je božanskoj prirodi i vječnosti protivno. Ali ja mislim: besmrtni su bogovi duše u ljudska tjelesa porazdavali, da bi bilo stvorova, koji će zemlju motriti, pa će promatrajući red nebeskih tjelesa umjerenim i skladnim životom taj red nasljedovati. Na tu me vjeru navelo nesamo naučno istraživanje, već i poznati ugled najvećih filozofa.²³⁾ Ja sam slušao, da Pitagora i Pitagorovci, — koji su gotovo naši zemljaci pa su negda prozvani „italski filozofi“, — nigda nijesu dvojili, da mi imamo dušu, koja je nikla iz vaseljenske duše božanske. Tumačilo mi se²⁴⁾ povrh toga i to, što je Sokrat posljednji dan života o besmrtnosti duše raspravljao; dakle onaj čovjek, kojega je Apolonovo proročište proglasilo za najmudrijega čovjeka na svijetu. Ukratko, ovo je moje uvjerenje, ovako mislim: kad je duša tako hitra, kad prošlost tako dobro pamti, u budućnost vidi, tolike vjestine, tolike obrete poznaje; onda ne može priroda, koja sve to obuhvata, biti smrtna. Pa kad se duša uvijek giba, a nema početka kretanju, jer se sama kreće; onda ne će imati ni kraja kretanju, jer sama sebe nigda ne će ostaviti. Pa kad je priroda duše jednostruka te u sebi nema ništa primiješana, što bi joj bilo nesrodno i neslično; onda se ona ne može dijeliti, a ako to ne može, ne može ni propasti. A da ljudi prije rođenja mnogo znaju, tomu je velik dokaz to, što već djeca, kad teške vjestine uče, nebrojene stvari tako brzo shvataju, te se čini, kao da ih ne počinju tek onda učiti, već da ih se sjećaju i opominju. Tako po prilici Platon.

²³⁾ *filozofa*: Pitagore, Sokrata, Platona, Ksenofonta. Pitagora je živio u Krotonu u donjoj Italiji oko god. 500., napisao nije ništa; njegovu nauku poznamo iz vijesti, koje potječu od drugih. — ²⁴⁾ *tumačilo se*: po Platonovu Fedonu.

Kod Ksenofonta opet govori Kir Stariji²⁵⁾ na samrtni ovo: „Nemojte misliti, dragi moji sinovi, da mene, kad se s vama rastanem, ne će nigdje ili nikako biti. Jer ni onda, dok sam bio s vama, nijeste moju dušu vidjeli; već ste po mojim djelima razabirali, da je ona u ovom tijelu. Vjerujte dakle, da je ona ista, ako je i ne budete vidjeli. Ta ni slavnim se ljudima ne bi poslije smrti časti davale, kad ne bi baš njihova duša učinila, da ih se što duže sjećamo. Ja bar nigda nijesam mogao doći do tog uvjerenja, da duša živi, dok je u smrtnom tijelu, a da umre, kad se s njime rastane; i da duša nema svijesti, kad iz besvijesna tijela iziđe; već baš onda ima svijesti, kad se od svake tjelesne smjese oslobodi i tako počne biti čista i potpuna. A suviše je za ostale čestice jasno, kud koja ide, kad se čovječja priroda smrću rastvori; jer sve odlazi onamo, odakle je postalo, jedino duša se ne vidi niti kad je tu niti kad odlazi. Pa i to vidite, da na smrt ništa nije tako nalik kao san. A u snu duša najbolje pokazuje svoje božanstvo; jer vidi mnogo, što će da bude, kad je odmorna i slobodna. Otuda se razabira, kakva će biti, kad se sasvim riješi tjelesnih vezova. Zato, ako je tako, štujte me onako kao boga; a ako duša zajedno s tijelom ima da pogine, opet ćete mi vi, štujući bogove, koji ovaj svijet štite i ravnaju, spomen čuvati nježno i neoskvrnjeno!“

Ovako je Kir govorio na samrtni; a mi, ako vam je volja, promatrajmo moje misli! Nitko mene, Scipione, ne će uvjeriti, da bi tvoj otac Paul ili tvoja dva djeda Paul i Afrikan, ili Afrikanov otac ili stric ili mnogi slavni muževi, kojih ne treba da nabrajam, tolika djela počinili, samo da bi im spomen kod potomstva trajao, da nijesu u duhu vidjeli, potomstvo je s njima u vezi. Ili zar ti misliš, — da se po običaju starih ljudi i ja nečim pohvalim, — da bih ja tolike brige i danju i noću, u miru i u ratu, na sebe metnuo, kad bih svoju slavu htio stegnuti do iste međe kao i svoj život? Ne bi li bilo mnogo bolje provoditi besposlen i miran život bez ikakoga truda i muke? Ali duša mi se nekako ispravljala i vazda je potomstvo pred sobom gledala, kao da će tek onda živjeti, kad se s ovim životom rastane. A kad ne bi bilo tako, da je duša besmrtna, onda ne bi baš najboljim ljudima duša težila za besmrtnom slavom. A kako to, da

²⁵⁾ *Kir Stariji*: osnovao kraljevstvo perzijsko oko god. 555.: njegovi sinovi: Kambiz i Tanaoksar (ili po Herodotu Smerdis).

baš pametni ljudi mirno umiru, a ljudi nemirno? Ne čini li vam se, da ona duša, koja više i dalje vidi, razabira, da putuje u bolji svijet; a ona, kojoj je vid slabiji, ne razabira? Mene bar uzdiže želja, da vidim vaše oce, koje sam štovao i cijenio; ali ja ne želim samo, da bih se sastao s onima, koje sam poznavao, već i s onima, o kojima sam slušao, čitao i sam pisao. Od toga puta zaista me nitko ne bi tako lako odvratio; a kad bi mi koji bog dopustio, da poslije ove starosti opet postanem dijete i da u kolijevci vrištim, ja bih se jako branio i ne bih htio, da me kao u trkalištu, koje sam protrčao, od kraja opet zovu na kraj. Jer kako udobnost ima život? Štoviše, nema li muke? Pa sve da ima udobnosti, opet ima zacijelo i sitosti i mjere. Meni se bar ne mili oplakivati život, što su mnogi učeni ljudi često činili; niti mi je žao, što sam živio tako, te mislim, da se nijesam uzalud rodio; a iz života odlazim kao iz gostionice, a ne kao iz kuće; jer priroda nam je dala svratište za kratko boravljenje, a ne za trajno stanovanje. Krasna li dana, kad iz ovoga meteža i kala otidem i u onaj božanski skup i zbor duhova pođem! Jer ja ću poći ne samo k onim muževima, o kojima sam prije govorio; već i k svomu sinu Katonu, od kojega se nije rodio bolji čovjek ni nježniji sin; kojemu sam ja mrtvo tijelo spalio, gdje bi bilo pristalije, da je on spalio moje. Ali duša se njegova, ne ostavljajući mene, već obzirući se na me, zacijelo preselila u one krajeve, kamo je vidjela da i ja moram doći. Tu sam svoju nesreću pred svijetom srčano podnosio; ne što bi mi bilo svejedno, već što sam se sam tješio misleći, da naš rastanak i razmak ne će dugo potrajati. To su razlozi, moj Scipione, — jer tomu se, kako si rekao, ti i Lelije obično čudite, — zašto mi je starost laka i nesamo nedosadna, već i ugodna. Pa ako se u tome varam, što vjerujem, da je čovječja duša besmrtna, — rado se varam i ne želim, da mi tko, dok sam u životu, silom otme tu krivu misao, koja me veseli. A ako poslije smrti, kako neki mali filozofi misle, ništa ne znam, bojim se, da će se filozofi, koji su već mrtvi, ovoj mojoj krivoj misli smijati. Pa ako i ne ćemo biti besmrtni, opet čovjek mora željeti, da u svoje vrijeme umre. Jer kako u svemu drugom, tako ima priroda i za život svoju mjeru. A starost je završetak životu kao kakomu igrokazu. Samo se treba čuvati, da nam taj završetak ne dosadi, osobito ako ga se zasitimo.

To sam imao reći o starosti; a dao bog, da je postignete, da biste ovo, što ste od mene čuli, iskustvom mogli potvrditi.

Preveo St. Senc.

Iz „Lelija“.

(1.—7., 17.—18., 27.)

Augur Kvinto Mucije znao je silu toga vjerno i ugodno pripovijedati o svome tastu Gaju Leliju i nije se u razgovoru kratio zvati ga mudrim. A mene je otac, kad sam obukao mušku togu,¹⁾ poveo k Scevoli zato, da se od starca, dogod mogu i smijem, nikad ne maknem. Pa zato sam mnoga njegova pametna razlaganja i mnoge kratke a zgodne riječi u pamet sebi usadivao i gledao da s njegova znanja izidem učeniji; a kad je umr'o, pođem k Scevoli Pontifiku, za koga se usuđujem reći da je bio umom i pravednošću jedan od najvećih građana naših; ali o tome drugi put, sad se vraćam k Auguru. Kako je često puta mnogo toga kazivao, tako je, sjećam se, sjedeći kod kuće po svom običaju u naslonjaču — a bio sam zajedno ja i veoma malo prijatelja — zapao u onaj razgovor, što je baš onda mnogima bio na jeziku. Ta sjećaš se, Atiče,²⁾ — to više, što si se mnogo družio s Publijem Sulpicijem³⁾ — koliko se svijet to čudio to tužio, kad se ono on kao pučki tribun zavadio s Kvintom Pompejem, koji je onda bio konzul, i na nj iz dna duše mrzio a živio nekad s njim u najvećoj slozi i ljubavi. Zato nam onda Scevola, jer je u govoru upravo na to naletio, stao kazivati razgovor, što ga je o prijateljstvu raspreso Lelije s njim i s drugim zetom Gajem Fanijem nekoliko dana poslije smrti Afrikanove.⁴⁾ Misli njegova razlaganja upamtih, te ih evo u ovoj knjizi iznosim po svome shvaćanju; da se odviše ne umeće ono „kažem“ i „kaže“, pa da bi se činilo, kao da se oni glavom pred nama razgovaraju, predočio sam, gdje tobože oni govore. Pa jer si mnogo puta sa mnom govorio o tome, da napišem što god o prijateljstvu, učini mi se, bit će ovamo vri-

¹⁾ *muška toga*: nije optočena grimizom; ona je znak punoljetnosti, navršene 16. godine. — ²⁾ *Tit Pomponije Atik*: (109.—82.), pisac, prijatelj Ciceronov; od njegovih djela nije se ništa sačuvalo. — ³⁾ *P. Sulpicije*: govornik i vojvoda, pristalica Marijev; god. 88. protivnik Sule, koji ga je prognao. — ⁴⁾ *P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor Numantinus*: umr'o god. 129

jedno, da to svi saznadu, a onamo dostojno prijateljstva našega. Stoga sam to od srca rado učinio, eda bi na molbu tvoju koristio svijetu. Ali kao što sam u Katónu Starijem, što sam ga tebi pisao o starosti, prikazaò starca Katona, gdje raspravlja — ta nijedno mi se lice ne učini prikladnije, da o toj dobi govori, nego ono, koje je najdulje bilo starcem i mimo ostale u samoj starosti srećom cvalo, — tako mi se, jer smo od otaca čuli, da je najviše na glasu bilo prijateljstvo Gaja Lelija i Publija Scipiona, učini prikladna ličnost Lelijeva, da razlaže o prijateljstvu ono, o čemu je ona, kako se Scevola sjećao, raspravljala. — A taj način razgovora, što se osniva na ugledu starih ljudi i to znamenitih, ima, čini se, nekako više snage; zato me kadšto, kad sam svoje čitam, osvaja takvo čuvstvo, te mislim, da govori Katon, ne ja. Ali kao što sam onda o starcu kao starac o starosti pisao, tako u ovoj knjizi pišem prijatelju kao prisni prijatelj o prijateljstvu. Onda je govorio Katon, od kojega u ono doba gotovo nije nitko bio stariji, nitko pametniji; sada će o prijateljstvu govoriti Lelije, koji je bio i mudar — ta tako se držalo — i na glasu s prijateljstva svoga. A ti budi tako dobar pa me malo smetni s uma i drži, da govori sam Lelije! Gaj Fanije i Kvinto Mucije dolaze k fastu poslije smrti Afrikanove; oni zapodjenu razgovor, odgovara Lelije, njegova je cijela rasprava o prijateljstvu; čitajući je upoznat će sebe samoga.

Fanije. Tako ti je, Lelije. Ta nije bilo ni boljega ni slavnijega čovjeka od Afrikanu. Ali moraš imati na pameti, da su oči sviju ljudi uprte u tebe jednoga; tebe zovu a i drže mudracem. Sudilo se — nije tomu davno — tako o Marku Katonu, znamo za Lucija Acilija da su ga oci naši zvali mudrim, ali svakoga nekako drukčije: Acilija zato, što je po sudu ljudi bio vješt građanskomu pravu. Katona opet, jer je imao velikoga iskustva; mnogo se toga o njemu pronosilo, za što se on i u senatu i na trgu bilo razborito postarao ili je postojano izvršio ili oštroumno odgovorio; zato je u starosti već imao regbi nadimak Mudri. Ali ti si, misle, nekako drukčije mudar, nesamo po prirodi i vladanju svome nego također po nauku i znanju, ne onako, kako narod običava zvati koga mudrim, već kako ljudi prosvjetljeni; a takoga nije bilo nijednoga u svoj ostaloj Grčkoj — ta one, što se sedmoricom⁵⁾ krste, ne broje u mudrace oni ljudi,

⁵⁾ najčešće se pominju: Talet, Pitak, Bijant, Solon i Hilon.

koji to natanje osijecaju, — a u Ateni, čuli smo, bio samo jedan,⁶⁾ koga je i Apolonovo proročište proglasilo najmudrijim. Takva je, sude, u tebe mudrost, te držiš, da je sve blago⁷⁾ tvoje, u tebi, i misliš, da je od svih mijena u ljudskom životu krepost jača. Zato pitaju mene a tako isto, mislim, evo Scevolu, kako li podnosiš smrt Afrikanovu, pa to stim više, što prošastih Nonâ, kad smo se po običaju u vrtu augura Decima Bruta bili na vijeće sastali, tebe ondje nije bilo, premda si znao pomno paziti na onaj dan i vršiti taj posao.

Scevola. Dâ, pitaju, Gaju Lelije, mnogi, kao što reče Fanije, ali ja odvrćam, da sam opazio, da žalost, što te je snašla, zbog smrti nesamo velikoga čovjeka nego i velikoga prijatelja, trpiš mirno; a nijesi mogao ostati tvrd, niti bi to bilo prema srcu tvome. A što nijesi na None bio u zboru našem, bolest je, rekoh, uzrok, ne tuga.

Lelije. Pravo veliš, Scevola, i istinu; ta nikakva me nezgoda moja nije smjela odvratiti od te dužnosti, što sam je vazda, dogod sam bio zdrav, vršio, niti držim, da bi se to u kakvu slučaju moglo dogoditi čovjeku stalnu, te bi ikako dužnost propustio. A ti, Fanije, radiš kao prijatelj, kad veliš, da me svijet cijeni tolikom cijenom, koliku ja niti pripoznajem niti tražim, ali, čini mi se, ne sudiš pravo o Katonu, jer ili nije nitko — a to ću prije vjerovati — bio mudar, ili ako je već tko bio, a ono je on bio. Kako li je, da drugo mimoiđem, podnio smrt sina svoga! Sjećam se Paula,⁸⁾ vidio sam Gala,⁹⁾ ali ti su izgubili dječake, Katon odrasla i ugledna čovjeka. Zato nemoj ma ni onoga, koga je kako veliš, Apolon proglasio najmudrijim, više cijeniti negoli Katona; ovoga se slave djela, onoga riječi. A o meni, da već jednom govorim s obadvójicom, sudite ovako: kad bih ja rekao, da me ne obuzima čeznuće za Scipionom, neka prosude mudraci, bi li pravo radio, ali zacijelo bih lagao. Dira me, što sam izgubio takva prijatelja, kakav, mislim, ne će nikad nitko biti, a — tvrditi mogu — zacijelo nitko nije bio. Ali ne trebam lijeka; sam se tješim a ponajpače tom utjehom, što nema u mene onoga krivog mnijenja, s kojega je većina obično poništena, kad im premine prijatelj. Mislim, da se nikakvo zlo nije Scipionu dogo-

⁶⁾ Sokrat. — ⁷⁾ stoička nauka. — ⁸⁾ L. Emilije Paulo izgubio je jednog sina prije svoga trijumfa nad Persejem god. 168., a drugoga poslije trijumfa. — ⁹⁾ Gaj Sulpicije Gal, konzul god. 166.

dilo; meni se dogodilo, ako se iole dogodilo. No silno se poništiti radi svoje nevolje ne dolikuje prijatelju, već čovjeku svesebici. A tko će kazati, da se nije s njime prekrasno zbililo? Jer ako se — a to nije nipošto imao na pameti — nije uželio besmrtnosti,¹⁰⁾ e čega se nije dostao, što čovjek smije željeti? Ta on je najveću nadu, što su je u njega već kao dječaka građani polagali, odmah kao mladić nečuvenom vrlinom nadmašio; on nije nikad tražio konzulata, a postao je dva puta: prvi put prije vremena,¹¹⁾ drugi put za se na vrijeme, za državu gotovo prekasno,¹²⁾ on je dva grada, najljuća dušmana našoj vlasti, razorio¹³⁾ i tako nesamo za onda, već i u napredak zatr'o svaki rat. Što da rečem o ljubaznoj čudi njegovoj, o ljubavi k majci, o plemenitosti prema sestrama, o dobroti prema svojima, o pravednosti prema svima? Poznato vam je. A kako ga je građanstvo voljelo, moglo se suditi po žalosti kod pogreba. Pa što bi mu koristilo, da je poživio još koju godinicu? Ako i nije starost teška, kako je ono, sjećam se, Katon godinu dana¹⁴⁾ prije, nego je izdahnuo, sa mnom i sa Scipionom raspravio, a ono opet otima onu čilu snagu, što ju je još i sada imao Scipion. Potom mu je život, bilo po sreći ili slavi, bio takov, te nije više ništa moglo pridoći, a brzina nije dala, da osjeti, kako se umire. O toj smrti njegovoj teško je kazati što; što ljudi sumnjaju, vidite. Ali opet se smije reći, da je Publiju Scipionu od mnogih najodličnijih i najradosnijih dana, što ih je doživio, bio onaj dan najslavniji, kad su ga senatori, narod rimski, saveznici i Latinjani poslije senatske sjednice podvečer otpratili kući¹⁵⁾ dan prvo, nego se iz života prestavio, te se čini, da je s tako visokoga stepena dostojanstva dospio prije k bogovima negoli u donji svijet. I ne slažem se s onima, koji su nedavno stali naučati, da s tijelom ujedno duša gine, i da je smrću svemu kraj. Za me više vrijedi vjera starih bilo naših djeđova, koji su tolika sveta prava podali mrtvima — a to zaista ne bi učinili, da su mislili, da im nije ni od kakve koristi — ili vjera onih, što su u ovoj zemlji bili i Veliku Grčku, koje doduše sada više nema, ali je onda cvala, svojim uredbama i naukom odgojili,¹⁶⁾ ili vjera onoga, koga je Apolonovo proročište pro-

¹⁰⁾ da ne mora umrijeti. — ¹¹⁾ god. 147. u 36. godini mjesto nakon 43. — ¹²⁾ god. 134., kad je rat numantinski već dosta jada zadao. — ¹³⁾ Kartagu god. 146., Numanciju god. 133. — ¹⁴⁾ god. 148. — ¹⁵⁾ zato, što je pobijao Grakhov prijedlog o posjedu zemlje. — ¹⁶⁾ Pitagorovci su osnivali bratovštine za čudorednu odgoju, učeći seobu i besmrtnost duše.

glasilo najmudrijim, i koji nije sad ovo, sad ono, kao što većina, nego uvijek jedno isto mislio t. j. da je duša čovječja božanska, i da joj je, kad iz tijela izađe, povratak u nebo otvoren i to sve najboljoj i najpravednijoj najlakši. To je isto Scipion mislio; on je, kao da slući, nekoliko dana pred smrt svoju — a bili su nazočni i Filo i Manlije i više ih, pa i ti si, Scevola, sa mnom došao — u tri dana raspravljao o državi, a svršetak je raspravi otprilike bila besmrtnost duše; to je, kaže, čuo od Afrikana, koji mu se u snu javio.¹⁷⁾ Ako je tako, te duša sve najboljega na smrti najlakše poleti iz tijela kao iz zatvora i okovâ, e kome li je onda, mislimo, bio put k bogovima lakši nego Scipionu? Stoga će više pristajati zavidniku negoli prijatelju žalostiti se radi toga udesa njegovog. Ako li je istinitije ono, da u jedan mah gine duša i tijelo, i da ne ostaje nikakva osjećanja, a ono, kako nema u smrti nikakva dobra, tako nema zaista ni zla, jer izgubiš li osjećanje, bit će isto, kao da se uopće rodio nijesi; a opet se ne radujemo samo mi, nego će se i naša država, dogod je bude, veseliti, što se on rodio. Zato, kako sam ono prije kazao, s njim se dobro i predobro zbililo, gore sa mnom; pravije bi bilo, da sam se ja prije rastao sa životom, kad sam i prije u nj stupio. Ali opet uživam tako u spomenu na naše prijateljstvo, te mi se čini, da sam blaženo živio, jer sam živio sa Scipionom; ta s njim sam dijelio brigu za državu i za kuću, njemu sam bio drug kod kuće i u ratu, s njim sam se — u tom je sva snaga prijateljstva — potpuno slagao u svakoj želji, težnji i misli. Stoga me ne veseli toliko onaj, kako je maločas Fanije pomenuo, glas o mudrosti mojoj, pogotovu lažan, koliko to, što se nadam, da će nam spomen prijateljstvu biti vječan, pa to mi je stim više na srcu, što se za sve vijekove pominju tek tri do četiri para prijatelja,¹⁸⁾ a među ovima bit će, nadam se, i prijateljstvo Scipiona i Lelija poznato potomstvu.

Fanije. Dâ, Lelije, tako mora biti. Ali jer si pomenuo prijateljstvo, a dokoni smo, ugodit ćeš meni a, nadam se, i Scevoli uvelike, ako budeš o prijateljstvu onako, kako to znaš o drugim stvarima, kad te pitaju, raspravljao, što o njemu misliš, kakvim ga držiš i kakve daješ naputke.

¹⁷⁾ rasprava se zove: „San Scipionov“; u snu govori Stariji Scipion Mlademu. — ¹⁸⁾ Tesej i Piritoj, Ahilej i Patroklo, Orest i Pilad, Damon i Fintija.

Scevola. Ama i meni će biti drago. Pa baš sam to s tobom htio govoriti, ali me Fanije preteče. Zato ćeš nama obojici veoma ugoditi.

Lelije. Ja se nebih kratio, da se sâm u se uzdam; ta predmet je prekrasan, a kako reče Fanije, dokoni smo. Ali tko sam ja, kakva li je u mene sposobnost? Tome su vične učene glave i to Grci; njima se zada, o čemu će, makar i smjesta, raspravljati. Težak je to posao i treba dobrane vježbe. Zato držim, da od onih, kojima je to zvanje, tražite, što se o prijateljstvu dâ kazati. Ja vas mogu samo poticati, da prijateljstvo cijenite više nego sve ljudsko, jer ništa nije tako prema prirodi, ništa ne pristaje tako sreći ili nesreći. Ali prije svega mislim, da prijateljstva ne može biti doli u dobrih. No to ne raščinjam usitno, kao što oni, koji to odviše natanko razlažu, možda pravo ali slabo za opću korist. Ta kažu, da nijedan smrtnik nije dobar čovjek doli mudrac.¹⁹⁾ Neka! Ali ono tumače da je mudrost, što dosad nitko živ nije postigao, a mi treba da promatramo ono, što se desi u običnom, svakidašnjem životu, ne ono, što se samo pomišlja ili želi. Nikad ja neću reći, da su Gaj Fabricije,²⁰⁾ Manije Kurije²¹⁾ i Tiberije Korunkanije,²²⁾ što su ih djedovi naši držali za mudrace, bili prema pravilu ovih mudri. Stoga neka sebi zadrže ime mudrosti i mrsko i tamno, samo neka dopuste, da su ono bili dobri ljudi. Pa ni to ne će; kazat će, da se tako što može samo mudracu dopustiti. Zato raspravljajmo, štone riječ, na prōstonarodnu: tko se tako vlada, tako živi, da se vjera, poštenje, pravednost i plemenitost njegova priznaje, pa neka nije u njega nikakve požude, strasti ni drskosti, neka je jake postojanosti, kao što su bili oni, što sam ih ovčas pomenuo, za njega držimo da ga treba — a tako se i držalo — zvati dobrim čovjekom, jer se povodi, koliko već čovjek može, za prirodom, najboljom vodiljom čestita života! Ama ja razbiram, da smo za to stvoreni, da među svima bude neki vez i to stim jači, što je tko kome bliži. Pa tako su građani preči nego stranci, svoji nego tuđi; prijateljstvo s ovima rađa sama priroda, ali ono nema dosta snage, jer prijateljstvo nadvisuje tim rodbinstvo, što iz rodbinstva možeš iskinuti odanost, a iz prijateljstva ne možeš. Ta ako

¹⁹⁾ po nauci stoičkoj. — ²⁰⁾ Fabricije, nepodmitljiv poslanik k Piru oko god. 280. — ²¹⁾ pobjednik Samničana i Pira. — ²²⁾ konzul god. 280.; prvi plebejac, koji je postao veliki svećenik.

se ukine odanost, ukida se ime prijateljstvu, a rodbinstvo traje i dalje: A kolika je sila prijateljstva, najbolje se dâ razabrati iz toga, što je kod neizmjernoga društva roda ljudskoga, što ga je sama priroda sklopila, tako to stegnuto i natijesno sabito, te se sva ljubav zameće među dvojicom ili između nekolicine.

Prijateljstvo nije ništa drugo nego sloga u svemu božanskom i ljudskom a u svezi s odanošću i ljubavlju; od njega nijesu bogovi ništa osim mudrosti dali bolje smrtnicima. Jedni cijene više bogatstvo, drugi zdravlje; ovi vlast, oni čast, a mnogi i slast. To posljednje dolikuje dašto živini, a ono drugo je prolazno i nestalno, ne stoji toliko do volje naše, koliko do slijepe sreće. Oni pak, što najveće dobro polažu u krepost, — ti čine prekrasno; ali upravo ta krepost i rađa i čuva prijateljstvo, te bez kreposti nikako ne može biti prijateljstva. Prijateljstvo ima toliko blagodat, koliko jedva mogu da izrečem. Prije svega može li, kakono kaže Enije, život biti životom, ako se ne osniva na međusobnoj odanosti? Što je slađe nego imati koga, s kojim smiješ govoriti sve, kao sam sa sobom? Bi li bio tolik užitak u sreći, da nemaš koga, koji joj se baš tako veseli, kao što ti sam? A nesreću trpjeti bilo bi teško bez čovjeka, koga ona jače dira nego tebe. Napokon ostalo, za čim se ide, prikladno je svako gotovo samo za jedno: bogatstvo, da se njim koristiš; moć, da te štiju; čast, da te hvale; slast, da uživaš; zdravlje, da ne čutiš bola. Prijateljstvo obuhvata silu toga: Kudgod se okreneš, evo ti ga! Nigdje nije isključeno, nikad nezgodno, nikad nemilo; zato se, štono riječ, ne koristimo ni vodom ni vatrom više nego prijateljstvom! Prijateljstvo čini ovamo sreću sjajnijom a onamo nesreću lakšom, jer je bratski dijeli i podjeljuje. Pa kako prijateljstvo ima u sebi silu veoma velikih probitaka, tako dašto natkriljuje sve tim, što dobrom nadom svijetli u budućnost i ne da srcu da sustane ili klone. Tko prava prijatelja gleda; gleda regbi neku sliku i priliku svojū. Stoga su i odsutni prisutni, siromašni bogati, slabi jaki i. — još je teže kazati — mrtvi živi; toliko ih štovanje, spomen, čeznuće prijateljâ prati; potom se smrt onih čini blažena, a život ovih hvale vrijedan. Iskineš li iz prirode vez odanosti, ne će nijedna kuća ni grad moći obastati niti će se težiti polje. Pa ako nije jasno, kolika je snaga prijateljstva i sloge, a ono se može razabrati iz razmirica i svađa. Ta koja je kuća tako čvrsta, koja li država tako jaka, te je ne

bi mogla mržnja i razdor dokraja raskopati? Potom se može suditi, koliko dobra ima u prijateljstvu.

Ljubav, koja je izvor prijateljstvu, ne smije predaleko da ide; neka vrijedi zakon, da ništa zlo ne istemo od prijatelja niti činimo njemu za volju.

Sine li tračak kreposti, sklapa se prijateljstvo. Krepost priteže i veže slično srce; pa kad se to zbude, mora da se zametne ljubav. Ta što je gluplje nego veseliti se koječemu ispraznome, na pr. časti, slavi, zgradi, haljini ili nakitu tijela, a ne veseliti se uvelike stvoru, kojega krasi krepost, — onakvu, što može ljubiti ili uzvraćati ljubav? Ta ništa nije ugodnije od uzvraćanja odanosti, ništa od uzajamne susretljivosti i uslužnosti. Što? Dodamo li i to — a može se s pravom dodati — da nema ničega, što bi k sebi išta tako mamilo i vuklo, kao što sličnost u prijateljstvu, zaista ćemo dopustiti, da je istina, da dobri dobre vole i prigrljavaju, jer ih s njima veže regbi srodstvo i priroda. Ta ništa ne čezne i ne gramzi za onim, što je njemu slično, više negoli priroda. Zato, Fanije i Scevola, neka stoji — tako sudim — to, da je dobrima među dobrima potrebna odanost, a ona je od prirode vrela prijateljstvu. Ali ista se dobrota tiče i svjetine, jer krepost ne mrzi na ljudstvo niti je opora ni ohola; ona zna i cijele narode štiti i najbolje se za njih starati, a to zaista ne bi radila, da joj nije do ljubavi k narodu. Pa meni se bar čini: tko koristi za volju sklapa prijateljstvo, taj raskida najmiliji vez prijateljstva, jer te koristi, što je po prijatelju stečeš, ne veseli toliko, koliko sama ljubav prijatelja; ono, što od prijatelja polazi, istom onda omili, ako ide od srca, te prijateljstvo ne gajiš, jer si u potrebi, štoviše — tko po svojoj moći i bogatstvu, a osobito po svojoj vrlini, koja je najbolja potpora, najmanje treba drugoga, taj je najplemenitiji i najdobrosviji. Ali zacijelo nije od potrebe, da prijatelj uopće nikad ništa ne ustreba; ta gdje bi se odanost moja pokazala, da nije ni kod kuće ni u ratu Scipion nikad zatrebao savjeta, nikad pomoći moje? Potom se nije prijateljstvo izvilo iz koristi, već koristi iz prijateljstva.

Ne treba dakle ljude, što se topé u slasti i vlasti, slušati, ako kad stanu govoriti o prijateljstvu, što ga niti iz života niti iz knjigâ ne znadu. Ta ima li — tako vam vjere bogova i ljudi! — tko, koji bi rad plivati u svakom bogatstvu i živjeti u svakom obilju, a nikoga da ne voli, ni da njega tko voli? To je život tiranâ; u njemu ne može dašto biti nikakve vjere, nikakve lju-

bavi, nikakva čvrsta uzdanja u odanost; sve vazda budi sumnju, nemir, nema mjesta prijateljstvu. Pa tko bi volio ili onoga, koga se boji, ili onoga, za koga misli da se njega boji? Ali opet ih, dakako jedno vrijeme, naoko štuju; padnu li po slučaju, kako to najviše biva, onda se vidi, kako nijesu imali prijatelja. Tako je, kažu, rekao Tarkvinije, da je istom protjeran, kad nije više nikomu mogao ljubavi da uzvрати, razabrao, tko mu je bio vjeran prijatelj, tko nevjeran; a čudim se, što je kod one oholosti i krutosti mogao imati prijatelja. Pa kao što značaj toga čovjeka, što ga pomenuh, nije mogao steći pravih prijatelja, tako bogatstvo mnogih mogućnika odbija vjerno prijateljstvo, jer sreća nije samo slijepa, nego i onoga, koga zagri, ponajviše čini slijepa; stoga se obično od gizde i prkosa ponesu, te ništa ne može da bude nesnosnije od ludu sretnika. A možeš vidjeti, tko je prije bio prilična vladanja, taj se vlašću, moću, srećom promijeni; staro prijateljstvo prezire, novomu se odaje. A što je luđe nego, kad si moguće bogatstvom, blagom i moću, stjecati drugo, što se za novce dâ steći, — konje, sluge, prekrasne haljine, skupocjeno suđe, a ne stjecati prijateljâ, najljepši, da tako rečem, nared života? Pa dok drugo stječu, ne znadu, za koga stječu ni zašto se trude, jer tko je jači, tomu dopadne sve to, dok prijateljstvo ostaje svakomu svoje čvrsto i stalno, te ako i traje ono, što su regbi darovi sreće, a ono opet život samotnan, bez prijatelja ne može biti ugodan. Nego dosta o tom!

Treba odrediti, koje nam je granice i regbi međe u prijateljstvu odabrati. O tome, vidim, tri se mnijenja iznose: prvo, da budemo prema prijatelju onakvi kao prema sebi; drugo, da naša odanost prema prijateljima jednako i na dlaku odgovara njihovoj prema nama; treće, koliko tko sam sebe cijeni, toliko neka ga cijene prijatelji. Ni uz jedno od ta tri mnijenja ne pristajem sasvim. Ono prvo. — kako je tko prema sebi, nekâ je tako prema prijatelju — nije istinito, jer koliko toga činimo prijateljima za volju, što za se nikad ne bi činili: moliti nedostojna, padati ničke, zatim ljuto udarati na koga i žestoko ga progoniti! To za se raditi nije baš dično, ali za prijatelja — najveća je dika. I mnogo toga ima, gdje dobri ljudi mnogo otkidaju od svoga dobra i dadu sebi otkidati, eda bi to radije prijatelji nego sami uživali. Drugo mnijenje mjeri prijateljstvo po jednakim uslugama i odanosti. To znači prijateljstvo odviše natanko i

usitno podvrći računu, da bude račun primitka i izdatka jednak. Bogatije je i imućnije, čini mi se, pravo prijateljstvo i ne pazi strogo, da ne bi više vraćalo, nego je primilo; a i ne treba se bojati, da će se što prosuti ili da će se što proliti na zemlju ili da će se podati prijateljstvu više nego treba. A ona treća granica je najgora: koliko tko sam sebe cijeni, toliko neka ga cijene prijatelji. Ta u nekoga je često puta duša odviše potištena ili nada na bolju sreću odviše slaba; zato ne dolikuje prijatelju, da bude prema onome onakav, kakav je' onaj prema sebi, nego treba radije da gleda i nastoji, kako će prijatelju dušu potištenu pridići i navesti na bolju nadu i misao. Odrediti nam je prijateljstvu drugu granicu; samo ću prije kazati, što je Scipion znao najvećma prekoravati. Kazivao bi, da nema riječi, koja bi bila gori otrov prijateljstvu, nego je riječ onoga, koji je rekao, da valja tako voljeti, kao da ćeš jednom mrziti. On, kaže, nikako ne može da vjeruje, da je to, kako se misli, rekao Bijant, koga su držali za jednoga od sedmorice mudraca; to je misao čovjeka rđava ili tašta ili čovjeka, koji sve svodi na svoju moć. Ama kako da budeš prijatelj onomu, za koga držiš da ti može biti neprijatelj? Štoviše — morat ćeš htjeti i željeti, da što češće griješi prijatelj, eda bi tebi što više regbi oslonu dao karanju; a opet morat će te dobra djela i sreća njegova peći, boljati i zavist te mučiti. Stoga je to načelo, bilo od koga mu drago, vrsno ukidati prijateljstvo; trebalo je radije naučati, da s onakim oprezom sklapamo prijateljstvo, te nikad ne zavolimo čovjeka, na koga bi jednom mogli mrziti. Štoviše, ako i nijesmo baš sretne ruke bili u izboru, a ono — držao je Scipion — valja radije trpjeti negoli misliti na čas neprijateljstva. Ovo, mislim, treba da su nam granice prijateljstvu: kad je značaj prijateljâ čist, bit će onda među njima u svemu, u mislima i u željama bez ikakva izuzetka sklad, a smjet ćeš, ako i kakva nesreća navali, te ustreba poduprijeti manje pravedne želje prijateljâ, gdje se radi o njihovoj glavi ili glasu, saći s puta, samo neka ne bude izatoga velike sramote; ta donekle se može praštati prijateljstvu.

Ali često puta — vraćam se k Scipionu, njegov je sav razgovor o prijateljstvu — tužio se, što su ljudi u svemu brižniji: umiju kazati, koliko tko ima koza i ovaca, ali koliko imadu prijatelja, to ne umiju; i ono s nekom brigom dobavljaju, a u iz-

boru prijateljâ nehajni su i nemaju nikakvih znakova ni znamenja, po kojima bi prosudili, tko je za prijateljstvo prikladan. Birati dakle treba čvrsta, stalna i postojana, a ovakvih ima veoma malo; pa teško je doista prosuditi koga, dok ga nijesi iskušao, a iskušati ga valja u samom prijateljstvu; tako ide prijateljstvo pred sudom i oduzima priliku, da iskušáš. Potom će razborit ustavljati navalu nagnuća onako kao kola, te dajmo se prijateljstvom koristimo kao prokušanim konjima iskušavši uneke ćud prijatelja. Neki se često puta u malom novcu prozru, kako su slabi, a neki se, što ih ne uzmogne ganuti malen, upoznaju u velikom. Pa ako se i nađu gdje koji, koji drže za ružno voljeti novac negoli prijateljstvo, ali gdje ćemo naići na ljude, koji ne bi čast, službu, vlast, moć i bogatstvo cijenili više od prijateljstva, te ne bi, kad bi im se ovamo nuđalo ovo, a onamo pravo prijateljstvo, kud i kamo voljeli ono? Ta priroda nije jaka prezirati moć; pa ako je se čovjek i dokopa, a odnemari prijateljstvo, misli, da će se to prikriti, jer nije prijateljstva odnemario bez velikoga uzroka. Zato se teško i preteško nađe prijateljstvo u onoga, koga su okupile časti i država. Ta gdje ćeš se namjeriti na čovjeka, koji bi čast prijateljevu više cijenio nego svoju? Što? Pa da to mimo idem, — kako li nemilo, kako li teško čini se većini dijeliti s kim nevolje! Nije lako naći koga, koji bi se htio u njih uvaliti. Enije istina pravo kaže:

U nevolji se vidi pravi prijatelj.

Ali ovo dvoje dokazuje u većine lakoumnost i slabost: ili čovjeka preziru u sreći ili ga u nesreći zapuštaju. Stoga tko se u jednom i drugom slučaju pokaže ozbiljnim, postojanim i stalnim u prijateljstvu, o njemu moramo suditi da je čovjek rijetka kova i gotovo bog.

A temelj toj stalnosti i postojanosti, što je u prijateljstvu ištemo, jest vjera, jer ništa nije stalno, što je nevjerno. Osim toga valja birati prostodušna, prijazna i složna, t. j. onakva, koga isto dira; a sve to zasijeca u vjeru. Pa i ne može ćud šarena i prevrtljiva biti vjerna, niti može biti vjeran ili stalan, koga ne dira isto i tko od prirode nije iste misli. K tomu treba dodati, da ne smije rado potvarati ni vjerovati potvorama, a sve se to tiče one postojanosti, o kojoj već dugo raspravljam. Tako se obistinjuje ono, što sam na početku rekao, da prijateljstvo može

biti samo među dobrima; jer čovjek dobar — njega smijemo ujedno mudrim zvati — držat će se dvoga u prijateljstvu: prvo, da ne bude što lažno i himbeno, jer otvoreno makar i mrziti dolikuje većma plemenitu nego čelom misao svoju kriti; drugo: potvore će, što ih netko iznese, nesamo odbijati, nego ni sam ne će biti sumnjiv, niti će mu se vazda vrsti po glavi, da je prijatelj nešto povrijedio. K tomu treba da je još neka ljubaznost u razgovoru i čudi, nipošto malen začin prijateljstvu. Mrika čud i u svemu strogost imadu doduše ugleda, ali prijateljstvo mora da je srdačnije, slobodnije, slađe i svakoj prijaznosti i umiljatosti sklonije.

Traži od prijatelja samo, što je pravo i dobro, a tako neka i on od tebe! Prijateljstvo je potpora kreposti, ne pratilac grijehu. Prijatelja opominji i karaj; pa ako i jest istina nemila, te se radi nje rađa mržnja, koja je zator prijateljstvu, a ono je kudikamo nemilije, ako je prešutiš i pustiš prijatelja, da sve dublje pada. Ne laskaj! Lelije završuje:

Krepost, krepost, velim, Gaju Fanije, i ti, Kvinto Mucije, — ona i sklapa prijateljstva i čuva; u njoj je sloga, u njoj stalnost, u njoj postojanost. Kad se ona javi i sine svjetlošću svojom te isto spazi i vidi u drugome, njemu se prikuči i naizmjenice prima ono, što je u drugoga; a odatle plane ljubav ili prijateljstvo. Ta jedno se i drugo izvodi od „ljubiti (prijeti)“, a ljubiti ne znači drugo no onoga, koga ljubiš, voljeti sve bez ikakve potrebe, bez ikakve koristi; ali korist procvate iz prijateljstva, ako i nijesi za nju mario. Budući da nam je život i priroda takva, te jedna dob nastaje iza druge, a ono je najviše željeti, da s istim vršnjacima, s kojima si kao iz kolnice poletio, stigneš na metu; ali jer su ljudske stvari lomne i prolazne, tražiti nam je uvijek nekoga, koga ćemo voljeti i koji će nas voljeti; makneš li ljubav i odanost, makao si svaku ugodnost iz života. Meni Scipion, premda ga iznenada nestade, svejedno živi i vijekom će živjeti, jer krepost toga čovjeka zavoljeh, a ona nije utrnula. Ona ne lebdi samo meni, koji sam je uvijek kao u ruci držao, pred očima, nego će i potomcima biti svijetla i sjajna; nitko nikada ne će ništa veće umom ni nadom prigrliti, ako ne pomisli, da mu je pred sobom imati spomen i lik njegov. Zaista od svega, što mi je ili sreća ili priroda podala, nemam ništa, što bih s prijateljstvom Scipionovim mogao porediti; tu mi je bila sloga u javnom, tu savjet u domaćem životu, tu odmorak, pun milote.

Nikad nijesam, koliko sam opazio, njega ni najmanjom stvarcom uvrijedio, ništa nijesam od njega čuo, što ne bih htio; jedan nam je bio dom, jedan život i to zajednički, jedan boravak ne samo u vojsci nego na putovanju i na selu. Pa što da rečem o težnji našoj, da uvijek nešto spoznamo i naučimo, o čemu smo, narodu daleko od pogleda, sve prosto vrijeme utratili? Pa da je zajedno s njim nestalo sjećanja i spominjanja tome, ej, ne bih nikako mogao podnijeti čeznuća za najboljim drugom i prijateljem! Ali ono nije uginulo, — štoviše — misao i pamet moja to gaji i krijepi, pa da sam to očito izgubio, veliku bi mi opet utjehu donosila dob moja; odveć dugo više neću u tom čeznuću trajati, a sve kratkotrajno treba podnijeti, ako je i teško.

To sam imao da o prijateljstvu kažem, a vas opominjem: cijenite krepost, jer bez nje ne može biti prijateljstva, i držite, da osim nje nema ništa izvrsnije od prijateljstva!

Preveo K. Rac.

Gaj Julije Cezar.

(100.—44. pr. Is.)

Bio je jedan od najmudrijih ljudi svih vremena i naroda i velik državnik, vojvoda, govornik i književnik. Rodio se g. 100. Na njega je kao Marijeva rođaka mrzio Sula, pa zato Cezar otide u Aziju, odakle se vrati u Rim poslije smrti Suline (g. 78.). Već i onda se govorničkim darom odlikovao u parnicama, što ih je imao s nekim optimatima. Da bi se u govorništvu usavršio, otide na Rod k retoru Molonu. Poslije nekoliko godina postane kvestor, zatim edil, veliki svećenik, pretor najposlije konzul (g. 59.). Od g. 58.—50. upravljao je kao prokonzul Galijom, gdje je sebi pribavio silu novaca i dobro izvježbanu vojsku. S njome pobijedi Pompeja kod Farzala (g. 48.) i pristaše njegove u Africi i Hispaniji (g. 46.—45.), te dobije svu vlast u državi, dok nije g 44. pao od urotničkoga bodeža.

Da je Cezar umio nesamo vojevati i govoriti, već i duhovito pisati, dokazuju njegovi „Zapisci o ratu galskom“ u 8 knjiga, od kojih je osmu napisao njegov legat Aulo Hircije; i „Zapisci o ratu građanskom“ u 3 knjige. U prvom su djelu opisane Cezarove vojnice u Galiji, Britaniji i Germaniji tako, te se u svakoj knjizi pripovijedaju događaji po jedne godine. U

drugom su djelu opisani događaji god. 49. i 48. Obadva su djela pisana lako i jasno, savršeno uglađenim slogom. Cezar ih je napisao kao državnik s namjerom, da bi aristokratskoj stranci dokazao, da je njegov postupak bio zakonit i da je za rimsku slavu i veličinu više učinio negoli njegovi protivnici.

Iz „Zapisaka o galskom ratu“.

1. Buna plemićâ. Ariovist i Cezar.

(I. 36.—44.)

Helvecâni namisle iseliti se iz domovine svoje, današnje zapadne Švajcarske. Cezar udari za njima, potuče ih kod Bibrakta i prisili, da se vrate u svoju postojbinu. Sad se Gali potuže Cezaru, da ih Germani, ponajpače kralj Ariovist, tlače, Cezar krene na Ariovista i stigne gradu Vezoncionu.

Dok je Cezar nekoliko dana kod Vezonciona boravio radi žita i hrane, uzmu naši propitkivati za Germane, a Gali i trgovci stanu im pripovijedajući kazivati, da su Germani gorostasna tijela, nevjerovane hrabrosti i vještine u oružju; često puta su se kažu, s njima sukobili, ali nijesu ni lica ni oštra pogleda njihova mogli podnijeti. Stoga obuze najedamput tolik strah svu vojsku, da se svima nemalo smutila pamet i srce. Strah popade ponajprije vojničke tribune, prefekte i ostale,¹⁾ što su iz grada Rima s Cezarom pošli prijateljstvu za volju, a nijesu imali velikoga iskustva u vojništvu; pa od njih navede ovaj ovu a onaj onu stvar, radi koje mora — kaže — ići na put, i uzmu moliti Cezara, bi li smjeli s njegovim dopuštenjem otići. Neki su, da ne bi na njih pala sumnja, da se boje, od stida ostajali, ali nijesu mogli ni licem kriti straha ni kadšto suza ustaviti; zavukli se u čadore pa kukali nad sudbinom svojom ili s drugovima žalili opću pogibao. Svuda su se po cijelom okolu pečatile oporuke. Riječi i strah njihov zbunio je pomalo i one, u kojih je bilo velikoga vojnog iskustva: vojnike, centurione i časnike konjaničke. A tko bi od njih htio da ga za manju kukavicu drže, govorio bi, da se ne straši neprijatelja nego klanaca na putu i velikih šuma, što su između njih i Ariovista, ili da se boji po-

¹⁾ mladi ljudi iz bogatih kuća. Vojničkih je tribuna bilo u svakoj legiji samo 6; legija ima 10 kohorata, kohorta 3 manipula, manipul 2 centurije, u svemu obično 6.000 momaka, no Cezarova legija ima samo oko 3.000.

radi žita, hoće li se moći dosta zgodno dovoziti. Neki su pače Cezaru doglasili, da vojnici, kad bude zapovjedio, da se dignu i krenu s bojnim znacima, ne će poslušati zapovijedi ni od straha krenuti.

Kad je on to razabrao, sazove vijeće i u to vijeće pozove sve centurione svih centurija pa ih ljuto prekori: prije svega zato, što misle, da oni smiju pitati i suditi o tom, kuda će ih on voditi ili zašto. Ariovist je, kaže, za njegova konzulovanja silno želio prijateljstvo naroda rimskoga, pa čemu da onda tkogod pomisli, da će on tako ludo pogaziti dužnu zahvalnost? On je bar uvjeren, da Ariovist, kad sazna njegove zahtjeve i spozna pravednost zahtjeva, ne će odbiti ni milosti njegove ni naroda rimskoga. Zarati li se u svom bjesnilu i ludilu, čega da se najposlije boje? Zašto da se ne uzdaju u svoju hrabrost a njegovu opreznost? Zaprijetila je — to pamte oci naši — pogibao od toga neprijatelja, kad je ono Gaj Marije razbio Cimbri i Teutone,²⁾ a vojska zaslužila hvalu, koliko sam vojskovođa; zaprijetila je od njega i nedavno u Italiji za bune robova,³⁾ a tad je ipak neprijatelju nešto bila na ruku ratna vještina i stega, što ju je od nas poprimio. Koliko dobra ima u sebi postojanost, to se može po tome suditi, što su onoga, koga su se i slabo naoružana neko vrijeme bez razloga bojali, poslije dobro oružana a dobitnika svladali. Napokon to su oni isti, s kojima su se često puta Helvećani pobili nesamo u svojoj zemlji, već i u njihovoj, pa ih većinom pobijedili; a Helvećani ipak nijesu bili našoj vojsci ravni. Smućuje li koga nesrećna bitka i bijeg galski, taj će, ako uzme tražiti, naći, da je Ariovist, pošto je prosjedio mnogo mjeseci u okolu i močvarama, a nije izašao u boj, dugotrajnim ratom izmorio Gale pa na njih, kad se više nijesu nadali boju i rastrkali se, iznenada navalio te ih pobijedio više razborom i lukavštinom negoli hrabrošću. Ali ni sam se Ariovist ne nada, da se na taj način, koji je protiv barbara i ljudi neiskusnih bio zgodan, dadu naše vojske uhvatiti. Oni, što se boje tobože radi žita i klanaca na putu, drski su, jer, čini se, sumnjaju o zapovjedniku, ispunja li dužnost svoju, ili mu daju naloge. To je, kaže, njegova briga: žito namiču Sekvanci, Leučani i Ligonci, i već je žito u polju zrelo; o putu će oni sami naskoro suditi.

²⁾ Teutone god. 102. kod Akve Sekstije, Cimbri kod Vercele god. 101. —

³⁾ ponajviše germanskih, koje je vodio Spartak (god. 73.—71.).

Što se pogovara, da se oni ne će pokoriti zapovjedi ni krenuti, to njega ne smeta: ta on zna, komu se god vojska nije pokoravala, u onoga, pošto je zlo prošao u boju, ili nije bilo sreće, ili su mu, otkrivši kakvo nedjelo, dokazali lakomost; ali njegovo se poštenje vidi iz cijeloga života a sreća njegova u helvetskom ratu. Zato će on ono, što bi bio na dulje vremena odgodio, uskoriti i još noćas o četvrtoj straži⁴⁾ krenuti, eda bi što prije vidio, je li u njih jači stid i dužnost ili strah. Ne pođe li za njim nitko, on će ipak ići samo s desetom legijom, o kojoj ne sumnja; i ona će mu biti tjelesna straža. — Tu je legiju Cezar osobito milovao i u nju se poradi junaštva najviše pouzdavao.

Poslije toga su se govora čudnovato svi izmijenili, ušlo je u njih silno oduševljenje i želja za ratom. I prva mu deseta legija po tribunima vojničkim zahvali, što je o njoj vrlo lijepo sudio i pokazao, da je ona najspremnija za rat. Zatim se ostale legije s tribunima i centurionima prvoga reda dogovore, kako bi se pred Cezarom opravdale: one nijesu, kažu, sumnjale niti se bojale niti mislile, da je njima o vrhovnoj ratnoj upravi suditi, a ne zapovjedniku. On primi njihovo opravdanje i uz pomoć Divicijakovu⁵⁾ — jer se između drugih u njega najviše pouzdavao — izabere put tako, da će vojsku više od 50.000 koraka⁶⁾ voditi unaokolo otvorenim mjestima; i o četvrtoj straži, kako je rekao, krene. Sedmi dan, jer nije puta prekidao, javi mu četa uhodnica, da je vojska Ariovistova od naše 24.000 koraka daleko.

Saznavši Ariovist za dolazak Cezarov pošalje k njemu poslanike: što je, kaže, Cezar tražio odgovor, to mu se, jer je bliže došao, može ispuniti; i on sam misli, da to smije bez straha učiniti. — Cezar ne zabaci ponude. Mislio je, da se Ariovist već opamećuje, kad mu sam od sebe nudi ono, što mu je prije, kad je tražio, ukratio. Uvelike se stade nadati, da će se Ariovist, kad sazna njegove zahtjeve, tvrdoglavstva svoga okaniti poradi tolikih dobročinstava, što su mu ih on i narod rimski iskazali. Peti dan od onoga dana bude za dogovor urečen. Kad su međutim često ovamo i onamo jedan drugomu slali poslanike, za traži Ariovist, neka Cezar ne vodi pješaka na sastanak: on se, kaže, boji, da ga ne bi na prijevaru opkolio; neka jedan i drugi dođu s konjaništvom, inače on ne će doći. Budući da Cezar nije

⁴⁾ od 6—6 sati izmjenjuju se 4 straže. — ⁵⁾ Divicijak, Eduanac, prijatelj Cezarov. — ⁶⁾ korak: 1.48 m.

htio s kakoga razloga ukinuti sastanka niti je smio svoje glave povjeriti konjaništvu galskomu, pomisli, da je najbolje oduzeti galskim konjanicima sve konje pa na njih legijske vojnike desete legije, u koju se najviše uzdao, posaditi, da bi imao, ako zatreba, stražu što odaniju. Kad je to učinio, reče baš dosjetljivo jedan od vojnika desete legije: Cezar, kaže, čini više, nego što je obećao; obećao je, da će mu deseta legija biti tjelesna straža, a sad je uvršćuje u vitezove.

Bila je velika ravnica i na njoj dosta velik brežuljak od zemlje. To je mjesto bilo gotovo u jednaku razmaku od Ariovistova i Cezarova okola. Ovamo, kako je rečeno, dođoše na dogovor. Legiju, što ju je na konjima poveo, namjesti Cezar 200 koraka od onoga brežuljka. Isto tako stadoše konjanici Ariovistovi u jednakoj daljini. Ariovist zašle, da se razgovaraju s konja i da osim sebe na dogovor povedu svaki još deset ljudi. Kad su onamo došli, napomene mu Cezar u početku govora dobročinstva svoja i senatova: Senat ga je, kaže, imenovao kraljem i prijateljem i poslao mu bogate darove. To je malo kome zapalo, a daje se obično ljudima za velike zasluge; on je ta odlikovanja dobio milošću i dobrotom njegovom i senatovom, jer nije imao prava ni razloga valjana, da ih traži. Cezar uzme razlagati, kako stare i kako zakonite veze vežu njih i Eduance; koje je odluke za njih senat i koliko puta i kako časne stvorio; kako su u svako doba Eduanci imali prvenstvo u cijeloj Galiji i prije još, nego su naše prijateljstvo zaželjeli. To je, kaže, običaj u naroda rimskoga, te gleda, da saveznici i prijatelji nesamo ništa od svoga ne gube, nego da ugledom, čašću i dostojanstvom budu veći. Pa tko će da dopusti, da im se otme ono, što su sa sobom donijeli u prijateljstvo naroda rimskoga? Zatim zatraži isto, što je po poslanicima poručio: neka ne diže vojske ni na Eduance ni na njihove saveznike, neka vrati taoce; ako već nikakvih Germana ne može natrag kući da pošalje, a ono bar neka ne da više, da tko prelazi preko Rena.

Ariovist odvrati samo koju na Cezarove zahtjeve, a o svojim vrlinama progovori mnogo: Prešao je, kaže, preko Rena ne po svojoj volji, već su ga molili i zvali Gali; doma i roda svoga nije bez velike nade i darova ostavio. On je u Galiji okupio kraj, što su mu ga oni sami ustupili; taoce su svoje volje dali, a danak pobira po pravu ratnom: ta pobjednici ga obično nametnu po-

bijedenima. Nije se s Galima on zaratio, već Gali s njime. Sve su države galske došle da se na nj obore, i stadoše protiv njega u oko; sve te čete razbio je i svladao u jednoj bitki. Ali opet hoće da se ogledaju, on je i opet spreman da se bije; žele li biti na miru, a ono nije pravo, da ukrate danak, što su ga do onoga časa s voljom plaćali. Prijateljstvo naroda rimskoga trebalo bi da je njemu na čast i zaštitu a ne na štetu, i u toj ga je radi tražio. Ako se Galima preko naroda rimskoga oprostí danak i njemu predani ljudi oduzmu, on će baš tako rado pogaziti prijateljstvo naroda rimskoga, kao što ga je tražio. Što silu Germana prevodi u Galiju, to čini za svoju obranu a ne zato, da udara na Galiju; dokazom je tomu, što nije na poziv došao i što nije napao, već se branio. Došao je, kaže, prije u Galiju nego narod rimski. Nikad prije toga nije vojska naroda rimskoga prešla granicâ pokrajine Galije. Što će ona? Što dolazi u njegove zemlje? Ova je Galija njegova pokrajina, kao što je ona naša. Kako ne treba njega puštati, ako bi navalio na našu zemlju, tako smo opet mi nepravedni, što ga smetamo u njegovu pravu. Što Cezar veli, da su Eduance braćom svojom prozvali, neka ne misle, da je takav barbarin i tako nevješt prilikama, te ne bi znao, da niti su Rimljanima Eduanci za prošavšega rata alobroškoga priskočili u pomoć, niti je Eduancima u tim borbama, što su ih imali s njim (Ariovistom) i sa Sekvancima, bila pomoć naroda rimskoga na ruku. On mora sumnjati, da se Cezar ovamo čini prijateljem njegovim, a onamo vojsku, jer je u Galiji drži, drži zato, da njega uništi. Ako ne ode i vojske svoje ne odvede iz tih krajeva, on će ga ne za prijatelja, već za dušmanina držati. Ubije li ga, ugodit će mnogim uglednicima i prvacima naroda rimskoga; to je od njih samih po glasnicima doznao. U ovih dakle sviju može on milost i prijateljstvo smrću njegovom steći. Ode li Cezar i prepusti Galiju njemu na volju, on će mu velikom platom napatiti i ratove, što ih god ushtjedne voditi, bez ikakve muke i pogibli njegove svršiti.

Cezar otide ne opravivši ništa. Poslije se pobije i potuče Ariovista, koji jedva živ uteče preko Rena.

2. Običaji galski i germanski.

(VI. 13.—24.)

U svoj su Galiji dvije vrste ljudi, što su u nekoj cijeni i časti. Ta puk se drži gotovo za roblje; on sam po sebi ne smije ništa, ne zovu ga ni u kakvo vijeće. Većina se, kako ih tište ili dugovi ili silni porézi ili nepravda mogućnijih, daje u ropstvo plemićima, koji imaju nad njima sva ona prava, što ih gospodari imaju nad robovima. Nego od te dvije vrste jedno su druide, drugo vitezovi. Druide se bave oko službe božje, vrše žrtve državne i privatne, razlažu vjeru; k njima grne sva sila mladića zaradi nauke, te su u Gala u velikoj časti. Ta oni odlučuju gotovo u svim državnim i privatnim razmiricama; pa ako se počini kakav zločin, ako se ubistvo dogodi, ako se desi raspra o baštini, o granicama, — oni rješavaju, oni određuju platu i kazan. Ne održi li tko, bio pojedinac ili narod, njihove odredbe, ne dadu mu k žrtvama. To je kazan u njih najteža. One, što su tako izopćeni, drže za bogu mrske i opake ljude; njima se svi ugibaju, klone se sastanka i razgovora njihova, da ih se ne bi doticajem primilo kakvo zlo; niti im se daje pravo, kad ga traže, niti dijele s drugima ikoju čast. A svim je druidama jedan na čelu, koji među njima ima najveći ugled. Kad on umre, naslijedi ga ili onaj, što se od ostalih dostojanstvom odlikuje, ili ako ima više premaca, odlučuju druide glasovanjem, a katkada se za prvenstvom biju oružjem. Oni u određeno doba godine posjedaju na svetom mjestu u zemlji karnutskoj,¹⁾ a taj se kraj drži za središte cijele Galije. Ondje se iskupe odasvud svi, što se pru; i pokore se rješenju i sudu druidskomu. Nauka je, misli se, nikla u Britaniji i odande je prenesena u Galiju, te sad oni, koji to hoće bolje da prouče, ponajviše polaze onamo na nauke.

Druide obično ne idu na vojsku niti plaćaju zajedno s ostalima poreza, prosti su od vojništva a slobodni od svake dužnosti. Tolikim odlikovanjima ponukani polaze mnogi svoje volje na nauke, a mnoge šalju roditelji i rođaci. Ondje, kaže se, uče velik broj stihova napamet. Zato ostaju neki po dvadeset godina na naukama. I misle, da se to ne smije na pismo staviti, premda u drugim stvarima, u državnim i privatnim popisima, obično upotrebljavaju grčko pismo. To su, čini mi se, s dva uzroka usta-

¹⁾ oko današnjega Orléansa.

novili, jer niti bi radi, da se nauka iznosi u narod, ni da se oni, koji uče, oslanjaju na pismo i potom manje mare da upamte; a rado se većini događa, te oslanjajući se na pismo popuštaju u marljivosti izučanja i u pamćenju. Osobito o tom hoće da uvjere, da duša ne gine, nego da poslije smrti od jednoga u drugoga prelazi; i misle, da se tim ljudi najviše potiču na hrabrost, jer prezru strah od smrti. Mnogo pored toga raspravljaju i mladeži predavaju o zvijezdama i o gibanju njihovu, o veličini svijeta i zemalja, o prirodi, o sili i moći besmrtnih bogova.

Druga su vrsta vitezovi. Oni, kad je potreba ili kakav rat nahrupi — a događalo se prije dolaska Cezarova gotovo svake godine, te su ili sami napadali ili branili se —, svi su u ratu; pa što je tko od njih rodom ili imutkom odličniji, to više ima oko sebe sluga i šticićenika. Za taj jedini znak ugleda i moći znadu.

Sav je narod galski vrlo predan praznovjerju, te stoga oni, koje srvaju teže bolesti i koji se dese u bitkama i pogiblima, žrtvuju ljude ili se zavjetuju, da će ih žrtvovati; a kod takih su im žrtava u pomoć druide. Jer oni misle, da se božanstvo besmrtnih bogova ne da umilostiviti, ako se čovječji život ne pri- nese za život čovječji; i javno imaju ovakve žrtve uređene. Drugi imaju silno velike kipove i napune njihove od vrbova pruča spletene ude živim ljudima; potpale ih, a ljudi izdišu plamenom obaviti. Drže, da su kazni onih, što se u krađi ili razbojstvu ili kakvom grijehu zateku, baš mile besmrtnim bogovima; ali kad nema takvih, kazne i nedužne.

Kao boga štiju najvećma Merkurija. Njegovih kipova ima najviše; on je, kažu, iznašalac svih vještina, on je, kako misle, provodič na putovima i putovanjima, od njega je najveća pomoć u stjecanju novca i u trgovini. Za njim štiju Apolona, Marta, Jupitera i Minervu. O njima misle gotovo isto, što ostali narodi; Apolon da odgoni bolesti, Minerva uči početke u zanatima i umjetnostima, Jupiter ima vlast nad nebesnicima, Mart vodi ratove. Kad namisle pobiti se u polju, ponajviše zavjetuju Martu. ono, što će u ratu oteti; kad pobijede, žrtvuju otete životinje, a ostale stvari snesu na jedno mjesto. U mnogim se državama mogu na posvećenim mjestima vidjeti humci od takovih stvari podignuti. A ne događa se često, te bi tko pogazio vjeru i usudio

se ili plijen u sebe sakriti ili položeni zavjetni dar ukrasti, za to je određena najteža kazna s mukama.

Gali se hvale, da su svi potekli od Dita,²⁾ i vele, da to uče druide. Stoga izračunavaju vrijeme svakoga doba ne po broju dana nego noći; godovna i početke mjeseci i godina broje tako, da se s noću počinje dap.³⁾ U ostalim se uređenjima svoga života razlikuju većinom od drugih time, što djece ne puštaju javno predati se, već istom kad poodrastu, te su do vojničke službe dorasla; pa drže za sramotno, da sin u dječjačkoj dobi javno stane oću na oči.

Koliko novca muž primi od žene kao osobinu, toliko po procjeni priklopi on osobini od svoga dobra. O svemu se novcu tome vodi zajednički račun i dohoci štede; tko koga preživi, njemu dopadnu oba dijela s dobitkom doonda. Muž ima prema ženi, kao što prema djeci, vlast nad životom i smrću; a kad glava obitelji od uglednijega roda umre, sastanu se rođaci, i posumnja li se o smrti, vode istragu protiv žene baš kao protiv roba; pa ako djelo izađe na vidjelo, muče ih vatrom i svakom mukom i onda pogube. Ukopi su prema životu galskomu sjajni i skupi; sve, što misle da je živima bilo srcu drago, bacaju u vatru, pa i životinje. A malo prije naših vremena spaljivali su svršivši ukop, kako treba, zajedno robove i šticienike, za koje se znalo da su onima bili mili.

Države, za koje se misli da nešto bolje ravnaju svojom upravom, imaju zakonom određeno, ako tko što o državi dozna od susjeda po naklapanju ili kazivanju, da javi poglavarstvu i da nikomu drugomu ne saopći; jer je poznato, da se često nepromišljeni i nevješti ljudi s lažna glasa prestraše i na zlo djelo dadu te o najzamašnjim stvarima odlučuju. Poglavari tajne ono, što su odredili; i odaju puku samo ono, što misle da je od koristi. O državnoj se upravi ne smije govoriti, već ako u skupštini.

Germani se mnogo razlikuju od tih običaja. Ta niti imaju druidâ, koji bi službom božjom ravnali, niti mare za žrtve. Za bogove drže samo one, koje vide i koji ih očevidno svojom moći pomažu: Sunce, Vulkana i Mjesec. O drugima nije su ni po kazivanju čuli. Sav im se život kreće oko lova i vojničkoga zanimanja; odmalena se muče i gledaju da otvrdnu. Oni, što naj-

²⁾ Dit: Pluton. — ³⁾ od zalaska sunčanog.

dulje ostanu neoženjeni, beru među svojima najveću hvalu; tim se, misle, gaji snaga i jačaju mišice.

Za obrađivanje polja ne mare, te im je većim dijelom hrana: mlijeko, sir i meso. Nitko nema stalne količine zemlje ni svojih međa, nego poglavari i prvaci podijele porodicama i svojatama, što su se ujedinile, od godine do godine zemlje, koliko i gdje im se sviđi, pa ih sile, da do godine prijeđu drugamo. Tomu navode mnoge razloge: da ih ne bi neprestano boravljenje premamilo, te bi mar oko rata zamijenili ratarstvom; da ne bi stali stjecati prostranih međa, pa jači slabijega otjerao s imanja; da ne bi pomnije gradili, kako bi se od studeni i žege zaklonili; da se ne bi rodila kakva pohlepa za novcem, odakle niču stranke i razmirice; da bi zadovoljstvo držalo narod u redu, dok svatko vidi, da ima u njega blaga, koliko u najmogućnijih.

Državama je najveća dika poharati granice i što dalje oko sebe imati pustoš. To je, misle, znak hrabrosti, kad se susjedi iz zemlje potjerani sele, i nitko se ne usuđuje stati u blizini; podjedno drže, da će biti sigurniji, kad se oproste straha od nenadna nasrtaja. Kad se država u ratu brani ili napada, biraju se poglavari, koji će u onom ratu zapovijedati, a imaju vlast nad životom i smrću. U miru nema nikakoga zajedničkog poglavarstva, nego poglavice pokrajina i župa kroje pravo među svojima i izgladuju prepirke. Razbojstva, što se preko granica koje države događaju, nijesu ni na kakvu zlu glasu; to, kažu, biva da se mladež vježba i da prekрати besposličenje. I kako koji poglavica u skupštini kaže, da će biti vođa, i neka se javi, tko će za njim, — dignu se oni, kojima se sviđa i naum i čovjek; obećaju pomoć svoju, a narod ih pohvali. Tko od njih ne pođe, njega drže za odmetnika i izdajicu, i njemu se poslije ništa ne vjeruje. Gosta, misle, nije pravo vrijeđati; tko k njima bilo s kojega uzroka dođe, toga brane od nepravde i drže za nepovrijeđena; njemu su sve kuće otvorene, i s njim dijele svoju hranu.

Bilo je nekad vrijeme, kad su Germane Gali junaštvom nadvišivali, sami na njih dizali vojsku, poradi sile naroda i nedostatka zemlje slali naseobine preko Rena. I ovako su ona mjesta, što su u Germaniji najplodnija, zauzeli Volčani tektosaški⁴⁾ i ondje se naselili. Taj narod boravi sve dosad u tom domu svojem

⁴⁾ oko današnje Toulanae; njima na istok nastavaše druga grana njihova oko današnjega Nimesa.

i na osobitom je glasu s pravednosti i bojne slave. Sada, jer Germani traju u istoj bijedi, siromaštvu i mukotrpnosti kao što prije, jer se jednako hrane i odijevaju tijelo, a Galima blizina naših pokrajina i poznavanje prekomorske robe mnogo koješta podaje za obilje i užitak, polako su Gali privikli podlijegati, u mnogo su bitaka pobijeđeni, te se ni sami više ne isporučuju u junaštvu s Germanima.

Preveo K. Rac.

Gaj Salustije Krispo.

(g. 86.—35. pr. Is.)

Rodio se g. 86. u Amiternu od plebejskih roditelja pa zato je živo prianjabo uz demokratsku stranku. Bio je najprije kvestor i po tome član senata, g. 52. bio je tribun. G. 50. ga maknu iz senata tobože radi razuzdana života, no uistinu zato, što je bio jedan od najžešćih protivnika Pompejevih a pristaša demokracije i Cezara, koji mu vrati kvesturu i mjesto u senatu. Poslije bitke kod Tapsa (g. 46.) postavi ga Cezar za namjesnika u Africi. Tu Salustije za kratko vrijeme steče velik imetak te kupi krasan ljetnikovac u Tiburu i palaču na Kvirinalu u Rimu s prekrasnim vrtovima, gdje su poslije i rimski carevi rado boravili. Protivnici ga bili tužili, da je bivši namjesnik u Africi narod globio, ali ga sud proglasi nekrivim. Poslije smrti Cezarove bavio se Salustije samo knjigom do svoje smrti g. 35. pr. Is. — Djela su mu: „Katilina“ ili „O uroti Katilininoj“ (g. 63.); „Jugurta“ ili „Rat s Jugurtom“ (rat g. 111.—105.); „Historije“ (g. 78.—67.) u 5 knjiga. Od posljednjega, najboljeg djela, sačuvali se samo odlomci.

Bio je prvi pravi povjesnik rimski: pisao je pragmatički, prosuđujući događaje po uzrocima i posljedicama. Po primjeru Tukididovu navodi govore, iz kojih se značaj znamenitih lica najbolje razabira. „Jugurta“ je djelo savršenije od „Katiline“, a napisao ga je zato, što je rat s Jugurtom bio krvav i promjenljive sreće na bojištu, i zato, što se tek onda na put stalo objesti plemstva. Tu objest objašnjava govorima Gaja Memija i Gaja Marija, ali ne taji ni slabosti Marijevih, ni vrline plemića Metela i Sule. Salustiju je povijest učiteljica života, koja dobre i zle primjere prikazuje i time na dobro upućuje, od zla odvraća.

Iz „Katiline“.

(1.—12.)

1. Uvod. Katilinin značaj. Javna djelorednost u Rimu.

Svi ljudi, koji gledaju da nadvise ostale stvorove, treba da iz svih sila nastoje da svoga vijeka ne prožive tiho¹⁾ poput stoke, što ju je priroda skućila i stvorila trbuhu na posluš. Ta sve biće naše jest u duhu i tijelu: duhom vladamo, tijelom više služimo. Jedno imamo zajedno s bogovima, drugo s nijemom životinjom. Zato se meni zgodnije čini više snagom duha negoli snagom tijela tražiti slavu, pa kako je sam život, što ga uživamo, kratak, ostaviti što trajniji spomen za sobom. Jer slava s bogatstva i ljepote prolazna je i slaba, duševna vrsnoća drži se za dičnu i vječnu. Ali dugo se među ljudima vodila velika prepirka, napreduje li vojništvo više snagom tijela ili vrsnoćom duha. Jer, prije nego li počneš, treba razmisliti, pa kad si razmislio, brzo uraditi. Tako ni jedno ne dotječe samo sobom, već jedno valja da pomaže drugo.

Zato su isprva kraljevi — to je bilo prvo ime vlade po zemljama — različno jedni duh, drugi tijelo vježbali; onda su još ljudi živjeli bez lakomosti, svakomu je svoje dostajalo. Poslije pak, pošto su u Aziji Kir, u Grčkoj Lakedemonjani i Atenjani počeli podjarmljivati gradove i narode, pohlepu za vladom uzimati kao povod ratu i najveću slavu tražiti u najvećoj vlasti: onda se tekar pogiblju i iskustvom pronašlo, da u ratu najviše može duh. Kad bi duševna moć kraljeva i vladalaca tako vladala u miru, kako u ratu, većma bi jednake i stalne bile prilike ljudske, te ne bi čovjek vidio, da se ovo ovamo a ono onamo prenosi²⁾ i sve među sobom mijenja i miješa. Jer vlast se lako istim načinom održava, kojim se u početku stekla; ali kad mjesto radinosti navali lijenost, mjesto umjerenosti i jednakosti raskoš i oholost, onda se ujedno s običajima i prilike promijene. Tako se vlast od manje valjana prenosi uvijek na najvrlijega. Što ljudi poizvoru, poizbrode i posagrade,³⁾ sve stoji do duševne vrsnoće. Ali mnogi ljudi, koji bi samo jeli i spavali, provode kao putnici

¹⁾ bez duševnoga rada. — ²⁾ prenosi: od jednoga vladaoa na drugoga.

— ³⁾ što ljudi izrade ratarstvom; mornarstvom, graditeljstvom.

život, neuki i neuglađeni; njima je, svakako protiv prirode, tijelo za raskoš, duša na teret. A njihov ja život i smrt jednako cijenim, jer se o obome šuti; nasuprot pak držim, da istom onaj živi i duševni život uživa, koji zabavljen kakvim poslom traži slavu slavnim djelom ili plemenitom umjetnošću. Ali u velikom obilju stvari priroda pokazuje jednomu ovaj put, drugomu drugi.

Lijepo je dobro tvoriti državi, a i dobro zboriti nije nipošto na odmet. Slavan možeš postati i u miru i u ratu; svijet hvali mnoge ljude, koji su učinili kakvo djelo ili opisali tuđa djela. Pa ako i ne zapada jednaka slava piscu i tvorcu, a ono mi se opet čini osobito teško pisati povijest: prvo, što djela treba riječima dostići; drugo, što većina misli, da si zlobno i zavidno rekao, ako si pogreške ukorio; — spomeneš li veliku vrlinu i slavu vrlih ljudi, svatko prima hladno ono, što misli da bi i on lako učinio, a ostalo, kao da je izmišljeno, za neistinu drži. Ja sam se kao mladić isprva poput većine prihvatio državne službe, ali mi se tu mnogo toga protivilo. Jer mjesto čednosti, nesebičnosti i poštenja banila se drskost, podmitljivost, lakomost. Pa premda mi je to srce, nevično nepoštenim sredstvima, preziralo, opet mi kod tolikih mana želja za časću zavede i iskyari slabu mladenačku dob; i premda nijesam pristajao uza zle običaje ostalih ljudi, opet me je svejedno pohlepa za časću iznosila na zao glas, kao što i druge, i kinjila me zavišću. Zato, čim mi se duša poslije mnogih nevolja i pogibli smirila, te sam odlučio ostali život provoditi daleko od državne službe, nijesam kanio u nemaru i besposlici zlatno vrijeme dokolice trošiti ni vijeka provoditi u ropskom poslu — težeći polje i lov loveći, već sam se vratio onoj namisli i zanimanju, od kojega me je želja za častima odvela, i naumio sam napisati odabrane dijelove povijesti naroda rimskoga, kako mi se što činilo spomena vrijedno, i to tim više, što mi je duh bio prost od nade, straha i strančarenja. Zato ću, što istinitije uzmognem, ukratko ispriopovijedati urotu Katilininu; jer taj zločin držim ja za osobito znamenit zbog neobične opacine i pogibli. Ali značaj toga čovjeka treba ukratko predočiti, prije nego počnem pripovijedati.

Lucije Katilina, čovjek plemenita roda,⁴⁾ bijaše veoma jaka duha i tijela ali čudi zle i opake. Od mladih mu dana omilješe

⁴⁾ kuća mu je stajala na Palatinu.

domaći ratovi, ubojstva, grabež, građanski razdor;⁵⁾ i u tom je proveo mladost svoju. Tijelo mu je podnošilo glad, studen, nesano više, nego bi itko mogao vjerovati. Čud mu bijaše smiona, podmukla, promjenljiva, u svemu licemjerna i himbena, pohlepna za tuđim, rasipna sa svojim, vatrena u strastima; dosta rječitosti, mudrosti malo. Nezasitno ga je srce uvijek gonilo za neumjerenim, nevjerojatnim, previsokim. Poslije Sulina gospodovanja obuze ga silna želja, da bi osvojio državnu vlast, te nimalo nije mario, kako će to postići, već samo da sebi pribavi kraljevstvo. Nagonila mu je svaki dan sve većma divlje srce bijeda i zločinačka svijest; to je oboje bio umnožio onim zloćama, što sam ih prije pomenuo. Poticala ga je osim toga iskvarenost države koju su razdirala dva najgora i među sobom protivna zla: raskoš i lakomost. Ali budući da naš je ta zgoda sjetila čudorednoga stanja države, zato me, rekao bih, sama stvar nuka, da posegnem natrag i ukratko raspravim o uredbama naših starih u miru i u ratu, kako su državom upravljali, koliko su je ostavili, pa kako se pomalo preinačila i od krasne i valjane postala zla i opaka.

Grad su Rim, kao što sam ja saznao, u početku sagradili i naselili Trojanci, koji su se kao bjegunci pod Enejom bez stalna doma amo tamo potucali; uz njih bijahu Aborizani, narod divlji, bez zakona, bez vlade, prost i slobodan. Kad su se unutar istih zidova sastali, nesrodna roda i različita jezika, svaki na svoju živući, preko nade lako su se stopili; tako se za kratko vrijeme od rasijana i rastrkana mnoštva slogom stvorila država. Ali kad im je država porasla građanstvom, uredbama i zemljama te, čini se, bila dosta srećna i dosta moguća, onda se, kao što kod ljudi obično biva, od obilja porodi zavist. Zato počеше kraljevi i susjedni narodi na njih napadati oružjem, a malo im koji prijatelj pomože, jer se drugi, strahom prestrašeni, uklanjahu pogiblima. Ali Rimljani bijahu i u miru i u ratu na oprezu, pa hiti, spremaj, hrabri jedan drugoga, neprijatelja susretaj; slobodu, domovinu i roditelje oružjem brani. Poslije, kad su pogibli odbili hrabrošću, davahu pomoć saveznicima i prijateljima te sklapahu prijateljstva

⁵⁾ za građanskoga rata između Marija i Sule ubio je Katilina svoga brata, a za Sulinih proskripcija ubio je osim mnogih drugih svoga zeta, jednoga Marijeva rođaka, poslije i svoga odraslog sina. Grabež mu je bio glavno, kad je god. 67. bio propretor u Africi.

više čineći negoli primajući dobročinstva. Vladu su imali zakonitu, a ime vladi bilo kraljevstvo. Odabrani ljudi, kojima je tijelo bilo godinama slabo, ali um mudrošću jak, vodili su brigu oko države. Oni se, bilo po starosti ili po sličnoj brizi, zvali oci. Poslije, kad se kraljevska vlast, koja je u početku služila za obranu slobode i širenje države, izvrgla u obijesno gospodstvo, promijeniše način vladanja, urediše godišnju vladu birajući po dva glavara.⁶⁾ Tako mišljahu, da će se najmanje moći po samovolji uzobijestiti ljudsko srce.

U to se vrijeme poče svatko više isticati i više svoje sposobnosti iznositi. Jer kraljevima su sumnjiviji valjani negoli nevaljali, te ih je tuđe vrline uvijek strah. No preko očekivanja poraste država brzo, stekavši slobodu; tolika težnja za slavom bješe zavladała. Najprije, čim je omladina za rat dorasla, trudom se učila vojništvu u taboru, te se više veselila svijetlomu oružju i bojnim konjma nego zabavama i gozbama. Pa takvim ljudima ne bijaše nikakav napor neobičan, nikakvo mjesto neprohodno i strmo, nikakav oružan neprijatelj strašan: hrabrost bješe sve nadjačala. Ali za slavu se najviše natjecahu među sobom; svatko se jagmio, da neprijatelja rani, na zid se popne, i da ga vide, dok izvodi takvo djelo. To bi držali za bogatstvo, to za dobar glas i veliku slavu. Za hvalom bi čeznuli, novac rado davali, slavu željeli golemu, bogatstvo pošteno. Mogao bih napomenuti, gdje je narod rimski šakom ljudi razbio velike čete neprijateljske, pa koje je od prirode utvrđene gradove oteo na juriš, kad me ne bi to predaleko odvelo od nakane.

Ali doista sreća gospoduje u svemu i svačemu; ona obasjava i zamračuje svekoliko više po samovolji svojoj nego po pravdi. Djela su Atenjana, kako ja sudim, bila dosta znamenita i veličajna, ali su opet nešto manja, nego što se slave. No budući da su se ondje rodili veliki, umni pisci, zato se djela Atenjana slave kao najveća. Potom se vrlina onih, koji su ih počinili, za toliku drži, koliko su ih riječima mogli uzvisiti slavni umovi. Ali rimski narod nije nikad bio tako srećan, jer što je tko bio umniji, to se više bavio državnim poslovima; nitko nije vježbao uma bez tijela. Sve najvrsniji volio je tvoriti nego zboriti; volio je da djela njegova hvale drugi, nego da sam tuđa pripovijeda.

⁶⁾ dva glavara: zvali se isprva pretori, a istom poslije odstupa decemvira god. 449. zvali se konzuli.

Zato se čudorednost i u miru i u ratu gajila. Sloga je bila jako velika, a lakomost neznatna; pravo i čudoređe više je kod njih samo sobom vrijedilo negoli po zakonima. Svađe, razdore i neprijateljstva podržavahu s neprijateljima, građani se s građanima u vrlini natjecahu. U službi božjoj voljeli su veličajnost, u kući bili štedljivi, prijateljima vjerni. Dvostrukom ovom vrlinom, smjelošću u ratu i pravednošću, kad bi nastao mir, brinuli bi se i za se i za opće dobro. Za to imam evo velike dokaze; u ratu bi kaznili češće zato, što bi tko protiv zapovijedi boj bio s neprijateljima i što bi se tko usudio bojni znak ili potjeran mjesto svoje zapustiti; a u miru više bi dobrotom negoli strahovanjem vladali, i uvrijeđeni bi radije opraštao, nego se osvećivao.

Ali kad je država trudom i pravdom narasla, pa veliki kraljevi bili u ratu svladani, a divlja se plemena i silni narodi silom pokorili; kad je Kartaga, takmica rimske države, do temelja propala, a sva se mora i zemlje otvorile: onda poče sreća bješnjeti i sve zapletati. Ljudima, što su lako podnosili muke, pogibli, nestalnost i teškoće, bio je mir i bogatstvo — a to je za druge blagodat — na teret i nevolju. Pa najprije poraste požuda za vlašću, zatim za novcem; to bijaše kao njetilo za sva zla. Jer lakomost obori vjeru, poštenje i druga dobra svojstva; mjesto toga nauči ljude oholost i okrutnost pa ne mariti za bogove i sve nuđati na prodaju. Slavičnost prisili mnoge ljude, da postanu podmukli, drugo da kriju u srcu, da ne čijene samo po sebi, već po koristi; dobri da su više licem nego srcem. To je isprva polagano raslo, kadšto se i kažnjivalo; ali poslije, kad je zaraza poput kuge navalila, preobrazi se država, vlada postane od najpravičnije i najbolje okrutna i nesnosna.

Ali iznajprije je više želja za vlašću nego lakomost mučila srce ljudima, a ta je mana ipak bliže kreposti bila. Jer slavu, čast, vlast želi jednako valjan i nevaljao; no onaj ide za njom pravim putem, dok ovaj, što nema vrlinâ, goni za njom prijevarom i pletkama. Lakomost nosi u sebi želju za novcem, što ga nijedan mudrac nije zaželio; ona, kao da je puna ljuta otrova, slabi tijelo i dušu čovjeku, uvijek je beskrajna, nesita, te je ne umanjuje ni obilje ni oskudica.

Ali pošto je Lucije Sula državu dobio oružjem i poslije dobra početka zlo svršio, trže svatko otimati i grabiti — tko poželi kuću, tko zemlje: pobjednici ne poznavahu ni mjere ni

načina, već postupahu sramotno i okrutno s građanima. K tomu je Lucije Sula vojsku, koju je vodio u Aziji, protiv običaja djedovskoga obasipao raskošju i presilnim darivanjem, samo da mu bude vjerna. U ubavim, raskošnim pokrajinama⁷⁾ lako se u dokolici tvrdo srce vojničko razbludilo. Tu je prvi put vojska naroda rimskoga naučila pijančovati, kipovima se, slikama i izvanomnom posuđu diviti, za sebe i za državu otimati, hramove plijeniti, sve sveto i nesveto oskvrnjivati. Tako nijesu ti vojnici poslije pobjede svoje ništa ostavljali pobijeđenima. Ta sreća slabi i mudracu srce, kamoli će se oni pokvareni ljudi uspregnuti u pobjedi.

Kad je bogatstvo počelo pribavljati čast, te ga je pratila slava, vlast i moć, počeo obamirati krepost, a siromaštvo se držati za sramotu, poštenje za zlobu. Zato po bogatstvu okupi mladež raskoš i lakomost s obješću: otimaj, troši, svoje slabo cijeni, za tuđim pogibaj; za poštenje, za stid, za božansko i čovječansko ne mari; ništa ne štuj, u svemu prevrši. Vrijedno je truda, pošto si vidio kuće i ljetnikovce poput gradova sazidane, zaviriti u hramove⁸⁾ bogova, što su ih naši stari, pobožne duše, posagradili. Oni su dašto hramove bogova kitili pobožnošću, kuće svoje slavom, a pobijeđenima nijesu ništa uzimali doli to, da više ne će moći nauditi. Nasuprot su ove naše kukavice s najvećim zločinom saveznicima sve ono, što su im ostavili junaci pobjednici, otimale, kao da krivicu činiti znači istom vladati.

2. Govor Cezarov i Katonov o kazni urotnika.

(51.—52.)

Kad je u senatu¹⁾ red došao na Cezara, kojega je konzul upitao za mnijenje, prozbori on ovako:

Sakupljeni oci! Svima ljudma, koji o opasnim stvarima vijećaju, dolikuje da budu prosti od mrznje, prijateljstva, gnjeva i milosrđa. Teško otkriva duh istinu, kada ta čuvstva priječe;

⁷⁾ osobito u grčkima, gdje je bila sva sila umjetnina svake ruke: slika, likova, suda od drva, slonove kosti, zlata i srebra, dragocjena nakita s dragim kamenjem. — ⁸⁾ stariji su hramovi bili najljepše velike zgrade, ali potonje su palače bile veće i sjajnije.

¹⁾ U svečanoj sjednici vijećao je senat 5. decembra god. 63. pr. Is. o tome, kakó da se kazne petorica zatvorenih drugova Katilininih, koji su priznali, da su krivi; predsjednik je bio tadašnji konzul, slavni Ciceron:

a nijedan se čovjek nije ujedno pokorio i strasti i koristi svojoj. Kad napneš duh, valja; ako strast nadvlada, onda ona gospoduje, a duh ne može ništa. Mogao bih, sakupljeni oci, navesti mnogo primjera, kako su kraljevi i narodi poticani gnjevom ili milosrđem zlo uradili; ali volim ono navesti, što su naši pređi protiv želje srca svoga dobro i u redu učinili. Za macedonskoga rata, koji smo vodili s kraljem Persejem, postade nam velika i važna Rodska država,²⁾ koja je pomoću puka rimskoga bila ojačala; nevjernom i protivnom; naši ih djedovi pustiše bez kazni, da ne bi tko rekao, da se rat zametnuo više radi bogatstva negoli radi uvrede njihove. Zatim za svih punskih ratova, kad su Kartazani i za mira i za primirja često počinili mnoga sramotna djela, ne učiniše u dobrim zgodama ništa takva pitajući više, što je njih dostojno, nego što bi se protiv onih pravično moglo uraditi. Tako isto treba i vi da nastojite, sakupljeni oci, da vam bude važnije dostojanstvo vaše, nego opaćina Publija Lentula i ostalih, i da se ne date toliko voditi gnjevom, koliko dobrim glasom svojim. Jer ako ima primjerene kazni za opaćine njihove, onda odobravam neobični prijedlog; ali ako veličina opaćine previšuje svačije misli, predlažem, da se učini ono, što zakoni određuju. Najviše njih, koji su prije mene izrekli mnijenje, vješto su i kičeno požalili udes države, izbrojili su, što bjesnoća rata donosi, što bi se svladanima dogodilo: tu bi se djevojke i dječaci grabili; djeca iz naručja roditelja trgala; matere bi morale podnositi, što bi se pobjednicima mililo; hramovi bi se i kuće plijenile; ubijalo bi se i palilo; napokon sve bi se napunilo oružjem, mrtvima, krvlju i plačem. Ali, tako mi besmrtnih bogova, kamo su smjerali oni govori? Zar da vas razgnjeve protiv urote? Dakako, koga nije tako velika i tako grozna stvar uzdrimala, njega će govori razljutiti! Nije tako; nijednomu se čovjeku krivica, što je njemu učinjena, ne čini nezatna; mnogi su je teže primili, nego što je pravo. Ali nekomu je ovo, drugom drugo slobodno, sakupljeni oci! Tko u tamj niski staleža život boravi, o njemu malo ljudi saznade, ako što od ljutosti pogriješi i glas mu je prama imutku; tko pak s velikom vlašću u velikim častima živi, njegove čine svi ljudi znadu. Tako ima u najvećoj časti najmanje

²⁾ Rodani dobiše poslije rata sa sirske kraljem Antiohom Velikom od Rimljana, svojih saveznika, Likiju i Kariju (god. 190.). Ali u makedonskom ratu posumnjaju Rimljani o njihovoj vjernosti te im opet otmu te dvije zemlje.

slobode; tu ne dolikuje ni ljubiti ni mrziti, a najmanje srditi se; što se kod drugih zove srditost, to se kod onih, koji su na vladi, zove oholost i okrutnost. Što se mene tiče, sakupljeni oci, ja mislim, da su sve muke manje negoli njihove opačine; ali najviše se ljudi sjećaju onoga, što se najkasnije dogodilo, a kod zločinaca zaborave opačinu njihovu pa govore o kazni, ako je nešto stroža bila. O Decimu Silanu,³⁾ hrabrom i odvažnom mužu, zacijelo znam, što je govorio, govorio je iz ljubavi k domovini pa se u tako važnoj stvari ne obazire ni na ljubav ni na neprijateljstvo: tako poznam čud, tako razboritost muža toga. Ali mnijenje mi se njegovo čini ne okrutno — jer što bi se protiv takvih ljudi moglo okrutno učiniti? — nego protivno našim državnim uredbama. Jer doista ili te je strah, Silane, izabrani konzule, ili zločin natjerao, da predložiš neobičnu kaznu. O strahu je zališno govoriti, dok je osobito nastojanjem našega slavnoga konzula tolika vojska za zaštitu pod oružjem. Ali o kazni možemo ono reći, što uistinu jest: u tuzi i nevolji smrt je samo počinak od teškoća, a ne muka; ona dokida sva zla ljudska, preko nje nema ni brige ni radosti.⁴⁾ No tako ti besmrtnih bogova, zašto nijesi svojemu mnijenju dodao, da se prije kazne šibama? Zar zato, što to zakon Porcijev⁵⁾ zabranjuje? Al i drugi zakoni nalazu, da se osuđenim građanima ne uzima život, nego da im se dopusti progonstvo.⁶⁾ Ili zato što je šibanje teže od smrti? Ali što je preoštro ili preteško protiv ljudi, kojima je dokazan tolik zločin? Što pak, ako nijesi predložio, što je blaže? Kako se slaže, u manje važnom poslu začati se zakona, kad si ga u važnijem zabacio? Ali tko će koriti ono, što se protiv izdajica domovine odluči? Zaista vrijeme, prilike, sreća, koja po svojoj volji narodima upravlja. Njima će se s pravom dogoditi, što se god dogodi: uostalom pak, sakupljeni oci, pazite, što vi

³⁾ Decim Junije Silan bio je prvi pitan za mnijenje, jer je za iduću godinu (62.) bio izabran za konzula. On predloži, da se urotnici kazne smrću. Ali poslije Cezarova govora prihvati prijedlog Tiberija Nerona, da se stražepomože, pak onda stvar opet raspravlja. — ⁴⁾ Cezar govori prema Epikurovoj nauci o smrtnosti duše, kojoj se sitne tjelesne sastojine odmah poslije smrti raspadaju. — ⁵⁾ Taj zakon brani, da se rimski građanin ubija ili liktorskim šibama bije — bez priziva na narodnu skupštinu. — ⁶⁾ Progonstvo kao kazna zvalo se „zabrana vode i vatre“. Ali svojevoljno progonstvo, t. j. istup iz rimskoga građanstva držalo se za staro pravo optuženoga, koje ga je, ako se njime posluži čas prije osude, od kazni štitilo kao — utočište.

time odlučujete za druge! Svi su zli primjeri potekli od pravičnih odluka; ali ako vlast zapadne neznačicama ili manje poštenim ljudma, onda se primjer tako neobične kazni prenosi od ljudi, koji su je zaslužili i zavrijedili, na ljude, koji je nijesu zaslužili ni zavrijedili. Lacedemonjani, svladavši Atenjane, postavise trideset ljudi,⁷⁾ da upravljaju njihovom državom. Ovi su isprva počeli najgore i svima mrske ljude bez istrage ubijati; tomu se puk veselio pa je govorio, da se s pravom čini. Ali poslije, kad je pomalo ojačala samovolja, ubijali su dobre i zle bez razlike po svojoj volji te su plašili druge strahom. Tako se država, ropstvom pritisnuta, teško kazni zbog ludoga veselja. Kad je za naših dana pobjednik Sula dao zaklati Damasipa⁸⁾ i druge slične ljude, koji su po nevolji države postali veliki, tko nije hvalio njegova djela? Govorili su, da su oni opaki buntovnici, koji su urotama izmučili državu, s punim pravom ubijeni. Ali to je bio početak teškoga prolijevanja krvi; jer čim je tko poželio ili čiju kuću ili ljetnikovac, pače napokon ili posuđe ili odjeću, nastojao, da onaj dođe u popis prognanih. Tako su oni, koji su se veselili Damasipovoj smrti, bili poslije sami vučeni na smrt, te nije bilo prije konca klanju, dok nije Sula sve svoje pristalice obogatio blagom. Toga se ja ne bojim kod Marka Tulija ni u današnje vrijeme: ali u velikoj državi ima mnogo različnih čudi. Može se u drugo vrijeme, pod drugim konzulom, koji ujedno ima u rukama vojsku, nešto lažno držati za istinu: ako po ovome primjeru prema odluci senatovoj trgne mač, tko će mu na kraj stati tko li ga obuzdati? Djedovima našim, sakupljeni oci, nikad nije nedostajalo ni razbora ni odvažnosti, a ni oholost nije smetala, da nasljeduju tuđe uredbe, samo ako su bile valjane. Tako

⁷⁾ Ta tridesetorica tirana biše doduše po odluci naroda, ali po volji spartanskoga vojvode Lisandra god. 404. pr. Is. postavljeni s bezgraničnom vlasti, da pobilježe stare zakone. Ali mjesto toga su počeli proganjati i ubijati građane tako, da su „za osam mjeseci više atenske krvi prolili, negoli Peloponežani za deset godina teška rata“. Duruy-Tomić: Pov. grč. 283. — ⁸⁾ *Damasip*: pridjevnik Marijevca L. Junija Bruta, koji je kao pretor god. 82. po nalogu mlađega Marija dao pogubiti najuglednije senatore, pristalice Suline, među njima Kvinta Mucija Scevolu, koji je poginuo pred žrtvenikom Vestinim. Skoro zatim borio se u odlučnoj bitki pred Rimom te je bio jedan od onih tri do četiri tisuće pohvatanih, koje je treći dan poslije te bitke Sula dao na Martovoj poljani posmiciati.

su najviše oružja za obranu i navalu uzeli od Samničana,⁹⁾ a znakova za poglavarstva od Tuščana; riječju, sve što se gdje kod saveznika ili neprijatelja činilo zgodno, to su s najvećom revnošću upotrebljavali kod kuće: voljeli su dobro nasljedovati nego zavidjeti dobru. Ali u isto su se vrijeme povodili za grčkim običajem te su šibama karali građane a osuđene su smrću kažnjavali.¹⁰⁾ Pošto je ojačala mlada država te se po mnoštvu građana razvijalo strančarstvo, počеше nedužne u mreže hvatati i drugo slično činiti. Onda se priredio Porcijev i drugi zakoni, po kojima se osuđenima progonstvo dopuštalo. Taj ja uzrok, sakupljeni oci, držim za osobito važan, da ne činimo nikakih novih naredaba. Oni su doista bili i djelotvorniji i mudriji, koji su od malih početaka veliku državu stvorili, negoli smo mi, koji jedva uzdržavamo ono, što su oni dobro stekli. Zar bih ja dakle bio toga mnijenja, da se oni puste i time vojska Katilinina umnoži? Ni-pošto; pače ja predlažem, da im imutak posvoji država, a oni da se drže u tamnici po onim slobodnim građovima, koji imaju najviše otporne snage; pa da o njima nitko ne predlaže poslije ničesa u senatu i da ne raspravlja s pukom; ako tko drukčije učini, njega neka senat drži za neprijatelja domovine i općega dobra.“

Pošto je Cezar dovršio govor, ostali pristajahu s kratkim riječima jedan uz ovoga, drugi uz drugoga, kako koji. Ali Marko Porcije Katon¹¹⁾ upitan za mnijenje reče ovakov govor:

„Ja sam posve drugoga mnijenja, sakupljeni oci, kad pogledam naše pogibli i kad mnijenja nekih sam sobom razmišljam. Oni su, čini mi se, raspravljali o kazni onih, koji su spremili rat domovini, roditeljima, žrtveniku i ognjištu; okolnosti pak zahtijevaju, da ih se radije čuvamo negoli se dogovarano, što ćemo protiv njih odlučiti. Jer ostale ćeš zločine onda kazniti, kad se učine; ako pak ovoga ne osujetiš, uzalud ćeš zazivati pomoć sudova, kad se dogodi: kad se grad osvoji, ne ostaje svladanima ništa. Ali tako

⁹⁾ od Samničana su preuzeli ražanj (koplje), a možda i štit; od Tuščana iz Etrurije prihvatili su liktore, stolac, kurulski i grimizom optočenu togu. —

¹⁰⁾ batinati i smrću kazniti bio je prastar običaj rimski; da su ga preuzeli od Grka, rečeno je više prema rimskoj taštini nego po istini. — ¹¹⁾ Katon Utički (95.—46. pr. Is.), glava optimatske stranke, po svom čeličnom značaju pravi Rimljanin staroga kova. Njega su odmah iza smrti — ubio se sam — i još dugo poslije pristāše republike obožavači i štovali.

mi besmrtnih bogova, ja govorim vama, koji ste uvijek više cijenili kuće, ljetnikovce likove i slike svoje negoli državu, ako to, bilo kakvogod ono, što toliko cijenite, hoćete da zadržite i svoje raskošje mirno uživajte, primite se već jednom i zauzmite se za državu! Ne radi se tu o pronevjeranju prihoda ni o nepravdama nanesenim saveznicima: sloboda je i život naš na kocki. Više sam puta, sakupljeni oci, mnogo govorio pred vama, često sam se tužio na raskoš i lakomstvo naših građana,¹²⁾ pa baš zato i imam mnogo protivnika. Ja, koji nijesam ni sebi ni svojoj želji nikad nikakvim prestupkom ugodio, nijesam ni tuđoj strasti nikakovih zločina lako opraštao. Ali premda ste vi to malo cijenili, bila je ipak država jaka: njezina je snaga prkosila vašoj nemarnosti. Sad se pak ne radi o tome, živimo li čestito ili opako, niti kako je velika i kako sjajna vlast puka rimskoga, nego hoće li ovo, bilo kako mu drago, biti naše ili vaše pak ujedno neprijatelja naših. I tu mi netko još spominje blagost i milosrđe! Davno smo mi doista izgubili prava imena stvarima; pokloniti tuđe dobro zovemo podatljivošću, drskost u opačinama hrabrošću, a tiمة je država na kraj dovedena. Neka slobodno budu, kad je već takav duh vremena, padašni imutkom saveznika, neka budu milosrdni prema tatima državne blagajne, samo neka ne poklanjaju krvi naše i ne upropašćuju svih poštenjaka, dok opraštaju nekolicini zločinaca. Dobro je i vješto malo prije pred vama govorio Gaj Cezar o životu i smrti držeći, čini mi se, za bajke ono, što se o podzemlju pripovijeda,¹³⁾ da putem od dobrih odijeljenim zli dolaze nastavat u tamnim, pustim, gadnim i groznim mjestima. Zato je predložio, da se njihov imutak zaplijeni, a oni po slobodnim gradovima u zatvoru drže, bojeći se očevidno, ako budu u Rimu, da ih ili urotnici ili najmljena četa silom ne oslobodi. Kao da samo u gradu, a ne i po svoj Italiji ima zlopakih i bezbožnih ljudi, ili kao da ondje drskost ne može učiniti više, gdje za obranu sila ima manje. Zato mu je prijedlog doista zaludan,

¹²⁾ Da bi drugima prednjačio dobrim primjerom, nije Katon htio jahati, već je radije išao pješke, nije uzimao kamata, nije nosio košulje po primjeru Romulovu. — ¹³⁾ Puk je rimski kao i grčki vjerovao u besmrtnost i budući sud. Najjasnije se o tome govori u Platonovu Fedonu: Poslije smrti razlučuju se na drugom svijetu dobri od zlih. Najgori zločinci idu zauvijek u Tartar, kamodolaze i manji krivci, kojima ipak još ima spasa. Dobri stižu u čista naselja, a među njima oni, koji su se filozofijom dovoljno očistili, žive bez tijela na sve vijeke i dolaze u još ljepša sijela. — Katon je u Utici prije svoje smrti čitao Fedona.

ako se pogibli od njih boji; ako se pak pored tolikoga općenitog straha sam ne boji, stim više treba da se ja za sebe i za vas bojim. Zato kad budete odlučivali o Publiju Lentulu i ostalima, budite uvjereni, da ijedno odlučujete i o vojsci Katilininoj i o svima urotnicima. Što odlučnije budete o tome radili, to će im više slabiti srčanost. Ako vas samo malo mlitavije opaze, svi će bijesno navaliti. Nemojte misliti, da su pređi naši oružjem državu od malene načinili velikom. Kad bi bilo tako, mi bismo je mnogo ljepše uređenu imali, jer imamo od njih veće obilje saveznika i građana a povrh toga oružja i konja. Ali drugo je bilo, što je njih učinilo velikima, čega uopće mi nemamo: doma radnosti, vani pravedne uprave, slobodna duha u vijećanju, koji nije podložan ni grješnoj savjesti ni strasti. Mjesto toga je u nas raskošja i lakomstva; država je oskudna, pojedinac bogat; hvalimo bogatstvo, služimo lijenosti; među dobrima i zlima nikakve razlike; sve je nagrade za vrlinu slavljublje posvojilo. Ali nije čudo, gdje svaki vas posebno za svoju korist stvara odluke; gdje doma služite raskošju, ovdje novcu ili ugledu; time biva, da se na zapuštenu državu čini navala. Ali pustimo to! Srotili se odlični građani, da zapale postojbinu; galski narod, zakletoga neprijatelja rimskomu imenu, zovu na rat; vođa nam je neprijateljâ s vojskom na vratu; a vi još oklijevate, što da učinite s neprijateljima uhvaćenim nasred zidova. Treba da ih pomilujete — pogriješili su mladi ljudi od slavljublja — pače i s oružjem ih pustite. Zaista će vam blagost i milosrđe, ako pograbe oružje, uroditi nevoljam. Naše je doduše stanje teško, no vi ga se ne bojite. Pače veoma je teško; ali od tromosti i slabosti duha, čekajući jedan drugoga, oklijevate, uzdajući se dakako u besmrtnne bogove, koji su ovu državu često sačuvali i u najvećim pogiblima. Ni zavjetima ni babjim molitvama ne stječe se pomoć bogova; opreznosti, radnosti, mudru razmišljanju ide sve srećno od ruke; ako se padaš nemarnosti i lijenosti, uzalud ćeš zazivati bogove; srditi su i neprijazni. Kod naših je djedova Tit Manlije Torkvat za galskoga rata dao ubiti svoga sina,¹⁴⁾ jer je protiv zabrane udario na neprijatelja; pa ako je onaj mladić smrću kažnjen poradi pretjerane

¹⁴⁾ To se po svjedočanstvu svih ostalih pisaca dogodilo u ratu s Latinima, kad je Tit Manlije treći put bio konzul god. 340. U galskom ratu god. 361. odlikovao se kao poslije i njegov sin u dvoboju i dobio nadimak Torkvat (lancem odlikovani).

hrabrosti, vi još razmišljate, što da uradite s najokrutnijim izdajicama domovine! Tobože sav njihov prošli život protivi se toj opaćini. Ta štedite čast Lentula, ako je on stid, ako je glas svoj, ako je ikoje bogove ili ljude ikad štedio; oprostite mladosti Cetegovoj, ako nije po drugi put digao rat na domovinu. Jer što da govorim o Gabiniju, Statiliju, Cepariju, koji da su ikad ista cijenili, ne bi bili gojili onih nakana protiv domovine. Napokon, sakupljeni oci, da ima, tako mi Herkula, još vremena za pogrješku, lako bih podnio, da vas iskustvo bolje uputi, kad već riječi prezirete, ali odasvud smo opkoljeni. Katilina nam je s vojskom već na vratu, drugi su neprijatelji nasred zidina u istom krilu grada; ništa se ne može pripravljati ni dogovarati tajno: stim se više treba požuriti. Zato ja evo predlažem: budući da je država opakom nakanom zlopakih građana pala u najveću opasnost, a svi su, pošto je urota otkrivena, priznali, da su ubojstva, požare i druge gadne i okrutne opačine nanijeli građanima i domovini, nekā se po običaju djedovskom i oni, koji su priznali i oni, koji su očevitni krivci najvećih zločina, smrću kazne.“

Sjedavši Katon pohvale svi bivši konzuli i velik dio senata njegov prijedlog: odvažnost mu u zvijezde kuju, jedan drugoga kori i plašivicom zove, Katon je slavan i velik; odluka se senatorska stvori, kako je on predložio.¹⁵⁾

Preveo A. Veber.

Iz „Jugurte“.

(28.—35., 82.—86.)

1. Jugurtino lukavstvo. Govor Memijev. Jugurta u Rimu.

Numidski kralj Micipsa podijeli kraljevstvo među sinove Adherbala i Hijempsala i sinovca svoga Jugurtu. Jugurta dade ubiti Hijempsala, a poslije i Adherbala. U Rimu su potkupljeni ljudi radili u senatu za Jugurtu, da ga mine kazan, ali pučki tribun Gaj Memije izradi, te se spremi vojska za Afriku.

Jugurta, kako je sebi uvrtio u glavu, da je u Rimu sve podmitljivo, začuvši nenadne vijesti pošalje senatu kao poslanike sina i dva svoja uzdanika, pa kao što je bio naložio onima,

¹⁵⁾ Ta se odluka i izvršila te su zadavljena sva petorica gore pomenutih urotnika, među njima najprije Lentul, patricij, potomak slavne porodice Kornelijā, koji je u Rimu već vršio konzulsku čast.

koje je poslije umorstva Hijempsalova poslao, tako naloži i ovima, da svakoga novcem zaokupe. Kad su se približavali Rimu, upiše Bestija senat, je li mu po volji, da se Jugurtini poslanici pušte u grad; a on odluči, ako nijesu došli predati kraljevstva i njega samoga, da za prvih deset dana ostave Italiju. Tu odluku senatovu dade konzul javiti Numidanima, i tako se oni ne opravivši ništa vrata kući. Međutim se spremi vojska, a Kalpurnije izabra sebi za legate odlične ljude svoje stranke; ugledom se njihovim mislio zakloniti, ako što skrivi. Među njima bijaše i Emilije Skauro. Naš je naime konzul¹⁾ imao mnogo i duševnih i tjelesnih vrлина, ali je svima smetala lakomost; bio je mukotrpan, bistra uma, dosta oprezan, vješt ratu, jak protiv pogibli i prijevare. Uostalom legije prijeđu Italijom u Regij i odanle u Siciliju, zatim iz Sicilije u Afriku. Pa čim je Kalpurnije spremio hrane, u prvi mah provali žestoko u Numidiju, u boju zarobi silu ljudi i uze nekoliko gradova.

Ali kad ga Jugurta preko poslanika stane mititi novcem i pokazivati tegobu rata, što ga je vodio, srce mu se zaraženo lakomošću lako okrene. Uostalom Skaura uzme za druga i pomoćnika u svim osnovama. Premda je on isprva — a većina je njegove stranke bila podmićena — vatreno pobijao kralja, ipak se silnim novcima dade s puta dužnosti i poštenja na zlo zavesti. Ali Jugurta je htio da sebi najprije odgodu rata kupi u nadi, da će međutim isposlovati što god u Rimu novcem ili prijateljstvom. No kad je Skaura pridobio za se, uzme gajiti veliku nadu da će opet izraditi mir, te odluči sam glavom pregovarati s njima o svim uvjetima. Uostalom za jamstvo pošalje zasad konzul kvestora Sekstija u Jugurtin grad Vagu. Za izliku uze pobiranje žita, što ga je Kalpurnije javno naredio legatima, jer se otezalo predajom, a dotle je trajalo primirje. Zato dođe kralj, kako je bio odlučio, u tabor, pred bojnim vijećem progovori kratko o mrskom djelu svome i kaže, da ga na predaju prime; ostalo opravi tajno s Bestijom i Skaurom. Zatim se sjutra dan bez reda²⁾ izvrši glasovanje, i njegova se predaja primi. Ali kvestoru se predade, kako se u vijeću naredilo, trideset slonova, mnogo marve i konjâ i nešto malo novaca. Kalpurnije pođe u Rim na izbor činovnikâ. U Numidiji i u našoj vojsci vladaše mir.

¹⁾ konzul: Lucije Kalpurnije Bestija. — ²⁾ na brzu ruku, bez obzira na zakonske propise.

Kad se razglasilo, što se u Africi zbilo, i kako se radilo, stalo se u Rimu na svim mjestima i sastancima govöriti o djelu konzulovu. Puk plane ljutom mržnjom, senat se zabrine. Nijesu pravo znali, bi li odobrili toliku sramotu ili odluku konzulovu uništiti; najviše ih je moćni ugled Skaura, za koga se govorilo da je bio savjetnik i drug Bestijin, prijeteći, da ne radé po istini i dužnosti. Ali Gaj Memije,³⁾ čije smo slobodoumlje i mržnju na moć plemstva već sprijed pomenuli, počne, dok se senat kolebao i oklijevao, potpaljivati narod u skupštini na osvetu, neka ne odnemari države ni slobode svoje; iznese mnoga objesna i okrutna djela plemstva; iz petnih sila upre na svaki način podjarivati srce puku. No jer je u ono doba rječitost Memijeva bila u Rimu na glasu i moćna, držim, bit će zgodno, ako od tolikih mu govora zabilježim jedan; a kazat ću osobito ono, što je on po povratku Bestijinu govorio u skupštini i to ovako:

* „Građani! Da ljubav k državi u mene ne premašuje sve obzire, mnogo bi me štošta odvrćalo, da ne izlazim pred vas, i to: moć jedne stranke, vaša ravnodušnost, nikakva zakonitost a ponajpače to, što je poštenje više na opasnost negoli na čast. Ta mrzi me pominjati, kako ste ovih petnaest godina bili igračkom objesti nekolicine, kako su grdno i bez osvete poginuli vaši braniči, kako vam je srce zarazila kukavština i nehaj; ni sad se, gdje su vaši neprijatelji u stisci, ne dižete, nego se i sad bojite onih, kojima treba da ste strah i trepet. Ali premda je tako, srce me ipak nagoni, da se oprem mogućoj stranci. Ja ću zaista okušati slobodu, što mi je namrije otac moj; ali hoću li to učiniti uzalud ili s uspjehom, to je u vašim rukama, građani!

Ne nagovaram vas ja, kako su često činili oci vaši, da se od krivicâ oružjem branite. Ne treba sile, ne treba seobe; samo ih postupanje njihovo neka strmoglavi. Po umorstvu Tiberija Grakha,⁴⁾ za koga su kazivali da ide za kraljevstvom; vodile su se istrage protiv puka rimskoga. Po smaknuću Gaja Grakha i Marka Fulvija⁵⁾ ubijeni su u tamnici mnogi vašega staleža; oba puta nije proljevanju krvi učinio kraj zakon, već volja njihova. Ali neka je to bila težnja za kraljevanjem, kad su narodu

³⁾ Memije: tada (god. 111.) tribun, god. 104. pretor, poslije tužen zbog globljenja, god. 100. ubijen. — ⁴⁾ god. 133.; mrtvoga Tiberija bacise s 300 njegovih pristaša u Tiber. — ⁵⁾ god. 122. Gaj Grakho dade se ubiti od svoga roba u svetom gaju, a Marka Fulvija ubiše na Aventinu.

htjeli vratiti prava; što se god ne može kazniti bez građanske krvi, neka je s pravom učinjeno. Prošlih ste godina mukom mučeći gnjevni gledali, gdje se robi blagajnica, gdje kraljevi i slobodni narodi plaćaju danak nekolicini plemića, gdje oni uživaju najveću slavu i najveće bogatstvo, a opet im nije bilo dosta, što su bez kazni počinili onakva zločinstva; zato su napokon dušmaninu predali zakone, veličanstvo vaše, sve božansko i čovječansko. I nije ih stid niti se kaju, što su to učinili, već stupaju pred vašim očima ponosno dičeći se častima svećeničkim i konzulatom, neki svojim triumfima, kao da im je to dika a ne sredstvo za otimačinu. Robovi kupljeni ne podnose krivična silništva gospodara svojih, a vi, građani, za vladanje rođeni, hladnokrvno trpíte ropstvo? Ali tko su oni, koji su okupili vladu? Najveći zločinci, krvavih ruku, grozno lažomi, najveći krivci i ujedno najveće naprziče, koji se vjerom, dostojanstvom, najsvetijim dužnostima, napokon svim poštenim i nepoštenim koriste. Nekima je dobar zaklon, što su posmicali pučke tribune, drugima, što su vas nepravedno vukli na sud, većini, što su vas ubijali. Potom, što je tko gore radio, to je sigurniji. Strah svališe sa svoga zločina na kukavštinu vašu; on ih sve skupa nagna, da zajedno žele, na jedno mrze, jednoga se boje. Ali to je, ako se među dobrima desi, prijateljstvo, među zlima stranačko nasilje. Da vi toliko marite za slobodu, koliko oni plamte za gospodstvom, doista se ne bi država, kao što sada, harala, a časti bi od vas zapale najvaljanijima, ne najbezobraznijima. Pređi vaši, da steku prava i osnuju veličanstvo, odijeliše se dva puta i oružani okupise Aventin,⁶⁾ a vi se za slobodu, koju ste od njih baštinili, nećete svom snagom boriti i to stim žešće, što je veća sramota stečeno izgubiti nego ga nikako ne steći?

Reći će tko: „Pa što misliš? Treba li kazniti one, koji su neprijatelju izdali državu?“ Ne šakom, ni silom — ta manje dolikuje vama to činiti nego njima trpjeti — već istragom i priznanjem samoga Jugurte. Ako se on preda, zaista će slušati vaše zapovijedi; ako li ih prezire, vidjet ćete dašto, kakav je to mir ili predaja, po kojoj se Jugurta oprostila kazan za zločine, nekolicinu dopalo veliko bogatstvo a državi šteta i sramota. Ali možda se još ni sad nijeste nasitili njihova gospodstva, te vam se više

⁶⁾ god. 494., i god. 454. protiv decemvira.

svidaju ona negoli ova vremena, kad su bila kraljevstva, pokrajine, zakoni, prava, sudovi, rat i mir, napokon sve božansko i čovječansko u rukama nekolicine, a vi, to jest narod rimski, nesvladani od neprijatelja, gospodari svih naroda, bijaste zadovoljni, da životarite. Ta tko vas se i smio protiviti ropstvu?

Pa ja bih, premda je po mojem mišljenju najveća sramota za čovjeka trpjeti krivicu a ne svetiti se, svejedno mirno podnosio to, što praštate — ta sugrađani su — najvećim zločincima, samo kad se ne bi milosrđe izvrglo u propast. Ta njima je, kako su bezobzirni, malo, što su počinili zlo, a umakli kazni, ako im se zatim ne oduzme ta sloboda; a ovamo će vama ostati vječna briga, kad vidite, da vam je robovati ili slobodu šakom čuvati. Ta ima li nade, da će biti vjere i sloge? Gospodovati žele oni, vi — slobodni biti; oni žele nepravdu činiti, vi odbijati; napokon sa saveznicima vašim postupaju kao s neprijateljima, s neprijateljima kao sa saveznicima. Može li kod tako različnih težnja biti mira ili prijateljstva?

Zato vas opominjem i pozivam, da tolikoga zločina ne propustite bez kazni. Nije se okrala državna blagajnica, niti su se silom oteli novci saveznicima; ako i jest to težak grijeh, a ono se opet po navici već drži za ništa; najljućemu je neprijatelju izdan ugled senatov, izdano veličanstvo vaše, u miru i u ratu prodaje se opće dobro. Ne istraži li se to, ne kazne li se krivci, što će nam ostati, nego da živimo poslušni onima, koji su to učini i? Jer bez kazni činiti, što je kome volja, to znači kraljevati.

Građani, tim vas ne pozivam, da rado gledate, gdje vaši građani naopako rade negoli pravo, već da praštajući zlima ne upropastite dobrih. Osim toga mnogo je bolje u državi zaboraviti dobro negoli zlo djelo; čestit samo ohladni, ako ga odnemariš, ali zao sve gori biva. K tomu, kad ne bi bilo krivicâ, ne bi ti često trebalo pomoći“.

To i drugo slično govorio je Memije više puta, te nagovori narod, da se Lucije Kasije, koji je onda bio pretor, pošalje k Jugurti i da ga na vjeru državnu dovede u Rim, kako bi se što lakše po izjavama kraljevih otkrili grijesi Skaura i ostalih, koje je zbog mita htio tužiti. Dok se to u Rimu događalo, počine oni, što ih je bio Bestija ostavio u Numidiji na čelu vojske, stupajući stopama zavovjednika svoga silu najsramotnijih opaćina. Bilo ih je, koji su podmićeni zlatom predali Jugurti slonove:

drugi su prodavali prebjega, neki plijenili mirne; tolika im je lakomost kao pošast osvojila srce. Ali kad Gaj Memije prodre svojim prijedlogom, a cijelo se plemstvo upropasti, krene Kasije k Jugurti te ga prestrašena i s grješne savjesti malodušna skloni, kad se već predao narodu rimskom, neka radije okusi milosrđe negoli moć njegovu. Osim toga zada mu svoju riječ, a to je on cijenio, koliko da mu se sva država zavjerila; tako je u ono vrijeme Kasije bio na glasu.

Tako dođe Jugurta protiv dostojanstva kraljevskoga u što kukavnijem odijelu s Kasijem u Rim. Premda je bio jaka duha, opet ga navrkaju svi oni, što su ga zaklanjali ili pomagali u svim onim nedjelima, što smo rekli, te podmiti silnim novcem tribuna pučkoga Gaja Bebija, eda bi ga njegova bestidnost branila od svake pravedne i nepravedne kazni. Ali Gaj Memije sazove skupštinu; i premda je puk bio tako kivan na kralja, te su jedni tražili, da se baci u tamnicu, drugi opet, da se po starom običaju¹⁾ neprijatelj pogubi, ako ne oda sukrivaca, a ono ipak imajući na umu više dostojanstvo nego osvetu stade tišati ogorčenost i miriti ih; napokon kaže, da se zadata vjera državna, koliko do njega stoji, ne će pogaziti. Kad nato sve ušuti, izvede Jugurtu i progovori; pomene njegova nedjela u Rimu i Numidiji, iznese zločine protiv oca i braće; ako i narod rimski zna, tko mu je u tome pomagao i išao mu na ruku, a ono opet voli, da to od njega sazna; prizna li istinu, može se čvrsto uzdati u vjeru i milost naroda rimskoga; prešuti li, ne će izbaviti drugová, nego će uništiti sebe i svoje nade. Zatim, kad je Memije završio, a od Jugurte se tražio odgovor, reče pučki tribun Gaj Bebije, za koga smo gore kazali da je bio podmićen, kralju, da šuti; pa premda ga je množina svijeta, što je bila u skupštini silno raspaljena plašila vikom, pogledom, često nasrtajem i svačim drugim, što rado biva od ljutine, nadvlada ipak bestidnost. Tako narod rugu izvrgnut izade iz skupštine: Jugurta, Bestija i drugi, koje je uznemirivala ona istraga, opet se ohrabre.

Bio je u ono doba u Rimu neki Numiđanin po imenu Masiva, sin Gulusin, unuk Masinisin. On je u razmirici kraljeva bio ustao protiv Jugurte pa je zato po predaji grada Cirte i poslije smaknuća Adherbala kao bjegunac došao iz otadžbine. Njega

¹⁾ po starom običaju: da se izbatina i sjekirom pogubi.

nagovori Spurije Albin, koji je druge godine poslije Bestije bio konzul s Minucijem Rufom, neka — ta od roda je Masinisina, a Jugurtu je zbog opačina pritisnula omraza i strah — od senata iste numidsku kraljevinu. Konzul željan rata volio je, da sve plane negoli zaspi; njemu kao područje dopade Numidija, Minuciju Makedonija. Kad o tom stane Masiva raditi, a Jugurta nije imao dosta oslona u svojih prijatelja — ta jednomu nije dala grješna savjest, drugomu zao glas i strah — zapovjedi ovaj Bomilkaru, svojemu najvjernijemu drugu, da bi za novac, kako je mnogo štošta počinio, najmio ubojica i iz potaje makao Masivu; ne pođe li tako za rukom, neka kakogod ubije toga Numidanina. Bomilkar izvrši brzo zapovijed kraljevu; preko ljudi, vještaka u tom poslu, stane uhoditi, kud ide i kad izlazi; napokon sazna, gdje u koji čas boravi. U zgodan čas stavi zasjedu. Jedan od onih, što su bili najmljeni za ubistvo, nasrne nešto nesmotreno na Masivu; posiječe ga, ali njega uhvate, pa kako su ga nagovarali a osobito konzul Albin, ispovjedi krivicu. Namah tuže više po pravdi i pravici nego po pravu međunarodnom Bomilkara, pratioca Jugurtina, koji bješe na vjeru državnu⁸⁾ u Rim došao. Jugurta, očevadni krivac toga tolikog zločinstva, ne prestane prije protiviti se istini, dok nije vidio, da je mrskost djela jača od prijatelja i novaca njegovih. Zato, premda je bio kod prve sudbene rasprave dao pedeset talaca između svojih prijatelja, ipak mareći više za kraljevstvo negoli za taoce otpravi tajno Bomilkara u Numidiju sve u strahu, ako njega pogube, da će se ostali zemljaci njegovi pobožati i pogaziti posluh. Pa sam pođe za koji dan onamo, jer mu je senat zapovjedio, da ostavi Italiju. O njemu se pripovijeda da se izišavši iz Rima ćutke na nj ogledao pa napokon rekao: „Potkupljiva li grada, koji će brzo propasti, ako nađe kupca!“

Albin krene u Afriku, ali ne opravi ništa. Njega naslijedi Metel, vrati red u vojsku i onda stane odrješito ratovati s Jugurtom. Njegov je legat Marije, kojemu reče kod žrtve svećenik, da ga čeka sjajna budućnost. Marije uze moliti Metela, da ga pusti u Rim, jer će se natjecati za konzulat. Metel ga poslije duga otezanja pusti, a narod ga izabere za konzula.

⁸⁾ na vjeru državnu: da mu ne će ništa činiti na zao.

2. Metelova mlitavost. Marijeva odlučnost.

Kad je rimski vojvoda Metel¹⁾ za savez kraljeva²⁾ saznao, nije nasumce niti, kako je svladavši Jugurtu često običavao, na svakom mjestu zametao bitke; već nedaleko od Cirte u utvrđenu taboru dočeka kraljeve držeći za probitačnije, da prije upozna Maure, u kojima mu je nov neprijatelj pristupio, pak onda na zgodnu mjestu započne boj. Međutim sazna iz Rima preko listova, da je pokrajina Numidija podijeljena Mariju; jer da je postao konzulom, to je već prije čuo. Te ga vijesti više uzdrmaše nego što je bilo pravo i pošteno, pa ne mogaše niti odoljeti suzama niti obuzdati jezika; taj drugim svojstvima tako slavni čovjek preveć se nemuževno podao žalosti. To odbijahu neki na oholost, drugi na plemenito srce, razdraženo klevetama, mnogi na to, što mu se stečena već pobjeda izmiče iz ruku. Mi pak znamo vjerodostojno, da ga je više mučila odlika Marijeva, nego uvreda njemu nanesena, te ne bi bio tako teško podnosio, da se oteta mu pokrajina podijelila drugomu a ne Mariju.

Stoga, spriječen tom žalošću pak i što mu se činilo ludo, oko tuđe stvari uz svoju pogibao nastojati, posla poslanike k Bokhu, da ga pozovu, neka bez uzroka ne bude neprijatelj narodu rimskom; sad ima dobru zgodu sklopiti savez i prijateljstvo, što je korisnije od rata; ako se i može uzdati u svoju vojsku, neka ne zamijeni sigurno za nesigurno; svaki se rat lako zametne, ali vrlo teško obustavi; nije u njegovoj moći početak i dočetak rata; početi ga može svatko, i plašivica, ali dočeti, kad se pobjedniku sviđi. Neka se brine za sebe i za kraljevstvo svoje, a svoje sreće neka ne zaplete s Jugurtinom krajnom nesrećom. Nato odgovori kralj dosta uljudno: on želi mir, ali se smiluje nesreći Jugurtinoj; ako se ovome ista prilika dade, u svemu će se nagoditi. Opet posla vojvoda poslanike s primjedbama protiv Bokhovih zahtjeva; on nešto primi, drugo odbije. Tako se čestim pošiljanjem i vraćanjem poslanika ovamo i onamo trošilo vrijeme, a rat se po Metelovoj želji bez ratovanja odgađao.

¹⁾ Kvinto Cecilije Metel, poslije prozvan Numidik. — ²⁾ kraljeva: Bokha i Jugurté.

Ali Marije, kad je po vrućoj želji puka postao konzul, i kad mu je narod Numidiju dosudio za pokrajinu, uze na plemstvo — a bio je već otprije na nj kivan — napadati, sad vrijeđati pojedine, sad sve skupa govoreći, da je konzulat dobit od pobjede nad njima, i mnogo još po sebe dično, a za njih uvredljivo. Međutim mu bijaše najviše do toga, što mu je trebalo za rat; stane tražiti, da se popune legije, pozivati pomoćnu vojsku od naroda, kraljeva i saveznika, dizati iz Lacija sve najveće junake; većinu je poznavao iz vojske, nekolicinu po kazivanju; obilazio islužene vojnike i mamio, da s njim pođu. Senat mu, premda je bio protivan, ne smjede odbiti nijednoga zahtjeva, pače rado dopusti, da se popuni vojska, jer se mislilo, da vojništvo nije ni puku po čudi, te će Marije ili izgubiti sredstva³⁾ za rat ili odanost puka. Ali uzalud im ta nada, tolika je želja obuzela većinu, da, pođu s Marijem. Svatko je inao na pameti, da će se plijenom obogatiti, pobjedonosan kući vratiti i mnogo još koješta slično; a Marije ih je govorom svojim dobrano zanio. Jer kad su mu dali sve, što je iskao, i kad je htio novačiti, sazva narod u skupštinu, da ga potakne, i da po navadi svojoj udari na plemstvo, pa onda ovako progovori:

„Građani! Znam ja, da se većina ne vlada, kad iste vlast od vas onako, kao kad je dobije i vrši; najprije su posleni, smjerni i čedni, a poslije traju dane u lijenosti i obijesti. Ali ja protivno mislim; jer što više vrijedi sva kolika država nego konzulat ili pretura, s to većom brigom treba njom upravljati negoli te časti tražiti. Pa i dobro znam, koliki sam posao po velikoj dobroti vašoj na se uzeo. Spremati rat i ujedno novac štedjeti, u vojnike goniti ljude, kojih ti ne bi htio uvrijediti, kod kuće i uvani za sve se brinuti i sve to činiti sred zavidnika, opornika i protivnika — to je, građani, teže nego što biste mislili. Osim toga, ako drugi posrnu, na obranu im služi staro plemstvo, junačka djela djedova, moć njihovih rođaka i svojaka, množina šlićenika; ja imam svu nadu u sebi, a štititi mi je nju vrlinom i poštenjem, jer drugo je slabo. I to, građani, vidim, da su svačije oči u mene uprte, da su uza me pravi i čestiti ljudi, jer važna djela moja državi su na korist, a plemstvo traži priliku, da me napada. Zato mi je to jače nastojati, da vas ne ulove, već

³⁾ sredstva: vojsku.

da se njima osnove pomrse. Taki sam od svoga djetinjstva sve do dana današnjega bio, te sam privikao svakomu trudu i pogibli. Što sam prije ove dobrote vaše bez nagrade radio, to mi, građani, nije na pameti; da odnemarim sada, kad sam primio platu. Teško je onima uspregnuti se u vlasti, koji su se, kad su je molili, gradili poštenjacima; meni, koji sam sav život proveo u najčestitijem radu, već je po navici u krv prešlo, da dobro radim.

Naložili ste mi, da ratujem s Jugurtom, a to se plemstvu veoma našao dalo. Molim vas, promislite sami, bi li bolje bilo, to promijeniti pa za ovaj ili drugi taki posao poslati koga iz onoga kola plemićkoga, čovjeka stara roda, u koga je sila slika,⁴⁾ a nijedna godina ratna: — dabogme, da u tolikom poslu sasvim nevješć leti bez pameti, žuri se na vrat na nos i uzme koga iz naroda za učitelja u službi svojoj. Tako ponajviše biva, te traži drugoga zapovjednika onaj, kojemu ste vi naredili, da zapovijeda. Znam ja, građani, ljude, koji su istom, kad su postali konzuli, počeli učiti djela djedovska i knjige grčke o vojništvu. Naopakih li ljudi! Istina, prije te biraju, onda služiš, ali zapravo priprava za službu ide pred izborom. Poredite sada, građani, s njihovom ohološću mene novajliju. Što oni obično čuju ili čitaju, to sam ja koje vidio koje radio; što su oni iz knjige, to sam ja vojujući naučio. Sad sudite vi, vrijede li više djela ili riječi! Oni preziru mene novajliju, ja njih kukaviće; meni se prigovara radi staleža, njima radi sramotnih djela. Ja dašto držim, da smo svi po prirodi jedni isti, ali što je tko hrabriji, to je i odličniji. Pa kad biste mogli pitati djedove Albinove i Bestijine, koga bi voljeli za sina, mene ili njih, što mislite, ne bi li odgovorili, da bi najvoljeli što valjaniju djecu? Ako mene s pravom preziru, neka isto čine i starima svojim, koji su poput mene vrlinom stekli plemstvo. Zavidite časti mojoj, neka dakle zavidite i trudu, poštenju a i pogibliima mojim, jer sam je tim stekao. Ali ti ljudi ohološću zaslijepljeni provode vijek svoj tako, kao da preziru vaše časti; traže ih tako, kao da su pošteno živjeli. Doista na krivom su putu, kad sasvim protivne stvari u jedan mah očekuju — slast

⁴⁾ staro plemstvo, koje se računalo od onoga djeda, koji je prvi dobio kurulsku čast. Slike djedova bile su voštane obrazine s natpisom, koje su se kod svečanih zgoda, na pr. kod pogreba nosile u ophodu, a inače su visjele u velikoj dvorani (atriju).

s nerada i nagradu za zasluge. Ali još nešto: kad pred vama ili u senatu govore, u govoru većinom slave svoje djedove; misle, da će biti slaviji, kad pominju njihova junačka djela. Baš protivno; jer što je slaviji bio život onih, to je sramotiji nemar ovih. Pa zaista tako i jest: slava pređa je potomstvu kao svjetlost, te ne da ni dobrim ni zlim djelima njihovim, da ostanu sakrivena. Toga, građani, priznajem, nema u mene, ali zato — a to je mnogo dičnije — ja smijem o svojim djelima govoriti. Sad vidite, kako su nepravedni. Što oni sebi od tuđih zasluga prisvajaju, to meni od mojih krate, tobože jer nemam slika i jer je moje plemstvo mlado; ali je slavije steći negoli baštinjeno osramotiti.

Znam doduše, ako im se sad prohtije odgovoriti meni, da će im govor biti veoma rječit i dotjeran, ali budući da oni uza svu očividnu odanost vašu svuda mene i vas obasiplju grdnjama, nijesam htio šutjeti, da mi ne bi tko usprezanje odbio na grješnu savjest. Jer mene po mom najdubljem uvjerenju nikakav govor ne može uvrijediti, jer istina mora o meni lijepo govoriti, a laž pobija život i značaj moj. Ali jer napadaju na vašu odluku, kojom ste mi povjerali najvišu čast i najveći posao, zato opet i opet promislite, treba li vam se zato kajati. Za opravdanje ne mogu pokazati ni slika ni trijumfa, ni konzulatâ svojih djedova, ali ako zatreba, pokazat ću koplja, zastavicu, kolajne i druga bojna odlikovanja,⁵⁾ a osim toga ranâ na prsima. To su moje slike, to plemstvo, ne baštinjeno kao ono od njih, već što sam ga ja stekao teškim trudom i pogiblima. Nije umjetna riječ moja, za to slabo marim. Vrlina se sama sobom dovoljno pokazuje: njima treba umjetnosti, da sramotne čine pokriju govorom. Ni grčkih knjiga nijesam učio; slabo sam imao volje, da ih učim, jer one nijesu učiteljima ništa koristile za hrabrost. Ali sam naučio ono, što je mnogo korisnije državi: neprijatelja obarati, na straži stajati, ničega se ne bojati osim sramote, studen i vrućinu jednako trpjeti, na tlima spavati, u isti čas glad i napor podnositi. Takvim ću naukom ja hrabriti vojnike i ne ću s njih kožu derati a sebi ugadati, niti ću slavu sebi a muku njima dijeliti. To je korisno, to za građane dolično zapovjedništvo. Jer, dok ti razmaženo živiš, a vojsku kaznima nagoniš — to znači biti gospodarom, ne zapo-

⁵⁾ počasne darove kao i odlikovanja (vijence, lančice, narukvice, kopće) podjeljuje vojvoda.

vjednikom. Tako i slično radeći praoci vaši proslavili su i sebe i državu. Na njih se oslanjaju gospoda te sama životom sasvim drukčija preziru naš takmace njihove i traže od vas sve časti ne po zaslugi svojoj, već kao dug kaki. Uostalom jako se varaju ti obijesni ljudi. Djedovi im ostaviše sve, što se dalo: bogatstvo, slike i slavni svoj spomen; vrline im ne ostaviše, pa i ne mogoše; samo se ona niti daje na dar niti prima. Vele, da sam tvrd i neobrazovan, jer ne znam dobro prirediti gozbu niti imam glumca kakoga ni kuhara, koji bi me više stajao nego upravnik dobara. To rado priznajem, građani! Ta od oca sam svoga i od drugih čestitih ljudi čuo, da razmaženost dolikuje ženama, trud ljudima, pa da svaki valjan čovjek treba da ima više slave nego bogatstva: oružje mu je nakitom, ne pokućstvo. Dobro dakle, neka uvijek rade, što im godi, što cijene: neka ljube, loču; gdje su mladost proživjeli, neka i starost probave — u gozbama, služeći trbuhu; znoj, prašinu i drugo slično neka nama ostave, kojima je to ugodnije nego gozbe. Ali nije tako. Jer kad se te grdnje osramote svakojakom sramotom, idu da poštenjacima otmu nagradu. Tako na najkrivičniji način razuzdanost i lijenost, ta najgora svojstva, ne škode ništa onima, koji ih gaje, ali nedužnoj državi služe na propast.

Sad, kad sam im odgovorio, koliko iste moj značaj, ne njihova sramotna djela, reći ću koju o općem dobru. Prije svega radi Numidije smirite se, građani! Jer, što je dosad šttilo Jugurtu, sve ste to uklonili — da lakomost, nevjestinu i oholost; a vojska pozna ona mjesta tamo, ali je uistinu revnija nego sretnija, jer je dobar dio vojske zatrla lakomost ili nepromišljenost vođa. Zato vi, koji ste za vojsku dorasli, upnite se sa mnom i priskočite državi; nikoga neka ne napadne strah bilo s nesreće drugih ili s obijesti vođa. Ja ću vam na putu i u bitki biti savjetnik i ujedno drug u pogibli pa ću sa sobom i s vama u svemu jednako postupati. I doista s pomoću bogova sve je već zrelo: pobjeda, plijen, slava. Pa da i jest to dvojbeno ili daleko, opet bi se svima poštenjacima pristojalo, da pomognu državi. Zaista kukavštinom nitko ne steče besmrtnost, niti ijedan otac poželje djeci, da dovijek žive, već radije da valjano i pošteno život provode. Još bih više, građani, govorio, kad bi riječ mogla kukavicu ojunačiti; ta odvažnu, mislim, rekoh dosta.“

Marije progovori tako; pa kad vidi, da je osokolio srce puku, brzo natovari brodove hranom, novcem, oružjem i drugim potrebnim stvarima i zapovjedi legatu Aulu Manliju, neka se s njima otisne. Sam pak poče novačiti, ne po običaju starinskom ni po razredima, već kako je tko imao volje, većinom sirotinju. To je, kažu neki, učinio zato, što nije bilo imućnijih, a drugi zato, da se ulaska, jer su ga ljudi te vrste prodičili i podigli, a čovjeku, koji traži moć, baš je najsiromašniji najzgodniji; ovaki ne mari za svoje — ta nema ništa — te mu se sve, što donosi dobitak, čini pošteno. Tako otplovi Marije u Afriku s nešto većim brojem, nego što je bilo određeno, pa za nekoliko dana pristane u Utici. Vojsku mu preda legat Publije Rutilije, jer se Metel bješe uklonio ispred očiju Mariju, da ne vidi, što mu srce nije podnijelo, da čuje. (god. 106.)

Preveo A. Veber.

Tit Livije.

(59. pr. Is. — 17. posl. Is.)

Rodio se g. 59. pr. Is. u Pataviji (Padovi). Da je bio iz bogate kuće, vidi se po njegovoj odgoji i po tome, što je dugo vremena u Rimu živio bez državne službe. Zarana je zavolio povjesnička istraživanja te se valjada zato i nastanio u Rimu, gdje je bilo najviše spomenika i mjesta historičkih. Po svojem uvjerenju pristajao je uz aristokratsku stranku pa zato ga je car August, koji mu je bio prijatelj, u šali nazivao Pompejevцем. Umr'o je u svojoj postojbini g. 17. posl. Is.

Trajnu je slavu Liviju steklo veliko djelo „Historije“ ili „Povijest rimska od sagrađenja Rima“, u 142 knjige, od kojih su se sačuvale samo knjiga 1.—10. i 21.—45., a od ostalih kratki sadržaji. Tu je ispisana čitava povijest rimska od dolaska Enejina u Italiju do smrti Druza, pastorka Augustova (g. 9. pr. Is.) Djelo je svoje Livije napisao zato, da bi savremenike u slavnu prošlost naroda rimskoga uputio, ne bi li se u vrline svojih djedova ugledali, po kojima je njihova država postala velika i slavna. Zato slavi velike ljude: Cincinata, Publija Decija, Kamila, Fabija Maksima i druge hvaleći njihovu umjerenost, odlučnost i stalnost. Za najstariju povijest nije Livije imao obilnih izvora pa zato najstarije doba i doba kraljeva ne opisuje tako

opširno kao potonje. Pričanje mu je nalik na Herodotovo, opširno i umiljato. Kao što Herodot i Salustije, tako i Livije u pripovijedanje upleće govore, kojima objašnjava značaj znamenitih ljudi; a podjedno pokazuje svoju retorsku vještinu, jer u njegovoj povijesti ljudi iz prvoga doba republike govore tako kičeno i ugladeno, kao da žive u doba Ciceronovo.

1. Predgovor.

Hoće li mi se trud naplatiti, ako napišem povijest naroda rimskoga od početka grada, to niti pravo znadem niti bih se, kad bih znao, usudio kazati; ta vidim, da je to stvar, koliko stara, toliko obična, jer pisci, uvijek novi i novi, misle, da će ili u povijesti što god razjasniti ili vještinom pisanja prostu starinu prestići. Kakogod bilo, ipak će me veseliti, da sam se i sam prema silama svojim pobrinuo za spomen djela prvoga naroda na svijetu. A potamni li kod tolike množine pisaca moja slava, tješit će me glas i veličina onih, što će meni ime zasjeniti.

Osim toga je taj posao i silno težak, jer seže onamo natrag više od sedam stotina godina i jer je država, što je od neznatna početka potekla, tako porasla, te već strada sa svoje veličine. A bez sumnje će većini čitalaca manje ugodnosti pružiti prastara povijest i ono, što je njoj najbliže, jer hrle k ovim novim događajima, kojima se snaga naroda, već otprije prvoga, sama zatire. Ja ću naprotiv tražiti nagradu za svoj trud i u tome, što ću pogled svoj od onih nevolja, što ih je tolike godine gledalo naše doba, odvratiti dotle, dok svom dušom one drevne događaje ne prođem bez svake brige, koja bi piscu mogla duh, ako ne odvratiti od istine, a ono ipak zbuniti.

Što se o vremenu, prije nego se sagradio i mislio graditi Rim, pripovijeda više kičeno u pričama pjesničkim negoli po neiskvarenim spomenicima povjesničkim, — to mi nije na umu ni potvrđivati ni pobijati. Starini se prašta, što mijesajući ljudsko s božjim veliča osnutak gradova. Pa ako je već kojemu narodu slobodno, da rod svoj posveti i na praoce bogove svede, a ono je tolika ratna slava u naroda rimskoga, te kad on upravo Marta zove ocem svojim, ocem svoga roditelja,¹⁾ podnose to ljudska plemena baš tako mirne duše, kao što podnose vlast njegovu.

¹⁾ roditelja: praoca Romula, sina Martova.

2. Apoteoza Romulova.

(I. 16.)

Kad je Romul, pošto je za svoga kraljevanja počinio besmrtna djela, vojsku okupio na polju kod močvare „Kozje“, da je razgleda, najednom nastane bura s velikom lomljivom i grmljavinom i zastre kralja tako gustim oblakom, da ga je otela sakupljenim ispred očiju. I više nije bilo Romula na zemlji. Kad se napokon utišao strah i kad je iza take bure opet osvanuo tih i vedar dan, a rimska momčad opazila, da je prazna kraljevska stolica, premda je dosta vjerovala senatorima, koji su najbliže stajali, da ga je bura digla u nebo, ipak je, kao da ju je spopao strah, što je izgubila oca, ostala neko vrijeme žalosna i tiha. Zatim, kad je nekolicina počela, svi pozdrave Romula kao boga rođena od boga, kao kralja i oca grada Rima, uzmu ga molit za milost, da bi potomstvo svoje uvijek dobrohotno i milostivo zakriljivao. Držim, da ih je i tada bilo, koji su potajno bijedili senatore, da su oni kralja svojim rukama rastrgali, jer je kolao i taj glas, premda je pretaman. Onaj se drugi veoma pronio po tome, što su se divili čovjeku i što su još tada bili u strahu. Veli se, da se više vjerovalo tomu glasu radi dosjetljivosti jednoga čovjeka. Kad je bilo građanstvo uznemireno od čežnje za kraljem i kivno na patricije, Julije Prokul, znamenit, kako se pripovijeda, svjedok u toj premda velikoj stvari, stupi u skupštinu i reče: „Kviriti!¹⁾ Romul, otac ovoga grada, danas rano u zoru sišavši s neba stao je preda me. Kad sam obuzet strahopoćitanjem u svojoj smjernosti stao preda nj moleći ga i proseći, da bih ga smio u lice gledati, reče: „Idi, javi Rimljanima, da nebesnici tako hoće, da moj Rim bude glavom svijeta. Stoga neka se bave vojništvom i neka znadu i jave potomstvu, da nikakva ljudska sila ne može odoljeti rimskome oružju“. To reče i otiđe u nebo“. Začudo, kako se tomu čovjeku, kad je to javio, vjerovalo i kako se smirila čežnja za Romulom kod prostoga naroda i kod vojske, otkad se vjerovalo, da je besmrtan.²⁾

¹⁾ *Kviriti*: tako su se zvali Rimljani po prastarom gradu sabinskom Kuri (Kuriti). — ²⁾ Romula su štovali pod imenom boga Kvirina.

3. Gaj Mucije Scevola.

(II. 12. 13.)

Jednako trajalo podsjedanje Rima, a uza to bila veoma velika skupoća i nestašica žita. Porzena se nadao, da će podsjedanjem grad osvojiti. Tada se Gaju Muciju, odličnu mladiću, činilo nedostojno, da narod rimski, koji je robovao, dok je bio pod kraljevima i koji ni u jednom ratu ni od koga neprijatelja nije bio podsjednut, sada, dok je slobodan, podsjedaju oni Etrurci, kojima je vojsku često potukao. Stoga držeći, da valja velikim i smjelim kakvim činom osvetiti tu sramotu, ponajprije odluči svoje volje provaliti u neprijateljski okô; zatim bojeći se, da ga ne bi, kad bi išao bez zapovijedi konzulove i bez znanja sviju, slučajno uhvatili rimski stražari i natrag doveli kao prebjega, — a tadašnji bi položaj grada potvrdio tu krivicu — otiđe pred senat. Tuj reče: Želim, senatori prijeći preko Tibera i unići, ako uzmo-gnem, u tabor neprijateljski, ne da plijenim niti da im odmazdim i osvetim se za plačkanje; već mi je, ako bogovi pomognu, veće djelo na umu. To mu povlade senatori. Sakrivši pod haljinu bodež otiđe. Čim je onamo došao, stane u najgušću hrpu blizu kraljevskoga sudišta. Kako se ondje slučajno davala plata vojnicima, a pisar sjedeći uz kralja gotovo u jednakom odijelu imao mnogo posla, jer su k njemu dolazili svi vojnici, Mucije bojeći se pitati, koji je od njih Porzena, da ne bi ne poznavajući kralja sâm pokazao, tko je, slijepo se podade sreći i ubije pisara mjesto kralja. Kad je zatim bježao, kud je sebi kroz preplašeno mnoštvo krvavim nožem sâm prokrčio put i kad se na viku sve strčalo, kraljevska ga pratnja uhvati, natrag dovede i stavi pred kraljevski sud. I tada uz tako prijeku sudbinu više strašan, nego strašljiv reče: „Građanin sam rimski, zovu me Gaj Mucije. Kao neprijatelj htio sam ubiti neprijatelja. Nije za smrt u mene manje smjelosti, nego što je bilo za ubistvo. Muževno raditi, muževno trpjeti rimska je krepost. Nijesam ja jedini, koji sam to naumio s tobom, ima ih iza mene dug niz, koji teže za istom slavom. Stoga, ako ti je milo, budi spreman na tu pogibao, da ćeš se svaki čas boriti za svoju glavu, mač i neprijatelja imati na pragu svoga kraljevskoga šatora. To ti je rat, koji ti navješćujem o mi mladi Rimljani. Ne boj se nikakve vojske, nikakoga boja; ti ćeš se sam s pojedincima boriti“. Kad je kralj i srdžbom usplamćen

i pogiblju prestrašen grozeći se zapovjedio, da se naloži vatra oko njega, ako brzo ne kaže, kakvom mu se zasjedom grozi, reče: „Gledaj, da vidiš, kako za ništa drže tijelo oni, koji teže za velikom slavom“. Nato metne svoju desnicu na vatru zapaljenu za žrtvu i stane je peći posve mirno, kao da ni najmanje ništa ne osjeća. Tada skoči kralj sa svoga sjedala gotovo obeznanivši se od začuđenja, zapovjedi, da odstrane mladića od žrtvenika i reče: „Idi, ti si veći neprijatelj sebi negoli meni. Dobru bih sreću zaželio tvomu junaštvu, kad bi to junaštvo bilo za moju domovinu. Sada te odavle puštam slobodna, netaknuta i nepovrijeđena, premda bih te mogao kazniti po ratnom pravu“. Tada reče Mucije, da tobože nagradi njegovu dobrotu: „Budući da cijeniš junaštvo, dobroćinstvom ćeš svojim saznati od mene, česa nijesi mogao grožnjom. Trista se nas urotilo rimskih patricijskih mladića, da na te udarimo tim putem. Na mene je prvoga pala kocka. Ostali će, kako na kojega dođe red, dok te sudbina ne predade u naše ruke, u svoje vrijeme doći“. Čim su pustili Mucija, kojemu je poslije bio nadjenut pridjevak Scevola radi gubitka desne ruke, dođu za njim u Rim poslanici Porzenini. Tako ga je bila uzbunila i sreća kod prve pogibli, gdje ga nije ništa nego bludnja zasjedača spasla, i borba, kojoj bi se imao toliko puta izvrći, koliko bi urotnika preostajalo, da je sam nuđao Rimljanima pogodbe mira. Uzalud je kod ugovaranja spominjao, da se Tarkvinijevci opet postave na kraljevsko prijestolje, a spominjao je više toga radi, što sâm nije mogao to odbiti Tarkvinijevcima, nego što nije znao, da će mu to Rimljani odbiti. Isposlovao je, da se vrati zemljište Vejanima, a Rimljani su bili prisiljeni, da dadu taoce, ako hoće, da se odvede posada s Janikula. Pošto je pod tim uvjetima sklopljen mir, odvede Porzena vojsku s Janikula i otiđe s rimskoga zemljišta. Senat dade na dar Gaju Muciju radi junaštva polje preko Tibera, koje je poslije nazvano „Mucijeve livade“.

4. Cincinat.

(III. 26. 27.)

Veliko mnoštvo Sabinjana dođe gotovo do zidina gradskih grozno plijeneći. Polja opustoše, a gradu zadadu strah. Tada puk dragovoljno pograbi oružje i unatoč tomu, što su se opirali tribuni, skupe se dvije velike vojske. Jednu povede Naucije protiv

Sabinjana. Utaborivši se kod Ereta malim navalama ponajviše noćnim nasrtajima tako opustoši zemljište sabinsko, da se zemljište rimsko, kad bi ga bio s njim poredio, činilo gotovo netaknuto ratom. Minucije nije bio u svom poslu ni iste sreće ni hrabrosti. Kad se nedaleko od neprijatelja utaborio, ne pretrpjevši nikakoga osobita poraza držao se plašljivo u taboru. Čim su to opazili neprijatelji, poveća, kao što je obično, strah protivnika njihovu smjelost. Noću udare na tabor, a pošto im je očita sila bila od male koristi, opkole ga sjutradan opkopom. Prije nego što su bili zatvoreni izlazi nasipom sa svih strana postavljenim, bude između straža neprijateljskih poslano pet konjanika, koji jave u Rim, da je podsjednut i konzul i vojska. Ništa se nije moglo dogoditi tako nenadano ni tako neočekivano. Stoga je bio tolik strah, tolik trepet, kolik bi bio, da su neprijatelji grad podsjedali al ne tabor. Pozovu konzula Naucija. Budući da se činilo, da i u njega nema dovoljno obrane, odluče, da se izabere diktator, da državu izbavi od nevolje. I bude jednoglasno izabran Lucije Kvinkcije Cincinat.¹⁾ Vrijedno je, da čuju oni, koji sve ljudsko prema bogatstvu preziru i misle, da velika čast i čestitost može biti jedino ondje, gdje je bogatstva izobila. Jedina nada države naroda rimskoga Lucije Kvinkcije, s onu stranu Tibera baš prema onomu mjestu, gdje je sada škver, obrađivaše polje od četiri jutra, koje se sada zove „livade Kvinkcijeve“. Ondje ga, dok je ili jamu kopao upirući se o lopatu ili orao, a zacijelo — to se znade — zabavljena poljskim poslom zamole poslanici iza toga, kako su se izmjenice pozdravili, da u togi saslušaju naloge senatove na dobrobit svoju i državnu. Začudivši se i pitajući, je li sve dobro, reče ženi Raciliji, neka brzo donese togu iz kolibe. Čim ju je obukao, otare prah i znoj, izađe, a poslanici čestitajući mu pozdrave ga kao diktatora, pozovu u grad i predoče, kakav je strah u vojsci. Brod bi za Kvincija pripravljen na državni trošak. Kad se preveze, dođu mu u susret i prime ga tri sina, zatim drugi rođaci i prijatelji, napokon veći dio senatora. Praćen od te množine i liktora, koji su naprijed stupali, bude kući odveden. I puk se silno strčao, no nije ga nipošto gledao tako radosno držeći, da je ta vlast prevelika, a on još oštrij nego njegova vlast. One se noći nije ništa dogodilo, samo se stražilo u gradu. Kad sjutradan prije rođaja sunčanog dođe

¹⁾ god. 458. pr. Is.

diktator na for, imenuje za zapovjednika konjaništva Lucija Tarkvicija, čovjeka patricijskoga roda, kojega su, premda je radi siromaštva služio u vojsci kao pješak, ipak držali za prvog borca među rimskom momčadi. Sa zapovjednikom konjaništva dođe u skupštinu, proglasi da se obustavljaju sudovi; zapovjedi, da se po cijelom gradu zatvore dućani; zabrani, da se itko bavi kakvim privatnim poslom. Nadalje zapovjedi, da svaki, koji je god u vojničkoj dobi oružan sa hranom, skuhanom za pet dana i s dvanaest kolaca dođe prije zapada sunčanog na Martovu poljanu; a oni, koji su prestari za vojničku službu, kuhaju hranu susjednim vojnicima, dok sebi pripreme oružje i potraže kôce. Svaki uzme, gdje mu je bilo najbliže, a nitko mu nije kratio. Bez otezanja dođoše svi na zapovijed diktatorovu. Zatim bi vojska tako uređena, da je bila spremna ne samo za put, nego i za boj, kad bi ustrebalo. Legije je vodio sam diktator, a zapovjednik konjaništva svoje konjanike. U jednoj je i drugoj četi bilo opomena, koje su iziskivale same prigode: neka podvostruče korak, neka se žure, da uzmognu noću stići do neprijatelja; konzul je podsjednut i vojska rimska, treći su već dan zatvoreni. Neizvjesno je, što nosi koja noć ili dan, često se u jednom trenu odlučie najvažnije stvari. Također među sobom vikahu, da u gode vođama: naprijed znakonoša, za njim vojniče! O ponoći dođu na brdo Algid i čim opaze, da su već blizu neprijatelja, stanu.

5. Smrt Publija Decija.

(VIII. 9. 10.)

Rimski su konzuli¹⁾ prije žrtvovali, nego što su izveli vojsku u boj. Veli se, da je gatar pokazao Deciju glavu jetre rasječenu s prijatne strane i rekao, da je žrtva bogovima uopće mila i da je Manlije posve srećno žrtvovao. „No dobro je“, reče Decije, „ako je moj drug srećno žrtvovao“. Uredivši, kako je prije rečeno, bojne redove pođoše u boj. Manlije bijaše na čelu desnomu, a Decije lijevomu krilu. Ponajprije se borilo na obje strane jednakim silama, jednakim oduševljenjem, zatim se rimski kopljonoše ne odolijevajući navali Latinaca povukoše s lijevoga krila k prvacima. U tom strašnom času poviče jasnim glasom konzul Decije

¹⁾ Publije Decije Mus. i Tit Manlije, konzuli god. 340. pr. Is.; bitka se bila na podnožju Vezuva.

Marku Valeriju: „Trebā, reče, Valerije, pomoći bogova. Deder, državni veliki svećeniče naroda rimskoga, govori mi molitvu, kojom ću se smrti zavjetovati za legije!“ Veliki mu svećenik reče, neka uzme togu, pokrije glavu, pruži ruku pod togom do brade, stane na položenu strjelicu i reče ovako: „Jane, Jupiteru, oče Marte, Kvirine, Belona, Lari, bogovi novi, bogovi domaći, u kojih smo moći mi i neprijatelji, i vi podzemni bogovi,²⁾ vas molim, zazivljam, za milost molim i prosim, da narodu rimskih Kvirita podate silu i pobjedu, a neprijatelje naroda rimskih Kvirita kaznite strahom, užasom i smrću. Kao što sam riječima izrekao, tako za državu Kvirita vojsku, legije, pomoćne čete naroda rimskih Kvirita zavjetujem legije i pomoćne čete neprijateljske i sebe podzemnim bogovima i Zemlji“. Tako se pomoli i zapovjedi liktorima, da idu k Titu Manliju i brzo drugu javu, da se smrti zavjetovao za vojsku. Sam omota togu na gabinsku³⁾ naružan, skoči na konja i baci se usred neprijatelja. Na njega pogledaju obje vojske kao na kakvu natprirodnu prikazu, kao da je s neba poslan, da utazi svaku srdžbu bogova i da odvрати propast od svojih, a navrati na neprijatelja. Tako je strah i trepet išao s njim u svakoj podobi, te je smeo ponajprije redove Latinaca, a zatim posve obuzeo cijelu njihovu vojsku. Posve je očevidno bilo, to, da su se ondje, kamo je god s konjem došao, bojali, kao da ih je kakva zvijezda, koja donosi propast, obasjala. Čim je pak pao obasut strjelicama, odmah su bez dvojbe prestrašene kohorte latinske nagle u bijeg i iza sebe ostavile veliku prazninu. Ujedno i Rimljani ne bojeći se više srdžbe bogova udare, kao da je tada prvi put bio dan znak, i iznova zametnu boj. I štitonoše se zalijetahu među prednje redove i podavahu snage kopljonošama⁴⁾ i prvacima; a vojnici u trećem redu klečeći na desnom koljenu očekivahu mig konzulov da ustanu. Kad je množina Latinaca, dok se zatim nastavljaio boj, na drugim stranama nadvlađivala, konzul Manlije začuvši za konac druga svoga i poprativši tako slavnu smrt, kako bijaše pravo i dužnost,

²⁾ od bogova gornjega svijeta dolazi pobjeda, od podzemnih poraz i smrt. — ³⁾ *Gabiji*, grad između Rima i Prenesta; na *gabinsku* se kod određenih obreda (na pr. kod zavjetovanja) toga opasala mjesto da se prebaci preko lijevoga ramena, a time je kretanje ruku postalo slobodno. — ⁴⁾ bitku zameću *prvaci*, najmlađi vojnici (strijelci, štitonoše i lako oružani); za njima dolaze čete *kopljonoša*, a ako je boj osobito žestok i neodlučan, stupaju naprijed *čete trećega reda*, stari i prokušani vojnici teško oružani.

i suzama i hvalom, koju je zaslužio, bio je neko vrijeme u dvojbi, da li je već vrijeme, da vojnici u trećem redu ustanu, zatim držeći, da je bolje, da se očuva u potpunoj snazi za odlučnu borbu, zapovjedi novacima, da pođu iz zadnjega reda u prednji bojni red. Čim su oni došli naprvo, odmah Latinci zapovjediše svojim vojnicima u trećem redu, da ustanu, kao da su to učinili protivnici. Kad su se ti neko vrijeme grozno borili, sami sebe umorili i šiljke svojih kopalja ili slomili ili otupili, a ipak tjerali silom neprijatelja i držali, da je boj svršen i da su došli do krajnjega bojnoga reda, tada reče konzul svojim u trećem redu: „Ustanite sada; krepki protiv umornih, sjećajući se domovine i roditelja i žena i djece, sjećajući se konzula, koji leži mrtav, da vi pobijedite“. Čim su oni ustali krepki sa svijetlim oružjem, odjedamput je stajala nova četa. Primivši u razmake svojih redova prednje redove i podigavši viku smetu prednje čete Latince i kopljima ih bodući u lice poubijaju jezgru prednje čete, prođu kroz druge manipule kao kroz neoružane gotovo nelaknuti i tako ubijajući prodru kroz klinove i ostave jedva četvrtinu neprijatelja. I Samničani daleko pod podnožjem gore uvrstani zadadu strah Latincima. Uostalom je između svih građana i saveznika zapalá osobita slava u tom ratu konzulima, od kojih je jedan na se navratio sve grozote i pogibli od bogova neba i podzemlja, a drugi u boju bio tako hrabar i razuman. da su se lako složili Rimljani i Latinci, koji su potomstvu ostavili spomen toga boja, da je pobjeda bez dvojbe imala biti na onoj strani, na kojoj je bio vođa Tit Manlije. Latinci se s bijega povuku u Minturne. Tabor im bude iza boja osvojen, a mnogo je ondje ljudi, najviše Kampanaca, živih ulovljeno. Decijevo su tijelo tražili, no nijesu ga isti dan našli, jer je noć nastajala. Sjutradan ga nađu u golemoj hrpi neprijatelja obasuta strjelicama. Drug mu je naredio, da se pogreb izvrši svečano, kakva mu je bila i smrt. Čini se da valja to dodati, da konzul, diktator, pretor, kad smrti zavjetuje legije neprijateljske, ne mora baš sebe zavjetovati, već kojega građanina hoće iz podignute legije rimske. Ako umre onaj čovjek, koji je smrti zavjetovan, dobro je; ako ne umre, tada se njegov lik sedam ili više stopa visok u zemlju zakopa i zakolje životinja za žrtvu pomirnicu. Gdje je takav lik zakopan, onamo ne smije stupiti magistrat rimski. A ako lko hoće sebe smrti zavjetovati kao Decije što se zavjetovao, pa ako ne umre, ne može

Marku Valeriju: „Treba, reče, Valerije, pomoći bogova. Deder, državni veliki svećenike naroda rimskoga, govori mi molitvu, kojom ću se smrti zavjetovati za legije!“ Veliki mu svećenik reče, neka uzme togu, pokrije glavu, pruži ruku pod togom do brade, stane na položenu strjelicu i reče ovako: „Jane, Jupiteru, oče Marte, Kvirine, Belona, Lari, bogovi novi, bogovi domaći, u kojih smo moći mi i neprijatelji, i vi podzemni bogovi,²⁾ vas molim, zazivljem, za milost molim i prosim, da narodu rimskih Kvirita podate silu i pobjedu, a neprijatelje naroda rimskih Kvirita kaznite strahom, užasom i smrću. Kao što sam riječima izrekao, tako za državu Kvirita vojsku, legije, pomoćne čete naroda rimskih Kvirita zavjetujem legije i pomoćne čete neprijateljske i sebe podzemnim bogovima i Zemlji“. Tako se pomoli i zapovjedi liktorima, da idu k Titu Manliju i brzo drugu javu, da se smrti zavjetovao za vojsku. Sam omota togu na gabinsku³⁾ naoružan, skoči na konja i baci se usred neprijatelja. Na njega pogledaju obje vojske kao na kakvu natprirodnu prikazu, kao da je s neba poslan, da utaji svaku srdžbu bogova i da odvрати propast od svojih, a navrati na neprijatelja. Tako je strah i trepet išao s njim u svakoj podobi, te je smeo ponajprije redove Latinaca, a zatim posve obuzeo cijelu njihovu vojsku. Posve je očevidno bilo, to, da su se ondje, kamo je god s konjem došao, bojali, kao da ih je kakva zvijezda, koja donosi propast, obasjala. Čim je pak pao obasut strjelicama, odmah su bez dvojbe prestrašene kohorte latinske nagle u bijeg i iza sebe ostavile veliku prazninu. Ujedno i Rimljani ne bojeći se više srdžbe bogova udare, kao da je tada prvi put bio dan znak, i iznova zametnu boj. I stitonoše se zalijetahu među prednje redove i podavahu snage kopljonošama⁴⁾ i prvacima; a vojnici u trećem redu klečeći na desnom koljenu očekivahu mig konzulov da ustanu. Kad je množina Latinaca, dok se zatim nastavljaio boj, na drugim stranama nadvlađivala, konzul Manlije začuvši za konac druga svoga i poprativši tako slavnu smrt, kako bijaše pravo i dužnost,

²⁾ od bogova gornjega svijeta dolazi pobjeda, od podzemnih poraz i smrt. — ³⁾ *Gabiji*, grad između Rima i Prenesta; na *gabinsku* se kod određenih obreda (na pr. kod zavjetovanja) toga opasala mjesto da se prebaci preko lijevoga ramena, a time je kretanje ruku postalo slobodno. — ⁴⁾ bitku zameću *prvaci*, najmlađi vojnici (strjelci, stitonoše i lako oružani); za njima dolaze čete *kopljonoša*, a ako je boj osobito žestok i neodlučan, stupaju naprijed čete *trećega reda*, stari i prokušani vojnici teško oružani.

i suzama i hvalom, koju je zaslužio, bio je neko vrijeme u dvojbi, da li je već vrijeme, da vojnici u trećem redu ustanu, zatim držeći, da je bolje, da se očuva u potpunoj snazi za odlučnu borbu, zapovjedi novacima, da pođu iz zadnjega reda u prednji bojni red. Čim su oni došli naprvo, odmah Latinci zapovjediše svojim vojnicima u trećem redu, da ustanu, kao da su to učinili protivnici. Kad su se ti neko vrijeme grozno borili, sami sebe umorili i šiljke svojih kopalja ili slomili ili otupili, a ipak tjerali silom neprijatelja i držali, da je boj svršen i da su došli do krajnjega bojnoga reda, tada reče konzul svojim u trećem redu: „Ustanite sada; krepki protiv umornih, sjećajući se domovine i roditelja i žena i djece, sjećajući se konzula, koji leži mrtav, da vi pobijedite“. Čim su oni ustali krepki sa svijetlim oružjem, odjedanput je stajala nova četa. Primivši u razmake svojih redova prednje redove i podigavši viku smetu prednje čete Latince i kopljima ih bodući u lice poubijaju jezgru prednje čete, prođu kroz druge manipule kao kroz neoružane gotovo netaknuti i tako ubijajući prodru kroz klinove i ostave jedva četvrtinu neprijatelja. I Samničani daleko pod podnožjem gore uvrstani zadadu strah Latincima. Uostalom je između svih građana i saveznika zapalá osobita slava u tom ratu konzulima, od kojih je jedan na se navratio sve grozote i pogibli od bogova neba i podzemlja, a drugi u boju bio tako hrabar i razuman. da su se lako složili Rimljani i Latinci, koji su potomstvu ostavili spomen toga boja, da je pobjeda bez dvojbe imala biti na onoj strani, na kojoj je bio vođa Tit Manlije. Latinci se s bijega povuku u Minturne. Tabor im bude iza boja osvojen, a mnogo je ondje ljudi, najviše Kampanaca, živih ulovljeno. Decijevo su tijelo tražili, no nijesu ga isti dan našli, jer je noć nastajala. Sjutradan ga nađu u golemoj hrpi neprijatelja obasuta strjelicama. Drug mu je naredio, da se pogreb izvrši svečano, kakva mu je bila i smrt. Čini se da valja to dodati, da konzul, diktator, pretor, kad smrti zavjetuje legije neprijateljske, ne mora baš sebe zavjetovati, već kojega građanina hoće iz podignute legije rimske. Ako umre onaj čovjek, koji je smrti zavjetovan, dobro je; ako ne umre, tada se njegov lik sedam ili više stopa visok u zemlju zakopa i zakolje životinja za žrtvu pomirnicu. Gdje je takav lik zakopan, onamo ne smije stupiti magistrat rimski. A ako tko hoće sebe smrti zavjetovati kao Decije što se zavjetovao, pa ako ne umre, ne može

zavjetovavši se ni za sebe ni za državu prinijeti žrtve, a da se ne ogriješi. Hoće li Vulkanu ili kojemu drugomu bogu žrtvovati oružje, smije ili žrtvom ili čim drugim hoće. Strjelica, na kojoj je konzul stajao moleći se, ne smije doći u ruke neprijatelju: ako dođe, mora se žrtvovati Martu kao žrtva pomirnica svinja, ovca i bik.

Preveo *F. Radanović.*

6. Uoči bitke na Ticinu. (g. 218. pr. Is.)

(XXI. 33.—45.)

Ime je Hanibalovo kod Rimljana bilo već prije razorenja Sagunta glasovito, a Scipiona¹⁾ je opet Hanibal baš zato, što je upravo on protiv njega bio za vođu izabran, držao za vrsna čovjeka. I pobudili su jedan u drugoga još veće stovanje: Scipion time, što se on, premda ga je Hanibal ostavio u Galiji, stvorio pred njim, da je ovaj prešao u Italiju; Hanibal opet, što je smjelo pokušao prijeći Alpe pa to izveo. Ipak Scipion prijeđe prije preko Pada, krene do rijeke Ticina i, prije nego što će začeti u boj, uzme vojnicima, da ih ohrabri, ovako besjediti:

„Vojnici! da vodim u boj onu vojsku, što sam je imao sa sobom u Galiji, ne bih vam mario govoriti. Ta čemu hrabriti one konjanike, koji su na rijeci Rodanu sjajno pobijedili konjaništvo neprijateljsko, ili one legije, s kojima sam upravo za ovim neprijateljem na bijegu pošao, pa jer je uzmicao i klonio se bitke, držao to njegovo priznanje za svoju pobjedu? Al je ona vojska određena za pokrajinu Hispaniju i vojuje s bratom Gnejem Scipionom a pod vrhovnim zapovjedništvom mojim ondje, gdje joj je senat i narod rimski naredio; a ja sam se sâm drage volje ponudio za ovaj boj, da imate konzula za vođu protiv Hanibala i Punjana. Stoga mi je sada kao novu zapovjedniku progovoriti koju pred novim vojnicima. — Da dobro znate, kakav je rat i neprijatelj, pomislite, vojnici: s onima vam se boriti, što ste ih u predašnjem ratu²⁾ na suhu i na moru pobijedili, od kojih ste danak dvadeset godina pobirali, od kojih ste Siciliju i Sardiniju dobili kao ratnu nagradu. U tom dakle boju bit ćete vi i oni

¹⁾ P. Kornelije Scipion; drugi je konzul bio Tiberije Sempronije. Taj je doduše s vojskom bio u Siciliji, određen za Afriku, ali je morao Scipionu priteći u pomoć, i tako je rimska vojska imala 40.000 momaka. — ²⁾ u prvom punskom ratu, poslije kojega su Kartažani morali plaćati godišnji danak.

onakva srca, kakva su obično pobjednici i pobijedeni. Pa sad se oni ne misle biti, jer se usuđuju, već zato, što moraju. Ta valjada ne mislite, da je onima, koji su se, dok im je vojska bila čitava, uklonili bitki, više nade sinulo, otkako su gotovo dvije trećine pješaka i konjanika kod prijelaza preko Alpa izgubili. — No, „malo ih je doduše, ali su dušom i tijelom krepki, te će njihovoj snazi i sili teško koja sila moći odoljeti“. Dâ, prikaze su, sjene ljudske, glađu, studeni, blatom i smradom izubijani, satrti i iznemogli među stijenama i liticama; k tomu im prsti ozebli, mišice se od snijega ukočile, udovi od studeni obamrli; oružje rasklimano i polomljeno, konji hromi i slabi. S takvim ćete se konjanicima, s takvim pješacima boriti; zadnje imate tu ostatke neprijateljske, ne neprijatelja. I ničega se više ne bojim nego toga, da će se, kad se vi pobijete, činiti, da su Alpe Hanibala pobijedile. Ali možda ovako dolikuje, da s vođom i narodom, kršiteljima ugovora, sami bogovi bez ikakve ljudske pomoći zavrgnu i priduše rat, a mi, što smo za bogovima povrijeđeni, da zavrgnuti i pridušeni rat dokrajčimo. — Ne bojim se, da će tkogod pomisliti, da ja to kitim, kako bih vas ohrabrio, a sam drukčije osjećam. Prosto mi je bilo ići s mojom vojskom u Hispaniju, krajinu moju, kamo sam bio već krenuo, te bi mi ondje brat bio pomoć u savjetu i drug u pogibli, a Hazdrubal radije neprijatelj nego Hanibal i bez sumnje rat ne tako silan: ali opet, kad sam se vozio na lađama mimo obalu galsku, iskreao sam se na glas o tom neprijatelju, poslao konjaništvo naprijed i sam krenuo do Rodana. U konjaničkom okršaju — a pružila se prilika, da se samo tim dijelom vojske svoje ogledam — razbio sam neprijatelja; a jer pješadije, s kojom je brzo odmicao, kao da bježi, nijesam mogao po suhu stići, vratih se k lađama, pa što sam brže mogao, obađoh toliko mora i zemlje i dođoh tome ele strašnome neprijatelju gotovo podno Alpa ususret. Čini li se, da sam se ja uklanjao bitki pa ne sluteći na nj nabasao ili da sam tragom njegovim banuo preda nj, te ga izazivam i silim, da se ogleda? — Rad sam iskušati, je li zemlja za ovo dvadeset godina odjedared rodila druge Kartazane, ili su oni isti, koji su se kod Egatskih otoka³⁾ bili i koje ste ucijenili po 18 dinara pa ih

³⁾ bitkom kod Egatskih otoka (god. 241.) svršio se prvi punski rat, u kojem je uništeno 700 ratnih lađa rimskih i 500 kartaških.

onda iz Eriksa⁴⁾ pustili; je li taj Hanibal, kako se sam hvali, takmac Herkulovih putovanja ili je podanik, što plaća carinu i danak, i rob narodu rimskomu, što nam ga ostavi otac njegov. A da ga ne goni zločin sagunski, on bi se zaista osvrnuo, ako ne na svladanu domovinu, a ono zacijelo na dom svoj i oca i ugovore, što ih potpisa ruka Hamilkara, koji je na zapovijed našega konzula izveo posadu iz Eriksa, koji je teške uvjete, pobijeđenim Kartazažanima nametnute, primio kivan i tužan, koji se na polasku iz Sicilije obvezao, da će narodu rimskomu plaćati danak. — Stoga ja, vojnici, neću, da vi onako samo boj bijete, kako to znate s drugim neprijateljima, nego s nekim ogorčenjem i ljutinom, kao da vidite roblje svoje, gdje ujedamput na vas diže oružje. Mogli smo ih, kad su u Eriksu bili zatvoreni, najstrašnijom kazni ljudskom — glađu pogubiti; mogli smo pobjednice lađe prevesti u Afriku i zamalo dana bez ikakva boja raskopati Kartagu, ali oprostili smo im, kad su molili, pustili ih iz opsade, učinili mir s pobijeđenima, držali ih za šticićenike svoje, kad ih je tištao rat afrički.⁵⁾ Za to dobro dolaze da se obore na našu domovinu, a vodi ih mahnit mladić. — Kamo sreće, da vam je ovo boj samo za čast a ne za spas! Ali boriti vam se ne za posjed Sicilije ni Sardinije, o kojima se nekoć radilo, već za Italiju! I nema ostrag druge vojske, koja bi se, ako mi ne pobijedimo, neprijatelju oprla; nema drugih Alpa, te bi mogli, dok preko njih prelazi neprijatelj, pribaviti novu pomoć. Vojnici! ovdje treba da se opremo, kao da se pred zidovima rimskim bijemo. Svatko neka misli, da oružjem ne brani svoje tijelo, nego ženu i nejaku djecu; neka ne mari samo za svoje domaće brige nego neka ima jednako na umu, da u naše ruke sada senat i narod rimski upire oči. Kakva će biti naša snaga i hrabrost, takva će poslije biti sudbina grada Rima i rimske vlasti. Tako Rimljanima konzul.

Hanibal misleći, da vojnike treba prije činom negoli riječju hrabriti, namjesti vojsku, da gleda prizor, uokrug, a u srijedu stavi svezane brđane, što ih je zarobio; baci im pred noge oružje galsko, naloži tumaču, da ih pita, bi li se tko, ako mu se skinu okovi i za pobjedu dobije oružje i konja, htio mačem ogledati. Kad svi do jednoga zaistu mač i međan, i za to se kocka baci,

⁴⁾ dinar = 80 silara. *Eriks*: utvrđeno brdo, sada Monte Giuliano. —

⁵⁾ rat s najamnicima, svršio se pobjedom Kartazažana kod Leptisa god. 237.

svaki poželi da bude onaj, koga će sreća za taj boj odabrati. I čija bi kocka ispala, on bi ushićen — a drugi mu čestitali — od veselja poskakivao, brzo oružje grabio i na svoju igrao. A dok su se borili, bilo je srce nesamo drugovima zarobljenika nego također uopće gledaocima tako obuzeto, te nijesu sudbine dobitnika hvalili većma negoli onih; što su dično umirali.

Kad su vojnici nekoliko parova vidjeli, pa ih se to ovako dojmilo, raspusti ih Hanibal pa onda pozove na okup i ovako im, kako kažu, stane govoriti:

„Vojnici! budete li sudeći o svojoj sudbini osjećali onako, kako ste malo prije osjećali gledajući tuđi udes, onda pobijedismo. Ta ono nije samo prizor bio nego kao neka slika vašega položaja. I ne znam, nije li vas sreća jačim okovima i većim nevoljama nego zarobljenike vaše sputala: zdesna i slijeva zatvoraju vas dva mora, a nemate nikakve lađe ni za bijeg; naokolo je rijeka veća i silnija⁶⁾ od Rodana, ostrag se natisle Alpe, preko kojih ste jedva prešli, dok ste bili čili i krepki. Tu, gdje ste se prvi puta sreli s neprijateljem, pobijediti vam je ili mrijeti. — I ista sreća, što vas je primorala, da se bijete, nuđa vam, ako pobijedite, takvih nagrada, da većih obično ljudi ni od bogova besmrtnih ne traže. Da Siciliju samo i Sardiniju, što su ih ocima našim oteli, svojim junaštvom mislimo natrag zadobiti, opet bi bila dosta sjajna plata; ali ovako ima sve, što god su Rimljani s toliko pobjeda stekli i zgrnuli, biti vaše a sa samim gospodarima. Za tu tako bogatu platu dederte s dobrom pomoću božjom pograbite oružje! Dosta je, što dosad goneći za stokom u pustim gorama luzitanskim i celtiberskim ne vidjeste od svojih tolikih muka i pogibli baš nikakve koristi; već je vrijeme, da dobru i bogatu vojnu službu vršite i zaslužite veliku nagradu za svoju muku, pošto ste tolik put preko tolikih gora i rijeka i kroz tolike naoružane narode prevalili. Ovdje vam je sreća dala kraj naporima; ovdje će vam, kad doslužite, dati dostojnu platu. — Nemojte misliti, da će pobjeda biti onako teška, kao što je zamašan rat. Često je prezren neprijatelj krvav boj bio, a na glasu narodi i kraljevi sasvim slabu udarcu su podlegli. Ta oduzmete li im taj pusti sjaj imena rimskoga, po čemu se smiju oni s vama porediti? Da ne pominjem dvadesetgodišnjega vojevanja vašega

⁶⁾ rijeka Pad.

a s onom hrabrošću, s onom srećom, stigoste amo pobjedonosno od Herkulovih stupova, od Oceana i sa krajnjih granica svijeta kroz tolike divlje narode hispanske i galske; borit ćete se s vojskom novaka, koju su upravo ovoga ljeta sasjekli, pobijedili i podsjeli Gali; koja još ne pozna vođe, a ni vođa nje. Zar da se ja, koji sam se gotovo u bojnom šatoru oca, najslavnijega zapovjednika, rodio a zacijelo othranio, koji sam pokorio Hispaniju i Galiju, koji sam nadvladao nesamo narode alpske nego, što je kudikamo veće, same Alpe, — ja da se isporidim s tim vođom od šest mjeseci, uskokoim svoje vojske? Pokaže li tko njemu danas Punjane i Rimljane oduzevši im bojne znakove, siguran sam, da ne će znati, kojoj je vojsci konzulom. Ja to, vojnici, ne cijenim malo, što vas nikoga nema, komu ne bih naočigled sam često puta učinio kakvo junačko djelo, komu ne bih opet ja kao vidok i svjedok njegova junaštva mogao navesti slavna djela njegova te kazati, gdje i kada su se zbila. S vama, koje sam tisuću puta pohvalio i nadario, izaći ću prije kao hranjenik vas sviju negoli zapovjednik u boj protiv onih, što jedan drugoga niti znadu niti poznaju. Kudgod svrnem očima, sve vidim, gdje diše hrabrošću i snagom: stara pješaka, konjanike najjunačnijih naroda na zauzdanim i nezauzdanim konjima, vas vjerne i hrabre saveznike, vas Kartazane, koji smjerate biti se kako za domovinu, tako za osvetu najpravedniju. Zamećemo rat i spravni silazimo pod bojnim znacima u Italiju, a borit ćemo se to smjelije i hrabrije, što je veća nada, veća srčanost u napadača negoli u napadnuta. Raspljuje nam osim toga i podbada srce bol, nepravda i nedostojno postupanje. Za žrtvu zatražiše najprije mene vođu, zatim vas sve, što ste podsjedali Sagunt; a da su nas njima predali, mučili bi nas krajnjim mukama. Narod okrutan i obijestan, svim hoće da gospoduje i zapovijeda; misli, da je pravedno, da on određuje, s kim ćemo ratovati, s kim u miru živjeti. Sapije nas i zatvora granicama od gora i rijeka i ne da nam, da ih prijeđemo, a sam se onih granica, što postavi, ne drži. „Da nijesi prešao preko Hibera! Mani se Saguncana! Da se nikud nijesi s mjesta makao!“ Je li ti premalo, što najstarije pokrajine moje Siciliju i Sardiniju ote? Otimaš li i Hispaniju? Pa odem li odavde, u Afriku ćeš prijeći. Prijeći? Prešao si, velim. Dva konzula poslaše ljetos — jednoga u Afriku, drugoga u Hispaniju. Nigdje nam ništa ne ostaviše do ono, što bismo oruzjem pridobili. Oni imaju oslonja;

njih će, dok budu sigurnim i mirnim putovima bježali, njihova zemlja, njihovo polje primiti; zato sniju biti strašivice i kukavice. Ali vi morate biti junaci, pa kako pobjedu od smrti samo siguran očaj dijeli, morate ili pobijediti ili, ako sreća drijemne, radije u boju negoli na bijegu poginuti. Ako se to svima dobro u pamet usjeklo i usadilo, opet vam velim: pobijediste! Nikakva oružja oštrijega od prezira smrti nijesu besmrtni bogovi dali čovjeku, da pobijedi“.

Preveo *K. Rac.*

Lucije Anej Seneka.

(o. g. 4. pr. Is. — 65. posl. Is.)

Rodio se oko god. 4. pr. Is. u Kordubi u Hispaniji. Otac mu bio retor na glasu. Nauke je učio u Rimu kod najboljih rectora i filozofa te je i on naskoro izišao na glas kao govornik i pisac. Pod Kaligulom postade kvestor i član senata. Klaudije ga progna na Korziku te ga istom poslije osam godina na molbu svoje druge žene, carice Agripine, pozove natrag, imenuje pretorom pa mu povjeri odgoju njezina sina Nerona. Pod Neronom postane Seneka konzul te je neko vrijeme sam upravljao carstvom. God. 65. prinudi ga car zato, što je tobože upleten u urotu Pizonovu, da sam sebi prereže žile u parnoj kupelji, i tu se Seneka zaguši.

Senekin se književni rad ticao poezije i proze. Napisao je 9 tragedija, u kojima je deklamacija (govor) pretežnija od radnje; Epigrame i jednu političku satiru „Klaudije tikva“ (lakrdija o smrti cara Klaudija). U prozi su napisani „Dijalozi“, u 12 knjiga (razgovori moralno filozofski o srećnom životu, miru duševnom, kratkoći života, blagosti, srdnji i dr.); „Prirodnjačka istraživanja“ u 7 knjiga, iz kojih se u srednjem vijeku u školama učila fizika; „Pisma Luciliju“ u 20 knjiga, svega 124 pisma moralne sadržine.

Seneka je bio stoik, ali se njegov život nije slagao sa stoičkom filozofijom: nagomilao je silno bogatstvo, popuštao strastima svoga učenika, potonjega cara Nerona i dr. Kao pisac bio je duhovita i dosjetljiva glava puna novih misli, jedan od najplodnijih pisaca rimskih. S velikom retorskom vještinom preporučuje krepostan život; pa kako se mnoga njegova etička načela slažu, s kršćanskima, načinila ga kršćanska tradicija kršćaninom.

Iz „Pisama“.

1. Što je od potrebe, da bez štete budeš sam?

(Pismo X.)

Tako je. Ja svojeg uvjerenja ne mijenjam: kloni se mnoštva, kloni se maline, kloni se ća jednoga! Ja ne znam nikoga, s kim bih te želio vidjeti u društvu. Pazi, kud ja mislim: ja se usuđujem, da tebe' tebi povjerim. Krates¹⁾ — tako pričaju — učenik onoga istog Stilpona,¹⁾ kojega sam u posljednjem pismu pomenuo, opazi mladića, gdje šeće u samoći, pa ga zapita, što tu radi sam. A on odgovori: „Govorim sam sa sobom!“ Nato će Krates: „Molim te, čuvaj se i dobro pazi, da ne govoriš sa zlim čovjekom!“ Žalosna i strašljiva čovjeka običajemo čuvati, da ne bi samoću na zlo upotrijebio. Nema čovjeka bezumnā, koji bi se smio sam sebi ostaviti; onda ljudi snuju zle nakane, onda drugima ili sebi samima unapredak spremaju pogibli. Ona ređaju svoje zlotvorske želje; onda duša sebi iskiti ono, što je od straha i stida tajila; onda ona smjelost zaoštava, požudu draži, ljutinu podbada. Najposlije jedina korist, koju samoća daje, da nikome ništa ne povjerava, nikakoga se svjedoka ne boji, za luđaka je izgubljena: on se sam odaje. Pazi dakle, čemu se od tebe nadam, pače za što sam sebi jamčim, — jer nada je ime neizvjesnu dobru; ja ne nalazim nikoga, s kim bih te volio vidjeti u društvu nego s tobom. Sjećam se, kad si ti nekoliko riječi, punih velikodušnosti, punih jezgre izbacio. Ja sam odmah sebi čestitao i rekao: „To nije došlo tek onako s usana, take izjave imaju razlog. Taj čovjek nije nikao iz prostoga naroda, taj gleda na pravu dobrotu!“ Tako govori, tako živi: pazi, da te ništa ne pritisne! Stāre svoje želje ostavi bogovima, drugih se novih prihvati: moli za dobru pamet, za dobro zdravlje duševno pak onda tjelesno! Zašto ti to ne bi često želio? Slobodno moli boga: nije strašno, za što ćeš ga moliti.

Nego da po svojem običaju pismo otpravim s kakim malim darom, istina je, što sam u Atenodora²⁾ našao: „Znaj, da si se onda svih strasti riješio, kad dotle dotjeraš, da od boga ništa ne moliš, osim za što pred svakim možeš moliti!“ Ali ovako, kolika

¹⁾ *Krates*: cinički filozof. *Stilpon*: filozof Euklidove škole u Megari. —

²⁾ *Atenodor*: filozof iz Tarsa, učitelj cara Augusta.

je ludost ljudska! Najgadnije želje šapću ljudi bogovima; kad bi ih tko slušao, oni bi umuknuli i što nijesu radi, da itko na svijetu zna, to pričaju bogu! Možda bi dakle ovo bio spasonosan nauk: živi s ljudima tako, kao da te bog gleda; tako govori s bogom, kao da te ljudi slušaju! Zbogom!

2. Kako je brzo vrijeme i kako ga valja upotrebljavati.

(Pismo XII.)

Kamo se god okrenem, vidim dokaze svoje starosti. Došao sam na svoje imanje i stanem se tužiti na troškove za trošnu kuću. Upravnik veli: nije njegova nemarnost kriva; on čini sve, ali je kuća stara. A ta je kuća ispod mojih ruku nikla. Šta će sa mnom biti, kad se kamenje, staro kao ja, već mrvi? Srdit na njega prihvatim prvu priliku, da se izderem: „Vidi se“, kažem, „da su ovi makljeni zapušteni. Nemaju lišća; kako su grane čvoraste i kao spržene, kako su panjevi kršljavi i suhi! Toga ne bi bilo, da ih tko okopava i zalijeva!“ On se kune mojim dobrim duhom,¹⁾ da on za sve i sva vodi brigu, ali su makljeni vremeniti. Budi među nama rečeno, — ja sam ih sadio, ja sam im prvo lišće vidio. Okrenem se k vratima i kažem: „Tko je onaj kršljavac? Pravo imaš, što si ga metnuo blizu vrata, jer on već gleda na groblje. Gdje si njega našao? Kakvô 'ti je to bilo veselje, da primiš tuđega mrtvaca?“ Nato će on: „Zar me ne poznaš? Ja sam Felicion, kojemu si obično donosio sličice. Ja sam sin upravnika Filosita, tvoj ljubimac!“ — „Bogami“, kažem, „taj je poludio. Ta on je još bio dijete, kad je bio moj ljubimac!“ — „To može lako biti, samo što mu zubi ispadaju!“

To dugujem svomu dobarcu, što mi se moja starost pokazala, kud sam se god okrenuo. Zagrlimo je i ljubimo je! Puna je uživanja, ako se njom znaš koristovati. Najslađe je voće, kad ga nestaje; djetinjstvo je najdražesnije, kad je na izmaku; onome, koji rado pije, najslađa je posljednja čaša, ona, što uđija, od koje je sasvim pijan. Najveću ugodnost, što je koji užitak u sebi ima, čuva za svršetak. Najugodnija je dob, koja već ide nizbrdo, ali opet naglo ne pada; a i ona, koja s jednom nogom stoji u grobu,

¹⁾ *dobri duh*: genij svakoga čovjeka čuva i prati kroz čitav život.

ima svojih užitaka; ili na mjesto užitaka dolazi baš to, da ih ne treba. Kako je slatko, ako si svoje požude umorio i njih se ostavio! „Ali je“, veliš, „mrsko smrt imati pred očima“. Prvo i prvo ona treba da je tako isto pred očima mladiću kao starcu; ne poziva nas po redu. Onda nitko nije tako star, da bi bila grjehota, da se nada još jednomu danu. A jedan je dan korak života. Cio je vijek sastavljen od dijelova te ima krugove, od kojih veći zaokružuju manje. Jedan obuhvata sve druge te ih opkoljuje. Taj se vuče od dana rođenja do posljednjega časa. Drugi završuje godine mladosti. Treći zaokružuje i omeđuje cijelo djetinjstvo. Onda i sama godina sadržaje sve časove, koji time, što se umnožaju; život sačinjavaju. Mjesec je zaokružen užim¹⁾ krugom, a najuži opseg ima dan; no i on se vuče od početka do kraja; od ishoda do zalaska. Zato veli Heraklit, kojemu je tamni govor pribavio nadimak:²⁾ „Jedan je dan jednak svakomu!“ To je jedan uzeo ovako, drugi onako. Jedan kaže: jednak je po satima. I pravo govori. Jer ako je dan vrijeme od 24 sata, onda moraju svi dani među sobom biti jednaki, jer noć ima, koliko je dan izgubio.³⁾ Drugi veli: jedan je dan jednak svima po sličnosti, jer i najduži rok nema ništa, što se ne bi nalazilo u jednom danu, — ima svjetlosti i tmine; pa kako je sad kraći, sad duži, prema mijeni u vaseljenoj, tako sačinjava više svjetlosti i tmine a ne nešto drugo. Neka se dakle svaki dan uređuje tako, kao da on završuje red i zaglavljuje broj dana života. Pakuvije, koji je Sirijom na svoju korist upravljao, znao bi se opiti i kao kod pogrebnih gozbi sam sebi pjevati opijelo; onda bi ga od stola nosili u postelju, a raskalašno društvo bi pljeskalo i uz glazbu pjevalo: „Svršen je život, svršen život!“ Nije bilo dana, da se on ne bi tako pokopao. Što je on pri zloj savjesti činio, deder činimo mi pri dobroj! Pa kad hoćemo da legnemo spavati, veselo i dobre volje recimo:

„Živio jesam i put prevalio od boga suđen!“

Dade li bog još i sjutrašnji dan, primimo ga veselo! Onaj je naj srećniji i najbezbrizniji imalac samoga sebe, koji sjutrašnji dan mirno očekuje. Tkogod može reći: živio sam, taj svaki dan ustaje na dobitak.

¹⁾ *užim krugom*: nego godina. — ²⁾ *nadimak*: Tamni. Heraklit iz Efesa (oko god. 500.) tvrdi: sve teče, t. j. neprestano se mijenja. — ³⁾ u zimu, kad su noći duže, dani kraći.

Nego sad mi valja pismo završiti. „Tako dakle“, veliš, „zar ću ga dobiti bez ikakoga đarka?“ — Ne boj se, nešto će ponijeti. No zašto velim „nešto“? Ponijet će mnogo. Jer što je divnije od ovih riječi, koje mu predajem, da ih tebi donese: „Zlo je u nevolji živjeti, ali u nevolji živjeti nije nikakva nevolja!“ Pa kako da nije nikakva? Od svakud vode putovi k slobodi mnogi, kratki, lagani. Blagodarimo Bogu, što se nitko ne može u životu držati: iste nevolje smijemo pogaziti. — „To je“ — veliš — „Epikur⁴⁾ rekao; šta će ti tuđe?“ — Što je istina, to je moje. Ja ti ne ću prestati govoriti o Epikuru, da oni, koji se tek na riječi zaklinju i ne prosuđuju, što se govori, već tko govori, znadu: što je dobro, to je opće dobro. Zbogom!

3. O mudroj skrbi za zdravlje i sigurnost tjelesnu.

(Pismo XIV.)

Ja priznajem, da nam je ljubav k našem tijelu prirodna, priznajem, da se za nj brinemo. Ne velim, da mu treba ugađati; ali velim, da mu ne treba robovati. Jer mnogima robuje, tko tijelu robuje, tko se za nj odveć boji, koji na nj sve povlači. Ne treba da se vladamo tako, kao da tijela radi živjeti moramo, već kao da bez tijela živjeti ne možemo. Prevelika ljubav k tijelu samo nas strahotama uznemiruje, brigama opterećuje, pogrđama izlaže. Poštenje za onoga nema cijene, komu je tijelo odveć u cijeni. Brini se za nj brižljivo, ali opet tako, da ga možeš baciti u oganj, kad razum, kad čast, kad savjest to zaište. Pored svega toga izbjegavajmo, — koliko možemo — i neprilike, ne samo opasnosti, pa se zaklanjajmo za sigurno mjesto i onda razmišljajmo, kako bi se dalo odvratiti, čega se treba bojati. A toga su, čini mi se, tri vrste. Čovjek se boji, oskudice, boji se bolesti, boji se sile jačega. Od svega toga nas najvećma potresa ono, čim nam tuđa sila prijeti. Jer ona dolazi s velikim štropotom i bukom. Prirodno zlo, koje sam pomenuo, oskudica i bolesti došuljaju se u tišini: ni očima ni ušima ne zadaju nikakog straha. Ali strahovita je patnja trećega zla: željezo i plamen ima oko sebe i verige i rulju zvijeri, da bi ih pustilo u ljudska crijeva.

⁴⁾ *Epikur*: rođen u Ateni (341.—270. pr. Is.); njemu je najveća sreća mir duševni, a pravo uživanje najveća krepost; nauka je njegova poslije mnogo pristaša našla u rimskom carstvu, gdje je posve iskrivljena.

Nijesu ni one nevolje lakše, — ja mislim glad i žeđu, unutrašnje prišteve i groznicu, koja ista crijeva suši; ali one se ne vide, one nemaju ništa, što bi na vidjelo iznosile. No ove su kao velike vojske pobjedonosne već svojom pojavom i spremom. Nastojmo dakle, klonimo se svake uvrede. Pametan čovjek nigda ne će srdnju mogućnih izazivati; što više, on će joj se uklanjati kao na moru buri. — On izbjegava silnika, koji mu može škoditi, ali se najprije čuva, da se ne bi činilo, da ga izbjegava.

Tri se nadalje stvari moraju istaći, kojih se po starom pravilu treba kloniti: mržnja, zavist i preziranje. Kako se to može, to će jedino mudrost pokazati. Jer tu je teško pogoditi sredinu te se treba bojati, da nas ne bi strah od zavisti zanio na preziranje i da ne bi ljudi mislili, da nas smiju gaziti kad mi njih ne ćemo da gazimo. Mnogima, koji su se mogli bojati, postalo je to uzrokom, da su se morali bojati. Uklanjajmo se svemu: jednako je škodljivo bivati prezren i biti zazoran. Zato treba utočište tražiti u filozofiji. Ta nauka kod ljudi, ne će reći dobrih, nego tek u srednju ruku zločestih, vrijedi kao kakav zapis. Jer javno govorništvo i svako drugo, koje na narod djeluje, ima protivnika; ali filozofija, mirna i sama sobom zabavljena, ne da se prezirati: njoj sve nauke, i najslabije, čast ukazuju. Nigda ne će zloba toliko osiliti, nigda se ne će protivu vrlina urotiti, da ne bi ime filozof ostalo časno i sveto. Uostalom se treba filozofijom baviti u skrovnoj tišini. „Što dakle“, — pitaš, — „hoćeš li reći, Marko se Katon¹⁾ potajno bavi filozofijom, kad svojom izjavom građanski rat zaustavlja? kad on staje usred oružja bijesnih kolovođa stranačkih? kad on, dok se jedni Pompeju zamjeravaju, a drugi Cezara, u isti čas draži obadvojicu?“ — Mogao bi se čovjek pravdati o tome, je li trebalo da se filozof u ono doba miješa u državne poslove. Mogao bi pitati: „Šta ćeš ti, Marko Katone? Ne radi se više o slobodi; ona je odavno propala: pita se, je li država svojina Cezarova ili Pompejeva. Šta se tebe ta svada tiče? Nijedna stranka nije tvoja: gospodar se bira. Šta je tebi stalo, koji je od njih dvojice jači? Može bolji pobijediti; ali svakako mora da bude gori, koji pobijedi!“ Ja sam pomenuo posljednju ulogu Katonovu:

¹⁾ *Katon Utički* (Uticensis): živio od 95.—46. pr. Is., velik otadžbenik, protivnik Cezara i Pompeja, jer je vidio, da obadvojica rade i nastoje, kako će uništiti republiku; poslije strašne bitke kod Tapsa sam se probode mačem.

ali ni predašnje godine nijesu bile take, te bi filozofu dopuštale bavite se državom, koja je u razbojničke šake pala. Što je Katon drugo učinio, nego jasno, ali uzalud pustio glas, kad ga je narod čas na rukama nosio, čas opet popljuvao i silom s fora vukao, čas opet iz senata u tamnicu vodio?

Ali drugi put ćemo vidjeti, ima li se filozof i uzalud mučiti. Za sada te upućujem na one, koji su državnim poslovima leđa okrenuli te se zavukli, da bi svoj život oplemenjivali, ljudskomu rodu zakone krojili, ne zamjerajući se ni najmanje kojemu silniku. Ne će mudrac narodnih običaja mutiti niti će neobičnim životom pažnju naroda na sebe svraćati. Što dakle? Hoće li onaj, koji se toga propisa drži, svakako biti siguran? Zato ti ja jamčiti ne mogu, kao što ni umjerenu čovjeku za zdravlje: pa opet se zdravlje osniva na umjerenosti. I u luci potone po gdjejoja lađa: šta misliš, što se ne događa na pučini morskoj? Koliko je opasnost bliža onome, koji mnogo preduzima, kad mu ni nerad ne daje sigurnosti? Gdjejad stradaju nezužni: tko bi to tajio? Ali opet ćešće stradaju krivci. Rvač je vještak, sve ako kroz oklop bude proboden. Napokon pametan čovjek u svima stvarima gleda na namjeru, a ne na uspjeh. I opet je svaki početak u našoj vlasti, a o uspjehu odlučuje sreća, kojoj ja nad sobom ne dajem glasa. Ona mi istina može donijeti po koju nevolju, po koju nepriliku, ali razbojnik nije zato moj gospodar, što me ubija.

Ti sad pružaš ruku za svakidašnjim dobitkom; ja ću te obasuti zlatnim dobitkom. Kad sam već zlato spomenuo, a ti čuj, kako ti užitak i korist njegova može postati ugodnija. „Onaj bogatstvo najviše uživa, koji bogatstvo najmanje potrebuje“. — „Reci mi“, — veliš, — „tko je to rekao!“ — Da znaš, kako sam nesebičan, preduzeo sam, da tuđe hvalim. Rekao je Epikur ili Metrodor ili netko iz one filozofske škole. Pa što je stalo do toga, tko je to rekao? Rekao je svima. Tko bogatstvo potrebuje, taj se za nj boji; a nitko ne uživa ono dobro, koje mu brigā zadaje. On jednako nastoji, da bi mu još malo dodao; pa dok smišlja, kako bi ga umnožao, dotle zaboravlja za užitak: on prima račune, oblijeće po tržištu, lista po kalendaru i postaje — od gospodara sluga. Zbogom!

4. Najprije treba ići za mudrošću; briga za spoljnja dobra u tome ne smije da smeta.

(Pismo XV.)

Baci sve od sebe, ako si pametan, ili, bolje rečeno, da opametiš, i trči iz zatrke, što igda možeš, za zdravom pameti! Ako je štogod, šta te drži, a ti ga odriješi ili prereži! — „Zabavljen sam“ — veliš — „gospodarstvom: hoću da ga uredim tako, da mi bude dosta, ako se i ničim ne bavim, pa da ne bude siromaštvo meni i da ja ne budem kome na teret!“ — Kad ovako govoriš, kao da moć i jakost dobra, na koje ti misliš, ne poznaješ. Ti istina u glavnom razumiješ, koliko filozofija koristi; no u pojedinom se još nijesi o tome dosta potanko uvjerio i još ne znaš, koliko nam ona posvuda pomaže, kako ona, — da se Ciceronovim riječima poslužim, — i u najzamašnjim stvarima ide na ruku i u najmanje sitnice silazi: Vjeruj mi, samo ti nju pitaj za savjet: ona će te svjetovati, da ne sjediš kod svojih računa. Jer to je ono, što ti tražiš i što tim svojim zatezanjem želiš postići: da se ne bi morao bojati siromaštva. A što onda, ako ga treba željeti? Mnogima je u težnji za mudrošću bogatstvo bilo na putu; siromahu ništa nije na putu, ništa ne zadaje brigâ. Kad truba zatrubi, on zna, ne tiče se njega: čuje li se pomagjanja, on traži, kako bi izmakao, a ne, šta bi odnio. Treba li u lađu, nema buke u luci, nema na obali vreve poradi pratnje njega jednoga; ne okružuje ga mnoštvo robova, kojima za hranu treba poželjeti plodnost prekomorskih krajeva. Lako je nahraniti malo želudaca dobro odgojenih, koji ništa drugo ne istu, nego da su puni. Glad malo stoji, gadljivo grlo mnogo. Siromaštvo je zadovoljno, ako prijeke potrebe može namiriti. Zašto bi se dakle ti nećao, da uzmeš siromaštvo za ukućanina, kad pametan bogataš njegovo življenje uzima za ugled? Ako želiš živjeti za dušu, a ono treba da si siromah ili nalik na siromaha. Tvoje nastojanje ne može biti uspješno, ako ne mariš za zadovoljstvo, a zadovoljstvo je svojevolljno siromaštvo. Okani se dakle ovakih izgovora: „Koliko je dosta, toliko još nemam; kad dotle do-tjeram, onda ću se sasvim dati na filozofiju!“ Baš na to se najprije treba spremati, što ti odlažeš; i na što se poslije drugih stvari spremaš, time treba počinjati. Ti veliš: „Hoću da namaknem, odakle ću živjeti! A, ti podjedno i uči namicati! Nema

razloga, zašto bi nas od filozofije odvrćalo siromaštvo, pače ni nevolja. Tko za ovim ciljem ide, taj mora i glad trpjeti. Ne treba dakle najprije stjecati, do filozofije se može doći i bez putnine. — Tako dakle, kad sve budeš imao, onda ćeš i mudrost htjeti imati? Ona će ti biti posljednje sredstvo života i — da tako rečem — tek dodatak? Ne, već ako išta imaš, a ti odmah budi filozof; jer otkud znaš, nemaš li već odviše? A ako ništa nemaš, a ti traži filozofiju prije no išta! — „Ali ja ne ću imati najpotrebnije!“ Prvoiprvo to ne će moći biti, jer priroda najmanje ište; a pametan se čovjek ravna po prirodi. A ako nešto malo ima, tek da može životariti, on će time biti zadovoljan, on će bez straha i brige za ono, što je preko potrebe, gladi i goloti dati svoje pa će se vječnomu radu bogatih i hitnji onih, koji za bogatstvom idu, bez brige i veselo smijati i reći: „Što se tako sam zatraješ? Hoćeš li čekati kamate od svoje glavnice ili trgovački dobitak ili oporuku bogata starca, kad smjesta možeš obogatiti? Mudrost prikazuje blago; ona ga daje onome, komu ga je učinila za-lišnim“. — Ovo se tiče drugih, ti si imućnima bliži. Prenesi se u drugi vijek pa imaš suviše. Što je dosta, to ima svaki vijek.

Ja bih ovdje mogao pismo završiti, da te nijesam razmazio. Parćanske kraljeve ne smije nitko pozdraviti bez dara; a tebi bez dara nije slobodno reći: zbogom! A kakav dar? Uzajmit ću ga od Epikura. „Mnogi, koji su se obogatili, nijesu time svojim jadima učinili kraj, već su ih tek promijenili“. Tome se ja ne čudim, jer pogrješka ne leži u stvarima, nego u samoj duši. Ono, što otegoti siromaštvo, otegoti i bogatstvo. Kao što je svejedno, ili ti bolesnika položio u drvenu postelju ili u zlatnu, — kamo ga god preneseš, prenijet će sobom i svoju bolest; — tako je svejedno, ili se bolesna duša položila u bogatstvo ili u siromaštvo: njezina mana ide s njom. Zbogom!

5. Filozofija neka značaju daje stalnost.

(Pismo XX.)

Ako si zdrav pa ako misliš, da si vrijedan, da jedamput budeš svoj, a to se ja radujem; jer moja će biti slava, ako te izvučem iz tih valova, po kojima se bez nade, da ćeš izići, ljuljaš. No zato te, moj Lucilije, molim i to te opominjem, da filozofiju duboko usadiš u srce i da svoj napredak ne iskušavaš u riječima

ni u spisima, već po stalnosti volje i padanju želja. Riječi potvrđuj djelima! Drugo je zadatak deklamatorâ, koji za priznanjem svojih slušalaca gramze; drugo zadatak onih, koji uši mladih i besposlenih ljudi šarenim ili ishitrenim raspravljanjem zabavljaju. Filozofija uči raditi a ne govoriti; ona ište, da svaki živi po svojem načelu, da se život s riječima slaže, da život sam u svojoj svezi bez nesklada u svojim djelima jedno lice ima. To je najveći zadatak mudrosti i podjedno njezina biljega, da se riječi i čini slažu pa da čovjek i sam svagdje bude sebi jednak i isti. A tko će to moći? Malo koji, ali opet gdjekoji. To je teško, a ja i ne velim, da će mudrac svagda ići jednim korakom, već jednim putem. Pazi dakle, možeš se ne slaže tvoje odijelo i tvoj stan; možda si prema sebi podatljiv, a prema svojim tvrd; možda se sirotinjski hraniš, a rasipno gradiš. Prihvati jedamput jedno pravilo, da po njemu živiš, i po njemu izravnaj sav svoj život. Mnogi se u kući stisnu, a pred svijetom se šire i razmeću. Ta je nejednakost pogrješka i znak nestašne čudi, koja još nema svoga držanja. A sad ću da kažem također, otkud je ta nestašnost i raznoličnost u djelima i odlukama. Netko ne preduzima ono, što hoće; ili ako je preduzeo, ne istraje u odluci, već je preskoči: on je ne samó mijenja, već se i od nje vraća te pada u ono, što je ostavio i osudio. Ja ću dakle stare definicije mudrosti pustiti pa, da bih čitavo pravilo za ljudski život obuhvatio, mogu biti zadovoljan ovom. Što je mudrost? Svagda isto htjeti i isto ne htjeti. Tu ne treba da dodaš onaj sićušni uvjet, da ono, što se hoće, mora biti pravo; jer nikomu se ne može svagda sviđati isto, ako nije pravo. Ljudi dakle ne znaju, što hoće, osim u onaj čas, kada hoće. Zauvijek svoje htjenje ili nehtjenje nitko nije odlučio. Svaki dan se mijenja sud te se izvraća u protivni: i većina provodi život u šali. Stoga čvrsto drži, što si započeo, pa ćeš možeš dotjerati do najvišega ili bar dotle, što ti sam još ne držiš za najviše. — „A što će“ — pitaš — „biti s ovim mnoštvom ukućana?“ To će se mnoštvo samo hraniti, kad ga ti prestaneš hraniti; ili što ti po svojem dobročinstvu možeš saznati, saznat ćeš po dobročinstvu siromaštva. Onó će prave i pozdane prijatelje zadržati: tko nije tražio tebe, već nešto drugo, taj će se izgubiti. A ne treba li već toga jednoga radi siromaštvo željeti, kad pokazuje, tko tebe ljubi? Oj, kada će onaj dan doći, kad nitko tebi na čast ne bude lagao? Ovamo neka tvoje misli

nišane, za to se brini, to želi, da budeš zadovoljan sam sobom i blagom, koje iz tebe dolazi; sve druge želje žrtvuj Bogu? Koja bi sreća mogla biti bliža? Stisni se na malo, otkud te nitko ne može istisnuti; pa da bi to radije činio, tomu neka pripomogne danak, koji ću s ovim pismom odmah da podmirim. Slobodno lakomo gledaj: i sad će drage volje za mene platiti Epikur. „Veličanstvenije će se, vjeruj mi, riječi iznositi na slamnjači i na gunju, jer ćeš ih nesamo izreći već i potvrditi!“ Ja bar drukčije slušam riječi našega Demetrija, kad ga vidim slabo odjevena, nego kad ga vidim, gdje leži na slami: on mi nije učitelj istine, već svjedok. — „Što dakle? Zar se ne može bogatstvo prezirati, kad ti leži na krilu?“ Kako se ne bi moglo? Ta to je čovjek velika duha, koji se bogatstvu, kojim je obasut, smije pa se mnogo i dugo čudi, što je baš njemu dopalo, ali više od drugih čuje, nego što sam osjeća, da je njegovo. Mnogo je imati bogatstvo u kući pa se ne pokvariti. Velik je onaj, koji je u bogatstvu siromašan; ali je sigurniji, tko bogatstva nema. — Ti veliš: „Ja ne znam, kako će onaj siromaštvo podnositi, kad u njega upadne!“ A ja opet, glasnik Epikurov, ne znam, hoće li taj siromah bogatstvo prezirati, ako u njega zapadne. Zato treba kod jednog i drugog prosuditi pamet i paziti, je li onaj od siromaštva zavisan, a ovaj od bogatstva nezavisan. Inače su slamnjača i gunj slab dokaz zadovoljna srca, ako se ne pokaže, da čovjek to ne podnosi od nevolje već od volje. Uostalom pokazuje veliku prirodenu snagu, ako za tim ne ideš naglo kao za boljim, već ako se pripravljaš kao na nešto lako. I jest lako, moj Lucilije; a ako to prihvatiš nakon duža razmišljanja, još je i ugodno. Za potrebno držim ono, što su, kako sam ti pisao, veliki ljudi često činili, da gdje koje dane izaberemo, u koje ćemo se umišljenim siromaštvom vježbati za istinito: a to treba stim više činiti, što smo raskoši razmaženi i što sve držimo za mučno i teško. Stim radije treba da duh iz drijemeža budimo i prodrmamo pa da ga sjetimo, da je priroda za nas veoma malo odredila. Nitko se ne rodi bogat. Tkogod dođe na svijet, mora mlijekom i povojima da bude zadovoljan. To nam je početak — a kraljevstva su nam tijesna. Zbogom!

6. Samo duševni rad pribavlja slavu i osigurava spomen.

(Pismo XXI.)

Ti misliš, da ti ljudi, o kojima si pisao, zadaju posla. Najviše posla zadaješ sebi sam: ti si sam sebi na teret. Ti ne znaš, što hoćeš: ti dobro više hvališ, nego činiš; ti vidiš gdje je sreća, ali se ne usuđuješ k njoj doći. A što ti smeta, to ću ti ja da kažem, kad sam jasno ne razbiraš. Ti misliš, to je Bog zna šta, što ćeš ti ostaviti; ovamo si sebi onaj bezbrižni mir, u koji hoćeš da prijeđeš, uzeo za cilj; a onamo te zaustavlja sjaj sadašnjega života, kojemu hoćeš da okreneš leđa, — baš kao da ćeš u prostotu i tminu pasti. Varaš se, Lucilije: iz ovog se života čovjek penje u onaj. Kao što se sjaj od svjetlosti razlikuje time, što svjetlost izvjestan izvor ima u sebi, a sjaj blista od čega drugog; tako se razlikuje ovaj život od onoga. Na ovaj pada sjaj, koji iznutra dolazi, i tko pred njega stane, smjesta baca na njega gustu sjenu; a onaj je svojom svijetlošću obasjan. Tvoje težnje će ti pribaviti slavu i plemstvo. Ja ću da napomenem primjer Epikurov. U svojem pismu Idomeneju,¹⁾ u kojem je njega, službenika u ono doba strahovite moći,²⁾ zabavljena velikim osnovama, od sjajnoga života na pravu i trajnu slavu navraćao, rekao je: „Ako ti je slava na srcu, a ono će te moja pisma više razglasiti, nego sve to, do čega ti držiš i poradi čega do tebe drže“. Pa nije li rekao istinu? Tko bi za Idomeneja znao, da ga nije Epikur u svojim pismima zabilježio? Sve one velike činovnike i namjesnike pa i istoga kralja, od kojega je Idomenej svoje dostojanstvo imao, pokrio je dubok zaborav. Imenu Atikovu³⁾ ne daju Ciceronova pisma, da izgine; njemu ne bi koristilo, što mu je Agripa⁴⁾ bio zet, Tibe-

¹⁾ *Idomenej*: iz Lampsaka, živio na početku 3. vijeka, učenik i prijatelj Epikurov. — ²⁾ *strahovite moći*: makedonske. — ³⁾ *Tit Pomponije Atik* (109.—32. pr. Is.) poznat je ne samo po zbirci Ciceronovih pisama u 16 knjiga, već i po panegiričkom životopisu, što mu ga je napisao mlađi prijatelj, poznati historik Kornelije Nepot. Atik je potekao iz bogate viteške porodice, bio je čovjek uvelike obrazovan — živio je preko 20 godina u Ateni — s njime su prijateljivali i Ciceron i njegov protivnik Antonije, Marije kao i Sula; u stranačke borbe političke se nije miješao, već se kao nakladnik bavio knjižarstvom. — ⁴⁾ *Marko Vipsanije Agripa* (63.—12. pr. Is.): velik vojskovođa i državnik, desna ruka cara Augusta, koji mu je dao za ženu svoju nećaku Marcelu, a kad se s njome rastavio, svoju kćer Juliju.

rije⁵⁾ zet po unuci, a Druz Cezar praunuk; među tako velikim imenima ne bi se njegovo ni pominjalo, da ga Ciceron nije prigrio. Doći će vrhu nas veoma duboki valovi vremena: rijetki će dusi glayom proviriti, zaboravu odoljeti i dugo se održati, dok i za njih ista grobna tišina ne nastane. Što je Epikur svome prijatelju mogao obećati, to ja tebi obećajem, Lucilije! Ja kod potomstva imam vrijednosti, ja sa sobom mogu da ponesem imena, koja ne će izginuti. Naš je Virgilije dvojici obećao vječni spomen i on im ga daje:

„Blaženi obadva! Ako što moje pjesme vrijede,
Nigda vas danak oteti ne će spomenu mlađih,
Dok do kapitolskog kamena stanca Enejeva kuća
Leži, dok otac Rimljanin vlast u rukama ima!“

Koga sreća u javni život povuče, tko je član ili čest tuđe moći, onome ugled raste, u njegovu se kuću zalazi, dok on sam čvrsto stoji; poslije njega brzo prođe spomen. Ali cijena čestitih duhova raste, pa se nesamo njima čast ukazuje, već se također prihvaća, što se god njihova spomena tiče.

No da ne bi Idomenej zabadava došao u moje pismo, neka ga on od svoga plati. Njemu je Epikur onaj izvrsni savjet pisao, kojim ga opominje, neka Pitokla⁶⁾ ne obogaćuje načinom običnim i nepriličnim. „Ako“ — veli — „Pitokla hoćeš da obogatiš, ne smiješ njegov novac povećati, već treba da mu želje umališ“. Taj je savjet odveć jasan, nego da bi ga trebalo tumačiti, odveć rječit, nego da bi ga trebalo braniti. Jedino te na to upozorujem: da ne misliš, rečen je samo o bogatstvu; prenesi ga, na što god hoćeš, vrijedit će isto. Želiš li, da od Pitokla napraviš čestita čovjeka, ne smiješ mu časti umnožiti, već mu moraš želje umaliti. Želiš li, da Pitoklu svagda bude dobro, ne smiješ mu strasti umnožiti, već mu moraš strasti umaliti. Želiš li, da Pitoklo ostari i dug vijek doživi, ne treba da mu umnožiš godine, već da mu umališ želje. — Nema razloga, zašto bi mislio, da su to samo riječi Epikurove: one su svačije. Što se obično u senatu čini, to se, mislim, čini i u filozofiji: ako tko izjavi misao, koja se meni

⁵⁾ *Tiberije*: potonji car (14.—37. posl. Is.), oženjen Vipsanijom; *Druz Cezar*, njihov sin. — ⁶⁾ *Pitoklo*: iz Atene, pristalica Makedonaca, na smrt osuđen i otrovan zajedno sa slavnim vojskovođom i govornikom Fokionom god. 317. pr. Is.

donekle sviđa, a ja istem, da bi se o njoj glasovalo, i ja glasujem za nju. Ja Epikurove divne rečenice stim radije pominjem, da bih onima, koji se njima utječu krivo se nadajući i misleći, u njima će naći zaklon svojim pogrješicama, dokazao, da moraju pošteno živjeti, išli oni, kud im drago. Kad unideš u Epikurov vrtić, pred kojim stoji natpis: „Stranče! ovdje će ti dobro biti boravili; ovdje je uživanje najveće dobro!“ — doći će preda te čuvar toga boravišta, čovjek gostoljubiv i prijazan, pa će te dočekati žgancima i obilato podvoriti vodom i reći će: „Jesi li dobro primljen? U ovom se vrtiću glad ne draži, već utišava; ovdje se istim pićem žeđ ne povećava, već se prirodnim sredstvom zabadava gasi.“⁷⁾ U tome sam uživanju ostario!“ — Ja s tobom govorim samo o onim potrebama, koje se ne dadu zabašuriti, kojima se nešto mora dati, da prestanu. Jer što se tiče onih izvanrednih, koje se i poslije mogu namiriti, koje se mogu skućiti i savladati, pomenut ću jedino ovo: onaj je užitak prirodan i potreban, a ovome ne duguješ ništa: što na njega trošiš, to je od volje. Želudac ne sluša zapovijedi, on ište i zove. No opet nije dosadan rukodavnik, on se može s malim otpraviti, samo ako mu daš, koliko moraš, a ne, koliko možeš. Zbogom!

7. Što je pravo veselje i kako se do njega dolazi?

(Pismo XXIII.)

Ti misliš, ja ću ti pisati, kako je blago ova zima s nama postupala, koja je doista bila mekana i kratka; pa kako je zlošno proljeće, kako je u nevrijeme hladno, i druge ludorije brbljavih jezika. Ne, već ja ću ti nešto pisati, što i meni i tebi može koristiti. A šta će to biti, ako ne će opomena, da oplemenjuješ pamet? Ti pitaš, što je tome osnova? Da se ne raduješ praznim stvarima. Što sam rekao: to je osnova? Ta to je vršak. Do najviše se visine popeo onaj, koji zna, čemu se raduje, koji svoju sreću nije metnuo pod tuđu vlast. Zabrinut je i sam nije za sebe siguran, koga kakva nada draži, pa sve da mu je pri ruci, čemu se nada, sve da i nije teško postići, sve da ga nada nigda nije prevarila. To ti budi prvo, moj Lucilije, uči radovati se. Misliš li, da ja tebi mnoge radosti ukraćujem, kad slučajne odbijam, kad velim, da

⁷⁾ nauka Epikurova o umjerenosti poslije se u pokvarenom Rimu izopćila, kao da znači pusto lakomo uživanje tjelesno, odanost jelu i piću.

nade, te najveće slasti, treba izbjegavati? Ne, baš protivno. Ja želim, da nigda ne budeš bez radosti. Ja želim, da ti se ona u kući rađa; a rađat će se ako bude u tebi samom. Ostale radosti ne napunjavu grudi: one tek čelo glade, jer su lake; već ako ti misliš, da je onaj radostan, koji se smije.

Duša treba da je puna života i pouzdanja, a nada sve uzvišena. Vjeruj mi, pravo je veselje ozbiljna stvar. Ili zar ti misliš, da itko vedra lica i, kako oni čankolizi govore, bistra pogleda smrt prezire? siromaštvu vrata otvara? strasti zauzdava? na strpljivost u bolovima misli? Tko na ovake stvari misli, taj je u veliku veselju, ali slabo laskavu. Ovako veselje, želim, da ti imaš. Njega ti nigda ne će nestati, kako nađeš, otkud ćeš ga namaknuti. Lake se kovine nalaze na površini: najdragocjenije su one, kojima se žila skriva u dubljini te sve obilnije daje, što dublje kopaš. Ono, čemu se svijet raduje, daje slab i prolazan užitak i nijedno spoljašnje veselje nema osnove.

Ono veselje, o kojem ja govorim i do kojega te ja hoću da dovedem, osnovano je tako, te se više širi unutra. Čini, molim te, dragi Lucilije, što te jedino može usrećiti. Baci i pogazi one stvari, što se spolja sjaju, što ti drugi obećaju: gledaj na istinito dobro i raduj se onomu, što je tvoje. A što je to? Ti sam i tvoj bolji dio. I svoje jadno tijelo, premda se bez njega ništa ne da otpraviti, drži više za stvar potrebnu, nego znamenitu. Ono ti podmeće ništetne i kratke užitke, poradi kojih se moraš kajati, koje će se izvrći u protivno, ako ih s velikom umjerenošću ne stežeš. Ja velim ovako: radost sjedi na strmeni i naginje k bolu, ako se mjere ne drži; a teško je držati se mjere u onome, što držiš za dobro. Tko je na istinito dobro lakom, onaj je siguran. — Ti pitaš: koje je to i otkud dolazi? Ja ću ti reći: iz dobre savjesti, poštenih nakana, pravednih djela iz preziranja onoga, što je slučajno, iz mirnog i jednakog tijeka života, koji jednim putem ide. Jer oni, koji od jedne odluke skaču na drugu ili i ne skaču, već ih nečakav slučaj prebaci, — kako da oni, neodlučni i nestašni, mogu imati išta sigurno i trajno? Malo ih je, koji sebe i svoje stvari po osnovi uređuju; a oni su drugi kao stvari, koje plivaju na vodi: oni ne idu, već se daju nositi. Gdje koje između njih zaustavi sporiji val pa ih polaganije odnese; druge zgrabi žešći val; jedne iznese sve slabija struja

na bližu obalu, druge baci plaha bujica u more. Zato treba da određujemo, što hoćemo, i kod toga da ostajemo.

Tu je mjesto, da svoj dug platim. Mogu ti naime riječ tvoga Epikura vratiti i ovo pismo iskupiti. „Mrsko je život udilj započinjati;“ ili ako se ovako smisao može bolje izreći: „Zlo žive oni, koji udilj počinju živjeti“. Ti pitaš: zašto? ovē riječi istu objašnjenje! — Zato, što njima život nigda nije dovršen. A ne može na smrt spreman stajati, tko tek počinje živjeti. O tome treba raditi, da nam bude dosta, što smo živjeli; a to nikad ne misli, koji tek počinje živjeti. Nemaš zašto misliti, da je takih malo: taki su gotovo svi. Gdjekoji počinju živjeti, kad valja prestati. Ako misliš, da je to za čudo, dodat ću, čemu se više možeš čuditi: gdje koji su prestali živjeti prije, nego što su započeli. Zbogom!

8. Senekina starost. Smrt iskušava pravu mudrost.

(Pismo XXVI)

Onomadne sam ti govorio, da sam na domak starosti; sad se već bojim, da sam je za sobom ostavio. Ovim godinama, a svakako ovomu tijelu pristaje druga riječ, bar ako je starost ime iznemogla, a ne slomljena vijeka. Broji mene među one, koji su se preživjeli i već se kraja hvataju. I opet ja sebi pred tobom čestitam: ja na duhu ne osjećam nepravde starosti, premda je osjećam na tijelu. Samo su moje pogriješke i sredstva za pogriješke ostarjela. Duh mi je živ i veseo, što nema mnogo posla s tijelom; on je velik dio svoga tereta skinuo, pa zato klikće i pravda se sa mnom o starost govoreći: sad je on u cvijetu. Vjerujmo mu, nek uživa svoju sreću!

Ugodno je razmišljati i prosuđivati, koliko za taj mir duševni i za umjerenost svoga značaja mudrosti dugujem, koliko starosti; marljivo istraživati, što činiti ne mogu, a što ne ću. Jer ako što ne mogu, milo mi je, što ne mogu. Ta je li tužno, je li šteta, ako je prestalo, što prestati mora. Ti veliš: „Najveća je šteta propadati i nestajati i, da baš pravo kažem, rastapati se. Jer mi se ne srušimo i ne ispružimo odjedamput: mi se kidamo; svaki dan snazi nešto oduzima!“ — A koji bi svršetak bio bolji, nego prirodni rasulom u svoj konac iščezavati? Ne možda zato, što bi prijek i nenadan izlazak iz života bio kakvo zlo, već zato, što je to blaži način iščezavati. Ja bar na sebe pazim pa,

kao da se primiče ispit i kao da je došao dan, koji će o svima mojim godinama davati račun, sam sebi govorim: „Još nijesam ništa dosad djelima ili riječima pokazao. Ovo su ništetni i prevarljivi zalozi srčanosti, umotani u mnoge šarene krpe: dokle sam dotjerao, to će mi smrt posvjedočiti.“ Zato se bez straha spremam na onaj dan, gdje ću bez nakita, bez bjelila i rumečila sam o sebi suditi, je li moj govor ili je moje mišljenje od-rješito; nije li bila obinja i igra, ako sam riječima sudbi prkosio. Ne pozivaj se na sud ljudski: on je svagda sumnjiv i napola ovakav napola onakav. Ne pozivaj se na svoje nauke, kojima si se svoga vijeka bavio: smrt će o tebi reći svoje. Ja ovako velim: sve filozofske rasprave i učeni razgovori, rečenice iz nauka mudrih ljudi sabrane, obrazovan — govor sve to ne pokazuje prave jakosti duševne, jer i najveći strašivci umiju nebojazno govoriti. Što si učinio, to će se tek onda pokazati, kad budeš izdahnuo. — Ja na to pristajem i ne bojim se suda! Ovako govorim sam sa sobom, a ti uzmi, da sam i s tobom ovako govorio. Ti si mlađi! Pa što zato? Ne računaju se godine; neizsvjesno je, gdje te smrt čeka: zato ti nju svagda očekuj! Zbogom!

Preveo St. Senc.

Kornelije Tacit.

(o. g. 54. — o. 117. posl.)

Gdje i kada se je rodio Tacit, nije poznato. Da je bio iz ugledne kuće, potvrđuju državne časti, koje je postigao, njegova učenost i njegova ženidba s kćerju uglednoga državnika Agrikole. Tribunat, kvesturu, edilitet i preturu postigao je pod Vespazijanom, Titom i Domicijanom, konzulat pod Trajanom g. 98. — Djela su mu: 1. „Razgovor o govornicima“. U dijeloškom obliku, slogom bujnim, retoričkim, koji podsjeća na Cicerona, raspravlja se o uzrocima, zašto propada govorničtvo u carsko doba. Taj spis pripada k najduhovitijima staroga vijeka. 2. „Agrikola“, panegirički životopis Tacitova tasta, koji je 7 godina bio upravljao Britanijom te je u Rimu umr'o, kad je Tacit bio legat u Germaniji ili propretor u Belgiji. Po slogu i osnovi razabira se u tom životopisu utjecaj Salustijev na Tacita: među uvodom i završetkom upleteni su govori pak geografski i etnografski opisi Britanije. 3. „Germanija“, opis zemlje, običaja i plemena ger-

manskih, u kojem se Germani prikazuju u ljepšem svijetlu kao narod nepokvaren i zato srećan. 4. „Historije“, povijest rimskih careva od Galbe do smrti Domicijanove ili od g. 69.—96. posl. Is.; sačuvalo se nepotpuno kao i Tacitovo najbolje djelo 5. „Anali“, u 16 knjiga, povijest rimska od smrti Augustove do smrti Nero-nove ili od g. 14.—68.

Tacit je bio čovjek plemenite ćudi a po mišljenju pravi Rimljanin. Rimski običaji i rimska vrlina njemu su svetinja, od koje je veća samo domovina, kojoj treba služiti i koristiti. Stara aristokratska republika njemu je srcu prirasla, pa kad kaže „starinski“, izrekao je najveću hvalu. Pišući povijest obećaje, da će pisati bez mržnje i stranačke ljubavi: pravu pravcatu istinu. Događaje pripovijeda pragmatički, jer svuda traži vezu između izvanjih prilika i unutrašnjih duševnih razloga. Veličina se njegova osniva na psihologijskoj analizi i oštroumnom karakteriziranju ljudi i njihovih djela. Slog je Tacitov u prvim spisima nalik na Ciceronov i Salustijev, u historijama i analima kratak, osječen, često svečan, gdjekad tajanstven.

Iz „Razgovora o govornicima“.

(28.—31., 33.—42.)

U krugu svojih prijatelja Materna, Apra i Sekunda tumači Mesala uzroke propadanja govorništa ovako:

„Tko ne zna, da su i rječitost i druge vještine sišle od one stare slave ne zbog slaba dara u ljudi nego zbog lijenosti u mladeži, zbog nehaja u roditelja, zbog neznanja učitelja i zbog zaborava starinskoga običaja? Ta se zla rodiše iznajprije u Rimu, doskora se razliše po Italiji, a već prodiru u pokrajine. Kako su vama bolje poznata zla vašega zavičaja, govorit ću o Rimu i o njegovim osobitim i domaćim pogrješcima, koje nas dočekuju odmah iza porođenja te se gomilaju u životu našem od jednoga doba do drugoga. No prije ću nekoliko kazati o strogosti i o zaptu našili starih, o odgoji i o naobrazbi djece. Prije se naime svaki sin, rođen od čestite majke ne uzgajaše u izbici najmljene dojilje nego na krilu i na grudima svoje majke, kojoj je bila osobita slava paziti kuću i dvoriti djecu. Izabirala bi se koja starija rodica, kojoj se po čestitu i prokušanu vladanju mogao povjeriti

sav podmladak one obitelji; a pred dječom niti se smjelo govoriti, čega se stidiš, niti raditi, što se ne pristoji. S nekom svetošću i s poštovanjem ne upravljaše ona samo djetinjom naukom i poslom nego i njihovim odmorom i igrom. Tako smo čuli da je Kornelija, mati Grakhâ, Cezarova mati Aurelija, Augustova Atija odgajala i pripremala sinove za prvake. Ova strogost i red išli su za tim, da svačija priroda iskrena, čista, nikakvom opakosću neiskvarena, odmah sa svom dušom prigrli plemenito umjeće, pa da svatko, naginjao on k vojništvu ili k nauci pravnoj ili govorništvu, samo to radi, to dokraja usiše.

A sad se novorođenče predaje kakvoj Grkinji, njoj se dodaje ovaj ili onaj od svih robova, ponajviše najzadnji, koji nije podoban ni za koji ozbiljan posao. Njihovim se bajkama i krivim nazorima odmah napunja nježna i nevješta duša, te nitko u cijeloj kući ne mari, što će pred mladim gospodičićem govoriti ili raditi. Pače i sami roditelji ne uče mališa ni valjanosti ni čednosti nego objesti i jezičini, po čemu se malo po malo ušulja u njih bestidnost i preziranje svoga i tuđega. A kad dušu pogrješke osvoje i zaokupe, kako li malo mjesta ostaje plemenitim umjećima?

Prelazim na prve početke učeničke.¹⁾ Tu se oni premalo trude; ne muče se dosta, da upoznadu pisce²⁾ ni da proniknu u starinu³⁾ ni da prouče prirodu⁴⁾ ili ljude ili prilike,⁵⁾ nego istu one, koje zovu retorima. Odmah ću kazati, kada je njihovo zanimanje prvi put uljelo u ovaj grad i kako nijesu imali nikakva ugleda naših starih. Ali treba da se osvrnem na onu nauku, kojom su se — tako smo čuli — koristili oni govornici, kojima se beskrajni trud i svakidašnje razmišljanje i neprestane vježbe u svakoj vrsti nauke nalaze i u njihovim knjigama. Jamačno vam je poznata knjiga Ciceronova, što se zove Brut, gdje u posljednjem dijelu — sprijed pominje stare govornike — navodi svoje početke, svoje stupnje, regbi uzgoj svoje rječitosti pa priča, da je u Kvinta Mucija učio građansko pravo, u akademika Filona i u stoika Diodota da je duboko pronikao u sve dijelove fizofije; a nezadovoljan s tim učiteljima, koje mogaše slušati u Rimu, prošao je također Ahajom i Azijom, ne bi li uhvatio svu različnost sviju nauka. Tako se, Herkula mi, može razabrati iz Ciceronovih knjiga, da mu nije nedostajalo znanja ni u geometriji ni u muzici ni u

¹⁾ čitanje, pisanje, računanje, glazba. — ²⁾ književnost. — ³⁾ povijest. —

⁴⁾ filozofija. — ⁵⁾ državno uređenje.

gramatici, a najzad ni u kakvoj plemenitoj nauci. On poznaše tancinu dijalektike, korist moralke, gibanja i uzroke stvari.⁶⁾ Da, tako je, dragi moji, tako: iz velike naobrazbe, i premnogih nauka i iz znanja sviju stvari izvire i odvire ona divna rječitost; govorniku se snaga i vrsnoća ne zbija, kao u drugim strukama, u tijesne i male granice, nego je govornik onaj, koji može govoriti o svakom pitanju lijepo i kićeno i s uvjeravanjem prema dostojanstvu građe, prema koristi prilika, na nasladu slušačima.

O tom bijahu stari uvjereni, a da to postignu, ne treba im — to razabirahu — u retorskim školama deklamovati niti samo jezik i glas vježbati kontroverzijama,⁷⁾ koje su izmišljene i bez ikakve sveze s istinom, nego im treba napuniti grudi onim naukama, gdje se raspravlja o dobru i zlu,⁸⁾ o pošteni i sramotnu,⁹⁾ o pravu i o nepravu;¹⁰⁾ ta to je građa govorniku za govor. Na sudu naime raspravljamo o pravdi, kod viječanja o koristi, u pohvalama o poštenju, ali opet se ponajviše ovi pojmovi između sebe spajaju; a o tom može obilato i različito i kićeno govoriti samo onaj, tko je upoznao čovječju prirodu i snagu kreposti a opakost pogrješakâ, tko razbira ono, što se ne može svrstati ni među kreposti ni među poroke. Iz tih vrela istječe također to, da će lakše u suca srdžbu ili potaći ili ublažiti, tko znađe, što je srdžba, i brže ga nagnati na milosrđe, tko znađe, što je milosrđe i kakvo ga ganuće duše pobuđuje. Tim umjećima i vježbama vješt govornik opipat će, imao on govoriti pred ljutitim ili pred strastvenim ili pred zavidnim ili pred tužnim ili pred bojazljivim, bilo duše pa će, kako gdje zatreba, upotrijebiti ruke i udesiti govor; pripraviti će svako sredstvo i spremiti ga za svaku potrebu. Ima ljudi, koji više vjeruju vrsti govora kratka, zbita, što odmah obuhvata sve dokaze; za takve bit će dobro, ako si se bavio dijalektikom. Drugima više godi govor širok i miran i izveden iz općenih misli; da njih ganemo, pozajmit ćemo od peripatetikâ već gotova i za svaku raspravu pripravljena mjesta. Akademici će dati okretnost na mejdanu, Platon uzvišenost, Ksenofont slatkoću; a ne će biti govorniku na odmet, ako uzme neke vrsne rečenice u Epikura i u Metrodora¹¹⁾ i njima

⁶⁾ fizika, uz dijalektiku i moralku treće područje filozofije. — ⁷⁾ *kontroverzija*: prepiranje, kojim se kakva učena tvrdnja brani ili pobija. — ⁸⁾ državni govori. — ⁹⁾ pohvalni i pokudni govori. — ¹⁰⁾ sudbeni govori. — ¹¹⁾ *Metrodor*: najznamenitiji učenik Epikurov.

se, kako stvar ište, okoristi. Ne pomišljamo mi ovdje mudraca ni stoika nego čovjeka, koji mora neke nauke usisati,¹²⁾ a sve okusiti. Stoga su stari govornici obuhvatili i znanje građanskoga prava, učili se gramatici, muzici i geometriji.

Ogledat ću sada njihove vježbe. Vježbu donose sa sobom same nauke, te nitko ne može obuhvatiti tolike, tako duboke, tako različne stvari, već ako se pridruži znanju vježba, vježbi darovitost, darovitosti vještina rječitosti. Odatle se razabira, da je isti postupak, i kad zamišljaš, što ćeš reći, i kad govoriš, što si zamislio. No ako se kome to čini odviše nejasno, te razlučuje znanje od vježbe, to će jamačno dopustiti, da je duh izučen i nakrcan ovim naukama kudikamo spremniji, kad dođe do onih vježbi, za koje se čini da su govornička osobina.

U naših dakle predaka vodio bi otac ili koji rođak onoga mladića, koji se spremao za for i za rječitost, izučena već domaćom uputom i nakrcana plemenitim naukama k onome govorniku, koji je bio u državi najviše na glasu. Privikao se njega slijediti, njega pratiti, sve njegove govore slušati bilo na sudu ili u skupštini, te je čuo i prepirke i bio kod pravdanja¹³⁾ i, da tako rekнем, učio kresati u kreševu. Odatle mladićima odmah veliko iskustvo, velika stalnost, veoma mnogo suda, jer su učili sred svjetlosti¹⁴⁾ i sred samih pogibli, gdje bez kazni nitko ne govori što ludo i nezgrapno, te ga ne bi sudac odbio, ni protivnik mu prigovorio, pa najzad ni sami ga prijatelji prekorili. Poučavali bi se dakle odmah u pravoj i nepokvarenoj rječitosti; i premda su pratili jednoga, ipak bi upoznavali sve branitelje onoga vremena u premnogim parnicama i sudovima, a imali i kojekakve zgode, da vide ukus samoga naroda, te bi odatle lako uhvatili, što se u koga hvali ili ne sviđa. Tako su imali učitelja, doista najboljega i najbiranijega, koji im je podavao pravu sliku rječitosti, ne njezinu sjenu; imali protivnikâ i premaca, koji su se borili mačem, ne štapom; imali uvijek brojno, uvijek novo slušateljstvo — protivnike i prijatelje, te se ni loša ni dobra riječ nije izmakla.¹⁵⁾ Ta znate, da se ona velika i trajna slava rječitosti ne postiže manje na protivničkim klupama nego na svojim; što više — ondje se stalnije podiže, ondje sigurnije jača. Pa Herkula mi, uz takve je učitelje onaj mladić, o kojem zborimo,

¹²⁾ — potpuno izučiti. — ¹³⁾ prepiranje protivnika i pravdanje tužitelja i branitelja. — ¹⁴⁾ u javnosti. — ¹⁵⁾ pohvali ili prijekoru.

bio učenik govornikâ, slušač fora, pohađač sudova, poučen i izvježban tuđim iskustvom; slušajući svaki dan znao je zakone, ne bijahu mu nepoznata lica sudaca, pred očima mu bijaše često običaj skupština, mnogoput je upoznao ukus naroda; pa latio se ili optužbe ili obrane, odmah bi sâm i jedin¹⁶⁾ podoban bio za svaku parnicu.

Sada naprotiv vode naše mladiće u školu onima, koji se zovu retori. Poznato je, da su se oni pomolili malo prije Cicero-nova vremena, i da se nijesu sviđali našim predima, te su na zapovijed cenzora Krasa i Domicija¹⁷⁾ morali zatvoriti, kako veli Ciceron, školu bestidnosti. Ali, kako rekoh, vode mladiće u škole, za koje ne bili lako osjekao, nanosi li u njima više zla umu mjesto ili saučenici ili vrsta nauka. Jer tu nema poštovanja, onamo ne zalazi nitko osim jednako nevješt; od saučenikâ nema nikakve koristi, jer dječaci među dječacima i mladići među mladićima govore i slušaju se s jednakom bezbrižnošću; a same su vježbe ponajviše beskorisne.“

Govorništvo propada, jer su se političke prilike promijenile. Napredak u uljudbi jest nazadak u govorništvu.

„Velika se rječitost kao oganj hrani građom, raspiruje se strastima i bukteći sve jače sja. Ovako se i u našoj državi podiglo govorništvo starih. Pa ako su i govornici naših vremena postigli ono, što im se moglo dati u uređenoj, mirnoj i sretnoj državi, ipak se čini, da su za onoga nemira i slobode više postizavali, jer je svaki govornik, dok se sve burkalo i nije bilo jednoga upravljača, toliko vrijedio, koliko je mogao pridobiti narod, koji se kolebao. Odatle neprestana predlaganja zakona i ime „pučki prijatelj“; odatle govori poglavara, koji su gotovo noćili na zborištu; odatle optužbe moćnih tuženika i neprijateljstva, koja su i cijele kuće zarazila; odatle stranke velikaša i neprestane borbe senata s pukom. Premda je sve to razdiralo državu, ipak je vježbalo govornika onoga vremena, i činilo se, da ga obasipa velikim nagradama; jer što je tko više mogao govorom, to je lakše stjecao časti, to je većma natkriljivao drugove u časti, to je više stjecao milosti u prvakâ, više ugleda u senatorâ, više sjaja i slave u puka. Oni imadijahu također na pretek klijentelâ spoljašnjih naroda; njih poštovahu poglavari, kad su smjerali ići

¹⁶⁾ bez upute i pomoći starijega odvjetnika. — ¹⁷⁾ god. 92. pr. Is.

u pokrajine, njih počašćivahu, kad su se vratili; njih kao da pozivaše sama pretura i konzulat, oni nijesu ni kao privatnici bili bez moći, jer su razborom i ugledom svojim upravljali i narodom i senatom. Što više — svi bijahu uvjereni, da bez govorništva ne može nitko u državi ni postići ni zadržati ugledno i visoko mjesto; nije začudo, što ih je to preko volje vodilo pred narod. Budući da je bilo premalo ukratkô u senatu glasovati, ako tko nije svoje mnijenje prije duhovito i rječito branio; budući da su kakogod osumnjičeni ili optuženi morali odgovarati svojim ustima,¹⁸⁾ budući da nijesu mogli ni svjedočanstva na sudu davati izočni ni na pismu, nego bijahu prinuđeni govoriti glavom nazočni: potom je najvećim nagradama riječitosti pridolazila također velika potreba njezina; pa kao što se činilo krasnim i slavnim, da se tko smatra za govornika, tako naprotiv bješe sramota, da se tko drži za nijema i nerječita.

Nije ih dakle manje poticao stid nego nagrada, da ne pripadaju radije među klijente nego među branitelje, da od predaka naslijeđene sveze ne prijeđu k drugima, pa da se natječu za časti, a ne postignu ih, ili da postignu, a valjano ne vrše, kao da su lijeni i nepodobni za njih. K tomu pridolazaše sjaj tuženikâ i znamenitost parnicâ, a to već samo sobom veoma koristi govorništvu. Ta velika je razlika, imaš li govoriti o građi ili pak o mitu kod izbora, o pljenidbi saveznikâ i o ubijanju građana. Istina bolje je, da se taka zla ne događaju, te je ono stanje države najbolje, kad ne trpimo ništa takvo; no kad se događaju, podaju silnu građu govorništvu. Sa znamenitošću predmeta raste snaga duhu, te nitko ne može izreći slavna i sjajna govora, već ako nađe prema tomu građu. Ne slave, mislim, Demostena govori, što ih je sastavio protiv svojih skrbnika, pa i Cicerona ne čini velikim govornikom, što je branio Publija Kvincija ili Licinija Arhiju,¹⁹⁾ — Katilina, Milon, Ver i Antonije podali su mu onu slavu. Ne kažem ja to zato, kao da je bilo za državu od velike koristi, što je rađala zle građane; te su govornici imali bogatu građu za govore, nego — ponovo pominjem — zato, da se opomenemo pitanja i znademo, da o onome predmetu govorimo, koji se lakše pomalja u burna i nemirna vremena. Tko ne zna, da je korisnije

¹⁸⁾ sami glavom. — ¹⁹⁾ Kvincija je Ciceron zastupao god. 81., kad je prvi put kao branitelj govorio u sudu; pjesnika Arhiju branio je god. 62.; od tih privatnih parnica mnogo su znamenitije političke.

i bolje uživati mir, nego da te muči rat? Pa opet ratovi iznose više dobrih boraca nego mir. Tako i rječitost. Ta što je češće govornik stajao regbi na bojištu, to je više udaraca i zadao i zahvatio, što mu je jači i ljući protivnik, što navali u boj, to viši i uzvišeniji i s tih borbi većma na glasu živi u ustima ljudi, koji su po prirodi takvi, te vole sigurnost.

Prelazim k obliku i običaju starih sudova. Premda je sadašnji trg spretniji za istinu, ipak je više podupirao govorništvo stari, na kojemu ne bijaše nitko prisiljen dovršiti govor za koju uru, slobodne bijahu odgode, svak sebi odabiraše mjeru govoru svomu, te ne bijaše određen ni broj dana ni braniteljâ. Najprije je to Gnej Pompej za trećega konzulata²⁰⁾ svoga stegao i regbi nametnuo uzde govorništvu, ali ipak tako, da se sve raspravljâše na foru, sve po zakonima, sve pred pretorima.²¹⁾ Što je veći dokaz, koliko su se znatniji poslovi nekoć pred njima vršili, nego to, što su parnice centumvirske, koje sada zapremaju prvo mjesto, tako zasjenjene bile sjajem drugih sudova, da se ne čita nikakav govor Ciceronov ni Cezarov ni Brutov ni Celijev ni Kalvov ni najzad ikojega drugog velikog govornika izrečen pred centumvirima?

Možda će se činiti neznatno i smiješno, što kanim kazati, no ipak ću reći makar i zato, da mi se nasmijete. Koliko su poniženja, mislimo, zadali ti haljinci,²²⁾ u kojima se sapeti i regbi zakukuljeni razgovaramo sa sucima? Koliko su snage otele govoru dvorane i pismare, u kojima se već gotovo većina parnicâ raspravlja? Kao što trk i trkalište pokazuju plemenita konja, tako ima neko govorničko polje, pa ako se govornici po njemu ne kreću prosto i slobodno, rječitost slabí i lomi se. Pače osjećamo, da nam je pomuja i briga oko dotjerana sloga na putu, jer sudac često pita, kad započneš, pa treba da iza pitanja njegova opet počneš. Često dokaze i svjedoke prekida branitelj; dođe uto ovaj ili onaj govorniku, pa se parnica raspravlja nasamo, a govorniku trebâ vike i pljeskanja i regbi nekakva glumišta; tako što se svaki dan desilo starim govornicima, kad je for tolikim i tako slavnim ljudima vrvio, kad su klijenti i tribusi i poslanstva gradova i jedar²³⁾ dio Italije stajali uz tuženike, kad je narod rimski

²⁰⁾ god. 52., kad je u parnici Milonovoj odredio, da tužitelj smije govoriti 2 sata, a branitelj 3. — ²¹⁾ a ne pred senatom ili carem kao sada. — ²²⁾ kratke kabanice mjesto duge toge.

u većini sudova mislio, da mu je stalo do toga, kako će pući sud. Dobro se zna, kad su Gaja Kornelija i Marka Skaura i Tita Milona i Lucija Bestiju i Publija Vatinija tužili i branili,²³⁾ sjatio se cio grad, te bi ono živo upletanje naroda i najhladnijega govornika moglo potaći i raspaliti.

Pa već neprestane skupštine i pravo navaljivati baš na najmoćnijega pa sama slava s neprijateljstva — tá većina govornika nije štedjela ni Publija Scipiona ni Lucija Sulu ni Gneja Pompeja, — kolik žar namicahu duhu, kolike li vatre govoru!

Ne govorim ni o čemu mirnom ni krotkom, što se raduje valjanosti i umjerenosti; ona velika i čuvena rječitost pitomica je razuzdanosti — ovu su ludovi zvali slobodom, — pratilica buna, ostan razuzdanomu narodu, bez posluha, bez strogosti, prkosita, smiona, drska, što se ne rađa u dobro uređenim državama. Ta za kojega smo govornika Lakedemonjanina čuli, za kojega Krećanina? A u tim je državama, pripovijeda se, bio najstroži red i najstroži zakoni. Ne znamo ni za govorništvo u Makedonaca ni Perzijanaca niti ikojega drugog plemena, koje je bilo zadovoljno stalnom vladom. U Rođana se pomolilo nekoliko govornika, a najviše u Atenjana, u kojih je sve mogao narod, sve nevježe, sve, da tako rečem, svi. I naša država, dok je lutala, dok se zatirala strankama, prepirkama i razdorima, dok ne bijaše nikakva mira na trgu,²⁴⁾ nikakve sloge u senatu, nikakve umjerenosti na sudu, nikakva poštovanja prema višima, nikakva obuzdavanja od poglavara, iznijela je bez sumnje silniju rječitost, kao što neobrađeno polje rađa bujnijim nekim biljem. Ali niti je državi vrijedila rječitost Grakhâ toliko, te bi trpjela i prijedloge njihove, niti je Ciceron onakom smrću svojom lijepo okitio govorničku slavu svoju.

Pa i ovo, što je ostalo govornicima od staroga fora, dokazom je, da država nije pročišćena i da nije uređena, kako se želi. Ta tko nas zove u pomoć nego krivac ili nesretnik? Koji grad dolazi pod našu klijentelu, već ako kojega uznemiruje ili bližnji narod ili domaća nesloga? Koju pokrajinu branimo osim plijenjenu i izmrevarenu? Pa bi i bilo bolje ne tužiti se nego kazniti.²⁵⁾ Da se nađe država, u kojoj ne bi nitko griješio, zališan

²³⁾ sve same parnice između god. 66. i 54., u kojima se istakao Ciceron. — ²⁴⁾ na trgu: u narodnim skupštinama. — ²⁵⁾ jer ne bi bilo krivaca, kad se svi drže reda i zakona.

bi bio među nevinima govornik, kao što liječnik među zdravima. Kao što se najmanje upotrebljava i najmanje uspijeva liječničko umjeće u onim plemenima, gdje ima najboljega zdravlja i najzdravijih ljudi, tako je manja čast i manja slava govornička uz dobre običaje i uz ljude spremne na posluš vladaru. Ta što treba dugačkili rasprava u senatu, kad se dobri brzo sporazumiju? Što mnogih govora pred narodom, kad se o državi ne brinu nevjeste i mnogi nego jedan i to najmudriji? Što treba svojevolutnih tužbi, kad se griješi tako rijetko i tako neznatno? Što bljutavih i pretjeranih obrana, kad tuženicama ide ususret milosrđe onoga, koji sudi? Vjerujte mi, vrlo i, koliko treba, rječiti ljudi, da ste se vi rodili u predašnje vijekove, ili da su se oni, kojima se divimo, rodili u naše doba, pa da koji bog iznenada izmijeni vaše živote i vijekove, niti bi vama nedostajalo one najveće hvale i slave u rječitosti niti njima umjerenosti i usprezanja. Sada, kad više nitko ne može postići u isto doba veliku slavu i velik mir, neka svatko upotrebljava dobro svoga vijeka, a ne kudi drugoga.“

Doreče Materno, a nato će Mesala: „Bilo je koješta, čemu bih se protivio; bilo je, o čemu bih želio, da se više kaže, ali je dan već odmakao“. „Bit će“, reče Materno, „poslije po tvojoj volji. Pa ako ti je što nejasno u ovome mome razlaganju, porazgovorit ćemo se o tom iznova.“ Tada ustane, zagrlji Apra i reče: „Ja ću tebe tužiti pjesnicima, a Mesalu starinarima.“ „A ja vas“, kaže, „retorima i sholasticima.“²⁶⁾ Nasmiju se i razidu.

Iz „Agrikole“.

(1., 4., 44.—46.)

Uvod. Značaj Agrikolin. Zaglavak.

Od starine je običaj djela i značaj slavnih ljudi pričati potomcima, pa i naše doba, premda je nehajno za svoje, nije to propustilo, kad bi god koja velika i slavna vrlina pobijedila i nadvisila u malim i velikim državama zajedničku pogrješku, nepriznavanje dobra i zavist. Ali u starih kao što bijaše više zgode i lašnje činiti djela vrijedna spomena, tako najslavnije ljude na-

²⁶⁾ govornicima i učiteljima govorništva.

vadaše talenat, da bez pristranosti ili častoljublja, samo za nagradu dobre savjesti proslave vrlinu; pa je većina smatrala, da je prije vjera u značaj nego naduvanje, ako sami pripovijedaju svoj život, te to nije Rutiliju i Skauru¹⁾ otimalo pouzdanja niti im se zamjeravalo: tako se najbolje cijene vrline u ona vremena, kada se najlašnje rađaju. Meni je naprotiv trebalo dopuštenja, premda sam nakan pripovijedati život pokojna čovjeka; a ne bih ga tražio, da kanim tužiti: tako su strašna i krepostima neprijazna naša vremena.

Gneju Juliju Agrikoli, rodnom iz stare i slavne forojulijske kolonije,²⁾ bijahu oba djeda carski prokuratora,³⁾ a to je viteško plemstvo. Otac mu Julije Grecin, senatorskoga reda, bješe na glasu sa svoje revnosti u rječitosti i mudrosti, te je upravo ovim vrlinama izazvao srdžbu cara Gaja (Kaligule): bilo mu naime zapovjedenom tužiti M. Silana,⁴⁾ pa kad nije htio, bi smaknut. Mati mu je Julija Procila bila neobične kreposti i njezinom pažnjom odgojen sprovede dječaćku i mladenačku dob baveći se samo oko plemenitih umjeća. Od zamki zavodničkih odvrataše ga pored njegove dobre i neporočne prirode to, što je već dječakom imao za obitavalište i za učiteljicu nauka Masiliju,⁵⁾ mjesto, u kojem se grčka uglađenost ispremiješala i krasno spojila s pokrajinskom prostotom. Opominjem se, kako je znao sam pripovijedati, da bi bio u mladosti prionuo za filozofijsku nauku življe i više, nego što je dopušteno Rimljaninu i senatoru, da mu nije užežena i raspaljena duha sustavljala razboritost materina. Dakako uznositi i poletni njegov duh težio je na ljepotu i na ideal velike i uzvišene slave više žestoko nego oprezno. Daskora ga je pripitomio razbor i dob; pa je od mudrosti zadržao, što je najteže, — umjerenost.⁶⁾

Agrikola se rodio za trećega konzulata⁷⁾ Gaja Cezara 13. lipnja: a umr'o je u pedeset i petoj godini 23. kolovoza za konzula Kolege i Priska. Možda žele potomci znati i za njegovu spo-

¹⁾ *P. Rutilije Ruf*: državnik, govornik, stoik, konzul god. 105. pr. Is. — *M. Emilije Skauru*: konzul god. 115. i 107., protivnik Rutilijev. — ²⁾ u narbonskoj Galiji, danas Frejus. — ³⁾ financijski činovnici u pokrajini. — ⁴⁾ tast Kaligule, koji ga primorao, da sam sebi prereže vrat, jer je posumnjao, da nastoji, kako bi mu oteo prijesto. — ⁵⁾ danas Marseille; grad osnovan od Jonjana iz Male Azije oko god. 600. pr. Is. — ⁶⁾ u političkom životu. — ⁷⁾ god. 39. posl. Is.

ljašnost. Bio je više skladan, nego visok: nikakve strahote ne bijaše mu u pogledu; lice mu odavaše blagost i lako si vjerovao, da je dobar čovjek, a rado, da je velik. Pa i sam, premda je ugrabljen usred krepke dobi, što je slave, proživio je predugačak vijek. Ta postigao je istinita dobra, koja se nahode u vrlinama; a okićenu i konzulskim i triumfatorskim uresima šta bi mu još bila mogla pridati sreća? Prevelikoga blaga nije volio; ugledno mu je zapalo. Kako su ga preživjele kći i žena, čini se, da se i blažen uklonio budućnosti ne okrnjivši dostojanstva uz neuvelu slavu i ne izgubivši rođaka ni prijatelja. Pa i ako mu nije bilo suđeno dočekati ovaj sjaj preblaženoga vijeka i vidjeti cara Trajana, (što nam je znao u proročanskoj želji navješćivati), ipak mu je rana smrt podala veliku utjehu, te je izmakao posljednjemu onomu vremenu, kad Domicijan nije više na razmake i na oduške, nego neprestano i reko bih jednim udarcem upropašćivao državu.

Agrikola nije vidio, kako je kurija bila opkoljena, senat oružjem zatvoren te jednim udarcem toliko konzularaca⁸⁾ umoreno, nije vidio progona i bijega tolikih najplemenitijih žena. Neron je bar odvrtao oči svoje i nalagao zločine, a nije ih gledao: a za Domicijana bijaše osobita čest nevolja gledati ih i biti gledanu, kad su se naši uzdasi zapisivali, kad su onaj bijesni pogled i ona rumen, kojom se zaklanjaše od stida, dostajali, da se obilježe toliki ljudi zbog njihova bljedila. Da, Agrikola, bio si sretan ne samo po slavi svoga života, nego i po zgodnu vremenu smrti! Kako pripovijedaju oni, koji su čuli posljednje tvoje razgovore, odrješito si i voljno dočeo sudbinu, kao da bi, koliko možeš, htio caru pokloniti nevinost. Ali meni i kćeri svojoj pored grčine, što nam je ugrabljen otac, povećava žalost, što nam nije zapalo, da budemo uza te u bolesti, da te njeujemo nemoćna, da te se nagledamo i nagrlimo. Bili bismo jamačno primili svaku zapovijed, svaku riječ, da ih duboko usadimo u srce. To je naš bol, naša rana, tako daleko morasmo biti od tebe, da te četiri godine⁹⁾ prije izgubismo. Svega je bez sumnje, najbolji od otaca, bilo na tvoju čast, budući da je uza te bila preljubazna žena; ipak te je premalo suza oplakalo, i još posljednjim pogledom poželjele su nešto oči tvoje.

⁸⁾ poimence se pominju desetorica. — ⁹⁾ što je Tacit bio u te četiri godine, ne znamo.

Ako ima mjesto za Mane¹⁰) dobrih ljudi, ako ne propadaju velike duše s tijelom, kako misle mudraci, počivaj mirno, i navrati nas, kuću svoju, od nemoćna čeznuća i od ženskoga narićanja k promatranju svojih vrлина, koje ne treba ni oplakivati ni jadati. Slavimo te radije udivljavanjem, besmrtnim hvalama i nasljedovanjem, koliko nam priroda donosi. To je prava čast, to je ljubav k najbližemu rođaku; pa bih i kćeri i ženi preporučio, ovako slaviti uspomenu očinu, ovako muževu, da sva njegova djela i riječi same sa sobom razmisle, i više zahvaćaju sliku njegove duše nego oblik njegova tijela, ne zato što mislim, da se treba uklanjati kipovima, koji se grade od mramora ili od mjedi; nego kao i čovječje lice, tako su otisci lica lomni i prolazni, a slika je duše vječna, koje ne možeš zadržati ni izraziti tuđom građom i umjetnošću, nego samo svojim moralnim životom. Što smo god ljubili u Agrikole, čemu smo se god divili, živi i živjet će u srcu ljudi, u vječnosti vremena, u slavi povijesti. Mnoge će od starih kao neslavne i nepoznate pokopati zaborav: Agrikola će se potomstvu spominjati i u uspomeni živjeti dovijeka.

Iz „Germanije“.

(24., 5., 7., 9.—18.; 21.—23.; 25.—27.)

Život i običaji naroda germanskoga.

Za Germane bih mislio, da su starosjedioci i da su se veoma malo ispremiješali naseobama i dolascima drugih plemena, jer nijesu dolazili kopnom nego na lađama oni, koji su tražili zamijeniti obitavališta, i jer ljudi od našega svijeta rijetko na lađama pohađaju s druge strane golemi i, da tako rečem, protivni Ocean.¹⁾ Pa i tko će pored pogibli strašnoga i nepoznatoga mora ostaviti Aziju ili Afriku²⁾ ili Italiju pa ići u Germaniju, u nezgrapnu zemlju, surova podneblja, tužnu za obitavanje i za oko, već ako mu je domovina?

Ja sâm pristajem za onima, koji misle, da su Germani, ne budući nikakvim ženidbenim vezama s drugim narodima spojeni,

¹⁰) *Mane*: duše preminulih.

¹⁾ *Ocean*: po mišljenju Tacitovu pripada drugomu svijetu. — ²⁾ *Azija*: misli se samo prednja Azija. *Afrika*: sjeverni kulturni dio.

bili osobito i prosto i samo sebi slično pleme. Odatle je oblik tjelesni pored sve množine ljudi u svih jedan: divlje modre oči, riđe vlasi, visoka i samo u navali jaka tjelesa, dok ne podnose jednako napora i posla. A podneblje i tlo nije ih nimalo priučilo podnositi žeđ i vrućinu kao zimu i glad.

Zemlja i ako se spolja nekoliko razlikuje, opet je uopće ili posuta tamnim šumama ili gadnim močvarama, prema Galijama je vlažnija, a prema Noriku i Panoniji³⁾ vjetrovitija; dosta je plodna, no voću ne prija, bogata je blagom, ali ponajviše kršljavim. Pa i goveda im nemaju svoje ljepote ni na čelu uresa; ponose se brojem, i to im je jedino i najdraže bogatstvo. Srebro i zlato, ne znam, da li su im bogovi ukratili milostivo ili s ljutine. Ipak ne bih ustvrdio, da nema u Germaniji nikakve žile srebra i zlata, jer tko je to ispitao? Stoga i ne mare, da ga imaju i upotrebljavaju: vidi se u njih, da srebrno posuđe, koje su poslanici i poglavice dobili na dar, nije u većoj cijeni, nego koje je građeno od gline: pored svega toga naši najbliži susjedi cijene zlato i srebro zbog trgovačkoga posla, te poznaju i odabiraju neke novce našega kova; oni pak, koji su više unutra, na prostiji i stariji način drže se zamjene same robe. Primaju stari i dobro poznati novac, izrezuckani⁴⁾ ili sa znakom dvokolica;⁵⁾ pa i više ne mare, za srebro nego za zlato, ne zbog osobite ljubavi, nego stoga, što im je množina srebrnih novaca u trgovini prikladnija i što trguju raznim i jeftinim stvarima.

Kraljeve odabiraju po plemenitosti, a vojvode po junaštvu. Kraljevi nemaju neomeđene ni slobodne moći, pa i vojvode upravljaju više primjerom nego zapovijeđu, ako su hrabri, ako su ugledni, ako se bore pred bojnim redom: udivljanjem upravljaju. Uostalom nije nikome osim svećenicima slobodno ni osuditi na smrt, ni sapeti, da, ni izbiti; kao da to nije za kazan ili po zapovijedi vođinoj, nego kao da to naređuje bog, za koga vjeruju, da se nalazi uz borce. Stoga i nose u boj nekakve kipove i znakove iznijevši ih iz gajeva. A osobito ih potiče na hrabrost to, što ne popunjuje čete slučaj ni slučajna zbrka, nego

³⁾ *Norik*: gornja i donja Austrija, veći dio Štajerske, Koruške i Kranjske, Solnogradska i dio Tirola i Bavorske. *Panonija*: istočni dio Austrije, Štajerske i Kranjske, Ugarska između Dunava i Save, dio Slavonije, Bosne i Hrvatske.

— ⁴⁾ najstariji su takvi srebrni denari (serati) Scipionovi od god. 120. pr. Is.

— ⁵⁾ takvi srebrni denari (bigati) kovali se u 2. vijeku pr. Is.

obitelji i srodstva, i veoma su im blizu mili i dragi, odakle čuju lelek svojih žena, odakle čuju ciku svoje nejačadi. To su svakome najsvetiji svjedoci, to najveći hvalitelji: k majkama, k ženama donose svoje rane, a one se ne plaše brojiti i vidati udarce, te podaju borcima hrane i pobude.

Od bogova ponajviše štuju Merkurija,⁶⁾ kojemu u stalne dane i ljudske žrtve prikazivati smatraju za dopušteno; Herkula i Marta umilostivljaju živinskim žrtvama; neki Svebi žrtvuju i Isidi.⁷⁾ Ne saznadoh pravo, odakle je uzrok i podrijetlo toj tuđinskoj službi, osim što sâm kip kao liburska lađa⁸⁾ udešen upućuje, da je ta služba iz tuđine. Uostalom misle, da nije prema veličini nebesnika ni zatvoriti bogove među zidine niti ih prikazivati makar na kakvu podobu ljudskog obličja; lugove i gajeve posvećuju i imenom bogova nazivlju ono tajnovito biće, koje vide samo u svojem poštovanju.

Na auspicije i na ždrebove paze kao slabo tko. Način je ždrebanja prost. Odsječenu granu plodna drveta sasijeku na ogranke, te ih obilježe nekim znakovima, pa ih onda bacaju nasumce i slučajno na bijelo odijelo. Tada, ako se javno vijeća, svećenik, ako li privatno, sam otac obitelji, pomolvši se bogovima i gledajući na nebo, tri puta digne svaki ogranak i tumači njihove sprijed utisnute znakove.⁹⁾ Ako su znakovi nepovoljni, ništa se ne vijeća o onoj stvari isti dan; ako li su povoljni, iste se još potvrda auspicijima. I ovdje je poznato, da se ispituje glas i let ptica: no osobina je njihova plemena primati nagovješćivanja i opomene i od konja. Javno hrane u napomenutim gajevima i lugovima konje bijele te nikakvim ljudskim poslom nezabavljene; njih upregnu pred sveta kola, pa ih prati svećenik i kralj ili prvak države te promatraju njihovo rzanje i dahljanje. Nikome auspiciju ne vjeruju većma, ne samo pučani, nego i velikaši i svećenici; jer sebe smatraju za slugu bogova a njihov za pouzdanike. Ima još drugo motrenje auspicija, kojim ispituju, kako će se dovršiti teški ratovi. Od onoga plemena, s kojim ratuju, zarobljenika na koji god način uhvaćena izvode na mej-

⁶⁾ možda najveći bog Vuotan. — ⁷⁾ možda Vuotanova žena Friga. —

⁸⁾ brza i laka. Liburni su bili stanovnici hrvatskoga primorja i sjeverne Dalmacije. Prije spomenuti Svebi: veliko germansko pleme, na obalama Istočnoga mora. — ⁹⁾ bit će t. zv. rune, staro germansko pismo. Natpisa runskih našlo se u Njemačkoj, Engleskoj i drugdje.

dan odabranikom svojih zemljaka, a svak od obojice ima svoje domaće oružje. Pobjeda jednoga ili drugoga smatra se za pret-hodnu odluku.

O manjim poslovima vijećaju prvaci, a o znatnijima svi, no tako, da prvaci i ono rasprave, o čemu odlučuje puk. Saštaju se, osim ako se desi slučajan i nenadan događaj, u stalne dane, ili za mladaka ili za puna mjeseca; misle naime, da je to naj-blagosloveniji početak poslovima. Pa i ne broje kao mi po da-nima, nego po noćima; tako određuju, tako uriču ročišta; čini im se, da noć ide pred danom. Rđava je posljedica slobode, što se ne sastaju odmah i kako im se zapovjedi, nego se i dva i tri dana potrate oklješvanjem, dok se sabiraju. Kad se sviđi svje-tini, oružani se protive; mučati im nalažu svećenici, u kojih je tada pravo i kazniti. Tad se slušaju kralj ili prvak, kako kome daje dob, plemenitost, ratna čast ili rječitost, višom snagom uvje-ravanja, nego moću zapovijedi. Ako im se ne sviđa misao, od-bijaju je mrmlanjem; sviđa li im se, udaraju o koplja: najdičnija je vrsta odobravanja hvaliti oružjem.

Prosto je pred skupštinom i tužiti i zahtijevati smrtnu kazan. Kazni se razlikuju po krivici. Izdajice i prebjege vješaju o drveta; kukavice, bojazljive i ozloglašene utapaju u kaljužu i u močvaru nabacujući povrh njih ljesu. Razlika kazni ide za tim, kao da treba zločine pokazati, dok se kazne, a sramotna djela sakriti. I za manje prekršaje ima primjerena kazan: krivce globe brojem konja ili ovaca; jedan se dio globe daje kralju ili državi, a drugi onome, koji tuži, ili njegovim rođacima. U tim skupšti-nama odabiraju i poglavice, da kroje pravdu po općinama i selima; svak od njih ima po stotinu pučana uza se za savjet i za ugled.

Ništa ne razpravljaju ni o javnom ni o privatnom poslu osim oružani. Ali ne daje običaj nikome, da uzme oružje prije nego mu dopusti država. Tada u samoj skupštini okiti mladića štitom i kopljem ili tko od poglavica ili otac ili rođak. To je u njih toga, to je prva čast mladosti; prije toga se smatraju za članove obitelji a sada države. Osobito plemstvo ili velike pri-vrede otaca podaju i mladićima poglavičku čast: oni se pridru-žuju k ostalim još jaćima i već otprije poznatima, a nikoga nije stid pokazati se u pratnji. Pače sama pratnja ima stupnjeve prema odluci onoga, koga slijede; pa je velika takmica i u pra-

tilaca, tko će uhvatiti prvo mjesto kod poglavice, i u poglavica, tko će imati najveću i najsrčaniju pratnju. To je dika, to snaga, da te uvijek okružuje velika hrpa odabranih mladića, u miru ponos a. u ratu zaštita. A ne zapada svakomu samo u svoga plemena, nego i u bližnjih država glas i slava, ako se ističe brojem i junastvom pratnje; njega naime istu poslanništva, darivaju ga darovima, i često samim glavom dovršuje bojeve.

Kad plane boj, sramota je po poglavicu, ako ga pratnja nadmaši junastvom, a opet sramota po pratnju, ako ne dostigne poglavice u junastvu. A pogotovu je rug za sav život i prijekor preživjeti poglavicu svoga i vratiti se iz boja; njega braniti, štiti i sva junačka djela pridati njegovoj slavi poglavita je dužnost: poglavice se bore za pobjedu, a pratnja za poglavicu. Ako općina, u kojoj su se rodili, zadrijema dugim mirom i pokojem, većina plemićkih mladića od svoje volje polazi k onim narodima, koji upravo ratuju, jer je i nepoćudan mir ovome plemenu i jer lašnje dolaze na glas u pogiblima i jer se velika pratnja može držati u skupu samo silom i ratom. Pratioci naime istu od poglavarove podatljivosti onoga konja od mejdana i ono krvavo i pobjedničko koplje. A plaću im naknađavaju gozbe i čašćenja ako i jednostavna a ono obilata. Pomagala za podatljivost daju ratovi i grabeži. A ne bi ih tako lasno nagovorio na to, da oru zemlju ili da čekaju, dok rodi, kao na to, da izazovu neprijatelja i zavrijede rane. Da, čini im se lijenošću i tromošću, da znojem stječeš, što možeš krvlju dobiti.

Kadgod ne idu u boj, ne provode vremena mnogo u lovu, nego više u besposlici podajući se snu i jelu. Upravo najhrabriji i najjunaci ne rade ništa, nego predajući brigu o kući, o Penatima¹⁰⁾ i o poljima ženama, starcima i uopće najslabijima u obitelji, sami planduju, u osobitoj protivnosti s prirodom, dok isti ljudi tako ljube besposlicu i mrze na mir. Običaj je, da općine od svoje volje i pojedince donose prvacima ili goveda ili plodova, što se prima pod čast, a ujedno namiruje njihove potrebe. A osobito se raduju darovima od bližnjih plemena, kojih ne šalju samo pojedinci, nego i države, naime konje, krasno oružje, konjske oglavnike i ovratnike. Već smo kazali, da primaju i novce.

¹⁰⁾ Penati: kućni bogovi, kojima u čast na ognjištu neprestano gori vatra.

Dovoljno se zna, da narodi germanski ne nastavaju gradova i da ne trpe među sobom spojenih boravišta; prebivaju razdijeljeno i razasuto, kako im se gdje svidjelo vrelo, polje, gaj. Sela ne namještaju po našu, da bi kuće bile u doticaju i u savezu; svak svoju kuću okružuje prostorom, bilo da ga brani od ognja, ili što ne umije zidati. A ne upotrebljavaju ni lomljena kamena ni opeke: uzimaju za sve građu nezgrapnu, bez ljepote ili dražesti. Neka mjesta mažu pomnije zemljom tako čistom i sjajnom, da se čini, kao da su slikana i bojadisana. Običavaju probijati i podzemne spilje i unose unutra još pored toga mnogo gnoja: to im je utočište od zime i spravište za plodine, jer takva mjesta ciču zimu ublažuju; pa i kad neprijatelj dođe, opustoši što je otkriveno, a za ono, što je sakriveno i zakopano, ili ne zna, ili ga upravo tim prevari, što treba to tražiti.

Pokrivač je u svih kratka kabanica, koju skopčaju kopčom ili trnom, ako nema kopče; inače nepokriveni vas dan borave pokraj ognjišta i ognja. Najimućniji se ističu odijelom, koje nije široko kao u Sarmata i Parta, nego usko, da se pojedini udovi razabiraju. A nose i kože divljih zvjerova, oni, koji su najbliži obali, nehajno, a koji su dalje unutra, biranije, budući da nemaju po trgovini drugih nakita. Odabiraju divljač, skidaju im kože, te ih obasipaju pjegama i kožama divljih zvjerova, kojima rađa krajnji Ocean i nepoznato more. U žena nije druga nošnja nego u muškaraca, osim što se žene češće prevješuju platnenim odijelom, te ga kite grimizom, i što im je gornja čest odijela bez rukava.

Ali su ondje strogi brakovi, pa ni u čemu ne bih više hvalio njihovih običaja. Oni su naime gotovo jedini među barbarima, koji se zadovoljavaju po jednom ženom, izuzevši veoma rijetke ljude, koje salijeću većim brojem ženidbenih sveza zbog plemstva. Osobitno ne donosi žena mužu, nego muž ženi; a nazočni su roditelji i rođaci te ogleđaju darove, a ti darovi nijesu odabrani za žensku nasladu i da se njima mlada kiti, nego su goveda i obuzdan konj i štit s kopljem i s mačem. Za te darove dobijaju ženu, a ona opet donosi mužu također nešto oružja. Da ne bi žena sudila, da joj ne treba misliti na junačke vrline ni na ratne događaje, odmah je u početku udaje njene opominju auspicijima, da dolazi družicom patnjā i pogibli, koje će jednako podnositi i pothvatati ih se u miru, jednako u ratu. To joj kažu ujarmljena goveda, opremljeni konj i predano oružje. Tako joj treba živjeti,

tako umrijeti: da prima, što će djeci predati neokaljano i dostojno, da to prime snahe i da se dalje prenosi k unucima.

Dužnost je podržavati tako neprijateljstva, bilo očina bilo rođakova, kako prijateljstva; ali ne traju nepomirljivo: može se naime i ubistvo iskupiti stalnim brojem goveda i ovaca, i sva kuća prima zadovoljštinu, — to je sreća po javno dobro, jer su opasnija neprijateljstva pored slobode.

Nijedno drugo pléme ne ljubi silnije gozbi i gostoljubivosti; makar koga smrtnika odbiti od kuće smatra se za nedopušteno; svatko ga ugošćuje prema imutku gotovim jelom. Kad nestane jela, onaj, tko je malo čas bio domaćin, postaje pokazivač nove gostoljubivosti i gost, te i nepozvani zađu u bližnju kuću. Nema tada razlike: obojicu dočekuju ondje s jednakom prijaznošću. Nitko ne razlikuje znanca i neznanca, kad je do gostinjega prava. Običaj je dati polazniku, ako što zatraži, ali s jednakom lakoćom naprotiv traže što sami u gosta. Raduju se darovima, ali niti zaračunavaju svoje darove niti se smatraju zaduženi, kad ih prime; oni opće među sobom ljubazno.

Odmah iza sna, koji ponajviše produžuju u dan, kupaju se redovno u toploj vodi, jer je u njih ponajviše zima. Okupavši se uzimaju jela: svak ima odjelit stolac i svoj stô. Tada idu oružani na posao, a dosta često na gozbu. Nikome nije sramota dan i noć provesti pijančujući. Česte svađe, kao što je među pijancima obično, rijetko se završuju psovka, nego češće ubistvom i ranama. Ali uz gozbe raspravljaju također i o pomirenju neprijatelja i o rodbinskim svezama i o izboru poglavica, najzad o miru i o ratu, kao da ni u koje doba nije duša više spremna za iskreno razmišljanje i ne ugrijava se za velike pothvate. Pleme ne budući lukavo i neiskreno otkriva još tajne svoga srca uz slobodnu šalu. Stoga je u svih um otvoren i ne potajan, te drugi dan o tom ponovno raspravljaju, pravo upotrebljavajući oba vremena. Vijećaju, dok ne umiju tajati, a odlučuju, dok ne mogu grijesiti.

Za pilo imaju tekućinu od ječma ili od žita, varena donekle nalik na vino; koji su najbliži obali, kupuju i vino. Jela su im prosta: divlje voće, svježja divljač ili usireno mlijeko: bez pripreme, bez slatkiša utražuju glad. Nijesu tako umjereni kod žeđi; da podaš njihovu pijanstvu, koliko zele, ne bi ih teže savladao pogrješkama nego oružjem.

Robova ne upotrebljavaju kao mi, podijelivši poslove među slugama; svak ima svoje sjedište, upravlja svojim Penatima.¹¹⁾ Gospodar mu određuje mjeru žita ili stada ili odijela kao nase-ljeniku, i toliko mu je pokoran; ostale kućne poslove vrše žena i djeca. Rijetko je, da roba biju i da ga kazne verigama i radom; kašto ih ubijaju, ali ne zbog poretka i strogosti, nego u navali i ljutini kao neprijatelja, samo što to čine bez kazni. Slobodnjaci nijesu mnogo iznad robova; rijetko što vrijede u kući, a nikada u općini, izuzevši samo u onih plemena gdje vladaju kraljevi. Ondje naime oni nadilaze i od rođenja slobodne i plemiće: u ostalih je to dokaz slobode, što slobodnjaci imaju manje prava.

Ne znaju za lihvarenje ni za pozajmljivanje novaca; stoga se to većma priječi, nego da je zabranjeno. Polja zauzimaju uzajmice svi po selima prema broju žitelja, pa ih onda između se dijele po dostojanstvu. A lako se dijele, jer ima mnogo polja. Oranice mijenjaju po godinama, a pretječe im još polja. Oni se naime ne naprežu oko plodnosti i širine polja, tako da bi sadili voćke i razlučivali livade ili natapali vrtove: samo usjev istu od zemlje. Stoga i same godine ne dijele u toliko odsjeka: znadu samo za zimu, proljeće i ljeto, te za njih imaju imena. A imena i darova jesenjih ne poznaju.

Pogrebi su im bez sjaja: samo na to paze, da se tijelo slavnih muževa sažeže stalnim drvom. Same lomače ne opterećuju ni odijelima ni mirišljivim stvarima: svakome se daje u oganj njegovo oružje, a nekima i konj. Nad grobom ima humak: a preziru uzvisitu i mučnu počast spomenika misleći, da je teška pokojnicima. Brzo se okanjuju suza i plača a žalosti i tuge kasno. Ženama se ne pristoji naricati, a muževima pantiti.

Ovo smo saznali uopće o podrijetlu i o običajima sviju Germana.

Preveo dr. M. Šrepl.

¹¹⁾ = kućanstvom. Penati su bogovi, koji čuvaju kućanstvo, dobro i čast obitelji. Njihovi likovi stoje pokraj ognjišta pa se kite vijencima za porodičnih svetkovina. Za njih je stó svagda proštrt, a na njemu je sò, voće i jela. Penati su zaštitnici gosta i gostoljublja.

Iz „Anala“.

1. Uvod. Konac vlade Augustove i početak Tiberijeve.

(I. 1.—2., 4.—15.)

Grad je Rim iz prvine bio u vlasti kraljeva. Slobodu i konzulat osnovao je Lucije Brut. Diktature se uzimale za neko vrijeme; vlast decemvira nije preko dvije godine, a ni konzulsko pravo vojničkih tribuna nije dugo trajalo. Ni Cinino ni Sulino gospodstvo nije bilo trajno, a moć Pompejeva i Krasova brzo je prešla na Cezara, oružana sila Lepidova i Antonijeva na Augusta, koji je cijelu državu, građanskim ratovima istrošenu, pod svoju vlast dobio. No srećne i nesrećne događaje staroga naroda rimskoga zabilježili su slavni pisci; i za opisivanje vremena Augustovih bilo je dičnih umova, dok ih nije sve veće ulagivanje zastrašilo. Povijest Tiberijeva, Gajeva i Klaudijeva pa i Neronova ovamo je, dok su oni bili u cvijetu, od straha iskrivljena, a kad su bili mrtvi, sastavljena je pod dojmom svježije mržnje. Zato je moja nakana, da nešto malo pripovijedam o Augustu i to konac njegova vladanja, onda odmah vladanje Tiberijevo i onaj dalje, bez mržnje i strančarske ljubavi, za koju ni izdaleka nemam razloga.

Kako poslije umorstva Brutova i Kasijeva nije bilo više nikakve republikanske vojske, a Pompej kod Sicilije bio svladan, Lepid uklonjen, Antonije smaknut, ostade i Julijevoj stranci samo Cezar kao vođa. On se odreče imena triumvirskoga gradeći se konzulom, koji je zadovoljan time, da za zaštitu demokracije ima tribunsko pravo.¹⁾ A kad je vojsku darovima a narod darivanjem žita a sve skupa slašću mira primamio, počeo se pomalo dizati i vlast senata, poglavara, zakona sebi prisvajati — bez ičijega otpora, jer su najžešći plemići bili pali na bojištu ili kroz osude, a ostalima, koje je bogatstvom i častima odlikovao, kako je već koji na robovanje bio spremniji, bila je sigurna sadašnjost milija od opasne prošlosti, jer su se novim prekretnom bili podigli. Ni pokrajinama nije to stanje države bilo protivno, jer im je gospodstvo senata i naroda bilo zazorno poradi razmirica mogućnika i lako-

¹⁾ Cezar Oktavijan August dobio je tribunsku vlast (god. 36) do svoje smrti.

mosti činovnika, protiv kojih je od zakona bila slaba pomoć, jer su ih nasiljem, strančarenjem i mitom izvraćali.

Kod kuće je bio mir, imena poglavara bila su ista, mlađi se naraštaj rodio tek poslije bitke kod Akcija, a i stariji od veće česti za građanskih ratova. Koliki su još ostali, koji su vidjeli republiku?

Tako se dakle državni ustav preokrenuo: nigdje više nije bilo staroga, nepokvarenog mišljenja; pa kako su svi bili lišeni jednakosti, obraćahu svoju pažnju na zapovijedi vladaočeve ne bojeći se zasad ništa, dok je August u naponu i sebe i kuću i mir držao. No kad njegovoj već prilično velikoj starosti i tjelesna bolest stane dodijavati, te se približavao konač životu i nova nada, onda uzme nekolicina o blagodatni mira priklapati, većina se rata bojati, gdje koji ga željeti. Još ih je bilo najviše, koji su svakojake glasove o budućim gospodarima razglašivali: kako goropadni i pogrđnim postupanjem raspaljeni Agripa²⁾ ni starošću ni iskustvom nije tolikomu teretu dorastao, kako je Tiberije Neron istina u naponu, u ratu prokušan, ali je pun stare, Klau-dijevoj porodici prirodene oholosti, pa se očituju mnogi znakovi njegove bjesnoće, ako ih on i ustavlja; da je on i od rane mladosti u carskom dvoru odgojen i kao mladić obasut konzulatima i triumfima; pa ni onih godina,³⁾ koje je pod izlikom „zaklona od svijeta“ na Rodu u zatočenju proveo, nije ni na što drugo mislio nego na osvetu, pretvaranje i tajne želje. K tome je tu još i njegova mati⁴⁾ sa svojom ženskom slabošću; morat će se robovati ženi i suviše dvjema mladićima, koji će u prvi kraj državu potlačiti a danas sutra i rastrgati.

Dok je svijet tako i slično govorio, dotle je zdravlje Augustovo propadalo, a sumnjalo se o kakom zločinu njegove žene. Bio se naime pronio glas: „da se August prije nekoliko mjeseci s jednim pratiocem Fabijem Maksimom odvezao na Planaziju, da bi pohodio Agripu, što su znali tek odabrani pouzdanici; ondje je bilo na obadvije strane mnogo suza i znakova ljubavi, i tako ima nade, da će se taj mladić kući djeda svojega vratiti. To je Maksim odao svojoj ženi Marciji a ona Liviji. To je car dočuo, pa kad je malo poslije toga umr'o — ne zna se, je li svoje-

²⁾ Agripa Postum, unuk Augustov, prognan na otok Planaziju, Ilvi (Elbi) na jug. — ³⁾ od god. 6. pr. — 2. posl. Is. — ⁴⁾ Livija, druga žena cara Augusta, s. kojom je dobio 2 pastorka Druza i (potonjega cara) Tiberija.

voljnom smrću — onda se kod njegova ukopa čulo uzdisanje Marcije, koja je sebe krivila, da je bila uzrok smrti svojega čovjeka“. — Bilo kako mu drago, tek što je Tiberije stupio na zemlju ilirsku, pozove ga njegova mati brzim pismom, i nije se moglo stalno saznati, je li on Augusta kod grada Nole još živa zatekao ili mrtva. Jer Livija je palaču i ulice stražama dala zatvoriti; a od časa do časa izdavali su se dobri glasovi, dok nije — počem je bilo određeno, što je onaj čas iziskivao — u isti mah pukao jedan glas: da je August umr'o i da je vlast preuzeo Neron.

Prvi je čin nove vlade bilo umorstvo Postuma Agripe, kojega je iznenađeno onako nenaoružana centurion, čovjek hrabra srca, jedva mogao da smakne. O tome Tiberije u senatu nije ni riječi spomenuo; on se izgovarao naredbama svojega očuha, kojima je tribunu svoje straže naložio, da Agripu smakne, čim on sam izdahne. August se bez sumnje mnogo i ljuto tužio na toga mladića pa je izradio, te je njegovo zatočenje senatskom odlukom potvrđeno. Ali nigda nije bio tako tvrd, da bi ikojega svoga dao smaknuti; a da bi zaradi sigurnosti svoga pastorka dao unuka svoga ubiti, to se nije moglo vjerovati. Bliže je bilo istini, da su Tiberije i Livija, on od straha a ona od mačuhinske mržnje umorstvo zazornoga i morskoga mladića pospješili. Kad je centurion po vojničkom običaju javio, da je njegovu zapovijed izvršio, odvrati Tiberije, da nije dao nikakve zapovjedi, pa će on o svom činu morati pred senatom polagati račun. Kad je to saznao Salustije Krispo, koji je careve tajne znao, — on je tribunu poslao carevo pismo — poboja se, da će biti okrivljen, a onda bi bilo jednako opasno, ili lagao ili istinu govorio — i svjetuje Liviju, da se ne razglasuju tajne carskoga dvora, savjeti prijateljski, vojničke usluge; i neka Tiberije ne slabi snagu carskoga ustava iznoseći sve pred senat, jer je glavni uvjet carske vlasti, da drugoga računa nema do onoga, koji se jednomo daje.

No u Rimu su u ropstvo srtali konzuli, senatori, vitezovi. Što je koji bio slavnijega rođa, to se više pretvarahu i pritajenim licem odavahu u isti čas plač i veselje, jadikovanje i ulagivanje, da ne bi pokazali veselje poradi smrti careve ni još veću žalost poradi novoga cara. Konzuli Seksto Pompej i Seksto Apulej prvi se zakleše na riječi Tiberija Cezara, a pred njima opet Sej Strabon

i Gaj Turanije, onaj glavlar carske straže, ovaj glavlar žitničarstva, malo zatim senat, vjoništvo i narod. Tiberije ostavljaše naime u svemu prvi korak konzulima, kao da postoji stara republika i kao da pravo ne zna, bi li carsku vlast primio; pače i pozivnicu, kojom je senatore u vijećnicu pozivao, izdao je tako, te je sprijed zapisao samo tribunsku vlast,⁵⁾ koju je od Augusta dobio. Pozivnica je bila kratka i sadržajem veoma čedna: on će se, kaže, o počastima svojega očuha posavjetovati i ne će se od njegova mrtva tijela udaljiti; to je jedina javna služba, koju sebi prisvaja. Ali već poslije Augustove smrti dao je kao imperator carskoj straži dogovornu,⁶⁾ straže, vjoništvo i drugo bilo kao na dvoru; vojnici bi ga pratili na trg, vojnici u vijećnicu. Pisma četama otpravljaio je tako, kao da je carsku vlast preuzeo; a u neprilici nije bio nigdje, već ako bi govorio u senatu. Glavni je uzrok tomu bio strah, da se ne bi Germaniku, koji je u svojoj ruci imao tolike legije, silne savezničke čete, nečuvenu ljubav naroda, prohtjelo, da radije preuzme carstvo nego da bi ga čekao. K tome mu je bilo i do javnoga mišljenja, da bi se radije reklo, da ga je država pozvala i odabrala, nego da se on nastojanjem jedne žene i posinjenjem jednoga starca došuljao do prijestola. Poslije se pokazalo, da se je on samo zato pretvarao, da bi i plemstvu u dušu zavirio; jer on je dobro pamtio i riječi i lica pa ih je na zlo izvraćao.⁷⁾

Na dan prve senatorske sjednice nije dao ni o čemu raspravljati osim o posljednjim počastima Augusta. U njegovoj oporuci, koju su djevice Vestalke predale, bili su Tiberije i Livija zabilježeni kao baštinici, a Livija bila upisana u porodicu julsku s imenom Augusta. U drugom su redu kao baštinici bili zapisani njegovi unuci i praunuci, a na trećem mjestu najugledniji građani, njemu većinom mrski, tek da bi se kod potomstva pohvalio i proslavio. Zapisi nijesu premašili obične mjere, osim što je za državu i prosti narod 43,500.000 sesteraca,⁸⁾ za vojnike carske straže po 1.000 a za vojnike legijske i za građanske čete rimske po 300 sesteraca odredio. Poslije toga se raspravljalo o počastima. Među predloženima su najznamenitije bile ove. Gal Azinije predložio, da bi sprovod išao kroz Triumfska vrata; a Lučije

⁵⁾ t. j. tribun Tiberije Neron. — ⁶⁾ dogovorna: lozinka na pr. Spas, Sreća-Pobjeda. — ⁷⁾ izvraćao: tumačio tako, kao da u sebi kriju mržnju. — ⁸⁾ se, šterac = 5 para.

Aruncije, da bi se pred sprovodom nosila imena izdanih zakona i imena naroda, što ih je on svladao. Tome je Mesala Valerije dodavao, da bi se svake godine ponovila zakletva imenu Tiberijevu. A kad ga je Tiberije upitao, je li to na njegovu zapovijed predložio, odvrati: on je od svoje volje govorio, pa će u stvarima, koje se države tiču, jedino za svojem pameću ići, pa makar to bila i uvreda. To je bio još jedini način udvoravanja! U tome će senatori u jedan glas: da bi se mrtvo tijelo na ramenima senatorskim nosilo do lomače! Cezar to odbije nadutom čednošću i opomene narod oglasom: da mu se nebi onako, kao što je negda od prevelike ljubavi sprovod blago pokojnoga Julija⁹⁾ poremetio, i sada prohtjelo, da Augusta radije spali na trgu nego na Martovoj poljani, gdje je sebi mjesto odredio.¹⁰⁾ Na dan pogreba bili su namješteni vojnici kao za stražu; a koji su sami vidjeli pa koji su od svojih starih čuli o onome danu još nejakapropstva i slobode, nesrećno vraćene, kad umorstvo diktatora Cezara jedni smatraju za najgadniji a drugi za najdivniji čin — podrugivahu se svakojako, što se sada sijedi vladalac, koji je dugo vladao, koji se i za vlast svojih nasljednika nad državom pobrinuo, mora dabogme vojničkom pomoću štiti, tek da bi pogreb njegov bio miran.

Tom se prilikom štošta govorilo o Augustu. Većina se čudila, čemu se ne treba čuditi: da je isti dan bio negda prvi njegova vladanja i posljednji njegova života; da je u Noli izdahnuo u istoj kući i sobi, u kojoj je umro i njegov otac Oktavije. Mnogo se govorilo i o broju njegovih konzulata, kojim je dostigao Valerija Korva i Gaja Marija zajedno;¹¹⁾ o tribunskoj vlasti, koju je bez pretrga imao 37 godina; o imenu „imperator“, što ga je 21 put dobio; i o drugim počastima, koje je više puta ili prvi dobio. Ali razboriti su njegov život koje uzvišivali, koje prekoraivali: „Njega je štovanje prema ocu i nevolja države, u kojoj u ono doba zakonima više nije bilo mjesta, natjerala na građanski rat, koji se niti započinjati niti voditi ne može zakonitim sredstvima. Mnogo je popustio Antoniju, mnogo Lepidu, samo da bi se ubilcima svoga oca osvetio. Počem je ovaj od tromosti ostario, a onaj raspuštenim životom propao, nije rastrganjoj domovini bilo drugoga lijeka, nego da dođe pod vlast

⁹⁾ Gaja Julija Cezara god. 44. pr. Is. — ¹⁰⁾ mjesto odredio: za mausolej na Martovu polju. — ¹¹⁾ bio je konzul 13 puta (6 + 7).

jednoga čovjeka. No zato opet nije ustav uredio pod imenom kralja ni diktatora, već pod imenom glavarâ, pa je državu omeđio velikim morem ili rijekama dalekim; legije, pokrajine, — sve je zajedno u uskoj vezi; pravica je u građana, obzirnost prema saveznicima, i isti se Rim uvelike poljepšao; veoma se rijetko postupalo silom, da bi uopće bio mir.*

Ovamo se, opet govorilo: „Štovanje prema ocu i stanje državno uzeto je za izliku, a uistinu je želja za vladom bila povod, zašto je darovima skupio veterane i kao mlad čovjek bez državne službe nabavio vojsku, potkupio konzulove legije pa se pretvarao, kao da pristaje za strankom Pompejevom. No malo zatim, kad se odlukom senatovom dokopao dostojanstva i vlasti pretorske, te su Hircije i Panza¹²⁾ bili ubijeni, — bilo od neprijatelja, ili je Panza zaglavio od otrova ulivena u ranu, a Hircije od svojih vojnika i lukava nagovaranja Cezarova, — okupi on vlast nad četama jednoga i drugoga. Senatu protiv njegove volje silom izmami konzulat, a oružje, koje je dobio protiv Antonija, okrene protiv republike; progon građana i razdjeljivanje zemalja nijesu odabrali ni oni, koji su to učinili.¹³⁾ Istina on je smrt Kasijevu i braće Brutâ odbio na račun očeve mržnje, premda bi bilo u redu, da se lična mržnja općoj koristi žrtvuje; ali on je Pompeja prividnim mirom a Lepida uinjenim prijateljstvom prevario! Onda je tarentskim i brundizijskim ugovorom i udajom svoje sestre primamio Antonija, koji je lukavo srodstvo glavom platio. Poslije toga je istina nastao mir ali krvav: dođe poraz Lolijev i Varov,¹⁴⁾ a u Rimu su ubijeni ljudi kao Varon i Egnacije.“¹⁵⁾

I u domaći su život njegov dirali: „On je Neronu oteo¹⁶⁾ ženu, Vedije Polion raspušteno je živio,¹⁷⁾ kako je napokon Livija kao mati bila nesreća za državu, kao maćeha nesreća kući Cezarâ. Štovanju bogova više nema mjesta, jer je njegova volja, da u hramovima njemu u božanskom liku štovanje iskazuju domaći i strani činovnici. Pače ni Tiberija nije uzeo za nasljednika iz ljubavi

¹²⁾ konzuli god. 48.; pobjednici Antonijevi kod Mutine. — ¹³⁾ Antonije i Lepid, s kojima je Oktavijan sastavio t. zv. drugi triumvirat. — ¹⁴⁾ u ratu s Germanima god. 16. pr. Is. i 9. posl. Is. — ¹⁵⁾ poradi trote protiv Augusta, prvi god. 23., drugi god. 19. pr. Is. — ¹⁶⁾ Tiberije Klaudije Neron prepusti naoko dobre volje Oktavijanu svoju mladu ženu Liviju. — ¹⁷⁾ hranio je živim robovima mreću u svom ribnjaku.

ili zato, što je za državu mario, već zato, što je u njegovu oholu i okrutnu dušu zavirio, htio je da ga porede s gorim od sebe i da tako steče slavu“. August je naime prije nekoliko godina, kad je od senata ponovo tribunsku vlast za Tiberija iskao, premda mu je govor bio pun hvale, nekoliko riječi nabacio o njegovu vladanju i njegovim navadama, da bi ih osudio, premda ih je tobože ispričavao.

Nego kad je ukop po običaju svršen, određen mu je hram i božansko štovanje.

Poslije toga počnu moliti Tiberija, a on stao koješta govoriti o veličini vlasti, o svojoj slabosti: jedini duh božanskoga Augusta mogao je nositi toliki teret; pa kako je on i njega pozvao, da bi s njime vladalačke brige dijelio, iskusio je i sam, kako je težak i kako je sreći izložen teret upravljati cijelom državom. Stoga neka u državi, koja se upire na tolike izvrsne ljude, ne prenese sve na jednoga čovjeka; više njih će udruženim naporom lakše državne poslove opravljati.

U takom govoru bilo je više dostojanstva nego iskrenosti, a Tiberijeve su riječi i u stvarima, kojih nije htio da krije, — bilo od prirode ili od navike — svagda bile dvojbene i nejasne; sad pak, kad je baš nastojađ, da svoje misli duboko sakrije, zapletao se još većma u nejasnoću i sumnju. Senatori naprotiv, koji su se jedino bojali, da bi se moglo činiti, da ga razumiju, počnu jadicovati, plakati, moliti, dizati ruke prema bogovima, prema liku Augustovu i njegovim koljenima; nato zapovjedi, da se spis donese i pročita. Sadržavao je državnu snagu, koliko je građana i saveznika pod oružjem, koliko ima brodova, kraljevina, pokrajina, danka i poreza, potreboća i troškova za darove. Sve je to bio August svojom rukom popisao i — ne zna se, da li od straha ili od zavisti — dodao savjet, da bi se država na svoje međe stegnula.

Međutim se senat do najkukavnijih molbi ponizio, a Tiberiju slučajno izmakne: „kako za upravu cijele države nije dosta jak, tako će preuzeti brigu nad onim dijelom, koji mu se već povjeri“. Nato će Azinije Gal: „Pitam te, Cezare, koji dio države želiš, da ti se povjeri?“ Iznenađen neočekivanim pitanjem za čas umukne, onda se sabere i odgovori: za njegovu stidljivost nije nimalo dično, da ista bira ili odbija od nečega, čega bi se uopće rad riješiti. Nato će Gal — ta po njegovu licu naslućivao, da je

uvrijeđen —: on nije, kaže, zato pitao, da bi razdvojio, što se rastaviti ne da, već da bi se i njegovim priznanjem potvrdilo, da je država jedno tijelo i da njom ima ravnati duh jednoga čovjeka. Na koncu pohvali Augusta pa sjeti samoga Tiberija njegovih pobjeda i odličnoga rada kroz tolike godine u mirno doba. No opet nije mogao njegove srdnje da ublaži, jer mu je odavno bio mrzak, kao da, otkad se oženio Vipsanijom, kćeri Marka Agripe, koja je negda bila žena Tiberijeva, — za većim teži, nego što građaninu dolikuje; pa kao da je i on onako prikosan, kakav je bio njegov otac Polion Azinije.

Poslije toga uvrijedi ga tako isto Lucije Aruncije govorom, koji se nije mnogo razlikovao od govora Galova. Istina Tiberije se nije otprije srdio na Aruncija, ali on je o njemu sumnjao, jer je bio bogat, slobodan, veoma darovit i isto toliko u javnosti na glasu. Ta i August je u svojim posljednjim razgovorima, kad je o tome govorio, tko bi, premda vrijedan, da dobije vladalačko mjesto, to mogao odbiti, ili tko bi ga, premda nesposoban mogao poželjeti, ili tko bi ga mogao i htio dobiti, — rekao: „Manije Lepid je sposoban, ali ne mari za to; Gal Azinije ima želju, ali manje sposobnosti; Lucije Aruncije nije nevrijedan pa će se usuditi, ako dobije priliku“. O prvoy se dvojici pisci slažu, mjesto Aruncija pominju neki Gneja Pizonā; svi su osim Lepida naskoro pletkarenjem Tiberijevim u svakojake tužbe bili zapleteni. I Kvina Haterije i Mamerko Skauro uvrijediše njegovu sumnjivu dušu, Haterije time, što je rekao: „Dokle ćeš, Cezare, dopustiti, da država bude bez glave?“ — a Skauro time, što je rekao: „Po tome, što on po pravu svoje tribunske vlasti konzulima nije kratio, da svoje prijedloge iznose, ima nade, da molbe senatove ne će ostati neuslišene“. Na Haterija udari odmah, Skaura, na kojega se mnogo više ljutio, pusti u miru. Najposlije, kad mu je dodijala vika sviju i preklinjanje pojedinih, pomalo popusti, ne da bi priznao, da vladu prima, već da bi učinio kraj svomju nećanju a moljakanju njihovu. Poznato je, da je Haterije došao u carski dvor, da moli za oprostjenje, i pao Tiberiju, koji je baš šetao, pred koljena, te ga malo nijesu vojnici smaknuli, jer se Tiberije slučajno ili zato, što su ga njegove ruke uhvatile, srušio. I opet nije Tiberija pogibao takoga čovjeka mogla da ublaži, dok nije Haterije Augustu¹⁸⁾ molio, i ona ga svojim usrdnim molbama obranila.

¹⁸⁾ caricu Liviju (Juliju).

Mnogo su se senatori i Augusti ulagivali. Jedni predlagahu, da bi se zvala „roditeljka“, drugi „mati domovine“, više njih da bi se imenu carevu dodalo „sin Julijin“. Tiberije se izgovarao: „Ženama treba časti odmjereno podjeljivati, i on će istu umjerenost pokazati u onome, što se za njega odredi“. No uistinu je bio zabrinut od zavisti pa je odlikovanje žensko smatrao za svoje poniženje i zato nije htio ni dopustiti, da se njoj odredi liktor, štovije — zabranio je žrtvenik adopcije i druge takve počasti. Ali zato je za Germanika Cezara zaiskao prokonzulsko zapovjedništvo,¹⁹⁾ te su poslani poslanici, da mu ga predadu i da bi ga podjedno u tuzi radi smrti Augustove tješili. Što se isto nije iskalo za Druza, uzrok je bio taj, što je Druz²⁰⁾ bio izabran za konzula pa je sam bio glavom u Rimu. Za kandidate preture imenovao je dvanaesticu, broj određen od Augusta; a kad je senat svjetovao, da bi ga povisio, zaduži se zakletvom, da ga ne će prekoračiti.

U to se vrijeme izbori državnih činovnika od narodne skupštine prenesu na senat. Do toga dana otpravljahu se naime neke stvari prema željama kotara,²¹⁾ i ako u glavnima odlučivaše volja careva. Narod se nije potužio — ošim praznim mrmljanjem, — što mu je pravó oduzeto, a senat je to rado prihvatio, jer se oprostio darivanja i gadnoga moljakanja, dok se Tiberije zadovoljio time, da smije preporučiti četiri kandidata, koji se ne smiju odbiti, već se moraju bez natjecanja imenovati.

2. Germanik na istoku; smrt i pogreb njegov.

(II. 55., 59.—61., 69.—75., 82.—83., III. 1.—6.)

Germanik utiše u Germaniji bunu vojničku, zatim vojuje s Germanima, razbije ih više puta, sahrani kosti palih u Teutoburškoj šumi, nađe orla nesretne vojske Varove. Na poziv Tiberijev vrati se u Rim, slavi slavlje i domala ide kao zapovjednik na Istok. Ujedno pošalje Tiberije u Siriju Pizona čovjeka silovita, pa mu — tako se vjerovalo — dađe tajne naloge.

Gnej Pizon pohiti, da bi što brže svoj zadatak započeo. Pošto je aténsko građanstvo bučnim ulazom zastrašio, otrese se na nj ostrim govorom šibajući podmuklo Germanika, što je vrijeđajući dostojanstvo¹⁾ rimskog imena prevelikom prijaznošću po-

¹⁹⁾ do smrti. — ²⁰⁾ Druz, sin Tiberijev; Germanik, sin Druzov. — ²¹⁾ u kotarskim (tributskim) skupštinama.

¹⁾ unišao je u Atenu samo s jednim liktorom.

častio, — ne Atenjane, koji su od tolikih poraza već izumrli, već onaku smjesu kojekakih naroda, jer ti su Atenjani saveznici Mitridatovi protiv Sule i Antonijevi protiv obožavanoga Augusta. I stare im je grijehe iznosio: kako su protiv Makedonaca loše sreće, a protiv svojih ljudi siloviti bili. On se na njihov grad i iz lične mržnje srdio zato, što na njegovu molbu nijesu htjeli da pomiluju nekoga Teofila, kojega je areopag poradi prijevaré osudio. Odande preplovi brzo kroz Kiklade i stigne najkraćim putem kod ostrva Rôda Germanika, koji je dobro znao, kakvi ga napadaji čekaju, ali je opet bio tako prijazan, da mu je, kad ga je burâ prema klisurama nosila, te se propast njegova neprijatelja mogla odbiti na slučaj, — svoje galije u pomoć poslao, da bi ga iz pogibli izbavio. No opet se Pizon nije dao ublažiti, već se ustavi jedva jedan dan, ostavi Germanika i pohiti naprijed. A kad u Siriju k legijama stigne, stane ih kvariti darivanjem, ulagivanjem, potpomaganjem prostih vojnika, uklanjajući stare centurione i oštre tribune, podjeljujući njihova mjesta svojim štíćenicima, pa i najgorima — dajući, da u okolu planduju, u gradovima po volji žive, po selima se raspušteno klatare; i tako je dotle dotjerao, te su ga općeno zvali „ocem legija“. Ni Plancina se nije držala ženske pristojnosti, već je išla k vježbama konjaničkim i pješačkim pa grđila Agripinu i Germanika; a našlo se i među dobrim vojnicima nekoliko spremnih slušati zlo, jer se tajom govorilo, da to baš ne biva bez careve volje.

Oné godine, kad su Marko Silan i Lucije Norban bili konzuli,²⁾ zapući Germanik u Egipat, da bi na svoje oči vidio starine, ali izgovor je bila briga za tu pokrajinu. I doista otvori žitnice i tím umali cijenu žita; ali i inače usvoji štošta, što je narodu bilo milo. Obilazio je bez vojničke pratnje, neobuven i u grčkoj nošnji, ugledajući se u Publija Scipiona, koji je — tako se pripovijeda — to isto više puta činio u Siciliji, premda je udilj buktio rat s Punjanima. Tiberije prekori njegovu nošnju i njegovo vladanje tek blagim riječima, no stim žešće udari na to, što je protiv odredaba Augustovih bez dopuštenja vladaočeva u Aleksandriju unišao. Jer među ostale upravne tajne Augustove pripada i zabrana, da senatori ili svijetli vitezovi rimski³⁾ bez njegova dopuštenja ne smiju ići u Egipat, — a time je tu pokrajinu od carstva odijelio, da ne bi nitko Italiju mogao glađom

²⁾ god. 19. posl. Is. — ³⁾ vitezovi: koji su imali census senatorski.

pritisnuti, ako bi tu pokrajinu i s njom ključeve suhe zemlje i mora⁴⁾ osvojio, makar imao i malu četu protiv silne vojske.

Ali Germanik još ne znajući, da se njegovu putovanju zabavlja, poveze se uz Nil počevši od grada Kanopa. Odonud krene do najbližega ušća rijeke, posvećenoga Herkulu, za kojega starosjedioci pričaju, da se kod njih rodio i da je najstariji, a oni, što su poslije bili hrabri kao i on, da su po njemu dobili ime. Potom pohodi velike ruševine stare Tebe. I doista su se na golemim zidinama još nalazila egipatska pismena, kojima je negdašnja moć zabilježena; a jedan stariji svećenik dobivši nalog, da svoj maternji jezik tumači, stane pričati, kako je negda ondje stanovalo 700.000 za rat sposobnih momaka, pa je s tom vojskom kralj Ramzes Libiju, Etiopiju, Mediju, Perziju, Baktiriju i Skitiju osvojio i zemljama, u kojima nastavaju Sirani, Armenjani i susjedni Kapadočani, ovamo do Bitinskoga, onamo do Likijskoga mora gospodovao. Tu se čitalo također, kolik je narodima nametnut danak, težina srebra i zlata, broj oružja i konja, hramovima poklonjeni tamjan i slonova kost; koliku je množinu žita i svih potreba koji narod plaćao — baš tolika sila, kako je sada nameće nasilje Parćana ili moć Rimljana.

Uostalom Germanik je i druga čudesa pozorno motrio; među njima poglavito Memnonov⁵⁾ kameni lik, koji, kako ga sunčane zrake pogode, glasno zazveči, onda među razbacanim i jedva prohodnim gomilama pijeska kao gore visoke piramide, sagrađene natjecanjem i bogatstvom kraljeva; u zemlji iskopana jezera, gdje bi se ocijedila voda od poplave Nilove; a na drugim mjestima usko i neizmerno duboko korito, kojega ne može dosegnuti mjerničko olovo. Odande je došao u Elefantinu i Sijenu, negdašnju krajnju među rimske države, koja sada seže do Crvenoga mora.

Na povratku iz Egipta nađe Germanik, da je sve, što je kod legija ili u gradovima naredio, ukinuto ili naopako okrenuto. Otuda potekoše teški prigovori Pizonu i ljuti odgovori njegovi careviću. Nato Pizon odluču da će otići iz Sirije, ali ga skorašnja bolest Germanikova zadrži. No kad dobije glas, da se Germanik

⁴⁾ grad Peluzij i otok Far. — ⁵⁾ tako su ga zvali Grci. Memnon, sin Tiona i boginje Zore; ubio ga Ahilej pod Trojom. Zvek, što se čuje (ne samo) s Memnonova kolosa, to je titranje zraka, kad se na žarkom suncu vrlo naglo gubi vlaga, koju je kamen po noći upio.

oporavio, te su se za njegovo zdravlje upriličivale žrtve, dade dovedene žrtve, pripremu za žrtve i narod iz Antiohije, što je došao k slavi, po svojim liktorima rastjerati. Onda otide u Seleukiju⁶⁾ čekajući bolest, koja je Germanika opet stigla. Strašnu jakost bolesti još uveća uvjerenje, da mu je Pizon dao otrova; i doista su se u podu i u stijenama nalazile iskopane ljudske kosti, pjesme od prokletstva i ime Germanikovo, urezano u olovne ploče, napola spaljene kosti, truhležom obavite, i druge pogubne stvari, kojima se, kako svijet vjeruje, duše zapisuju podzemnim dusima. K tomu je na ljude, što ih je Pizon poslao, padala tužba kao da paze, je li bolest krenula nagore.

Taj glas Germanika tako isto razljuti kao prestraši: „ako na njegovu pragu vrebaju, ako pred očima svojih neprijatelja mora dušu izdahnuti, — što će tek njegova jadna žena, što njegova nejak a djeca dočekati? Pizonu se čini, da mu otrov sporo djeluje, zato se žuri i hiti, da bi pokrajina, da bi legije samo njegove bile. No Germanik još nije tako onemoćao niti će nagrada za ubistvo ostati ubojici“. On napiše pismo, u kojem mu prijateljstvo otkazuje; mnogi dodaju, da mu je zapovjedio, da iz pokrajine otide. A Pizon ne čekajući duže otplovi ali polagano, da mu ne bi bilo daleko vratiti se, ako bi mu Germanikova smrt Siriju otvorila.

Careviću sine nada za kratko vrijeme, i on se pridigne, ali onda onemogne tijelom; i kad mu je blizu bio smrtni čas, progovori sakupljenim prijateljima ovako: „Da mrem svojom smrću, bilo bi moje bolno osjećanje i prema bogovima pravedno, što me roditeljima, djeci, domovini u naponu preranom smrću otičaju. No ovako, gdje mi je zločin Pizonov i Plancinin život presjekao, stavljam vam na srce posljednje molbe: javite mójemu ocu i bratu,⁷⁾ koje su me gorke uvrede izmučile, koje zasjede zaplele, te sam jadan život ružnom smrću završio. Svi oni, koji su se od mene čemu nadali, koji su mi po krvi rođaci, pače i oni, koji su na me živa mrzili, — plakat će zato, što je od ženske prijevare pao čovjek, koji je negda bio u svijetu pa je iz tolikih ratova živu glavu iznio. Vi ćete imati prilike, da se pred senatom potužite i na zakone pozivate. Nije to glavna dužnost prijatelja, da mrtvoga pustim jadanjem do groba prate, već da se sjećaju

⁶⁾ Seleukija: grad u Siriji; Antiohija, glavni grad. — ⁷⁾ caru Tiberiju, poocimu, i Druzu.

onoga, što se njemu htjelo, i da izvrše ono, što im je on naložio. Plakat će za Germanikom i ljudi nepoznati; osvetit ćete ga vi, ako ste voljeli mene nego moje dostojanstvo. Pokazujte narodu rimskomu unuku obožavanoga Augusta, moju ženu; nabrajajte njezine šestero djece! Smilovanje će biti s tužiteljima; a onjima, koji opake naloge smišljaju, svijet ili ne će vjerovati⁸⁾ ili ne će praštati!“ — Zakleli se prijatelji, da će prije izgubiti glavu nego odreći se osvete, a pri tome su se ticali desnice čovjeka na sa-mrti.

Nato se okrene k svojoj ženi i zamoli je u ime svoje uspo-mene i u ime zajedničke djece, neka se okani prkosa, neka se pokori nesmiljenoj sudbini; a kad se u Rim vrati, neka težnjom za vlašću ne draži moćnijih. To je govorio pred prijateljima i još drugo nasamo, čim je, kako se mislilo, strah od Tiberija pokazao. Malo zatim izdahne na neiskazanu žalost pokrajine i okolnih naroda. Požališe i strani narodi i kraljevi; tolika je u njega bila prijaznost prema saveznicima, blagost prema neprija-teljima; ili ga tko vidio ili slušao, jednako ga je štovao, jer ako je i čuvao veličinu i dostojanstvo svoga uzvišenog položaja, a ono se opet klonio mržnje i oholosti.

Pogreb njegov, bez djedovskih likova i bez sjaja, izvršen je svečano pohvalnim govorima i pominjanjem njegovih vrлина. Bilo je i ljudi, koji su njegovu ličnost, starost, način smrti, već i poradi blizine mjesta, gdje je umro, sa usudom Aleksandrovim poredili. „Jer obadva, ljudi od oka, odlična roda, ne mnogo preko 30 godina stari, poginule u tuđem svijetu od lukavstva svojega roda, samo što je Germanik prema prijateljima blag, u uživanju umjeren, u jednom braku, sa zakonitom djecom živio; i opet je tako isto bio junak u boju, premda nije bio naletica i premda mu nijesu dali, da tolikim pobjedama slomljenu Germaniju pod jaram ropstva skući. Ali da je on sam odlučivao, da je po vlasti i po imenu bio kralj, bio bi toliko sigurnije njegovu ratnu slavu dostigao, koliko ga je blagošću, umjerenošću i ostalim dobrim svojstvima pretekao.“ Tijelo otkriše, prije nego što će se u Anti-ohiji — to je mjesto bilo za pogreb određeno, — spaliti. No je li na sebi imalo tragova otrovanju, nije izvjesno poznato; jer kako je koji više žalio Germanika i o sumnji bio uvjeren ili je volio Pizonu, tako su jedni ovako govorili drugi onako.

⁸⁾ Pizonu i Plancini, koji smišljaju naloge Tiberijeve i Livijine.

Nato su legati i drugi senatori, koji su bili ondje, vijećali, komu da se dā uprava Sirije. Pa kako su se drugi slabo otimali, biralo se dugo između Vibija Marza i Gneja Sencija; zatim popusti Marzo Senciju, koji je bio stariji pa se življe natjecao. On pošalje ženu, imenom Martinu, koja je u onoj pokrajini radi trovanja na glasu i Plancina veoma u volji bila, u Rim, jer su to iskali Vitelije i Veranije i ostali, koji su krivicu i optužbu spremali; kao da su već krivci pred sud pozvani.

Agripini, premda je od tuge i tjelesne slabosti klonula, bilo je nesnosljivo sve, što je osvetu zatezalo. Zato se ukrca s pepelom Germanikovim i s djecom. Svi su je sažaljavali, što ona, gospođa knježevske krvi, koju su doskora vikli gledati u najljepšoj bračnoj sreći, u kolu ljudi, što su je stovali i željeli dobro, sada mrtve ostatke u naručju nosi ne znajući, kako da se osveti, zabrinuta za sebe i poradi tolike nesrećne djece toliko puta nesreći izložena. Međutim stigne Pizonu kod otoka Kosa vijest, da se Germanik prestavio. On je primi s veseljem, zakolje žrtve, poče u hramove; bio je izvan sebe od veselja, a Plancina još objesnija, te je crninu za izgubljenom sestrom sada prvi put zamijenila veselom opravom.

Kad je u Rimu pukao glas o bolesti Germanikovoj, pa je svatko, kao obično iz daljine, zlo na gore uvećano javljao, porodi se tuga, srdnja i jadikovanje. Zato je dašto, kažu, na kraj svijeta otpravljen, zato Pizonu pokrajina povjerena; na to su tajni dogovori Augustini i Plancinini smjerali. Prva je istina, što su stariji ljudi o Druzu govorili: vladaocima se ne sviđa građansko osjećanje njihovih sinova, pa im je jedino zato život prekraćen, što su nastojali, kako bi se narodu rimskome sloboda i jednako pravo povratilo. Ovake je razgovore općinstva vijest o Germanikovoj smrti tako raspalila, te su prije poglavarškoga oglasa, prije senatove odluke javni poslovi prekinuti, trgovi ispražnjeni i kuće pozatvarane. Svuda stoji tišina i uzdisanje, ništa nije samo naoko; pa premda su i odijelom žalost odavali, još su više žalili u sreću. Slučajno donesoše trgovci, koji su, dok je Germanik još bio u životu, iz Sirije otišli, veseliše glasove o bolesti njegovoj. Odmah se povjerovalo, odmah rasglasilo. Kako je koji dolazio ususret, pripovijedao bi i ono, što je tek našuo, drugima, a oni od veselja štošta dodali i opet dalje širili. Po Rimu se trčamo tamo i razbijaju vrata hramova. Vjeru im je potkrepljivala noć i u tmimi

sigurnije uvjeravanje. Ni Tiberije se nije protivio lažnomu pripovijedanju, dok se pomalo s vremenom nije rasplinulo. I narod je još jače tugovao, kao da mu je Germanik još jedamput ugrabljen.

Počasti su izmišljene i određene, što su ih god iz ljubavi prema Germaniku mogli izmisliti: da se njegovo ime u salijskoj⁹⁾ pjesmi pjeva, da se na mjestima za Augustove svećenike kurulske stolice namjeste i nad njima vijenci od hrastova lišća; kod igara u cirku da se njegov lik od slonove kosti naprijed nosi, a na Germanikovo mjesto da se flamen i augur¹⁰⁾ biraju jedino iz plemena Julijeva. Tomu dodadu slavloluke u Rimu, na obali Rajne i na sirske gori Amanu s natpisom o njegovim djelima i o tome, da je za opće dobro umr'o; grobni spomenik podignu u Antiohiji, gdje je spaljen, i humak u Epidafni, gdje je izdahnuo. Likova i mjesta, na kojima bi se imao štovati, ne bi nitko lako prebrojio. No kad se predlagalo, da bi se njegov lik na zlatnu, neobično veliku štitu među najvršnjim govornicima postavio, osiječe Tiberije: on će mu, kaže, posvetiti obični i jednak drugima, jer govorničke vještine ne odlučuje stalež; a ovamo je za Germanika dosta veliko odlikovanje, ako se među stare pisce ubroji. Viteški red prozove onaj odsjek u glumištu, koji se zvao „odsjek za mlade“, odsjekom „Germanikovim“ i odredi, da viteške čete¹¹⁾ 15. srpnja za likom njegovim koračaju. Mnogo traje i danas, no gdješto je odmah ukinuto ili se po vremenu zaboravilo.

Bez pretрга plóveći burnim mórem stigne Agripina do otoka Korkire, koji leži spram obale kalabrijske. Ondje ostane nekoliko dana, da bi se sabrala u ljutoj tuzi, koje nije mogla da podnosi. Uto se njezin dolazak razglasi, i njezini najbolji prijatelji i mnoge vojničke ličnosti, kako su već pod Germanikom služili, a i mnogi znanci iz okolnih gradova, jedni držeći to za dužnost prema caru, a većiña povodeći se za njima, — pohite u grad Brundizij, kamo je najprije mogla doploviti i najsigurnije pristati. I kako se brodovi na pučini morskoj pokazase, napuniše se nesamo luka i obala morska, već i zidovi i krovovi, i otkud se najdalje moglo vidjeti, rastužena množstva, koje se među sobom pitalo, bi li Agripinu, dok iz lađe izlazi, čutke ili s kakim klikom dočekali. I još se nijesu složili o tome, što bi bilo najpristalije, a brodovi se po-

⁹⁾ pjesmu, koju su po Numinoj odredbi pjevali Saliji, svećenici boga Marta. — ¹⁰⁾ flamen: svećenik Augustov; augur: gatar, tumači volju bogova po ptičjem letu i po nebeskim znamenjima. — ¹¹⁾ konjaničke centurije.

lagano primaknu, ali ne kao obično s veseljem veslača, već u svemu licu turobna. Kad je Agripina sa svoje dvoje djece,¹²⁾ držeći mrtvačku žaru, oborenih očiju iz lađe izišla, uzdahnuse svi u isti čas, i nješi mogao da razlikuješ jadanje rodbine, stranih, muških ili ženskih, tek što su oni, koji su došli na doček pa su istom počeli tugovati, veću žalost pokazivali nego Agripinina pratnja, koja je od duge tuge već bila klonula.

Car je poslao dvije kohorte carske straže s nalogom, da poglavarstva Kajabrije, Apulije i Kampanije iskažu spomenu njegovu sina posljednje počasti. Zato su njegov pepeo tribuni i centurioni na ramenima nosili. Naprijed su išli bojni znaci bez nakita i liktorske šibe-oborene k zemlji; a gdje su prolazili kroz naselja, tu je narod bio u crnini, a vitezovi u tražnji,¹³⁾ — prema imutku mjesta paleći tkanja, kadove i druge kod pogreba obične stvari. Štoviše — i iz gradova, koji su ležali na strani, opet su dolazili ususret i priređujući duši pokojnikovoj klanice i žrtvenike dokazivali svoju tugu suzama i jaukom. Druž je došao ususret do Taracine s bratom Klaudijem i s djecom Germanikovom, koja su bila ostala u Rimu. Konzuli Marko Valerije i Marko Aurelije — oni su već bili počeli službovati — senat i veliko mnoštvo naroda zaokupiše cestu hrpimice i plačući, kako je komu bilo oko srca; jer tu nije bilo laskanja, kad su znali, da Tiberije svoju radost, što je Germanik mrtav, slabo taji.

Tiberije i Augusta nijesu izišli držeći, da je ispod njihova veličanstva, kad bi javno naricali, ili da se ne bi njihovo pretvaranje opazilo, kad bi tolike oči njihovo lice ispitivale. Da je mati Antonija ikakvu znamenitu službu kod ukopa vršila, o tome ne nahodim ništa zabilježeno ni kod povjesničara ni u tadašnjim novinama, premda su osim Agripine, Druza i Klaudija također ostali rođaci poimence popisani; — ili ju je priječila bolest, ili joj srce tugom svladano nije dalo, da veličinu nesreće na svoje oči gleda. Ja bih prije vjerovao, da su je Tiberije i Augusta, koji nijesu htjeli da iz dvora izlaze, ustavili, da bi se svijetu činilo, kao da je njihova tuga jednaka njezinoj i da po primjeru materinu ni baba ni stric ne idu na pogreb.

Onoga dana, na koji su smrtne ostanke u grobnicu Augustovu polagali, bila je na izmjenju pusta tišina i ljuto naricanje;

¹²⁾ Gaj Cezar Kaligula i sestra mu Julija. — ¹³⁾ stajaća haljina vitezova.

gradske su ulice bile pune ljudstva, cijela Martova poljana zubljamama rasvijetljena. Tu je stajala vojska pod oružjem, državni činovnici bez počasnih znakova, narod poređan po kotarima vičući: „Propade republika, nestade svake nade!“ — odrješitije i iskrenije, nego što bi čovjek vjerovao, da su im sadašnji vladaoci na pameti. Ali ništa nije Tiberija više uvrijedilo nego živo učesće, koje je sav svijet Agripini pokazao time, što ju je u glas nazivao dikom, domovine, jedinim potomkom Augustovim, jedinim ugledom davnine i podjedno pogledajući prema nebu i k bogovima molio, da bi joj djeca ostala zdrava i da bi svoje neprijatelje preživjela.

Bilo je ljudi, koji su očekivali sjaj javnoga ukopa poredeći ga s veličanstvenim počastima, koje je Germanikovu ocu Druzu August bio iskazao. On je naime po najljućoj zimi do Ticina išao ususret pa se nije od mrtva tijela dijelio, već je s njime zajedno u Rim unišao; odar je okruživao lik Klaudijev i Julijin, mrtvoga su oplakali na trgu, pohvalili ga pred zborištem, ukratko — obasuli ga svima počastima, što su ih stari našli ili potomci izmislili. A Germanik nije dobio ni običnih počasti, koje idu svakomu plemiću. Istina njegovo je tijelo poradi daleka puta u tuđoj zemlji kako tako spaljeno; ali to više počasti trebalo mu iskazati poslije, koliko ih je više sudba u početku ukratila. Brat mu nije više nego jedan dan hoda, a stric ni do gradskih vrata izišao ususret! Gdje su one stare uredbe, da se pred odar postavi lik njegov, gdje su pjesme, spjevane za spomen njegovih vrlina, gdje pohvalni govori i suze ili bar namještena prilika tuge?

To je Tiberije saznao, pa da bi prigovore općinstva učutkao, izdade oglas: „kako su mnogi svijetli Rimljani za državu umrli, ali nitko nije tako živim čeznućem proslavljen; a to je i njemu i svima na čast, ako se ne prekorači mjera. Jer ne pristaje jedno isto kneževskim ličnostima i narodu, vladaocu svijeta, što dolikuje neznatnim porodicama ili općinama. Novom je bolu dolikovala tuga i utjeha, koju daje tugovanje; no treba i dušu opet ohrabriti, kako su negda blago pokojni Julije, kad je jedinicu kćerku izgubio, i obožavani August, kad mu je smrt ugrabila njegova dva unuka, tugu od sebe bacili. Ne treba starijih primjera: koliko je puta rimski narod poraz vojske, smrt vojvoda, propast cijelih plemićkih porodica postojano podnosio. Vladaoci su smrtni, država je vječna. Neka se dakle opet laćaju običnih

poslova, pa kako je blizu bila slava Megaleskih igara,¹⁴⁾ neka opet traže veselje i zabavu.“ I tako se oni okane žalosti pa se vrate k svojim poslovima.

3. Smrt Tiberijeva.

(VI. 50.—51.)

Već je Tiberiju slabilo tijelo, već su ga izdavale sile, ali još nije pretvaranje. Duh mu bio sveder oporan; napet u govoru i pogledu, kadikad smišljenom prijaznošću sakrivao je očitu slabost. Promijenivši više puta prebivalište nastani se najposlije kod Mizenske glavice¹⁾ u dvorcu, kojemu je negda Lucije Lukul²⁾ bio gospodar. Ondje se evo ovako saznalo, da mu se konac života primiče. Bio je na glasu vješt liječnik, imenom Hariklo, koji istina nije cara obično liječio, ali mu je opet pripadom davao savjete. Taj, kao da se po svom poslu na put sprema, primi kao iz počitanja njegovu ruku i opipa mu bilo. No Tiberije se dosjeti; jer on — ne zna se, je li ga to uvrijedilo pa je stoga stim više tajio gnjev svoj — dade prirediti gozbu i ostane za stolom duže nego obično, kao da svojemu prijatelju na rastanku daje čast. Ali Hariklo uvjeravaše Makrona,³⁾ da mu snage nestaje i da ne će više od dva dana živjeti. Nato se oni, koji su bili oko cara, brže o svemu dogovore i pošlju glasnika k legatima i četama. Dne 16. ožujka nestade mu daha, te se mislilo, da je smrtni vijek završio. Već su carevića Gaja salijetali čestitkama, i on se spremao da preuzme carsku vlast, kad najedamput stigne vijest, da se Tiberiju vraća glas i vid i da zove sluge, neka mu nose jela, da bi ga slabost minula. Sad se svi prestraše. Većina se kud koji razbjegne, pretvarajući se svaki, kao da je žalostan ili da ništa ne zna; a carević šuteći, kao da se okamenio, očekivaše poslije najveće nade posljednji čas. No Makron sasvim bez straha zapovjedi, da na starca nabacaju mnoge pokrivače i da

¹⁴⁾ *Megalezije* su se slavile svake godine u travnju na čast velike matere bogova Kibebe. Ta je boginja potkraj 3. vijeka (god. 214.) uvedena u Rim iz Frigije. Igre su se slavile utrkivanjem na kolima u cirku i prikazivanjem komedija i tragedija, kojima su se dodavale stare seoske lakrdije atelane.

¹⁾ Napulju na sjever. — ²⁾ vojvoda u ratu s Mitridatom; gradio je u Rimu sjajne palače, skupljao knjige, puštao ljude u svoju knjižnicu, općio s filozofima, pisao grčki. — ³⁾ zapovjednik pretorijanaca poslije Elija Sejana.

ga tako zaguše i onda iz sobe otidu. Tako zaglavi Tiberije u 78. godini života.

Njegov je značaj imao različna vremena: prekrasno, što se tiče života i glasa, dok je bio privatna čovjek ili vojvoda pod Augustom; pritaženo i lukavo, što se tiče pretvaranja vrlinama, dok su Germanik i Druz bili u životu, a dok mu je mati živjela, bio je napola dobar napola zao; grozan sa svoje okrutnosti, ali skrivajući svoju opaku ćud, dok je Sejana volio ili se bojao. Najposlije se otvoreno bacio u zločine i sramotu, kad je pod noge metnuo stid i strah pa se poveo samo po svojoj prirodnoj ćudi.

Preveo St. Senc.

4. Požar Rima.

(XV. 38.—43.)

Dogodi se nesreća — ne zna se, da li po slučaju ili zlobom carevom,¹⁾ jer obadvoje pripovijedaju pisci — ali teža i groznija od svih, što su grad Rim zadesile strašnim požarom. Buknu u onom dijelu cirka, koji je brežuljku palatinskom i celijskom na domaku. Tu planu vatra u daščarama, gdje je bilo robe, što plamen podjaruje; i mahom osili, a vjetar je raspiri, te zahvati cirk, kako je dug bio, jer ne bijaše po srijedi ni kuća ogradaom ograđenih ni hramova zidom opasnih ni druge kakve obrane. Silom se raširi požar najprije po dolu, zatim se stane dizati na visine pa onda opet pustošiti nizine; a svaku je pomoć pretekao nesretnom brzinom pa i tim, što mu je grad bio izvrgnut tijesnim i krivudastim ulicama i golemim hrpama kuća; ta taki je bio stari Rim. Pa još k tomu pomisli jauk prestravljenih žena, nemoćne starce i nejaku djecu pa one, što su gledali spasti sebe ili druge; dok bi bolesne vukli sa sobom ili čekali, svuda bi smetali — jedni postojkivanjem, drugi žurbom. I često puta, dok bi se obazreli, zaokupilo bi ih sa strane ili sprijeda; ili kad bi izišli na bližnje mjesto, našli bi se — ta i ono je zahvatila vatra — u istoj nevolji, a mislili su, da je daleko od njih. Najposlije ne znajući, čega bi se klonili kuda li krenuli, napune ceste i polegnu po poljima. Neki izginuše — a mogli su se izbaviti, — jer su izgubili sav svoj imetak, pače svakidašnji kruh, a drugi opet

¹⁾ Neronovom.

od ljubavi k svojim, što ih nijesu mogli spasti. I nitko se nije usudio braniti; jer su se mnogi često grozili i nijesu dali gasiti, a drugi su opet naočigled bacali zublje i u sav glas vikali, da im je to netko naložio, bilo zato, da mogu slobodnije otimati, ili na zapovijed.

Neron je u to doba boravio u Anciju²⁾ i nije se prije u Rim vratio, dogod se nije vatra primakla dvoru njegovu, koji je spajao Palacij i vrtove Mecenatove.³⁾ Ali opet se nije mogla ustaviti, te je i Palacij i dvor i sve naokolo progutala. Na utjehu naroda, što je ostao bez kuće i kućišta, otvori polje Martovo, zgrade Agripine, štoviše — svoje vrtove i na brzu ruku ponačini kolibe, kamo će se kukavi svijet zakloniti. Iz Ostije i bližnjih gradića dovezoše suđe, a cijena se žitu obali će na tri sesterca. Ako je to i bilo narodu na korist, opet promaši cilj, jer se pronio glas, da se upravo ončas, kad je grad gorio, popeo na pozornicu u kući svojoj i pjevao požar Troje ispoređujući ovu sada nesreću s onom starodavnom.

Istom šesti dan stane požar podno Eskvilina, poslije kako su porušili kuće nadaleko i naširoko, eda bi se plameno more svud namjerilo na zemlju i pusto regbi nebo. Ali istom što ih minu strah, bane iznova još jače. Vatra trže opet bjesnjeti, ali više po prostranim mjestima u gradu, i stoga je manje ljudi zaglavilo. Hramovi božji i trijemovi, što su bili za ugodnost, naširoko propadoše. I još se gori glasi pronosili o tom požaru, jer je na emilijanskom imanju Tigelinovu⁴⁾ provalio, te se činilo: Neron se želi proslaviti tim, da će osnovati nov grad i svojim ga imenom prozvati. Ta Rim se dijeli u 14 kotara, a od njih samo četiri stajahu čitavi, tri se do temelja srušise, dok u ono sedam ostalih osta kućama samo koji trag, a bile su podrte i napô izgorjele.

Uostalom se Neron okoristi ruševinama rodnoga grada svoga i dade sagraditi palaču, u kojoj ne će toliko biti začudo drago kamenje i zlato — ta to je već prije bilo obično i radi raskoši poznato — koliko polja, jezera i kao uvani na osami ovdje šume, ondje otvorena mjesta i daleki vidici; a izumili su to i izveli graditelji Sever i Celer, u kojih je bilo dara i smionosti,

²⁾ primorski grad u Laciju. — ³⁾ na Eskvilinu. — ⁴⁾ dio grada između Kapitola i Kvirinala prema Martovu polju.

da kušaju i ono, što je priroda zakratila, i da se poigraju blagom carevim.

Ono grada, što ga je palači preteklo, nijesu, kao ono poslije požara galskoga, podigli bez reda i kojekuda, nego su gradilišta izmjerili, udesili široke ulice, stegli visinu kuća, proširili im predvorje i dodali trijem, koji će od sunca zaklanjati pročelje zgrada. Neron obeća, da će na svoj trošak dati te trijemove posagraditi pa gradilišta očistiti i tako ih predati gospodarima.

Preveo K. Rac.

Gaj Plinije Cecilije Sekundo.

(61.—113. posl. Is.)

Rodio se u Komu. Bio je u 18. godini, kad mu je ujak i poočim Plinije Stariji kod provale Vezuva god. 79. posl. Is. zaglavio. Učio je u Rimu, stupio u državnu službu i popeo se do konzulata. Tacit mu je bio prijatelj. Umr'o je god. 113. — Osim govora Panegirika caru Trajanu imamo zbirku Pisama (9 knjiga) i Dopisivanje s carem Trajanom. „Dopisivanje“ sadržava prava pisma, koja nijesu bila namijenjena za čitanje; u njemu se nalaze i odgovori Trajanovi. Sva su pisma od velike vrijednosti za poznavanje tadašnjega života i tadašnjih prilika.

Iz „Pisama“.

1. Smrt Plinija Starijega.

(VI. 16.)

Gaj Plinije pozdravlja svoga Tacita.

Išteš, da ti napišem smrt ujaka svoga, kako bi je što vjernije mogao ispriopovijedati potomstvu. Hvala ti! Vidim, ako ti prodičiš smrt njegovu, bit će mu slava besmrtna. Premda je propao s najljepšim krajevima, te će kao kakav narod, kao kakav grad s glasovite propasti svoje regbi do vijek živjeti, pa premda je sâm stvorio silu trajnih djela,¹⁾ a ono će opet vječnost tvojih

¹⁾ Plinije Stariji napisao je Povijest prirodnu u 37 knjiga po grčkim i rimskim izvorima, ali bez kritike.

spisa mnogo pridonijeti besmrtnosti njegovoj. Držim, sretan je, komu su bogovi dali, da stvara, o čemu je vrijedno pisati, ili da piše, što je vrijedno čitati; a naj sretniji je, kome obadvoje. Među ovima bit će moj ujak i po svojim i po tvojim knjigama. Stim radije prihvaćam, štoviše — molim te, uvrsti to! — Bio je u Mizenu²⁾ i sâm glavom zapovijedaó brodoglavom. Na 24. kolovoza oko 7. ure³⁾ kaže mu mati moja, da se vidi oblak neobične veličine i oblika. On se baš nasunčao, zatim mrzlo okupao, legao, poblagovao i u knjigu se zadubao, — cdmah zaiste obuču, popne se na mjesto, odakle se to čudo moglo najbolje vidjeti. Dizao se oblak — gledajući izdaleka nijesi znao, s kojega brda; poslije se doznalo, da je to Vezuv. Bio je većma podoban i nalik na omoriku negoli na koje drugo drvo. Propeo se uvis kao silno dugačak panj i pružio nekolicke grane, dašto, jer ga je svježja struja izbacila, a kad je malaksala, zape on, štoviše — težinom svojom pritisnut rasplinu se ušir. Sad bijaše bijel bjelcat, sad mrk i ljagav, kako je već digao zemlju ili pepeo. Njemu kao čovjeku učenu učini se znamenito i vrijedno, da se izbližega promotri. Dade opremiti brziću; ponudi mi, da idem s njim; ako me volja. Odvratih, da volim učiti, a slučajno mi je sâm zadao; što ću pisati. On na vrata, a stigne mu pismo od Rektine Taskove, koja se prepala od opasnosti, što joj je prijetila; njezin je dvorac ležao podno gore, a nije bilo spasa doli lađom. Molila ga, da je izbavi iz te tolike pogibli. On promijeni odluku, te što je iz radoznalosti započeo, završi s velikodušjem. Opremi četveroredne lađe,⁴⁾ sam se ukrca; nije mislio samo Retkini, već i mnogima — milina je kraja bila silu svijeta privukla — donijeti pomoć. Hita onamo, otkle drugi bježe; ravno jedri, ravno krmi u pogibao; bez straha kaže i bilježi, kako je okom uhvatio, svaki kret, svaki oblik nesreće. Već se sipa na lađe pepeo; što oni bliže, to topliji i gušći; već pada i plavac pa crno, opaljeno, od vatre zdrobljeno kamenje; stvori se iznenada pličina i obale nasu gora lomeći se — ne možeš naprijed. Malo se zamisli, bi li udario natrag; onda krmaru, koji ga je nagovarao, neka bi to učinio, kaže: „Sreća pomaže junaka. Kreni k Pomponijanu!“⁵⁾ Bio je u

²⁾ *Mizen*: glavica i grad s lukom, Napulju na sjeverozapad. — ³⁾ oko 7. ure: oko 1 sat popodne. — ⁴⁾ lađe sa 4 reda vesala. — ⁵⁾ *Pomponijan*: prijatelj Plinijev, u primórskom gradiću Stabiji, koji je kao i Herkulanum i Pompeji zasut pepelom i lavom.

Stabiji, otkinut zalivom po srijedi, jer se more uvalilo među obale, što se pomalo zakreću i uvijaju. On ukrca prtljagu u lađe, premda se još nije primicala opasnost, ali je bila na pogledu, a kad je stala rasti, bila sasvim blizu; naumi bježati, čim se umiri protivan vjetar. S tim se vjetrom ujak moj — bio mu je veoma povoljan — poveze, zagrlj prestravljena, stane ga tješiti i hrabriti; dađe se odnijeti u kupelj, ne bi li ovakom nebrigom svojom ublažio strah njegov. Okupavši se legne, ruča veselo ili — a to je jednako veliko — nalik na vesela. Uto u gori Vezuyu sine na više mjesta silno širok plamen, i planu požari na visini. Sjaj i svjetlost još se više isticala u mraku noćnom. Da bi umirio preplašene, kazuje, da su seljaci u strahu ostavili oganj, te ostavljeni zaseoci na osami gore. Onda otide na počinak, usne pravim zdravim snom. Ta dah su njegov, koji mu je radi omašnoga tijela bio teži i glasniji,⁶⁾ čuli ljudi, koji su bili pred vratima. Ali dvorište, iz kojega se išlo u stán, već potrpa pepeo i izmiješani plavac tako visoko, da mu ne bi bilo izlaza, da je dulje ostao u sobi. Probude ga, izade i vrati se k Pomponijanu i drugima, koji su bdjeli. Posavjetuju se, bi li ostali u kući ili uvani lunjali, jer od čistih i silnih udaraca njihala se kuća pa se — tako se činilo — kao iz temelja svoga pomicala sad ovamo, sad onamo ili se vraćala natrag. Pod vedrim se nebom opet bojali — padao je plavac, makar lak i šupljikav; ali su opet voljeli ovo isporodivši pogibli. U njega ustupi razlog razlogu, u drugih strah strahu. Jastuke nature na glavu i stegnu ponjavama; to im je bila obrana od onoga, što je padalo. Već je drugdje bio dan, ondje bila noć od svake noći crnja i mrkljija; ali su nam opet u mraku zublje i razna svijetla utjeha bila. Odluči saći na obalu i sasvim izbliza ogledati, može li se već na more; sve dosad je ono bilo jednako grozno i protivno. Ovdje baci ponjavu, legne na nju pa opet i opet zaište i gucne hladne vode. Zatim natjeraju plamenovi i vonj sumpora, preteča plamena, druge u bijeg. Pozovu njega. Opirući se o dva roba pridigne se i odmah sruši, jer mu je — tako se ja domišljam — odviše gust dim spriječio dah i zatvorio dušnik, koji mu je od prirode i onako bio slab, uzahan i često sipljiv. Kad opet zabijeli dan — to je bio treći iza onoga, što ga je on posljednji put gledao, — našu tijelo čitavo, neozlijeđeno i pokrito. onako, kako je već bio

⁶⁾ kad je hrkao.

odjeven; položaj je tijela bio više nalik na čovjeka, koji spava negoli na mrtvaca. Međutim smo ja i mati bili u Mizenu. Ali se ne tiče povijesti, pa i nijesi drugo no konac njegov htio ću dakle ću završiti. Jedno ću nadodati: prošao sam sve, kod čega sam bio i što sam odmah, dok se još najviše istina kazuje, ću Ti izvadi najpotrebnije! Drugo je pisati pismo, drugo povijest drugo prijatelju, drugo svima. Zbogom!

2. Provala Vezuva.

(VI. 20)

Gaj Plinije pozdravlja svoga Tacita.

Veliš, da te je pismo, što sam ga po želji Tvojjoj pisao smrtni ujakovoj navelo, te bi rad saznati, kakav sam ja, kad sam ono u Mizenu ostao — to sam počeo, a prekinuo — nesrećan strah nego i nezgode preturio. Ako mi i trne duša, kad se to sjetim, početi ću. Kad je ujak pošao, upotrijebih ostalo vrijeme — zato sam i ostao — za nauk. Zatim se okupah, ručah, spavam nemirno i kratko vrijeme. Već mnogo dana prije toga javljao potres, ali nije zadavao straha, jer je u Kampaniji običan. One noći navali tako, te se nije činilo, da se sve miče, već upravo izvlači. Nahrupi u sobu mati moja; baš sam se dizao da je tako isto, ako spava, probudim. Sjednemo u dvorištu kućnom, koje je dijelilo more od kuće nevelikim razmakom. Ne zna bi li ovo zvao junaštvom ili nerazborom. Bio sam u 18. godini zaistem knjigu Tita Livija¹⁾ i kao u dokolici stanem čitati i — to sam bio počeo — ispisivati. Evo prijatelja ujakova, koji ga je nedavno iz Hispanije pohodio; pa kako mene i majku, gdje sjedimo, a ja pače čitam, prekori njezinu strpljivost a moju bezbriznost; ali ja svejedno zuri u knjigu. Već je bila 1. ujutru,²⁾ a još nema dana, kao da mu se ne će. Već su naokolo kuće poraspucale, te nas obuzme — bili smo istina na otvorenom ali tijesnu mjestu — silan strah, da će se zacijelo srušiti. Sa istom odlučimo iz grada izaći, za nama krene prestravljeni narod. Voli on — a to je u stravi nalik na razboritost — odluku tu koju nego svoju, te nas na odlasku silnom brpom tura i gura naprijed. Izađemo između kuća, stanemo. Tu mnogo čudo, mnogi

¹⁾ Povijest rimsku. — ²⁾ bilo je 6 sati.

strahotu preturimo. Kola, što ih dadasmo izvesti, stanu — a bilo je sasvim ravno polje — amo tamo teturati, a nijesu ostala na svom mjestu ni onda, kad su podmetnuli kamenje. Osim toga vidimo: more samo sebe guta, a trešnja ga kao odbija. Obala se zaista makne naprijed, a sila životinja morskih ostane na suhom pijesku. Na drugoj strani kida se crna, strašna oblačina — presijecaju je sijeavajući ispretrgane ognjene strijele — u dugačke plamene likove; nalik su na munje i još veći. Sada će onaj isti prijatelj iz Hispanije krepcije i žešće: „Ako brat tvoj³⁾ a tvoj ujak živi, želi, da ste zdravi; ako je zaglavio, zaželio je, da ostanete na životu. Pa što onda čekate, te ne odete?“ Otvratimo, da ne ćemo mariti za svoj spas, dogod ne znamo za njegov. Ne počeka dulje, poteče i skokom grabeći izmakne se pogibli. Za čas se stane oblačina spuštati na zemlju, prekrije more, okupi i zatre Kapreju;⁴⁾ ono Mizena, što izviruje, ote oku. Sad trže majka moliti, opominjati, siliti, da bježim, kakogod mogu; ta ja, kaže, mogu, mlad sam, a nju je pritislula starost i slabost, te će spokojno umrijeti, ako meni ne skrivi smrt. Odgovorim joj, da neću živ odande, ako ne s njom. Zatim je uhvatim za ruku, silim je, da se požuri. S mukom me sluša i jada se, što me ustavlja. Eno već pepela ali još rijetka! Obazrem se: gusta magluštnina natisnu se iza leđa, poput bujice sali se na zemlju i goni za nama. „Skrenimo“, rekoh, „dok još vidimo, da nas na cesti ne obori i u mraku ne zgazi gomila, što za nama ide!“ Istom što sjednemo, a noć navali, ne onakva bez mjesečine i oblačna, već kakva je u zatvorenu mjestu, kad zatrneš svijetlo. Možeš čuti jauk ženâ, vrisku djece, viku ljudi; jedni viču roditelje, drugi dječju, a opet drugi žene; po glasu ih prepoznavaju. Ovi žale svoju nesreću, oni nesreću roda svoga; ima ih, koji od straha smrtnoga žele smrt; mnogi dižu ruke k bogovima; više njih kazuje: nema više nigdje nikakvih bogova, vječna je ovo noć i posljednja svijetu. A bilo ih je i takovih, koji su izmišljenim i lažnim strahovanjem još uvećavali pravu pogibao. Bilo je tu ljudi, koji su javljali, da se u Mizenu ovo srušilo, ono gori, — same laži, ali se opet vjerovalo. Malo sine, ali se to nam ne učini kao dan, već preteča vatre. I plane vatra ali daleko; opet pritisne mrak, opet silan i težak pepeo. Često se dižemo i stresamo, — bio bi nas inače potrpao pa i prignječio težinom. Mogao bih se

³⁾ brat tvoj: brat matere Plinija mlađega, koji ovo piše. — ⁴⁾ Otok Kapri.

pohvaliti, što mi se kod tolike opasnosti ne ote ni uzdah ni riječca malodušna, da nijesam dašto mislio, da ja sa svime, sve sa mnom gine, a to mi je bila velika utjeha smrti. Najposlije se ona tmuša razrijedi i kao u dim i maglu rasprša; doskora zabilježi prvi dan, a i sunce grane ali blijedo, kakvo zna biti, kad pomrča. Zbunjeno još oko gleda — sve se izmijenilo, sve je dubokim pepelom kao snijegom pokrito. Vratimo se u Mizen, okrijepimo tijelo kako tako provedemo noć lebdeći i kolebajući se između nade i straha. Strah pretegne, jer jednako traje trenja, mnogi u ludilu strašnim proricanjem smiju se svojoj i tuđoj nevolji. A mi, premda smo iskusili pogibao i još je čekali, opet nijesmo ni onda imali na pameti, da otidemo, dok ne stigne glas o ujaku. Ovo ćeš — nije nipošto za povijest — čitati, ali ne ćeš o tome pisati; a sebe ćeš, jer si dašto tražio, kriviti, ako se bude činilo, da nije ni za pismo. Zbogom!

Preveo K. Rac.

